

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATIK KREDİLERİN HESAPLANMASI VE EKONOMİK
KRİZLERİN BATIK KREDİLERE ETKİSİ

Serdal ATAY

Prof. Dr. Ahmet AKSOY

Ankara, 2012

ONAY

Serdal ATAY tarafından hazırlanan "BATIK KREDİLERİN HESAPLANMASI VE EKONOMİK KRİZLERİN BATIK KREDİLERE ETKİSİ" başlıklı bu çalışma, 15.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Muhasebe ve Finansman anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet AKSOY

Başkan

Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN

Üye

Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Üye

ÖNSÖZ

Dünyanın aralıklarla yaşadığı ekonomik kriz ortamları, küreselleşen dünya ortamında ülkemizi de aynı şartlarda etkilemektedir. Ekonomik krizlerle beraber ekonomik konjonktürde ki daralma öncelikle işletmeleri likidite sıkıntısına sokmakta ve işletmeler için aşılması zor finansman problemlerini de beraberinde getirmektedir. İşletmeler finansman problemlerinin çözümünde, küçülme veya işlerini terk etme noktasına kadar gelmektedirler. Bu çerçevede, işletmelerin finansman problemlerinin çözümünde en kolay ve en az maliyetli yolu olan üçüncü kişi ve kurumlardan alacakların sağlıklı bir şekilde izlenmesi ve zamanında tahsilinin sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak ekonomik krizin bir diğer yansıması kendisini işletmelerde ve kredi kuruluşlarında alacakların tahsil hızı ve oranının gün geçtikçe azalması şeklinde göstermekte, buna bağlı olarak alacakların önemli bir kısmının tahsili imkânsız veya şüpheli hale gelmektedir.

Bu nedenlerle çalışmanın birinci bölümde enflasyonun kavramsal ve teorik çerçevesi çizilecektir. İlk olarak ekonomik kriz olgusu anlatılacak, krizin özellikleri, oluşumu, nedenleri ve çeşitleri sınıflandırılarak anlatılacaktır. Daha sonra çalışmada kullanılması düşünülen iktisadi değişkenlerden, cari açık, borçlanma ve büyüme kavramları detaylı bir şekilde ifade edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde batık kredilerin hesaplama yöntemleri üzerinde durulacaktır. Batık kredilerin önceden doğru olarak tahmin edilmesi, hâsılâtın doğru olarak tahminine yardımcı olacağı gibi, diğer bilanço kalemlerinin yönetimine katkı sağlayacaktır. Alacakların firmanın varlıkları içerisindeki ağırlığı arttıkça batık kredilerin tahmini konusunda da daha gerçekçi çalışmaların yapılması zorunlu olmaya başlamıştır. Bu amaçla geleneksel muhasebe uygulamalarında kullanılmakta olan yöntemlerin

yanında, niceliksel bazı tekniklerde geliştirilmiştir ¹ . Çalışmamızda, tahmin yöntemleri bu gelişmeye paralel olarak Klasik Yöntemler ve Markov Zincirler Yöntemi olarak gruplandırılmış, Türkiye’deki durumu vurgulamak yönünden de Vergi Usul Kanunu’ndaki düzenlemeler de incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilk iki bölümde teorik olarak anlatılan batık kredileri hesaplama yöntemleri ile enflasyon değişkenleri arasındaki ilişki birlikte değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle 1998 – 2008 yıllarında İMKB’ ye kote olan şirketlerin şüpheli ticari alacakları ile ilgili yılda gerçekleşen cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasında regresyon yöntemi ile ilişki aranacak ve açıklanmaya çalışılacak, ardından 1998-2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan genel sektör bilançolarında yer alan şüpheli alacaklar ile ilgili yıllar arasında gerçekleşen cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkinin araştırılacak ve alt sektörlerin şüpheli alacakları ile cari fiyatlarla gayri safi hasıla arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır.

Serdal ATAY

¹ Liebman, Leon H., “A Markov Decision Model For Selecting Optimal Credit Policies”, Management Science, Vol. 18, No. 10, June 1972, s.51

BATIK KREDİLERİN HESAPLANMASI VE EKONOMİK KRİZLERİN BATIK KREDİLERE ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar/ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ.....	I

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI.....	3
1.1. Ekonomik Krizin Özellikleri.....	4
1.2. Ekonomik Krizin Oluşumu	4
1.3. Ekonomik Krizin Nedenleri.....	5
1.4. Ekonomik Krizin Çeşitleri	6
1.4.1. Reel sektör krizleri	7
1.4.2. Finansal Krizler	7
1.4.2.1. Bankacılık Krizleri.....	8
1.4.2.2. Döviz Krizleri	10
1.4.2.3. Mali Krizler	11
2. CARİ AÇIK VE EKONOMİK KRİZ ÜSTÜNE ETKİLERİ	11
2.1. Cari Açık Kavramı	11
2.2. Cari Açığın Ekonomiye Etkileri.....	14
2.3. Cari Açığa Karşı Alınabilecek Tedbirler	20
3. KAMU FİNANSMAN AÇIĞI VE EKONOMİK KRİZ İLİŞKİSİ	21
3.1. Borçlanma Kavramı	21
3.2. Devletin Borçlanma Nedenleri	23
3.2.1. Mali Nedenler	23
3.2.2. Ekonomik Nedenler	24
3.2.3. Diğer Nedenler	24
3.3. Sağlandıkları Kaynaklar Bakımından Borçlar	25
3.3.1. İç Borçlar	25
3.3.1.1. İç Borçlanmanın Nedenleri ve İç Borçlanma Kaynakları	26
3.3.2. Dış Borçlar	27
3.3.2.1. Dış Borçlanmanın Nedenleri	28
3.3.2.2. Dış Borç Türleri	29
3.4. Borçlanmanın Ekonomik Etkileri	31
3.4.1. İç Borçlanmanın Ekonomik Etkileri	31
3.4.2. Dış Borçlanmanın Ekonomik Etkileri	33
4. BÜYÜME KAVRAMI VE KRİZE ETKİLERİ	35
4.1. Büyüme Kavramı	35
4.2. Büyümenin Kaynakları	36
4.2.1. Beşeri Sermaye ve Fiziki Sermayenin Tanımlanması	36
4.2.2. Beşeri ve Fiziki Sermayenin Tamamlayıcılığı.....	39

4.2.3. Teknolojik Gelişme	39
4.3. Büyümenin Etkileri	39
5. 1990 YILINDAN SONRA TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER.....	44
5.1. 1994 Finansal Ekonomik Krizi.....	44
5.1.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler	47
5.1.2. 5 Nisan Kararları.....	51
5.2. 1998-1999 Kasım Finansal Ekonomik Krizi	55
5.2.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler	55
5.2.2. Krizin Etkileri.....	56
5.2.3. Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler.....	58
5.3. 2000 Kasım Likidite Ekonomik Krizi.....	59
5.3.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler	59
5.3.2. Krizin Etkileri.....	66
5.3.3. Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler.....	69
5.4. 2001 Şubat Döviz Ekonomik Krizi.....	73
5.4.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler	73
5.4.2. Krizin Etkileri.....	75
5.4.3. Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler.....	77
5.4.3.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Hedefleri.....	78
5.4.3.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının (GEGP) Uygulanması	80
5.4.3.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Sonuçları.....	84
5.5. 2008 Küresel Ekonomik Krizi	86
5.5.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler	87
5.5.2. Krizin Küresel Piyasalara Yayılması.....	89
5.5.3. Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Beklentiler.....	94
5.5.4. Krizden Sonra Alınan Önlemler	101

İKİNCİ BÖLÜM

BATIK KREDİLERİN HESAPLANMASI

1. KREDİ KAVRAMI	109
2. ŞÜPHELİ ALACAĞIN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ.....	110
2.1. Vergi Usul Kanununda Şüpheli Alacak Kavramı.....	111
2.2. Sermaye Piyasası Standart Hesap Planı Seri X, No: L Tebliğine Göre Şüpheli Alacak Kavramı	112
2.3. Maliye Bakanlığınca Yayınlanan Tek Düzen Hesap Çerçevesi Hesap Planındaki Şüpheli Alacak Kavramı.....	113
2.4. Avrupa Topluluğunu Şüpheli Alacak Kavramı.....	114
3. ALACAKLARIN TAHSİL EDİLMESİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER	115
3.2. Müşteri Yönetimi Anlayışı	116
3.3. Tahsilat Politikası	116
3.4. Sektörel Hafızanın Olmaması Ve Bilginin Paylaşılabilmesi	116
3.5. Veri Kalitesi	117
3.6. Yolsuzluk Mücadele Sisteminin Olmaması.....	117
3.7. Kurumsal Hafızanın Olmaması	118
3.8. Sürecin Bilişim Sistemleri Tarafından Yeterince Desteklenmemesi	118
3.9. Müşteri Esaslı Muhasebe Sistemi Bulunmaması.....	118
3.10. Birimler Arasındaki Koordinasyon Eksikliği Ve Hedeflerin Bir Biriyle Çelişmesi	119

3.11. Denetimden Yeterince Yararlanılmaması	119
3.12. Süreci Yeterince Destekleyen Organizasyon Sisteminin Bulunmaması	119
3.13. Olağanüstü Dönemlere İlişkin Hazırlık Yapılmaması	120
3.14. Hukuki Takip Sürecinde Yaşanan Zafiyetler	120
4. ŞÜPHELİ ALACAKLARIN TAHMİNİNDE KULLANILAN KLASİK YÖNTEMLER	120
4.1. Alacak Hesaplarının Bireysel (Özel Durum) Değerlendirilmesi	120
4.2. Alacak Hesaplarının Genel Bir Değerlendirilmesi	122
4.2.1. Satışları Esas Alan Yöntemler	123
4.2.1.1. Net Satışların Bir Yüzdesi Yöntemi	123
4.2.1.2. Net Kredili Satışların Bir Yüzdesi Yöntemi	124
4.2.2. Alacak Kalanlarını Esas Alan Yöntemler	126
4.2.2.1. Alacakların Bir Yüzdesi Yöntemi	126
4.2.2.2. Alacakların Bir Yüzdesine Göre Karşılık Artırımı Yöntemi	127
4.2.3. Alacakların Yaşlanma Durumlarına Göre Şüpheli Alacakların Tahmini	127
5. ŞÜPHELİ ALACAKLARIN MARKOV ZİNCİRLERİ İLE TAHMİNİ	130
5.1. Markov Zincirleri İle İlgili Temel Kavramlar ve Modelin Alacakların Yönetiminde Uygulanması	131
5.2. Markov Zincirinin Geçiş İhtimalleri Matrisi	134
5.3. Markov Zincirlerinin Durumlarının Sınıflandırılması	136
5.4. Modelin Uygulanabilmesi İçin Alacakların Sınıflandırılması	137
5.5. Şüpheli Alacakların Tahmini	138
6. TÜRK VERGİ USUL KANUNU'NA GÖRE ŞÜPHELİ ALACAKLARIN TAHMİNİ	146
7. 1996 – 2008 YILARI ARASINDA SEKTÖR BİLANÇOLARI İLE ŞÜPHELİ ALACAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	147
7.1. 1996 – 2008 Yıllarında Sektör Bilançolarının Genel Değerlendirilmesi	147
7.1.1. Ekonomik Gelişmeler	147
7.1.2. Tüm Firmaların Genel Durumu	148
7.1.3. 1996 – 2008 Yıllarında Merkez Bankası Tarafından Açıklanan Bilançolarda Gerçekleşen Batık Kredilerin Durumu	152
8. ALACAKLARIN TAHSİL EDİLMESİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLERE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	167
8.1. Süreçlerin Analiz Edilmesi Ve Risklerin Belirlenmesi	167
8.2. Risk Esasına Dayalı Müşteri Yönetimi Anlayışına Geçilmesi	167
8.3. Tahsilât Politikasının Belirlenmesi Ve Gözden Geçirilmesi	168
8.4. Sektörel Hafızanın Paylaşılması	168
8.5. Veri Kalitesinin İyileştirilmesi	168
8.6. Yolsuzlukla Mücadele Sistemi	169
8.7. Kurumsal Hafızanın Oluşturulması Ve Etkin İşletilmesi	170
8.8. Bilişim Sistemlerinin Süreci Destekleyecek Şekilde Yapılandırılması	170
8.9. Muhasebe Sisteminin Müşteri Esasına Dayalı Olarak İşletilmesi	170
8.10. Birimler Arasındaki Koordinasyonun Sağlanması Ve Uyumlu Hedeflerin Belirlenmesi	171
8.11. Denetim	171
8.12. Alacak Yönetim Sürecini Destekleyen Organizasyon Yapısının Kurulması	171
8.13. Olağanüstü Dönemlere İlişkin Hazırlık Yapılması	172
8.14. Hukuki Takip Sistemi	172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REGRESYON YOLUYLA BATIK KREDİLERİN EKONOMİK KRİZLERLE İLİSKİLERİNİN ANALİZ EDİLMESİ

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	173
2. ARAŞTIRMANIN UYGULAMASI.....	174
2.1. 1998-2008 Yılları Arasında İmkb'ye Kote Şirketlerin Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	174
2.2. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Genel Sektör Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	182
2.2.1. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Ticaret Sektör Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	186
2.2.2. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Ulaştırma, Taşımacılık Sektörleri Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	191
2.2.3. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan İmalat Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	196
2.2.4. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Maden Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	200
2.2.5. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Tarım Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	205
2.2.6. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Enerji Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	210
2.2.7. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan İnşaat Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	215
2.2.8. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Turizm Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	220
2.2.9. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Gayrimenkul Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	225
2.2.10. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Eğitim Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	229
2.2.11. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Sağlık Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	233
2.2.12. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Diğer Alt Sektörlerin Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması	238
SONUÇ	244
KAYNAKÇA	246
ÖZET	261

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
ANAP	: Anavatan Partisi
BDDK	: Banka Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİTAŞ	: Denizcilik İşletmeciliği ve Tankerciliği Anonim Şirketi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EMA	: Avrupa Para Anlaşması
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
FED	: Federal Reserve Bank (Amerikan Merkez Bankası)
FHFA	: Federal Housing Finance Agency (Federal Emlak Finansmanı Otoritesi)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IBRD	: Uluslararası Kalkınma ve İmar Bankası
IDA	: Uluslararası Kalkınma Örgütü
IDB	: İslam Kalkınma Bankası
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İDTYDK	: İktisadî Devlet Teşekküllerini Yeniden Düzenleme Komisyonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	: Küçük-Orta Büyüklükteki İşletmeler
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖTV	: Özel İletişim Vergisi
SSCB	: Sosyalist Sovyet Cumhuriyet Birliği
PTT	: Posta Telgraf Telefon
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
THY	: Türkiye Hava Yolları
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	: Toptan Üretici Fiyat Endeksi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
r	: Korelasyon katsayısı
r ²	: Determinasyon katsayısı
t	: “t” testi sembolü
\$	: Amerikan doları sembolü
s.	: Sayfa kelimesi kısaltması

TABLOLAR/ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Alacak Hesaplarının Geçiş Diyagramı	135
Tablo 1: 1995-2009 Dönemi GSMH Büyüme Oranları, Cari Denge (Milyon).....	17
Tablo 2: Türkiye'de Ödemeler Dengesi (Milyar \$).....	20
Tablo 3: Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergeleri (1998-2005).....	62
Tablo 4: Türkiye'de GSYİH Gelişmeleri	98
Tablo 5: Alacak Hesapları Yaşlandırma Tablosu 31 ARALIK 2004 (000 TL).....	129
Tablo 6: Yaşlandırılmış Alacak Bakiyelerine Göre Tahmin Edilen Şüpheli Alacaklar	130
Tablo 7: Tesadüfi Süreçler Sınıflama Tablosu.....	132
Tablo 8: Dönüşüm Olasılıkları Matrisi, P.....	136
Tablo 9: Alacakların Kasım 2003 Dönemi İçindeki Hareketleri (000 TL).....	139
Tablo 10: Dönüşüm Olasılıkları Matrisi	140
Tablo 11: Yıllara Göre Genel Sektör Bilançolarındaki İlgili Hesap Tutarları.....	154
Tablo 12: Yıllara Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredi Dağılımı.....	175
Tablo 13: İmkb'ye Kote Şirketlerin Şüpheli Alacakları İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Fonksiyonu Hesaplama Tablosu.....	176
Tablo 14: İmkb'ye Kote Şirketlerin İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	178
Tablo 15: Yıllara Göre Batık Kredilerin Artış Oranı İle Gsmh'nın Büyüme Oranının Karşılaştırılması.	181
Tablo 16: Yıllara Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredi Dağılımı.....	183
Tablo 17: Fonksiyon Hesaplama Tablosu.....	184
Tablo 18: Yıllara Göre Ticaret Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri Dağılımı	187
Tablo 19: Fonksiyon Hesaplama Tablosu.....	188
Tablo 20: Ticaret Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması.....	190
Tablo 21: Yıllara Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Ulaştırma, Taşımacılık Sektörlerinin Batık Kredi Dağılımı.....	192
Tablo 22: Fonksiyon hesaplama tablosu	193
Tablo 23: Taşımacılık Sektöründe İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	195
Tablo 24: Yıllara Göre İmalat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve İmalat Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	196
Tablo 25: Fonksiyon hesaplama tablosu	197
Tablo 26: İmalat Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	199
Tablo 27: Yıllara Göre İmalat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Maden Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	201
Tablo 28: Fonksiyon hesaplama tablosu	202
Tablo 29: Maden Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması.....	204
Tablo 30: Yıllara Göre Tarım Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Tarım Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	206
Tablo 31: Fonksiyon hesaplama tablosu	207

Tablo 32: Tarım Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	209
Tablo 33: Yıllara Göre Enerji Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Enerji Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	211
Tablo 34: Fonksiyon hesaplama tablosu	212
Tablo 35: Enerji Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması.....	214
Tablo 36: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve İnşaat Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	216
Tablo 37: Fonksiyon hesaplama tablosu	217
Tablo 38: İnşaat Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	219
Tablo 39: Yıllara Göre Turizm Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Turizm Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	221
Tablo 40: Fonksiyon hesaplama tablosu	222
Tablo 41: Turizm Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması.....	224
Tablo 42: Yıllara Göre Gayrimenkul Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Gayrimenkul Sektörünün Batık Kredi Dağılımı	225
Tablo 43: Fonksiyon hesaplama tablosu	226
Tablo 44: Gayrimenkul Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması.....	228
Tablo 45: Yıllara Göre Eğitim Sektörü Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Eğitim Sektörünün Batık Kredi Dağılımı.....	229
Tablo 46: Fonksiyon hesaplama tablosu	230
Tablo 47: Eğitim Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	232
Tablo 48: Yıllara Göre Sağlık Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Sağlık Sektörünün Batık Kredi Dağılımı.....	234
Tablo 49: Fonksiyon hesaplama tablosu	235
Tablo 50: Sağlık Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	237
Tablo 51: Yıllara Göre Diğer Alt Sektörlerin Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Diğer Sektörlerin Batık Kredi Dağılımı.....	239
Tablo 52: Fonksiyon hesaplama tablosu	240
Tablo 53: Diğer Alt Sektörlerin İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması	242
Grafik 1: Ekonomik Krizin Çeşitleri.....	7
Grafik 2: Yıllar İtibari İle Sektör Bilançosu (1996-2001)	149
Grafik 3: Yıllar İtibari İle Sektör Bilançosu (2002-2007)	150
Grafik 4: 2008 Yılı Sektörlerin Bilanço Yapısı	152
Grafik 5: 1996-2008 Yıllarına Göre Genel Sektör Bilançoları Şüpheli Ticari Alacakları	155
Grafik 6: 1996-2008 Yıllarına Göre Sektörlerin Şüpheli Alacak Tutarları	156
Grafik 7: 1996-2008 Yıllarına Göre Tarım Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	156
Grafik 8: 1996-2008 Yıllarına Göre Maden Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	157
Grafik 9: 1996-2008 Yıllarına Göre İmalat Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	158
Grafik 10: 1996-2008 Yıllarına Göre Enerji Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları.....	159
Grafik 11: 1996-2008 Yıllarına Göre İnşaat Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	160

Grafik 12: 1996-2008 Yıllarına Göre Ticaret Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	161
Grafik 13: 1996-2008 Yıllarına Göre Turizm Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	162
Grafik 14: 1996-2008 Yıllarına Göre Taşımacılık Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	163
Grafik 15: 1996-2008 Yıllarına Göre Emlak-Komisyon Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	164
Grafik 16: 1996-2008 Yıllarına Göre Eğitim Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	165
Grafik 17: 1996-2008 Yıllarına Göre Sağlık Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları	166
Grafik 18: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredilerin Dağılımı	175
Grafik 19: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve İmkb'ye Kote Şirketlerin Batık Kredilerin Dağılımı	179
Grafik 20: Yıllara Göre Batık Krediler.....	179
Grafik 21: İmkb İşlem Hacmi İle Batık Kredilerin Karşılaştırılması	180
Grafik 22: Batık Kredilerin Artış Oranı İle Gsmh'nın Büyüme Oranının Karşılaştırılması	182
Grafik 23: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredilerin Dağılımı	184
Grafik 24: Ticaret Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri n Dağılımı	188
Grafik 25: Ticaret Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı	191
Grafik 26: Enflasyon Ve Ulaştırma, Taşımacılık Sektörlerinin Batık Kredilerinin Dağılımı	193
Grafik 27: Enflasyon Ve İmalat Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı.....	197
Grafik 28: İmalat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri n Dağılımı	200
Grafik 29: Enflasyon Ve Maden Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı.....	201
Grafik 30:Maden Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı	205
Grafik 31: Enflasyon Ve Tarım Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı	207
Grafik 32:Tarım Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri n Dağılımı	210
Grafik 33: Enflasyon Ve Enerji Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı	212
Grafik 34:Enerji Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri n Dağılımı	215
Grafik 35: Enflasyon Ve İnşaat Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı.....	216
Grafik 36:İnşaat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri n Dağılımı	220
Grafik 37: Enflasyon Ve Turizm Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı.....	222
Grafik 38: Enflasyon Ve Gayrimenkul Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı	226
Grafik 39: Enflasyon Ve Eğitim Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı.....	230
Grafik 40: Eğitim Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı	233
Grafik 41: Enflasyon Ve Sağlık Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı.....	235
Grafik 42: Sağlık Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı	238
Grafik 43: Enflasyon Ve Diğer Sektörlerin Batık Kredilerinin Dağılımı	240

Grafik 44: Diğer Alt Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı	243
---	-----

GİRİŞ

Son yüzyılda yeni üretim teknolojilerinin gelişmesi ve yoğun rekabet ortamı, üretimde belirli bir kalite düzeyinin yakalanmasına ve üretim hacminin artmasına neden olurken başta enflasyonun gelir dağılımını bozucu etkisi nedeniyle talebin de sınırlı oluşu ve tüketicilerin ödeme güçlüğü çekmeleri üreticileri satışlarını artırmada yeni uygulamalara mecbur bırakmıştır. Tam kapasite çalışmak, stok birikimini önlemek, Pazar paylarını artırmak veya en azından koruyabilmek, yoğun rekabet ortamında satışlarını artırmak isteyen işletmeler, kredili satışlara başvururken tüketiciler de sınırlı gelirleriyle özellikle yüksek fiyatlı mal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kredili mal alımlarına yönelmiştir. Böylece kredili mal satışı ve alımı ticari hayatta önemli bir yer edinmiştir.

Tamamlanan bir kredili satış, işletme için doğan bir alacak olmaktadır. Alacaklar ise bilanço varlıkları arasında yönetimi en zor olan bilanço kalemlerinin başındadır. Bilançodaki diğer varlıklar ağırlıklı olarak işletmenin kendi elinde iken alacak kaleminde diğer tarafta borçlu bulunmaktadır ve yalnızca işletmenin kontrol edebileceği bir varlık değildir.

Alacaklar, kredili satış yapılacak müşteriye kullandırılan fon olduklarından, işletmeler kaynak maliyeti ile karşılaştıkları gibi alacağa bağlanan fonların alternatif alanlardan elde edilecek gelirden de mahkûm kalacaktır.

Alacaklar, tahsil edilememe veya geç tahsilât nedeniyle riski de beraberinde getirmektedir. Enflasyonun tüketiciler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle tahsilattaki gecikmeler daha da artmaktadır. Ayrıca geciken tahsilât için yapılacak tahsilât masrafı da önemli bir sorun olarak işletmelerin karşısındadır.

Enflasyonist dönemlerde kredili satışın vadesini ve limitini belirlemede de zorluklar yaşanmaktadır. Vadenin uzamasıyla alacağın satın alma gücü daha da düşmektedir. Alacak limiti geniş tutulduğunda satın alma gücü kayıpları önemli tutarlara ulaşmakta ve belki de karlılığı engellemektedir.

Bu çalışmanın amacı; enflasyonun kredili satışlar sonucu ortaya çıkan batık krediler üzerindeki etkisinin araştırılması ve arasındaki ilişkinin yönünü belirleyerek ileriye dönük tahmin edilen enflasyona göre batık kredilerin hesaplanmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde enflasyonun kavramsal ve teorik çerçevesi çizilecektir. İlk olarak ekonomik kriz olgusu anlatılacak, krizin özellikleri, oluşumu, nedenleri ve çeşitleri sınıflandırılarak anlatılacaktır. Daha sonra çalışmada kullanılması düşünülen iktisadi değişkenlerden, cari açık, borçlanma ve büyüme kavramları detaylı bir şekilde ifade edilecektir.

1. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

Etimolojik kökeni Yunanca olan kriz kelimesi, karar verme anlamına gelmektedir. Sadece kriz ve kritik, diğer bir ifadeyle farklılık ve çelişki anlamında değil, aynı zamanda karar verme vurgusuna da sahiptir. Kriz anı, bir şeyin sürüp sürmeyeceğinin ortaya çıktığı bir andır².

Günümüzde alışagelmiş kullanım biçimi ile kriz sözcüğünün ifade ettiği anlam, ‘bir süreçte ani dönüşüm noktası; ekonomi ve politika alanında istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem’ olarak kullanılmaktadır³. Kriz, sosyal bilimler alanında çoğu kez birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme, büyük sıkıntı, buhran ve bunalım gibi kelimelerle eş anlamlı kullanılmaktadır⁴. Ekonomik kriz, ekonomik gelişme sürecinde mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulması, karşılıklı etkileşimle, tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğramasıdır⁵. Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülmeyen bazı

² Brunkhorst, H.: **Crisis**, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought, Blackwell, Oxford, 1995, s.126.

³ Hank, P., Maleod T., W., Urgana, L. : **Collins English Dictionary**, London: Whilliam Collins and Sons and Co Ltd., 1986

⁴ Önder, İzzettin, ”İktisadi Krizler”, Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı, 2001, Cilt: I, Sayı:41, s.45–46.

⁵ Cankay, Lale, “Ekonomik Kriz ve Kriz Önleyici Politikalar”, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 10, Sayı:1995, s.163

gelişmelerin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması olarak tanımlanabilir.

Kriz; herhangi bir mal, hizmet, faktör veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının dışında gerçekleşen dalgalanmalardır. Krizler, finansal yatırımcıların ülke koşullarının riskli hale geldiği konusundaki beklentilerine bağlı olarak, giriştikleri spekülâtif ataklar sonucu başlar ve bu atakların yoğunluğu ölçüsünde şiddet kazanır⁶.

1.1. Ekonomik Krizin Özellikleri

Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için, krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır. Bu özellikler şunlardır⁷:

- Kriz, aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri oluşturduğu ekonomik bir durumdur.
- Kriz, kişiler ve organizasyonlar için, hem bir tehlike ve tehdit oluşturmakta, hem de yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu anlamda kriz, sanıldığı gibi tamamen negatif özellikte bir kavram değildir.
- Krizler uzun ya da kısa süreli olabilir. Ayrıca krizler bulaşıcı hastalık gibi sirayet etkisi gösterir. Herhangi bir sektörde yaşanan kriz, bu sektörle ileri ve geri bağlantısı olan diğer sektörleri etkiler.

1.2. Ekonomik Krizin Oluşumu

Kriz kavramı ekonomik konjonktürdeki yön değiştirmeyi diğer bir deyişle genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçişi tanımlar. Genişleme sürecinde sanayi üretimindeki büyüme sürekli'dir. Enflasyonun kârları şişirdiği bu konjonktür

⁶ Kibritçioğlu, Bengi, "Parasal Krizler", (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Hazine Müsteşarlığı, Ankara 2000), s.5.

⁷ Aktan, Coşkun Can, Şen, Hüseyin, "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı, 2001, Cilt: II, Sayı: 42, s. 1225–1230.

durumunda, girişimcileri yatırım yapmaya teşvik eder. Yatırım ve üretim artışı talep artışı ile izlenmez ise üretimin eritilememesi ve sektörlere yatırılan sermayenin karşılığının alınamaması kâr beklentilerini karamsarlaştıracaktır. Bu durum konjonktürün dönüm noktası diğer bir ifadeyle krizdir⁸.

Kriz, ilk etkilediği sektörlerden başlayarak yayılacak, tüm sektörleri kapsayacak ve zincirleme etkiler yaratacaktır: Üretim, fiyatlar, kârlar, ücretler, buna bağlı olarak talep düşecektir. Ayrıca iflaslar ve işsizlik ana sektörlerden başlayarak artacak ve yayılacaktır. Uzun ya da kısa, önemli ya da önemsiz bir bunalım, genişleme yeniden başlayana dek, bu tür sosyal ve ekonomik etkiler baş gösterecektir.

1.3. Ekonomik Krizin Nedenleri

Ekonomik krizlerin meydana gelmesinde birçok nedenler olabilir. Bu nedenler aşağıda kısaca açıklanacaktır.

-Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlar genel seviyesinde ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, spekülâtif hareketler vb. faktörler ekonomik krizlerin başlıca örnekleridir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman ekonomik nedenler olmayabilir. Örneğin, ülke düzeyinde ortaya çıkan deprem, sel gibi doğal afetler krize neden olabilir⁹. Bunun yanı sıra, devletin, ekonomiye devalüasyon, vergi oranlarının artırılması veya vergi yükünün ağırlaştırılması gibi iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de ekonomik krizlere neden olabilir¹⁰.

⁸ Rosier , Bernard: **İktisadi Kriz Kuramları**, (Çev. Nurhan Yentürk), İstanbul: İletişim Yay., 1992, s.21

⁹ Aktan ve Şen: a.g.e., s.1225-1230

¹⁰ Aktan ve Şen: a.g.e., s.1228

-Siyasal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı değişim ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, siyasi alanda yaşanan hükümet bunalımları, askeri darbeler, siyasi istikrarsızlık ortamı krizlere neden olabilir. Bunların yanı sıra, dünyada yaşanan hızlı ekonomik değişimler, daima krizlerin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam yaratmaktadır. Özellikle, küreselleşme, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanması, dış ticarete serbestleşme, yeni oluşan büyük pazarlar ve sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki pazar potansiyeli gibi ekonomik değişimler, hem tehlike, hem de fırsat anlamında krizlere davetiye çıkartmaktadır¹¹.

-Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, malzeme teknolojisindeki yenilikler, teknolojik buluşlar da krize neden olabilir. Bilim ve teknoloji dünyasındaki gelişmelere ayak uyduramayan veya bu yönde çok geride kalan ülkelerin ayakta kalabilmeleri çok güçtür. Bilim ve teknoloji, rekabet gücünü belirleyen temel unsurlardan biridir.

-Krizlerin, ülkenin kendi içyapısından ve yönetiminden kaynaklanan nedenleri de olabilir. Optimal büyüklükten uzaklaşmış, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir yönetim yapısı, etkin olmayan liderlik ve mali yönetim, çağdaş yönetim tekniklerin uygulanmaması, kriz ortamında, krize karşı koyabilme gücünü de sınırlandırır¹².

1.4. Ekonomik Krizin Çeşitleri

Yaşanan ekonomik krizleri iki temel başlık altında incelemek mümkündür. Mal-hizmet ve işgücü piyasasında ortaya çıkan dengesizliklerin neden olduğu reel sektör krizleri ve finans piyasasındaki şiddetli fiyat

¹¹ Korkut Birinci, “2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, sayı: 186, Ağustos 2001, s.1250

¹² Aktan ve Şen: a.g.e., s.1229

dalgalanmalarının neden olduğu finansal krizlerdir¹³. Ekonomik krize ait sınıflandırma Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1: Ekonomik Krizin Çeşitleri

1.4.1. Reel sektör krizleri

Mal, hizmet ve işgücü piyasalarında üretim ve istihdamın ciddi daralması (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyinin sürekli artışları enflasyon olarak adlandırılır. Eğer bu artışlar belli bir sınırın üstündeyse bu durum bize enflasyon krizini gösterir. Türkiye’de olduğu gibi genel fiyat düzeyindeki sürekli artışlar inatçı bir karakter kazanıp, yüksek oranda seyrediyorsa ekonomide kronik enflasyon var demektir¹⁴.

1.4.2. Finansal Krizler

Döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunların bileşimi olarak kabul edilebilir.

¹³ Kibritçioğlu, Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, Yeni Türkiye Dergisi, 2001, Yıl:7, Sayı:41, s.175

¹⁴ Kibritçioğlu: a.g.e., s.176

Finansal krizler, reel ekonomi üzerinde büyük yıkıcı etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasalardaki çöküşlerdir. Banka veya banka dışı finansal kesimdeki şirketlerin borç problemlerini içerir. Bazen bankacılık kesimine ilişkin bir ödeyememe durumundan kaynaklanabilir veya tersine bir bankacılık krizini teşvik eder. Çoğunlukla aktif fiyatlarında bir çöküşle belirginleşir¹⁵.

Finansal krizlere görünürde yol açan faktörler, faiz oranlarının artması, belirsizliklerin artması, aktif piyasanın bilançolar üzerindeki etkileri ve bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılardır¹⁶.

Finansal krizlerin niteliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde benzerlik göstermektedir. Yüksek enflasyon ortamında, bir yandan banka, müşterisinin kredi riskini etkin bir biçimde ölçememekte; diğer yandan kredi talep edenlerin yatırımları aksayabilmekte ve geri ödemede güçlüğüne düşebilmektedirler. Kamu açıklarının bankalarca finansmanı, faizleri artırarak özel sektörün kaynak maliyetini yükseltmektedir.

Bankaların kısa vadeli toplayıp uzun vadeli borç vermeleri yüksek enflasyon ortamında para, vade ve getiri uyumsuzluklarına yol açmaktadır. Türkiye gibi ülkelerde grup bankacılığı nedeniyle grup içi kredi kullandırma yaygın olduğundan riskler daha da artmaktadır¹⁷.

1.4.2.1. Bankacılık Krizleri

Ticari bankalar çeşitli nedenlerle ya önemli derecede mevduat çıkışı ile karşı karşıya kalırlar ya da menkul değerleri fonlama kabiliyetlerini

¹⁵ Yay, Turan, Yay, Gülsün G., Yılmaz, Ensar, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2001–47, İstanbul, s.1237

¹⁶ Miskhin, Frederich S.: **The Economics Of Money**, Banking and Financial Markets, Boston, 2001, s.33

¹⁷ Toprak, Metin, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı:42, Ankara, 2001, s.860

kaybederler. Bu durum bankaların ciddi bir likidite problemi ya da borçlarını ödeyememe durumu ile krize girmesine neden olur¹⁸.

Bankacılık krizlerinde bankaların yeterli düzeyde denetlenmemesi nedeniyle, kırılganlıkları artmaktadır. Bu sektörde yaşanan krizler genellikle banka bilançolarının kötüleşerek, aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Özellikle bankaların daha fazla kâr etmek için açık pozisyonlarını artırmaları, riskli projelere kredi vermeleri, aktif ve pasif yapılarındaki vade uyumsuzlukları, öz sermaye yetersizlikleri gibi olumsuz koşullarda ortaya çıkabilecek herhangi bir spekülasyon atak veya likidite sıkışıklığı bankacılık kesimini zor durumda bırakmaktadır.

Kredilerin geri dönmemesi, menkul değerler piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi, bankaların aktif yapılarının bozularak bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyip, ertelemeye zorlayan banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda; mevduatların kendilerine ödemeyeceği algısı ve korkusu nedeniyle mudilerin bir ya da daha fazla bankadan kaçışları ve panikleri durumunda veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma ve kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda veya geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkabilir¹⁹.

Bankacılık sektörünün krize girmesi, mevduat sahiplerini mevduatlarını çekmeye, mevcut tasarruflarıyla döviz almaya veya tasarruflarını yastık altında tutmaya yönelteceğinden zaten mevcut likidite sıkıntısı daha da artmaktadır.

¹⁸ Karacan, Ali İhsan, “Bankacılık ve Kriz”, İstanbul: Finans Dünyası Yayınları, 1996, s.128

¹⁹ Yay: a.g.e., s.1233

1.4.2.2. Döviz Krizleri

Finansal krizler içersinde yer alan döviz krizleri genellikle sabit kura dayalı dezenflasyon programları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Döviz kuru çıpasına dayanan bu sistemde enflasyon konusunda olumlu gelişmelere karşın eğer gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyonun üzerinde ise ulusal para değerli hale gelmekte ve cari işlemler dengesindeki açık 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinde olduğu gibi hızla büyümektedir. Buna rağmen sabit kurdan çıkamayan ülkeler, finansal krize sürüklenmektedir²⁰.

Döviz krizlerinin belirleyicileri şu beş grup altında toplanabilir²¹.

- Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- Finansal altyapının yetersizliği,
- Ahlaki risk ve asimetrik enformasyon olgusu,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslar arası finans kuruluşlarının hatalı iş ve ön sezgileri,
- Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler.

Döviz kurlarına yönelik istikrarsızlık, bir döviz kuru sisteminde ulusal paralar arasındaki satın alma gücü oranlarının reel değişkenlerden bağımsız olarak aşırı oranda değişmesi durumunda ortaya çıkar. Bu değişme kısa ya da uzun süreli olabilmektedir. Döviz krizlerinde ise bir ulusal paraya yönelik izlenen tutum sonucunda bu para birimi aşırı oranda değer kaybetmekte veya ülkenin dış rezervleri tükenmektedir. Herhangi bir ulusal parayı bir an önce elden çıkartma çabası, bu paranın dış değerini düşürdüğü gibi, dış rezervlerde de tehlikeli boyutlara varacak şekilde azalmalara neden olabilmektedir.

²⁰ Eren, Aslan, Süslü, Bora, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", Yeni Türkiye Dergisi, 2001, s.1-3

²¹ Kibritçioğlu: a.g.e. s.178

Para krizi, döviz kurunda ani bir hareketi ve sermaye akımlarındaki keskin bir değişmeyi ifade eder. Para krizi, milli paraya olan spekülâtif bir atağın bir devalüasyonla sonuçlanması halinde ya da ülke otoritelerinin uluslararası rezervlerinin hacmini artırarak veya faiz oranlarını yükselterek milli parasını savunmaya zorladıkları durumda ortaya çıkar²².

1.4.2.3. Mali Krizler

Dış borçlarını ödeme güçlüğü çeken bir ülkenin, beklenmedik bir olay karşısında borç bulma ihtiyacının ortaya çıkmasına karşılık yeni borç bulamaması; bu nedenle de eski borçlarını da ödeyememesi ya da ertelemek zorunda kalması, o ülkenin ödemeler sisteminin kilitlenerek, piyasaların işleyişine verdiği zararlar dolayısıyla mali krizde olduğunu ifade etmektedir.

İkinci dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkeler, gelişen uluslararası finans piyasalarından kolaylıkla borçlanmışlardır. Ağır borçlu ülkelere dış kaynak aktarımının 1980'lerin başından itibaren azalması ülkelerin büyük bölümünü dış borç krizine sürüklemiştir. 1982 yılında Meksika'nın dış borç servisini geçici olarak askıya aldığını açıklamasıyla Uluslararası Borç Krizi başlamıştır.

2. CARİ AÇIK VE EKONOMİK KRİZ ÜSTÜNE ETKİLERİ

Bu bölümde cari açık kavramı, cari açığın ekonomiye etkileri ve cari açığa karşı alınabilecek tedbirler açıklanacaktır.

2.1. Cari Açık Kavramı

Bir ülkenin dış dünya ile ekonomik ilişkileri ödemeler dengesi adı verilen bir bilançoda izlenir. Bu bilanço ülkenin dış dünyadan kazandığı döviz gelirlerinin ve dış dünyada yaptığı döviz giderlerinin, dönem içinde ne kadar döviz açığı ya da döviz fazlası verdiğini ve eğer varsa bu açığı nasıl finanse

²² Yay: a.g.e., s.1236

ettiğini ortaya koyar²³. Ödemeler dengesi; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, rezerv hesabı ve net hata noksan hesabından oluşur.

Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülke, yurt dışından gelen paradan daha fazlasını, yurt dışına göndermiş demektir. Dolayısıyla yaratılan açık, dışarıdan borçlanarak veya yurt içi varlıkların satılması suretiyle kapanır. Bunun tersi durumda da, yani cari işlemler hesabı fazla verdiğinde, yurt içi yerleşiklerce yurt dışına sermaye transferi gerçekleştirilir²⁴. Cari işlemler hesabı da kendi içinde dört alt dengeden oluşur. Mal dengesi, hizmetler dengesi, Yatırım gelirleri dengesi, cari transferler dengesi.

Mal dengesi, bir ülkenin yurtdışına ihraç ettiği mallardan elde ettiği döviz gelirleri ile yurtdışından ithal ettiği mallara ödediği döviz giderleri arasındaki farkı gösterir. Mal ithalatı ve ihracatı çoğu ülkelerin uluslararası ekonomik faaliyetleri içinde en büyük yeri tutar. Mal ihracatı ülkeye en çok döviz geliri sağlayan işlemidir. Kayıt tekniği açısından alacaklı bir işlem olarak aktif kısma kaydedilir. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki farka dış ticaret bilançosu adı verilir²⁵.

Hizmetler dengesi, bir ülkenin yurtdışına sağladığı nakliye, sigorta, turizm vb. gibi hizmetlerden elde ettiği döviz gelirleri ile yurtdışından aldığı benzeri hizmetlere karşılık ödediği döviz giderleri arasındaki farkı gösterir. Ülkenin hizmet ithali ve ihracından kaynaklanan ödeme akımları cari işlemler bilançosunun hizmetler bölümünde yer alır. Hizmet ithal ve ihracatına görünmez ticaret de denir.

Yatırım gelirleri dengesi, bir ülkenin yurtdışında yaptığı doğrudan sermaye yatırımları karşılığında elde ettiği kârlar, portföy yatırımları

²³ Eğilmez, Mahfi, “Cari Açık Nedir?”, <http://finans.ekibi.net/forum/cari-acik-nedir-mahfi-egilmez-t-1738.html>

²⁴ Obstfeld, Maurice, Rogoff, Kenneth: **Foundations of International Macroeconomics**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996, s.5

²⁵ Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat**, 3.b., İstanbul, Güzem Yayınları, 1999, s.390-391

karşılığında elde ettiği faizler ve benzeri ile yabancıların o ülkede yaptığı benzer yatırımlar karşılığında elde ettiği kâr ve faiz biçimindeki döviz gelirleri arasındaki farkı gösterir.

Cari transferler dengesi, yurtdışındaki işçilerden sağlanan döviz girdilerini gösterir. Ülkeler arasındaki bağış ve hibe şeklinde yapılan işlemler bu gruba girer. Karşılığında hiçbir bedel ödemede bulunmak gerekmediğinden, bu tür işlemlere tek yanlı veya karşılıksız transfer denmektedir. Bağışta bulunan tarafın kişiliğine göre transferler resmi ve özel nitelikte olabilirler. Yapılan bir karşılıksız transfer, bağışta bulunan ülke açısından borç işlemi niteliğindedir. Dolayısıyla bu tür işlemler cari transferler hesabının borçlu kısmına kaydedilir²⁶.

Sermaye hesabı, ülkenin yabancı ülkelerle yaptığı finansal ve dolaysız sermaye yatırımlarını kapsamaktadır. Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, uzun vadeli sermaye yatırımları, kısa vadeli sermaye yatırımları gelir ve gider nitelikleriyle alt kalemler olarak hesaba dahil edilirler. Sermaye hesabına yeni borç veya eski borçlarla alakalı olarak gerçekleştirilen ödemelere bağlı olarak ülke sakini olmayanlardan elde edilen gelirler ya da ülke sakini olmayanlara yapılan ödemeler kaydedilmektedir. Sermaye hesabı, kamu ve özel sektörce gerçekleştirilen kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerini kapsar²⁷.

Rezerv Hesabı, Merkez Bankası tarafından müdahale durumları için tutulan yabancı para rezervinden oluşur. Rezerv farklı yabancı para cinslerinden oluşmaktadır. Merkez bankası yabancı paraları döviz piyasasına müdahale amacı ile kullanılır. Döviz arz ve talebindeki eğilimler, milli para cinsinden döviz kuru düzeyini belirlemekte ve kurdaki aşırı hareketlenmelerde, merkez bankaları piyasada alım ya da satım yönünde müdahale etmektedir.

²⁶ Seyidoğlu: a.g.e., s.390-391

²⁷ Parasız, İlker: **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, 1.b.,Bursa: Ezgi Kitapevi, 1998, s.467

Net Hata Noksan Hesabı, ödemeler bilançosundaki cari ve sermaye hesabı işlemlerinin otonom nitelikli olup, denkleştirici işlem niteliğindeki rezerv hesaplar ile aralarında miktar olarak eşit, yön olarak ters dengenin olmasını sağlayan hesaptır. İthalat ve ihracatla ilgili bilgi gümrük bildirim beyannamelerinden elde edilir. Firmaların kasıtlı beyan yanlışları ve operasyonel hatalardan ötürü gümrük beyannamelerindeki tutarlar ile gerçekleşenler arasında farklar olabilmektedir.

Ödemeler bilançosunun otonom veya çizgi-üstü işlemlerinin net bakiyesi ile denkleştirici ya da çizgi-altı işlemlerinin ters yönlü bakiyesi birbirine eşit olmalıdır. Bu hesap da ödemeler bilançosu muhasebe kayıtları anlamında denkleştirmek amacı ile kullanılır²⁸. Düzenleyici hesap olarak da ifade edilen bu hesap önceki kalemler doğru olarak ölçülmüş ise, sıfıra eşit olan matematiksel bir ayarlamadır²⁹. Cari açık döviz sorunu demektir. Bir ülkede döviz gelir ve giderlerinin izlenildiği hesaba cari işlemler hesabı diyoruz. Cari dengenin finansmanını sağlayan hesap, sermaye hesabıdır. Cari denge açık verdiği zaman, sermaye hesabı bunu dengelemek için fazla verecektir. Eğer cari denge fazla veriyorsa sermaye hesabının bu durumda açık vermesi gerekecektir.

2.2. Cari Açığın Ekonomiye Etkileri

Türkiye ekonomisi uzun yıllar boyunca yılda ortalama olarak %4,2'lik bir büyüme hızına sahip olmuştur. Ortalamanın üzerinde üst üste iki yıldan fazla büyüme gerçekleştiğinde cari işlemler açığı sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır Bu Türkiye ekonomisinin dış borçlanmaya olan ihtiyacını artıran bir durumdur. Dış borç bulamadığımız dönemlerde büyüme hızları ortalama değerinin altına düşmekte, hatta negatif büyüme oranları gerçekleşmektedir.

²⁸ T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve Yayınları, Ödemeler Bilançosu, 1997, s.10

²⁹ Begg, David, Fischer, Stanley, Dornbusch, Rudiger: **Makroiktisat**, (Çev. Vildan Serin), İstanbul: Alkım Yayınevi, 2001, s.502

Yani yüksek büyüme performansının sürekli kılınmasının önündeki en büyük engel cari işlemler açığıdır³⁰.

Sermaye birikiminin yeterli olmaması ve tasarruf açığının sürekli olması gibi ekonomik nedenlerle, büyümenin hızlandığı yıllarda cari açığın arttığı, cari açığın küçüldüğü yıllarda ise büyümenin düştüğü görülmüştür. Ekonomide üretim ve tasarruf/yatırım yapısının değişmesine bağlı olarak, cari açığın azalması, ancak ekonomik büyümeden feragat etmekle mümkündür.

Türkiye ekonomisinin başlıca sorunu; IMF politikalarını uygularken, büyümenin sürdürülebilmesi için yurtdışından sürekli spekülâtif sermaye gelmesi ve kur baskısının bir ön şart olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da yüksek reel faizi sunma gerekliliğini doğurmakta; ancak, yüksek reel faizler de kamunun borç yükünü iyice ağırlaştırmaktadır. Bu bakımdan Türkiye ekonomisindeki büyüme, düşük kur ve yüksek reel faiz sonucu ithalata bağımlı bir metot izleyen, istihdam yaratmayan bir büyümedir.

1994 ve 2001 yıllarındaki krizler gibi, cari açığın çok arttığı yıllarda, ekonomi krize girmektedir. 1990'lı yıllarda cari açık finansmanı kamu tarafından sağlanırken, son zamanlarda özel sektörün katkısında artış görülmektedir. Cari açığın finansmanında yabancı yatırımların gelişmesinin önemli bir yeri vardır. 2001 krizinden sonra, sıkı para ve maliye politikaları ile enflasyon ve yüksek kamu borçlarının önemli ölçüde düşürülmesi sağlanarak, makroekonomik temellerimiz güçlendirildi. Makroekonomik istikrarın korunması önemlidir. Türkiye, dünya ekonomisi ile ticari ve finansal bağlarını kuvvetlendirmiştir. AB üyelik sürecinin de başlaması, Türkiye ekonomisine gerek içeride, gerekse dışarıda duyulan güveni, geçmişte olmadığı kadar arttırmıştır. Bu ise, Türkiye ekonomisini yabancı sermaye için cazibe merkezi yapmıştır. Yurtdışından borç finansmanı olarak sağlanan

³⁰ Kumcu, Ercan, “Yüksek Cari Açıkla Sürdürülebilir Büyüme”, Hürriyet, 13 Ocak 2005, s.2

kredilerin yapısı ve vadelerinin uzun olması, maliyetlerin düşmesinde olumlu etkileri olmuştur.

Türkiye’de 1994 yılında ağır bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Krizin sonunda ihracat artmış, düşük maliyetli işgücü sağlanmış ve üretim artışı gerçekleştirilmiştir. Krizi takip eden yıllarda bu artışın hızı yavaşlamış, üretim ve istihdam olanakları yaratılamamış ve ülkeye spekülâtif sermaye girmeye başlamıştır. Üretimde istihdam olanakları ihmal edilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde 1994 yılının ekonomik şartlarına dönmüştür ve yeniden kriz ortamı oluşarak 2001 krizi yaşanmıştır. 2001 krizinden sonra 1995 yılında olduğu gibi yeniden hızlı bir büyüme başlamıştır. Krizin yaşandığı yıl olan 1994 yılından sonra 1995 yılından başlamak üzere GSMH büyüme oranlarında artış yaşanmıştır. 2001 krizinde büyüme oranı negatif düzeye ulaşmıştır. Krizi takip eden yıllarda, GSMH büyüme oranındaki düşüşü takiben, Türkiye ekonomisinde artan büyüme oranları ortaya çıkmıştır. Cari açığın gayrisafi milli hâsılaya oranı hızla artış göstermiş olup 2005 yıl sonu itibarıyla %6,4 düzeyine ulaşmıştır. Cari işlemler dengesi de yıllara bağlı olarak yükselen bir eğilim sergilemiş ve 2005 yılında 2003 yılındaki mevcut cari işlemler açığı düzeyinin ortalama olarak üç katına ulaşmıştır. Kriz dönemlerinde oldukça düşük düzeylerde olduğu gözlemlenen büyüme oranları 2004 yılında zirveye ulaşarak yüksek cari açıkları da beraberinde getirmiştir.

Büyümenin sürdürülebilir olup olmadığı cari işlemler açığının sürdürülebilir olup olmadığı ile ilişkilidir. Büyüme oranlarının ortalama GSMH büyüme trendinin üzerine çıktığı dönemlerde ülkemiz yüksek cari açıklar ile karşı karşıya kalmış; 1990’larda ve 2000’lerin başında yaşanan krizler öncesinde cari açıklar çok yüksek değerlere ulaşmıştır. GSMH büyüme oranları ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. 1994 krizini takip eden 1995 yılında GSMH büyüme oranımız %8 iken 2005 yılında azalarak %7,6 seviyesine ulaşmıştır. 1997 yılında yeniden artarak 1995-1997 döneminde Türkiye ekonomisinin uzun dönem ortalama büyüme oranının çok

üzerinde gerçekleşmiştir. 1999 yılında depremin yol açtığı hasarın etkisiyle büyüme hızı azalarak negatif düzeye ulaşmıştır. GSMH, 2000 yılında tekrar artarak %6,3 büyüme düzeyine ulaşmış aynı yıl büyümenin artmasına bağlı olarak cari işlemler açığı da hızla yükselmiştir. Büyüme oranlarının arttığı dönemlerde cari açık/GSYİH rakamlarında da benzer dalgalanmalar oluşmuştur.

Kriz nedeniyle 2001 yılında hızla azalan cari açık/GSYİH düzeyi 2002 yılından itibaren artmaya devam etmiştir. Ancak cari işlemler dengesi açığının on yıllık bir süreç içerisinde 2.339 milyon dolardan 23.157 milyon dolar gibi rekor bir düzeye ulaşması bu cari işlemler açığının sürdürülebilirliği hususunda kuşklar uyandırmaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi GSMH büyüme oranları ve cari denge arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Tablo 1: 1995-2009 Dönemi GSMH Büyüme Oranları, Cari Denge (Milyon)

YILLAR	GSMH Büyüme Oranları (%)	Cari İşlemler Dengesi
1995	8,0	-2.339
1996	7,1	-2.437
1997	8,3	-2.638
1998	3,9	1.984
1999	-6,1	-1.344
2000	6,3	-9.819
2001	-9,5	3.390
2002	7,9	-1.522
2003	5,9	-8.037
2004	9,9	-15.604
2005	7,6	-23.157
2006	6,1	-32.193
2007	4,5	-38.311
2008	1,1	-41.947
2009	4	-13.854

Kaynak: TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr>

Cari açık, krizlerin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yaygın görüşe göre; cari açık/GSYİH oranı %4'ü bulursa, bu durum kriz sinyali olarak algılanabilir Cari açık/GSYİH

oranı ise, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki oynaklığın yansımalarını taşımaktadır³¹.

1994 ve 2001 yıllarında Türkiye'nin önemli krizler yaşaması ve bu krizlerde cari açığın milli gelire oranının %3,5- %4 seviyelerine ulaşmış olması nedeniyle cari açığın sürdürülebilirliği için bu seviyeler eşik değer olarak kabul edilmiştir.

2002 yılında 1,5 milyar dolar civarında olan cari açık, ilerleyen yıllarda sürekli artarak 2004'de 15.6, 2005'de 22.6 ve 2007'de 37.9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Özellikle 1990 yılından itibaren yaşanan ekonomik krizlerin ödemeler bilançosu kaynaklı oluşu ve kriz yıllarından önce Cari Açık/Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) oranının literatürde ileri sürülen %4-5'lik eşik değerlerini aşması olası bir ekonomik krizin göstergesi olduğu endişesini gündeme getirmektedir³².

Cari açık hem büyümeden kaynaklanan talep artışından etkilenmekte hem de sıcak para özelliğine sahip kısa vadeli sermaye hareketlerinin belirlediği döviz kurundan etkilenmektedir. Türkiye'nin cari açık sorunuyla mücadele edebilmesi için yüksek ve istikrarsız ekonomik büyüme yerine sürdürülebilir ve istikrarlı bir ekonomik büyüme ivmesi kazanmasının yanında TL'nin aşırı değerlenmesine sebep olan sıcak para akımlarını kontrol edici politikalar uygulaması gereklidir. Politika yapıcılarının makro ekonomik politikaları belirlerken Türkiye ekonomisindeki kırılganlığın doğurduğu riskleri göz önünde bulundurmaları gerekmektedir³³.

³¹ Tarı, Recep, Bozkurt, Hilal Y., "Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Var Analizi", www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o25s2.pdf, (02.07.2009), s.3

³² Telatar, Osman Murat, Terzi, Harun, Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, 2009

³³ Erbaykal, Erman, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkilimidir? Bir Nedensellik Analizi", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2007, s.81-88.

Literatürde, cari açığın yüksek olmasından daha çok sürdürülmesi ve nasıl finans edildiği tartışılmaktadır. Tablo 8’de görüldüğü üzere 1994-2003 yılları arası cari açık toplam 18 milyar dolar iken finans hesabı da 18 milyar olup rezerv artışları 26 milyar dolar gerçekleşmiştir. Rezerv artışının 21 milyarı IMF’den borç alınmıştır. 2003-2006 yılına gelindiğinde cari açık toplamı 64 milyar \$ dolara yükselmiş olup finans hesabında 97 milyar \$’lık sermaye girişi gözlemlenmektedir. Dolayısıyla rezerv artış miktarı 39 milyar olup bunun sadece 13 milyar \$’ı IMF olan borçtur.

Cari açıkların finansında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus finans kaynakları olup özellikle 2001 sonrası cari açık finansmanında doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilen gelirin payının yükseldiği görülmektedir. 2005 yılında Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)/Cari açık payı % 45 iken bu oran 2006 yılında % 60’lara yükselmiştir. Buna karşılık, 2003–2005 döneminde yüksek artış kaybeden sıcak para girişinin sonraki dönemde cari açığındaki genişlemeye kıyasla düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni bu yıllarda artış gösteren doğrudan yabancı yatırımlardır. Bununla birlikte 2006 yılında sıcak para girişinin azalmasıyla 2003’de %127,7 olan sıcak para / cari açık oranı 2006 yılında %22,8 oranına gerilemiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Ödemeler Dengesi (Milyar \$)

	1994–2002	2003–2006
Cari İşlemler Hesabı	-18	-64
- İhracat	284	228
- İthalat	-387	-321
Dış Ticaret Dengesi	-103	-93
Hizmetler Dengesi	83	43
Yatırım Geliri Dengesi	-34	-18
Cari Transferler	36	4
Finans Hesabı	18	97
Net Hata ve Noksan	5	6
Rezerv Varlıklar (- artışı gösterir)	-5	-39
Resmi Rezervler	-26	-26
IMF’ ten Finans	21	-13

Kaynak: TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr>

2.3.Cari Açığı Karşı Alınabilecek Tedbirler

Cari açığı ya da döviz açığını kapatmak için, dışarıdan döviz girişi olması gerekir; aksi takdirde ülke döviz krizine girecektir. Döviz ülkeye; kısa, orta veya uzun vadeli kredilerle, yabancı sermaye yatırımlarıyla, borsa, bono ve tahvile yatırım olarak gelir.

Cari açığın önlenmesi için, Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale ettiğinde, piyasadan döviz satın alarak kuru yukarı çekmeli, ithal malın pahalılaşmasına, ihraç malının da yabancılar için ucuzlamasına neden olacaktır. Böylece ihracat artacak, döviz girişi sağlanacaktır. Ayrıca cari açığı

önlemek için tasarruflar arttırılmalı ya da büyümeden feragat edip yatırımlar kısılmalıdır. Tasarruf artışının gerçekleşmesi için de, faizlerin yükseltilmesi gerekir. Bu önlemler zamanında alınmazsa cari açık devamlı artış eğiliminde olacaktır.

Yatırım gelirleri dengesi, ihracata yönelik dış yatırımların ülkeyi tercih edip etmediği noktasında önemlidir. Eğer ülke, tercih edilen bir ülkeyse, bu cari dengeyi orta ve uzun dönemde olumlu etkileyecektir.

Cari transfer ve hizmet geliri artışları cari dengeyi pozitif yönde etkiler. Ayrıca vergi sistemine, altyapıya, ar-ge sistemlerine, rekabet artırıcı önlemlere ve özellikle KOBİ'lere yönelik çalışmalar cari dengeyi olumlu etkileyecektir.

3. KAMU FİNANSMAN AÇIĞI VE EKONOMİK KRİZ İLİŞKİSİ

Borçlanma kavramı, devletin borçlanma nedenleri, borçlanma çeşitleri ve borçlanmanın ekonomik etkileri açıklanacaktır.

3.1. Borçlanma Kavramı

Borçlanma, devletin bir olağanüstü ve istisnai gelir kaynağı olarak görülebilir. Kamu gelirleri ile kamu giderleri arasında uyum sağlama unsuru olarak da görülebilir. Borçlanma, devletin etkin işlemeyen piyasa ekonomisine müdahalesi, gelir dağılımını ve adaleti sağlama aracı olarak değerlendirilebilir.

Borçlanma, bir kişi, şirket, kurum veya hükümetin diğerlerinden ödünç mali kaynak sağlamasıdır. Borçlanma teminatlı veya teminatsız, faizli ya da faizsiz, kısa ya da uzun vadeli, devredilebilir ya da devredilemez niteliklerde olabilir. Borçlanma kişi, şirket, banka, sigorta kuruluşu ve öteki mali kuruluşlardan ya da tahvil ihracı yoluyla, doğrudan doğruya tasarruf sahibi

halktan yapılabilir. Hükümetler de birbirlerinden, uluslararası mali kuruluşlardan ya da halktan borç sağlayabilirler³⁴.

Devlet borçlanması, kamu tüzel kişilerinin ve fertlerin gerçek gelirlerinden, fonların alındığı zaman bir azalma oluşturmeyen, kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılan ve verilmesi genellikle gönüllü değişim temeline dayanan bir finansman aracıdır³⁵.

Borç yönetimi, çeşitli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik olarak oluşturulan devlet borç portföy yönetimine ilişkin yöntem ve stratejileri içermektedir³⁶. Kamu borçlanması, devlet veya diğer kamu kuruluşları tarafından alınan borçları ifade etmek için kullanılmaktadır³⁷. Kamu borçlanması devletin, belirlenen bir takvime göre, önceden tayin edilen hakların sahiplerine faiz ve/veya anapara ödemeleri yapmasına ilişkin yasal bir yükümlülüğüdür³⁸.

Devlet borçları veya kamu borcu ileride toplanacak vergilerle ödeneceğinden borçlanma, vergi gelirlerinin bugüne iskonto ettirilmesi olarak da tanımlanabilir³⁹. Bu derece yaygın ve genellikle olağan bir araç durumuna gelmiş olmasına karşılık borçlanma esas itibarıyla geçici bir kaynak bulma yoludur. Borç, genellikle bir süre sonunda ödenmekte ve ödemeler çoğunlukla vergi gelirleri ile yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında borç, bir bakıma gelecekteki vergi gelirlerinin bugünden kullanılmasıdır. Borçlanma artık, vergiler gibi bir kaynak sağlama haline gelmiştir. Ortak ihtiyaçların yeterli düzeyde giderilebilmesi için, devlet gelirlerinin yetersiz olduğu

³⁴ Seyidoğlu, Halil: **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, 2.b., İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999a.

³⁵ Batirel, Ö.Faruk: **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No:492, 1990, s.183

³⁶ International Monetary Fund – World Bank: “Draft Guidelines for Public Debt Management”, Powerpoint Presentation Text, <http://www.worldbank.org/pdm/pdf/cepal-guidelines-eng.pdf>, (02.07.2009), s.11

³⁷ Ulusoy, Ahmet: **Maliye Politikası**, 2.b.. Trabzon: Derya Kitabevi, 2004, s.11

³⁸ Buchanan, James: **Kamu Borçlanması**, (çev.Haluk Tandircioğlu), Maliye Yazıları, Nisan-Haziran, Sayı:63, 1999

³⁹ Ulusoy: a.g.e., s.38

durumlarda borçlanmaya başvurulmaktadır. Ayrıca, izlenen ekonomik ve mali politikalara göre ortaya çıkabilen dönemsel dengesizlikleri giderme de borçlanma etkin bir parasal araç olarak kullanılmaktadır.

3.2. Devletin Borçlanma Nedenleri

Devletin borçlanma nedenleri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve içinde bulundukları koşullara göre değişiklik gösterir. Ancak, genel olarak devletin borçlanmaya başvurusunun temel nedenleri birkaç ana grupta ele alınabilir.

3.2.1. Mali Nedenler

Devlet gelir kaynakları içinde en önemli pay vergi gelirleridir. Ancak devlet yatırımları ve hizmetlerinin önemli bir bölümü uzun dönemde tamamlanacak ve büyük meblağları gerektiren yatırımlardır. Buna karşılık bir ülkenin vergilendirme kapasitesi belli ve sınırlıdır. Diğer yönden yapılan yatırımlar ve hizmetler verimli ve kısa dönemde kâr sağlayabilen yatırımlar ise, ileride borcun geri ödemeleri bu kârdan yapılabileceğinden, finansmanın devlet tarafından alınan borçla gerçekleştirilmesi şüphesiz daha uygun olacaktır⁴⁰.

Devlet hazinesinde bazı aylar gelirler fazla, bazı aylarda ise az olur. Ancak, giderler yılın her ayında ve her zaman yapılır. Bazı dönemlerde devletin yapacağı harcamalar, tahsil ettiği gelirlerden fazla olabilir. Bu durumda bütçe uygulamasında ödemelerde sıkıntı çıkabilir ve devletin yapabileceği harcamaların finansmanı borçlanma ile sağlanabilir. Vergi gelirlerinin elde edildiği veya bol olarak bulunduğu dönemlerde, alınan borçların geri ödenmesi yapılabilir. Bu biçimde kısa süreli borçlanma uygulamaları çok görülmektedir.

⁴⁰ İnce, Macit: **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6.b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2001, s.14

3.2.2. Ekonomik Nedenler

Ekonomide bazı dönemlerde meydana gelen konjonktürel dalgalanmalarda devlet bir mali araç olarak borçlanma politikasını kullanabilir. Toplam arzın, toplam talepten fazla olduğu, fiyatların düşmeye başladığı bir depresyon dönemini; toplam talebin, toplam arzdan fazla olduğu, fiyatların yükseldiği bir genişleme dönemi izleyebilir. Amaç bu durumların telafi edilerek ekonomiyi tekrar tam istihdam haline kavuşturmaktır. Devlet de bu amaca uygun olarak borçlanma politikasını kullanabilir.

3.2.3. Diğer Nedenler

Vergi kapasitesini istenildiği anda harekete geçirmek, çeşitli nedenlerle bazı güçlükler arz edebilir. Bunda çeşitli siyasi ve teknik etkenler rol oynayabilir. Örneğin, demokratik parlamenter rejimlerde seçim zamanı yaklaştığında siyasi iktidarlar, tercihlerini vergi koymak veya mevcut vergilerin oranlarını artırmak yerine, borçlanma yönünde kullanabilirler. Diğer yönden vergi yönetiminin teknik yetersizlikleri yine tercihin bu yönde kullanılmasında rol oynayabilir. Vergi yönetimi, ülkede gerçekleştirilebilen vergi kaçakçılıklarını ve kayıplarını yeterli ölçüde takip etmekten yoksun olabilir. Tahsil edilebilen vergi gelirlerinin, yapılacak olan harcamaları karşılayamaması durumunda borçlanma tercih edilen bir finansman yöntemi olabilir.

Bütçe uygulaması devam ederken daha önce hiç düşünülmemiş, tahmin edilmemiş bazı olağanüstü durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin, bütçe yılı içerisinde, büyük hasar meydana getiren deprem, sel, yangın vs. doğal afetler meydana gelebilir. Kısa dönemde bunların yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesinde bir finansman aracı olarak borçlanmaya başvurulabilir.

Devletin borçlanmasında ve borçların zaman içerisinde kümeli bir biçimde artışında etkili olan bir faktör de alınan borçların zamanında geri

ödenememesi ve daha önce alınan borçların yeni bir borçlanma ile ödenmesidir. Özellikle verimsiz alanlarda ve savurganca kullanılan borçlar, ister iç, ister dış kaynaklı olsun alınan yeni bir borçla ödenmekte; bu da büyük ölçüde devlet borçlarının artmasında etken olmaktadır⁴¹.

Günümüz devletlerinde en çok yapılan harcama, savunma alanındadır. Dünya siyasi konjonktüründeki sürekli değişim, gerilim, savaş korkusu; çoğu gelişmekte olan ülkenin en son silah teknolojisini takip etmelerine neden olmaktadır. Silahlanma faturası ise, bu devletlerin sürekli borçlanmalarına neden olmaktadır. Diğer taraftan hızlı sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yatırım alanlarını çeşitlendirmiştir. Büyük bayındırlık yatırımları (köprü, baraj, tünel, yeraltı treni vb.) ve sosyal nitelikteki yatırımlar (eğitim, sağlık vb.) için sürekli gelir kaynaklarının yetersizliği nedeniyle borçlanma yoluna gidilmektedir⁴².

3.3. Sağlandıkları Kaynaklar Bakımından Borçlar

Borçlar sağlandıkları kaynaklar açısından iç ve dış borçlar olarak ikili bir ayıma tabi tutulabilir.

3.3.1. İç Borçlar

İç borçlanma devletin ya da kamunun ülke içindeki kaynakları kullanarak para ve sermaye piyasalarından kendi harcamalarını karşılamak amacıyla aldığı borçlardır. İç borçlanmada devlet, milli gelirin bir kısmını bireylerden, kamu veya özel kuruluşlardan alarak kendisine veya kendi denetimindeki kuruluşlara aktarılmasını sağlar. İç borçlanma, ülke içinden yapılan bir borçlanma biçimidir⁴³.

⁴¹ Metin, Erdem, Şenyüz, Doğan, Tatlıoğlu, İsmail: **Kamu Maliyesi**, Bursa: Ekin Yayınları, 2003, s.195

⁴² Açıba, Sait: **Devlet Borçlanması**, Ankara: Adım Yayıncılık, 2000, s.8

⁴³ Erol, Ahmet, “Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981–1990)”, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 324, Ankara, 1992, s.50

İç borçlanma milli gelirin bir bölümünden yapılır ve itfası sonucunda, dış borçlanmadakinin aksine, GSMH' da bir artış veya azalış meydana gelmez. İç borçlanmanın en belirgin özelliklerinden birisi de borçlanmanın milli para ile yapılmasıdır.

Sürekli ve hızla büyüyen bütçe açıklarından doğan kamunun iç borçlanma ihtiyacı, finansal piyasalarda istikrarsızlıklara yol açabilir. İç borçlanma, özellikle faiz oranlarını olumsuz yönde etkilerken, bu durum aynı zamanda özel kesimin finansal olarak dışlanması olayını gündeme getirmektedir. Bunun yanı sıra, iç borçlanma döviz kurlarından ücretlere kadar uzanan pek çok konuda önemli sorunlar yaratmaktadır.

3.3.1.1. İç Borçlanmanın Nedenleri ve İç Borçlanma Kaynakları

Devleti iç borçlanmaya iten sebepler şunlardır:

- Devletin gelir ve giderleri arasında yer ve zaman bakımından uyumsuzluk olması,
- Yeni vergi koymanın veya mevcut vergileri arttırmanın siyasi, ekonomik ve sosyal sebeplerle sınırlandırılması,
- Normal gelir kaynakları ile ödenemeyen iç borçların ödenmesi için yeniden borçlanmaya ihtiyaç duyulması,
- KİT'lerin ağırlıklı bir yapıya sahip olduğu ekonomilerde bunların açıklarının karşılanabilmesi,
- Beklenmeyen durumların ortaya çıkmasından doğan finansman ihtiyaçlarının karşılanabilmesi,

Devlet iç borçlanmayı değişik kaynaklardan yapabilir. Borçların kaynakları, gerek borçlanılan dönemde üretim faktörlerinin tahsisi ve ekonomik faaliyetlere etkisi, gerekse faiz ve borç ödemelerinin yapıldığı devrelerde gelir dağılımı ve ekonomik faaliyetlere etkisi bakımından önem taşımaktadır⁴⁴.

⁴⁴ Erdem, Metin: **Devlet Borçları**, Bursa: Ekin Yayınevi, 1996, s.42

Devletin iç borç alabileceği kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

- Merkez Bankası
- Mevduat Kurumları,
- Ticari Bankalar,
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve KİT'ler,

3.3.2. Dış Borçlar

Dış borçlar, dış kaynaklardan sağlanan, alındıkları ya da geri ödemeleri sırasında ulusal gelir üzerinde artırıcı ya da azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucu doğan transfer akımlarıdır⁴⁵.

Dış borçlar, bir ülkenin belirli bir süre sonunda anapara ve faizi ile geri ödenmek şartıyla yabancı ülkelere sağladıkları kaynaklar olarak tanımlanabilir. Bu borçlar alındıkları zaman ülkeye yabancı kaynak girişine yol açtığı için ekonomi üzerinde olumlu etki yaratacak; buna karşılık anapara ve faiz ödemeleri yapıldığı zaman dışarıya kaynak transferi söz konusu olacağından olumsuz etkiye neden olacaktır⁴⁶.

Kaynakların ülkeler arasındaki eşitsiz dağılımı, kalkınmışlık farklılıkları ve küreselleşme nedeniyle ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin artmasına bağlı olarak ülke içi kaynaklar yetersiz kalmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerdeki iç tasarrufun, ihracat ve turizm gelirlerinin yetersiz olması, dış borçlanma koşullarının iç borçlanmaya göre daha cazip olması ve siyasi bazı tercihlerin ön plana alınması gibi nedenler dış borçlanmayı vazgeçilemez hale getirmiştir.

Dış Borç İstatistikleri Çalışma Grubu'nun tanımına göre, brüt dış borçlar, belirli bir anda bir ülkede yerleşik olanların yerleşik olmayanlara

⁴⁵ Tandırcıoğlu, Haluk, "Türkiye'de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: II, 2000, s.2

⁴⁶ Ulusoy: a.g.e.,s.50

karşı, sözleşmeye bağlı olarak yükümlülük altına girdikleri faizli ya da faizsiz anapara geri ödemelerinin veya anaparalı ya da anaparasız faiz ödemelerinin miktarıdır. Brüt dış borçlar yükümlülüklerin toplamıdır. Net dış borçlar ise aralıklardan yükümlülüklerin çıkarılması sonucu elde edilen miktardır⁴⁷.

3.3.2.1. Dış Borçlanmanın Nedenleri

Dış borçlanma, ülkeye büyük faydalar sağlayacak yatırım projelerinin uygulamaya geçirilmesinde büyük önem arz etmektedir. Borçlanılan yılda ülkenin harcama imkânları arttığından, yatırım kapasitesi artacaktır. İç borçlanmada kaynakları artırma imkânı yokken dış borçlanmada iç kaynaklara ek bir kaynak söz konusudur. Genel olarak devletin dış borçlanmaya başvurma edenlerini şu şekilde sıralayabiliriz⁴⁸:

- Ülkedeki sermaye piyasasının gelişmemiş olmasından dolayı iç borçlanmaya gidilememesi halinde,
- Ekonomik kalkınma sürecinin başlatılması ve sürdürülmesinde etkili olan büyük ölçekli yatırımların finansmanı için,
- Hammadde, ara ve yatırım mallarının ithalatı için gerekli olan döviz ihtiyacının karşılanmasında,
- Ödemeler dengesindeki açıkların giderilmesi için,
- Olağanüstü durumlardan (doğal afet, savaş, kriz dönemleri vb.) kaynaklanan harcamaların bütçe imkânlarıyla karşılanamaması durumunda,
- Artan savunma harcamalarının finansmanı için,
- Kronikleşen bütçe açıklarının finanse edilmesinde,
- Fiyat istikrarının korunması için,
- Vadesi gelmiş borçların ödenmesinde, dış borçlanmaya başvurulmaktadır.

⁴⁷ Klein, Thomas M.: **External Debt Management**, World Bank Technical Paper, No. 245, 1994, s.56

⁴⁸ İnce: a.g.e., s.14-32

3.3.2.2. Dış Borç Türleri

Dış borçları vadelerine göre, kaynaklarına göre ve finansman türlerine göre sınıflandırmak mümkündür. Dış borçlar vadeleri açısından kısa vadeli dış borçlar, orta ve uzun vadeli dış borçlar olmak üzere ikiye ayrılır.

Kısa vadeli dış borçlar, vadeleri bir yıla kadar olan dış borçlara kısa vadeli dış borçlar denir. Ayrıca bu tür borçların miktarı sık sık değiştiğinden dolayı dalgalı borçlar olarak da adlandırılmaktadır. Kısa vadeli borçlar para piyasalarından elde edilir⁴⁹.

Orta ve uzun vadeli dış borçlar, vadesi bir yıl ile beş yıl arasında olanlara orta, beş yılı aşkın olan borçlara ise uzun vadeli dış borçlar denir. Uzun vadeli borçlar prensip olarak, ülkelerin kalkınması için gerekli olan yatırımların finansmanı için kullanılır.

Alındığı kaynağa göre dış borçlar, bu sınıflandırmaya göre dış borçlar, bir devletin başka bir devletten aldığı borçlar, uluslararası mali kuruluşlardan alınan borçlar ve özel kaynaklardan alınan borçlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Devletten devlete borçlanma, devletten devlete yardımların uzun vadeli, düşük faizli ve ön ödemesiz oluşları nedeniyle, genellikle hibe ve kalkınma yardımı şeklinde olduğu bilinmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yoğun olarak rastlanılan bu yardımlar 1960'lı yıllardan sonra oldukça azalmıştır⁵⁰.

Uluslararası kuruluşlardan borçlanma, zaman içerisinde dünya ülkeleri arasında ekonomik, mali ve sosyal ilişkilerde önemli gelişmelere neden olmuştur. Yaşanan ekonomik ve sosyal krizler nedeniyle bu değişimin

⁴⁹ Erdem: a.g.e., s.26

⁵⁰ Ulusoy, Ahmet: **Devlet Borçlanması**, 2.b.. Trabzon : Celepler Matbaacılık, 2004, s.53

sınırları daha da genişlemiştir. Dünyada bloklaşmalar ortaya çıkmış, uluslararası ilişkiler hızlanmış ve uluslararası mali kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır. Böylece özellikle gelişmekte olan ülkeler kalkınmanın finansmanını sağlayabilmek için dış borç bulma imkânlarına sahip olmuşlardır⁵¹.

Gelişmekte olan ülkelere kredi sağlayan kuruluşlar; Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Kalkınma ve İmar Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Örgütü (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), İslam Kalkınma Bankası (IDB), Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Avrupa Para Anlaşması(EMA)'dır⁵².

Dış mali piyasalardan borçlanma, bir ülkedeki özel bir bankadan başka bir ülkeye ya da o ülkedeki özel kişi veya kuruluşa verilen krediler olarak tanımlanan ticari banka kredileri, zaman zaman riskin dağıtılması amacıyla birden fazla ülkedeki mali kuruluşun bir araya geldiği ve bir “borç verenler konsorsiyumu” oluşturarak kredi açtığı da görülür⁵³.

Finansman türlerine göre dış borçlar, bu sınıflandırmaya göre kalkınma kredileri, teknik yardımlar, bağışlar ve askeri yardımlar olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Kalkınma kredileri, kalkınma için verilen finansman kredileridir. Daha çok kalkınma planlarında yer alan bu krediler program ve projelerin finansmanında kullanılırlar. Genelde sermaye malı niteliğinde olan bu krediler, proje-program kredileri, bağlı krediler-serbest krediler, satıcı kredileri şeklinde incelenebilir.

Teknik yardımlar, gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelere yabancı uzman ve teknik malzeme sağlamaktadır. Bağışlar, karşılıksız olarak, yani geri

⁵¹ Erdem: a.g.e., s.75

⁵² İnce: a.g.e., s.25

⁵³ Uluatam, Özhan: **Kamu Maliyesi**, 6.b., Ankara: İmaj Yayıncılık, 1999, s.445

ödemesi ve faiz söz konusu olmayan, gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere çoğunlukla mal şeklinde yapılan yardımlardır.

Askeri yardımlar, ülkelerin savunma amacıyla yaptıkları, çoğu kez miktar ve koşulları açıklanmayan yardımlardır. Bazen bağış şeklinde olmalarının yanı sıra çoğunlukla uzun vadeli dış borç şeklinde olurlar. Böylece gelişmekte olan ülkeler çeşitli savaş araç ve gereçlerini sağlamış olur.

3.4. Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Borçlanma, ekonomik etkileri açısından iç borçlanmanın ve dış borçlanmanın etkileri biçiminde ikili bir ayıma tabi tutulabilir.

3.4.1. İç Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Borçlanma ilk olarak kamu maliyesine bir rahatlık sağlamakla birlikte zamanla olumsuz ekonomik sonuçların oluşmasına neden olmaktadır. Türkiye’de borçlanmanın olumsuz ekonomik sonuçları;

-Faiz oranlarının yükselmesi ve yatırımların yapılamaması; Ülkemizde kamu borçlanma maliyetlerinin, %5-8’lik düzeyde olması gerekirken, reel olarak %15-25 aralığında olduğundan, faiz oranları yüksek oranlarda seyretmektedir. Buna bağlı olarak kaynakların verimli alanlarda, yatırım ve üretimde değerlendirilmesini önlemekte, rant ekonomisini teşvik ederek, tasarrufların devlete borç verilmesini özendirmiştir. Faize yatırım yapmak, üretime yatırım yapmaya tercih edilir hale gelmiştir.

Türkiye’de kimi dönemlerde, reel finansman sağlanmadığı hallerde bile borç stokunun artan faiz yükü nedeniyle yükseldiği ve borçlanmanın önemli bir kısmının faiz ödemelerinde kullanıldığı görülmektedir. Bütçe gelirlerinin borç faizlerinin ödenmesinde yetersiz kalması ve yeni borçlanmalarının söz konusu olması borç kısır döngüsüne işlerlik kazandırdığı bir süreçtir. Faiz ve

anapara ödemelerine yönelik borçlanmaları azaltmanın önemli yollarından bir tanesi faiz dışı bütçenin olabildiğince yüksek düzeyde fazla vermesini sağlayabilmektir.

-Enflasyonist baskı oluşturmaları: Kamu borçlanma ihtiyacı kamu finansman dengesini bozarak enflasyonist baskıyı da arttırmaktadır. Devlet tahvil ya da bono satışı karşılığı topladığı kaynakları, mal ve hizmet satın almakta kullanır ve bu yolla fonların ekonomiye dönmesini sağlar. Bu ise fiyatlar genel seviyesini yani enflasyonu artırır. Borçlanma, vergilemenin harcamaları daha fazla kısması nedeniyle, daha enflasyonisttir⁵⁴.

-Gelir azaltıcı ve gelir dağılımını bozucu etkilerin ortaya çıkması: Borçlanma ihtiyaçlarının gelir azaltıcı bir etki doğurması paradoksal bir gelişmedir. Gerçekten de gelir azlığı sebebiyle borçlanmaya başvuran devlet, bu ihtiyacını karşılayan kurum ve kişilere sağladığı vergi vb. avantajlarla gelir azlığına da uğramaktadır. Bu ise yeniden, gelir azlığı-borçlanma-gelir azlığı kısır döngüsünü doğurmaktadır⁵⁵.

-Mali yapının bozulması, bankaların esas işlevlerinden uzaklaşması: Kamunun borçlanma ihtiyacı mali yapının tümüyle devleti finanse eder hale gelmesine sebep olmaktadır. Kamu borçlarının büyüklüğü devlet borçlanması için bankaları önemli bir kaynak haline getirmekte ve devlet kâğıtlarının %70 ile %90 arasında değişen miktarlarını bankalar satın almaktadır.

-Devletin temel görevlerini yapamaz hale gelmesi: Devletin sürekli bütçe açıkları vermesi, borç ödemek için bile borçlanmaya ihtiyaç duyar bir borç stokuna girmiş bulunması, devletin temel görevlerini de yapamaz hale gelmesine sebep olmaktadır⁵⁶.

⁵⁴ Uluatam, Özhan, Enflasyon ve Devlet Gelirleri, Ankara: SBF Yayınları, No:46,1981, s.104

⁵⁵ Akdiş, Muhammet, Faiz Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Türkiye, Ankara: Yimder Yayınları, 1995, s..208

⁵⁶ Akdiş, Muhammet, Faiz Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Türkiye, Ankara: Yimder Yayınları, 1995, s..208

-Hükümetlerin milli politika takip edemez duruma düşmesi: Borçların ekonomik yükünü, hem borç verenlerin istediği şartların yerine getirilmesi, hem de bu borçların faiz ödemeleri oluşturmaktadır.

Yüksek düzeylere ulaşan borçlanma, mali dengeler üzerinde önemli baskılar oluşturur. Uzun süreli kamu açıklarının ve kamu borçlanmalarının, uzun dönemde ortaya çıkacak etkilerinin, kısa dönemde ortaya çıkacak etkilere göre, çok daha büyük ve derinden olacağını göstermektedir.

3.4.2. Dış Borçlanmanın Ekonomik Etkileri

Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, kalkınmasının finansmanında gerekli olan fonu sağlamak ve ödemeler bilançosu dengesine ulaşabilmek amacıyla dış borçlanma yoluna giden bir ülkedir. 1990 yılı sonrasında liberalleşme ve yüksek reel faiz oranlarının etkileriyle aşırı bir yabancı sermaye akımının olduğu Türkiye’de, 1994, 2000-2001 yıllarında her biri ekonomik çöküntü ile takip edilen üç önemli kriz yaşanmıştır. Yaşanan bu krizlerde ekonomide finansal kesim nedeniyle, reel kesim etkilenmiştir. 1990’lı yıllar boyunca mali tasarruflar artırılıp mali piyasalarda derinleşme sağlanmasına karşın, sağlanan tasarruflarla üretken sektörlere yönelik sabit sermaye yatırımlarının artırılması başarısız ve elde edilen kaynakların etkin kullanımı sağlanamamıştır⁵⁷.

Dış borçlanma şeklinde yabancı ülkelere sağlanan kaynaklar ekonomi üzerinde çeşitli etkiler gösterir. Dış borcun ekonomi üzerinde yaratacağı etkinin boyutları, söz konusu borcun alınma koşullarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bunlar dış borcun faiz oranı, ödeme süresi, vade yapısı, ülke – teknoloji – mal – proje bağılılığı gibi koşullar olup, dış borcun ekonomide yaratacağı etkilerin belirleyicileridir. Dış borcun ekonomi

⁵⁷Yeldan, Erinç, “Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi”, Çalışma ve Toplum, 2004, s.1-29

üzerinde yaptığı etkinin sayısal olarak ölçülmesi oldukça zordur. Sayısal ölçümdeki çeşitli güçlüklerle karşın, dış borçların ekonomi üzerinde birtakım etkiler yarattığı da bilinmektedir. Bu etkileri, gerek inceleme ve gerekse ortaya çıkan sonuçlarla belirlemek mümkündür.

Dış borçların ödenmesinde de iç borçlarda olduğu gibi – net bir bütçe fazlasını kullanmak zorunluluğu vardır. Ayrıca ihracat fazlası yaratılması gerekir. Bu sebeple net dış borç ödemesi esnasında ihracatın ithalatı aşması; bunun için yerli paranın yabancı paralara göre değerinin düşük tutulması gerekir. Dış borçların birdenbire ödenmesi söz konusu olamaz.

Türkiye’de dış borçların gelişimi incelendiğinde; 2000 yılında 119 milyar \$ olan toplam dış borçların 2005 yılında 170 milyar \$, 2006 yılında 206 milyar \$, 2007 yılında 242 milyar \$ olduğu görülmektedir. Kısa vadeli dış borçlar 2000 yılında 28 milyar \$ iken 2001 ve 2002 yıllarında 16 milyar \$ seviyelerine düşmüş, 2007 yılına gelindiğinde 41 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında 90 milyar \$ olan uzun vadeli dış borçlar ise sürekli artarak 2007 yılında 205 milyar \$ seviyelerine ulaşmıştır. Türkiye’nin 2000-2001 krizi süresince kısa vadeli dış borçlarını geri ödemekle yükümlü kılınması, kısa vadeli dış borçlarda 2001 ve 2002 yıllarında görülen düşüşün nedeni olmaktadır. 2002 yılında 9,6 milyar \$ olan genel bütçe ve hazine garantili dış borç servisinin 2006 yılında 18 milyar \$’a arttığı, 2007 yılında da 17 milyar \$ olduğu görülmektedir⁵⁸.

Ülkemizde görülen ekonomik krizlerin ortaya çıkış nedenlerine baktığımızda, çoğu aynı sebeplere dayanmaktadır. Türkiye’de krizler, döviz darboğazına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Döviz darboğazının nedeniyse makro-ekonomik dengelerin korunamamasıdır. İçeride TL aşırı değerlenmekte, bunun doğal etkisi olarak ithalat patlaması yaşanmakta, yüksek oranlı dış ticaret açığının desteklediği cari açık da borçlanma yoluyla kapatılmaktadır. Kredi ve borç verenler borçların ödenemeyeceği kuşkusuna

⁵⁸ www.hazine.gov.tr/disborcservisi/dbservisi.htm

düşerken, içeridekiler de devalüasyon beklentisi içine girdiğinde krizler patlak vermektedir.

4. BÜYÜME KAVRAMI VE KRİZE ETKİLERİ

Büyüme kavramı, büyüme kaynakları, beşeri ve fiziki sermaye ile büyümenin etkileri açıklanacaktır.

4.1. Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme, kişi başına reel hasıladaki artışları ifade etmektedir. Kişi başına reel gelir veya üretim miktarı ne kadar yüksekse ve ne kadar hızlı artıyorsa, toplum üyeleri için yüksek bir yaşam standardını sürdürmek ve bunu daha da geliştirmek mümkün olacaktır. Kişi başına düşen geliri artırmanın yolu, ekonominin mal ve hizmet üretim kapasitesini artırmaktır⁵⁹.

Ekonomik büyüme, toplam sanayi ürünü, milli gelir, toplam milli hasıladaki artış veya kişi başına düşen ürün miktarındaki artış şeklinde birçok bakımdan ölçülebilir. Ekonomik büyümenin ölçüm yollarından hangisinin daha verimli olduğu, ölçümün hangi amaçla yapıldığına bağlıdır⁶⁰.

Ekonomik büyüme, genel anlamda bir ekonominin üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanmaktadır. Üretim kapasitesindeki artış gayri safi millî hâsıla (GSMH), GSYİH (gayri safi yurtiçi hâsıla) ya da kişi başı GSMH veya kişi başı GSYİH'daki artış ile ölçülmektedir. GSMH, bir ekonomide bir yıl içinde üretilen nihai (tamamlanmış) mal ve hizmetlerin toplam değeridir. GSYİH ise sadece ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamını kapsamaktadır. Yerleşiklerin

⁵⁹ Yıldırım, Kemal, Karaman, Doğan: **Makroekonomi**, 2.b., Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2001, s.6

⁶⁰ Çoban, Orhan: **Makro İktisat**, 1.b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2009, s.166

yurtdışında gerçekleştirdikleri mal ve hizmet üretimi GSYİH'nın dışında yer almaktadır. Dolayısıyla, GSMH, GSYİH'ya göre daha geniş kapsamlı bir kavramdır⁶¹.

4.2. Büyümenin Kaynakları

İktisadi büyüme, tüm ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerindendir. Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu artışlar meydana gelirken beşeri ve fiziki sermaye birikimi, teknolojik gelişme iktisadi büyümeye kaynak oluşturmaktadır. Büyümenin gerçekleşebilmesi için bu üç kaynağın birlikte çalışması gerekmektedir.

İktisadi büyüme, milli gelirin ana unsurlarının uzun dönemde gelişmesini ortaya koyan prensipleri araştırır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyesinin düşük olması, tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların, küçük çapta olmasına sebep olmaktadır. Ekonomideki arz cephesini oluşturan bu gelişme yanında talepte ise sürekli bir artış meydana gelmektedir. Arz ve talep arasındaki bu dengesizlik ekonomik kalkınmayı engelleyen en önemli faktörü oluşturmaktadır. Arzın yetersizliği, talebin ise sürekli artmasına rağmen gelir azlığı nedeniyle harcamalar açısından arz miktarını önemli ölçüde etkilememesi, kalkınma çabası içerisinde olan ülkelerin sahip oldukları kaynakları rasyonel bir şekilde kullanmalarını gerekli kılmaktadır.

4.2.1. Beşeri Sermaye ve Fiziki Sermayenin Tanımlanması

Bir ekonominin reel sermaye stokunun arttırılması sermaye birikimi olarak ifade edilmektedir. Sermayenin oluşumu, üretimden elde edilen gelirin sermaye mallarına ayrılan kısmının toplamını ifade etmektedir.

⁶¹ Akdağ, Ayşen, “Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyümeye Etkisi”, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s.12

Üretime katılan kişinin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğini vurgulayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerler, beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir⁶². Beşeri sermaye, emeğin sahip olduğu eğitim düzeyi, sağlık imkânları, bilgi, beceri ve tecrübeler gibi faktörlerin toplamını ifade etmektedir. Bu değerler, üretimde kullanılan diğer faktörlerin daha verimli değerlendirilmesine, yeni teknolojilerin icadı ve rasyonel bir şekilde kullanılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artmakta ve ülke ekonomisi daha hızlı kalkınabilmektedir.

Eğitim imkânlarının gelişmiş olması, emeğin nitelik ve yeteneklerinin geliştirilmesini; sağlık imkânlarının gelişmiş olması ise, emeğin etkin ve verimli olarak çalışabilmesini sağlamaktadır. Beşeri sermaye, sadece eğitimle sınırlı değildir. Çünkü konu insanın niteliğini vurguladığı için, eğitimin yanında sağlık, dinamik nüfus miktarı ve beyin göçü gibi diğer faktörleri de beşeri sermaye birikimine etki eden unsurlar arasında değerlendirmek gerekmektedir. Ancak kişisel ve toplumsal özelliklerin üretime olan etkilerinin giderek önem kazanması, söz konusu pozitif değerlerin de sermaye olarak kabul edilmesine yol açmıştır.

Klasik iktisat öğretisinde Fiziki sermaye, üretime katılan makine ve teçhizat gibi fiziksel değerleri nitelemektedir. Genel olarak sermaye, üretime pozitif katkısı olan her türlü maddi ve maddi olmayan iktisadi değerler olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, fiziki sermayede, beşeri sermaye de varlığı nispetinde ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Klasik sermayenin oluşturulması ve üretime koşulması ciddi manada maliyet ve uğraşı gerektirmektedir. Aynı özelliği beşeri sermayede de görmek mümkündür. Ancak beşeri sermayeye yapılan bir yatırım (eğitim-sağlık)

⁶² Tansel, Aysit, Güngör, Nil Demet, The Educational Attainment of Turkey's Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time, METU Studies in Development, 24, (4), 1997, s.532

sadece üretimle bağlantılı olmayıp aynı zamanda ferдин yaşam kalitesini arttıran, sosyal ilişkileri geliştiren bir etkiye de sahiptir. Benzer şekilde ferдин sağlık durumu üretime etkisinden ziyade, özel hayatını ilgilendiren bir faktördür.

Beşeri sermayeyi, fiziki sermayeden tamamen ayıran yönü, durağan olmamasıdır; çünkü beşeri sermaye devamlı değişken bir yapıya sahiptir. Beşeri sermayenin dinamik oluşu nedeniyle stoklanması mümkün değildir. Bu nedenle beşeri sermayenin kullanılmadığı her zaman dilimi onun kaybı anlamına gelmektedir.

Beşeri sermaye ile fiziki sermayenin ayrıldığı diğer bir önemli nokta ise nötr olmamasıdır. Fiziki sermaye, pasif bir konumdur. Ancak beşeri sermaye için aynı şeyi söylemek olası değildir. Beşeri sermaye nerede, ne zaman ve hangi şartlarda çalışacağına kendisi karar vermek durumundadır. Öte yandan, beşeri sermayenin devamlılığını sürdürebilmek için tüketici olarak asgari ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bundan dolayı, eğer beşeri sermaye, üretime koşulmaması ve bunun karşılığı olarak, müteşebbis ise kârını, işçi ise ücretini alamaması halinde, bir dizi insani ve sosyal problemlere neden olabilmektedir⁶³.

Uzun vadeli büyüme programları ve iktisadi gelişmenin önemi, artan beşeri sermaye olgusu, dikkatlerin eğitim ve sağlık üzerine çekilmesine neden olmuştur⁶⁴. 1990'lı yıllarda beşeri sermaye ve ekonomik büyüme alanında en kapsamlı çalışmayı Robert J. Baro yapmıştır. İlgili çalışmada Barro ilave bir yıllık eğitim düzeyinin iktisadi büyümeyi % 0.44 oranında arttırdığını tespit etmiştir⁶⁵.

⁶³ Karagül, Mehmet, “Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu”, Afyon: No: 37, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2002, s.30

⁶⁴ Lucas, Robert E., “On the Mechanics of Economic Development”, Journal of Monetary Economics, Vol. 22, 1988, s. 3-42.

⁶⁵ Barro, J., “Human Capital and Growth in Cross-Country Regression”, (Harvard University, Yayınlanmamış Eser, 1998), s.5-6

4.2.2. Beşeri ve Fiziki Sermayenin Tamamlayıcılığı

Beşeri sermayenin daha etkin çalışarak üretime daha fazla katkı sağlayabilmesinde, fiziki sermaye ile beşeri sermaye arasındaki en uygun dengenin kurulması önemli bir şarttır. Herhangi bir üretim için mutlak surette fiziki ve beşeri sermayenin belli oranlarda bir araya gelmesi gerekir.

Sadece fiziki sermayeyi kullanarak ya da yalnız beşeri sermayeyi kullanmak suretiyle üretim yapılması mümkün değildir. Bu nedenle beşeri sermaye ile fiziki sermaye arasındaki tamamlayıcılığın iki farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, her ikisinin miktar olarak birbirini dengeleyebilmesi, diğeri ise fiziki sermaye ile beşeri sermayenin nitelik olarak uyuşmasıdır.

4.2.3. Teknolojik Gelişme

Uzun dönemde, teknolojik bilgi, ekonomik büyümenin ve yaşam kalitesini geliştirmenin ana kaynağıdır. Bilgi yoğun ekonomik faaliyetler, üretkenlik artışının ve ekonomik büyümenin temel belirleyicisidir. Emek, “Ulusların Zenginliği”nden (1776) bu yana ekonomik büyüme sürecinin en temel değişkeni olarak kabul edilmiştir. Emeğin bu denli büyük öneme sahip olmasının nedeni, ekonomik büyümeyi sağlayan tüm belirleyicilerin emeğin çevresinde oluşmasıdır.

Teknolojik bilgi, iktisadi anlamda herhangi mal veya hizmetin üretim, dağıtım ve pazarlama sürecine ilişkin yeni bir bilginin üretilmesini ifade ederken, teknoloji bu yeni bilginin üretim, dağıtım ve pazarlama sürecinde kullanılmasını ifade etmektedir.

4.3. Büyümenin Etkileri

Ekonomik büyüme, faktör stoklarındaki değişmeye bağlıdır. Faktörlerin yani emeğin ve sermayenin miktarı artırılırsa üretim belli bir seviyeye kadar

artabilir. Faktörlerin niceliği arttırılamadığında, faktörlerin verimliliği çoğaltılırsa, üretim de artmış olur. Sermaye ve emek faktörü ile bu faktörlerin üretkenliğini ortaya koyan toplam faktör verimliliği büyümenin temel belirleyicisi olmaktadır. Verimliliği arttırmak, girdileri tam, doğru ve etkin kullanmak demektir. Bu yapılmadığında üretim, istihdam, verim ve verimlilik kayıpları büyük olmakta; bu da firmaların, toplumların, ülkelerin diğer ülkelere göre geride kalmasına neden olmaktadır⁶⁶.

Büyüme politikası açısından Türkiye'nin sorunu, büyümenin verimlilik ve teknolojiye dayanmamasıdır. Büyümede verimliliğin payı gelişmiş ülkelerde en az %50-60 seviyesindeyken, Türkiye'de %15'leri geçememektedir. Bu oranın düşüklüğü çok büyük ölçüde kaynak israfı olduğunu, başta işgücü olmak üzere eksik kullanım yaygınlığını göstermektedir⁶⁷.

Büyümenin birincil kaynağı, tüketimden çok yatırım ve stok değişimleridir. İkincisi, bu büyüme özel sektör kanalıyla gerçekleşmektedir. Büyümenin tüketimden çok yatırımlardan kaynaklanması uzun dönemde, hem üretim kapasitesinin artırılması, dolayısıyla işsizliğe çare bulunması, hem de sürdürülebilirlik açısından olumlu bir gelişmedir. Bunun özel sektör kanalıyla gerçekleştirilmesi ise, kamu kesiminin rasyonalize edilmesi ve uzun dönemli uygulamaya konan büyüme stratejisi açısından daha da önemlidir. Ancak kısa vadede bu tip bir büyüme vatandaşın refah düzeyini arttırmamaktadır.

Ekonomik büyüme ise kaynakların etkin olarak kullanılmasıyla, başka bir ifade ile verimliliğin arttırılması ile mümkün olabilmektedir Ekonomik kaynakların etkin kullanma oranının arttırılması, ekonomik büyümenin en önemli sebebinin oluşturmaktadır Arz ve talep açısından ekonomide dengenin

⁶⁶ Suiçmez, Halit, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Verimlilik Artış Performansı Işığında Nasıl Bir Kalkınma Politikası Benimsemeli?", TİSK İşveren Dergisi, 2007/1, s.40

⁶⁷ Taymaz, Erol, Suiçmez, Halit, "Türkiye'de Verimlilik, Büyüme ve Kriz," Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri, Ankara, 2005, s.10

sağlanabilmesi, ekonomik büyümenin sürekli olarak arttırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, yeni ekonomi kavramının gelişmesine neden olmuştur. Enformasyon teknolojilerindeki köklü değişikliklerin neden olduğu bilinmektedir. Yeni ekonomi hakkında genel kabul gören en temel olgu, ekonominin altyapısının fiziki mallardan çok, bilgi temelli ve hizmete benzeyen mallara dayanıyor olmasıdır. Yeni ekonominin büyüme üzerindeki etkilerini üç noktada toplayabiliriz.

- Yeni ürün ve hizmetlerin üretilmesi ile toplam üretim artar ve yeni iş imkânları doğar.
- E-ticaret ile üretim sürecinde verimlilik artar. Bu noktada e-ticarete imkân veren teknolojik donanım, fiziki, beşeri sermaye ve toprakla birlikte en önemli üretim faktörü olarak kabul edilir.
- Dijital reklam, sınır ötesi üretim, internet satışları, yeni pazarlama, organizasyon ve yönetim teknikleri ile ekonomik etkinlik artmaktadır.

Ekonomik büyüme hızı cari işlemler hesabını yakından etkilemektedir. Bu ilişki büyük ölçüde artan üretimin ara malı ithalatını da arttırması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yatırımların büyüdüğü dönemlerde yatırım malı ithalatının da arttığı bilinmektedir. Sonuç olarak, ekonominin hızla büyüdüğü dönemlerde ithalat da hızla artmaktadır. Ekonominin daraldığı ya da büyüme hızının son derece düştüğü dönemler cari işlemler hesabında fazla verdiği, ya da cari işlemler açığının ihmal edilebilir düzeyde olduğu yıllardır⁶⁸.

Dış borçların, bir ülkedeki üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artması olarak tanımlanan ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi

⁶⁸ Özatay, Fatih, “Cari İşlemler Dengesine İlişkin İki Yapısal Sorun ve Mikro Reform Gereği”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl: 1, Sayı: 1, 2006, s. 38-50

genellikle belirsizdir. Bu etki, faiz oranlarının seviyesine ve elde edilen yabancı kaynaklardan etkin bir şekilde yararlanılıp yararlanılmadığına bağlıdır. Eğer dış borçlar, verimli bir şekilde kullanılırsa ve borçların faizi yüksek seviyelerde değilse, büyük bir olasılıkla ekonomik büyümeyi canlandıracaktır. Fakat dış borçların faizi yüksek ise ve bu dış borçlar borç servisi ödemelerini karşılayabilecek düzeyde getiri sağlayacak yatırımlara harcanmazsa, ekonomik büyüme hızını azaltacaktır. Özellikle uzun dönemli dış borçlar; borç geri ödemesinde, gelecekteki sermaye stokunu ve gelecekteki ekonomik büyümeyi azaltmasına rağmen, ülkenin cari sermaye stokunda bir artışa ve cari ekonomik büyümeyi canlandırmaya imkân tanır⁶⁹.

Ekonomik büyümeye, borçlanma yoluyla yön verilebilmesi için borçlanmayla birlikte ortaya çıkan ek fonların, ilk önce üretken yatırımlara yönlendirilebilmesi gerekmektedir. Borçlanmanın kronikleşmiş bütçe açıklarının kapatılması ya da kamu tüketim harcamalarının finansmanında kullanılmak üzere yapılması durumunda, borçlanma büyüme üzerinde beklenen olumlu etkiyi yapmayacaktır. Borçlanmanın, büyümenin finansmanı yerine daha yoğun olarak tüketim harcamalarının finansmanında ve mevcut borçların çevrilebilmesinde kullanılması durumunda bir yandan kamunun borç yükü artarken, özel yatırımlar için ve yeni kamu borçlanmaları için kullanılacak fonlar çok daha maliyetli hale gelmektedir. Böylesi bir yapıda faiz oranlarının büyüme oranlarını da aşması kamu maliyesi genelinde makro dengeleri zorlayan önemli bir istikrarsızlık unsuru olarak ortaya çıkmaktadır⁷⁰.

Türkiye’de uzun yıllardır, ulusal tasarrufların, yüksek getirili devlet iç borçlanma senetleri alınarak kamu açıklarının finansmanında kullanılması kısa bir süre içinde kamu kesiminin borçlanma gereksinimini daha da maliyetli hale getirerek artırırken, diğer yandan özel kesim yatırımları

⁶⁹ Lin, Shuanglin, Sosin, Kim, “ Foreign Debt and Economic Growth”, Economics of Transition, 9(3), 2000, s. 635-655

⁷⁰ Chouraqui, Jean-Claude, Jones, Brian, Montador, Robert Bruce, “Public Debt in a medium-Term Context and Its Implications For Fiscal Policy”, OECD Department of Economics and Statistics, Working Papers,

üzerinde doğrudan bir dışlama etkisi meydana getirecektir. Borçlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan dışlama etkisi, bir yandan sermayeyi dışlarken, diğer yandan mevcut sermaye mallarının fiyatlarını da düşürebilmektedir. Bu düşüş sermayenin getirisini de azaltarak sermaye kayıplarına yol açacak etkilere sahip bulunmaktadır⁷¹.

Tasarruf yetersizliklerini önlemenin ötesinde ödemeler bilançosu dengesine ulaşılması amacıyla sağlanan yabancı kaynakların finansal kesimden reel kesime aktarımı başırlanamamış, bu fonlar ihracata yönelik yatırımlara yönlendirileceğine çeşitli popülist politikalarla artan kamu harcamalarının finansmanına gitmiştir. Borcun borçla ödenmesiyle girilen dış borç sarmalı sonucunda Türkiye ekonomisinde büyük ekonomik çöküntülere neden olan krizler yaşanmıştır. Türkiye'nin 2000-2001 ekonomik krizini takiben yapılan reformları uygulamadaki başarısı, hem güçlü ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedefini etkileyecek, hem de kamu borcunun sürdürülebilirliğine katkıda bulunacaktır⁷².

Kamu borçlanması, başta faiz ve büyüme oranları olmak üzere birçok makro ekonomik değişkendeki olumsuz gelişmenin nedeni olarak görülmektedir. Diğer yandan borçlanmanın yol açtığı sorunlar, borçlanmayı besleyen ve daha maliyetli hale getiren nedenler haline de gelmektedir. Borçlanma, kamu açıklarının finansmanında üzerinde önemle duru an bir araç olmasının yanı sıra, kimi zaman iktisat ve maliye politikalarının şekillenmesinde ve uygulanmasında ilgili strateji ve politikaların temel belirleyicilerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nitelikleri ile borçlanma doğrudan ve türev etkileriyle ekonomik değişkenlerin hemen tümü üzerinde farklı derinlikte de olsa etkili olmaktadır. Mali krizlerle mücadelede veya

⁷¹ Barseghyan, Levon, "Crowding out and the Rate of Return on Capital in Japan", Japan and the World Economy 1-20, 2005

⁷²Önel, Gülcan, Utku, Utku, Modelling the Long Run Sustainability of Turkish External Debt with Structural Changes, Economic Modelling, 2006, s.669-682.

devalüasyon olasılıklarının şekillenmesinde de kamu borçlarının yapısı belirleyici olan temel büyüklüklerin başında gelmektedir⁷³.

1990 yılından itibaren gelişmekte olan ekonomilere doğru yoğun bir sermaye akımı izlenmiştir. Gelişmekte olan ekonomiler aynı yıllarda, sürdürülemez bir borç yükü içine girmişlerdir. Dışarıdan sağlanan yabancı sermaye, sürekli artan kamu borçlarını finanse etmek için, vazgeçilmez ve sürekli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Dışarıdan gelen yabancı sermaye, yerli parayı değerlendirmiş, ithalatı ise arttırarak, cari açığın sürdürülemez boyutlara ulaşmasına yol açmıştır. Artan tüketim harcamaları ve kamu finansmanında kullanılan sermaye girişleri, kamu borç stokunun ve cari açığın sürekli olarak artmasında önemli bir etken olmuştur. Sürekli artan kamu açıkları ve cari açıklar, gelişmekte olan ekonomilerin kırılganlık seviyesini arttırmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, söz konusu ülkelerde, sık aralıklarla iktisadi krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Sık aralıklarla yaşanan iktisadi krizler, esasen iktisadi büyümenin zayıf noktalarını göstermesine neden olmuştur⁷⁴.

5. 1990 YILINDAN SONRA TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER

Türkiye ekonomisinde 1990-2009 dönemleri arasında beş kriz yaşanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde 1994 ekonomik krizi, 1998-1999 krizi, 2000 Kasım krizi, 2001 Şubat krizi ve halen devam eden 2008 ekonomik krizleri detaylarıyla incelenmiştir.

5.1. 1994 Finansal Ekonomik Krizi

Türkiye ekonomisi, 1980 krizinden sonra, liberal ekonomiye geçmek için, köklü bir strateji değişikliğine gitmiştir. Yeni ekonomi stratejisi, serbest

⁷³ Benigno, Pierpaolo, Misalse, Alessandro, “High Public Debt in Currency Crises: Fundamentals Versus Signaling Effects”, Journal of International Money and Finance, 2004, s.165–188

⁷⁴ Tarih: a.g.e. s.3

piyasa ekonomisi kuralları çerçevesine, dünya ile bütünleşmek olarak tanımlanmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ekonomik göstergelerde gözlenen olumsuzluklara ek olarak 1990'lı yılların başında uygulanan kurala bağlı olmayan maliye politikaları, 1994 ekonomik krizinin temellerinin atılmasına neden olmuştur. Bu strateji uygulanırken, krizleri doğuran etkenlerin de ortadan kaldırılması hedeflenmiş, faizlerin ve TL'nin değerinin artmamasına özen gösterilmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ülkeye giren yabancı sermaye, yerli paranın değer kazanmasına ve cari açığın artmasına neden olmuştur. İç talepteki artış cari açığı daha da büyümüş ve kamu kesiminin harcamalarındaki artışın da etkisiyle enflasyon oranı % 60–70 oranında gerçekleşmiştir. Ancak enflasyonun yüksek düzeylerde seyretmesi, kurların yavaş artması, yurtdışında reel faizlerin yüksek olması fiyatlar arasında dengeleri bozmuştur⁷⁵.

1989 yılında konvertibiliteye de geçildiğinde Türkiye kısa vadeli yabancı sermaye girişlerine hedef olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'de banka ve şirketlerin yurt dışında yabancı para üzerinden borçlanmaları da cazip hale geldiğinden, giderek kısa vadeli dış borçlar artmış; banka ve şirketler döviz üzerinden pozisyonlarını açarak risklerini artırmışlardır. Oluşan bu ortamın en büyük tehlikesi, sıcak paranın yurda akışı sürdükçe, kurların kendiliğinden dengeye yönelmemesi; sıcak paranın ürkmesi halinde de, krizin kaçınılmaz hale gelmesidir. Bu dönemde sıcak paranın ülkeye akması Merkez Bankası döviz rezervlerinin de hızla artmasına neden olmuş; rezervleri biriktirmek için piyasaya giren para da, enflasyonu körükleyen nedenlerden biri olmuştur⁷⁶.

1990–1993 yılları arasında dünyada genel bir ekonomik durgunluk yaşanırken, Türkiye hızla büyümektedir. Bu büyüme iç talep artışına neden

⁷⁵ Ertuna, Özer, “Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu”, Yeni Türkiye, Yıl: 7, Sayı: 41, Ankara, 2001, s.494

⁷⁶ Cura, Kamil “Türkiye’de 1980 Sonrası İzlenen Para Politikası”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Sayı: 1, 1998, s.139

olmuş; ancak artan iç talebin ithalata yönelmesiyle, 1991 yılındaki 250 milyon dolarlık cari denge fazlası 1992 yılında 950 milyon dolarlık bir cari denge açığına dönüşmüştür. Özellikle 1991 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi nedeniyle, Türkiye'de bir kriz yaşanmış ama ekonomi bu dışsal şokun etkisinden çabuk kurtulmuştur⁷⁷.

1990 yılında Körfez krizinin çıkması ve 1991 yılında erken seçimlerin yapılması para politikalarının gevşemesine yol açmıştır. Erken genel seçim 1991 yılına kadar sınırlı sayıda üründe uygulanan destekleme alımlarının genişletilmesine, fiyatlarının yükseltilmesine, kamu kesimi işçi ücretlerinin artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla kamu açıkları giderek büyümüş; kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı yükselmiştir. Körfez Savaşı, mevduatların bankalardan çekilmesine sebep olmuş; bu durum faizleri ve kurları yükseltmiştir⁷⁸.

1991 yılında Türkiye'de döviz rezervleri çok olmasına rağmen iç denge zayıftı ve bunun temel nedeni gittikçe artan kamu kesimi borçlanma gereksinimiydi⁷⁹. Kurların çıpa olarak kullanılmasının dış ticarete etkileri de yıkıcı olmuştur. Döviz ucuzladığından, TL pahalılaştığından, ihracat azalmış; ithalat ve dış ticaret açıkları artmıştır. Kısa bir sürede, Türkiye borçlanarak yaptığı ithalata kazandığından çok tüketen bir ülke haline gelmiştir⁸⁰.

Döviz kuru ve faiz arasındaki dengeye dayalı politikaların başarı ile uygulaması sonucunda Türkiye, uluslararası para piyasalarından sağlanan kaynaklarla bütçe açıklarını finanse edebilmiştir. 1993 yılında kamu harcamaların büyümesi, bütçenin açık vermesi, iç tasarrufların azalması, dış kaynaklara yönelmeyi kaçınılmaz bir hale getirmiştir. 1993 yılı sonunda

⁷⁷ Günçavdı, Öner, Küçükçiftçi, Suat, "Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 19.Yıl, Mart 2004, s.16-39

⁷⁸ Özer, Mustafa: **Modern Konjonktür Teorileri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998,s.59

⁷⁹ Doğan, Seyhun: **IMF İstikrar Programları ve Türkiye**, İstanbul: Işık Yayın-Tanıtım, 1997, s.198

⁸⁰ Ertuna: a.g.e., s.494

faizler düşürülmeye çalışılınca, faiz-kur dengesi bozulmuş ve ekonomi büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. Bu çerçevede 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları alınarak yürürlüğe konmuştur.

5.1.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler

1994 krizine gelinceye kadar uygulanan istikrar paketlerinin; daha çok kısa vadeli önlemleri içermesi, sorunların birikmesine neden olmuştur. Krize sebep olan gelişmeler şöyle özetlenebilir:

- **Ekonomi Yönetiminin Yanlış Politika Uygulamaları**

Türkiye’de uygulanan iktisat politikaları, saptanan hedeflerin gerçekleşmesini sağlamak bir yana, çoğunlukla tam tersi sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 1989’a kadar Türkiye’de, ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla mevcut duruma göre uygulanan para ve maliye politikası uygulanıyordu, 1989 sonrasında kurala dayalı iktisat politikasına, TCMB’nin ilan ettiği parasal programa geçildi. Mevcut duruma göre uygulanan iktisat politikasının başarılı olması, ülke ekonomisi ile ilgili karar alıcıların bilgilerinin mükemmel olmasına bağlıdır⁸¹.

TCMB program amaçları çizgisinde iç varlık genişlemesini kontrol altına almış ve sonuç olarak başarılı olmuştur. 1991 yılındaki Körfez Savaşı nedeniyle, TCMB’de uygulamadan vazgeçmiştir ve mevcut duruma göre iktisat politikasına geri dönmüştür. Para, döviz ve sermaye piyasalarının uluslararası piyasaların içine girmesi, alınan kararların çok kısa zamanda ekonomiyi etkilemesi ve bu piyasaların göstermiş olduğu gelişme, ekonomi yönetimini güçleştirmiştir.

- **Yurtiçi Tasarruf Oranının Düşmesi**

⁸¹ Parasız, İlker: **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996,s.220

1994 yılına gelindiğinde, tasarrufların GSMH içindeki payı hızlı bir düşüş göstermiştir. Bireysel bankacılık faaliyetleri, tüketici kredilerinin artmasına ve tüketimin teşvikine sebep olmuştur.

- Para İkamesi Olgusu

Para ikamesi, halkın portföyünde hem yerli hem yabancı para tutmasıdır. Türk halkına, döviz tutma serbestliğinin verilmesinden sonra, para ikamesi olgusu söz konusu olmuştur. Döviz ve sermaye piyasalarında liberalleşme sağlanmaya çalışılmıştır⁸².

- Borç Yönetim Politikasının Benimsenmesi

İhracata dönük sanayileşmeyle, şirketleşmeyi teşvik etmek ve güçlü bir özel sektör için şirketlerden elde edilen gelir vergisi kaldırılmış ve kurumlar vergisi de çeşitli muafiyet ve istisnalarla düşürülmüştür. Kamu sektörü vergi kayıplarını yurtiçi ve yurtdışı piyasalardan karşılama yoluna gitmiştir. Ülkemizde, borç yönetimi ön sırada yer almıştır. Devlet tahvili ve hazine bonosu olmak üzere çeşitli finansal araçların yüksek getiri getirmesi, yabancı fonların Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır.

- Aşırı Değerlendirilmiş TL Politikası Uygulaması

Türkiye'de kamu otoriteleri 1989 tarihinden itibaren, TL'nin döviz kar^Lısındaki değer kaybını enflasyon oranının altında tutarak, yeni bir ekonomi politikası denemesini yürürlüğe koymuşlardır. 1991 yılından sonra kamu iç borçlanma faiz oranları hızla yükselerek % 80-90'lar civarına ulaşmıştır. Yüksek yurtiçi faiz oranları nedeniyle yurtiçinde Hazine Bono ve tahvillerine yatırım yapılması cazip hale gelmiştir. 1991'den sonra TL'deki değer kaybı enflasyon oranına yaklaştıkça, kısa vadeli dış fonlar için faiz

⁸² Ertürk, Emin: **Para İkamesi**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1991, s.36

cazibesi kalmadığından, yurt dışından gelen fonlar geri dönüş sinyalleri vermeye başlamıştır⁸³.

- İç Borçların Artması

5 Nisan istikrar paketinde kamu gelirlerini artırıcı, kalıcı önlemlerin alınmamış olması, kamu finansman ihtiyacının iç ve dış borçlanmayla temin edilmesine neden olmuş ve kamu borç yükü yeniden artmıştır.

Bir ekonomide reel faiz oranı, ekonominin büyüme oranının üzerindeyse borçlanmayla kaynak sağlama seçilmemelidir. Eğer seçilirse, borç yükü GSMH'nin büyük bir kısmını oluşturacaktır. Eğer reel faiz oranı GSMH'nin büyüme oranının altındaysa, hükümet borçla finansmana devam edebilir. Kamunun iç borçlanma faiz oranları, enflasyon üzerine çıktığından, yavaş yavaş 1994 krizinin temelleri atılmıştır.

1994 krizini tetikleyen neden, kamu kesimi açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasıdır. Kriz sonrası dönemde, Merkez Bankası kaynaklarından vazgeçilmiş ve dış borçlanma sınırlı olduğundan, finansmanın büyük kısmı yurtiçi para piyasasından karşılanmıştır. % 406 gibi yüksek faiz oranları ile borçlanarak finansman sağlanmıştır. Yurtiçi borçlanmasının hızla artması, kamu bütçesindeki faiz ödemelerinin de payını arttırmıştır. Bu durum 1990'lı yılların sonunda ekonomiye büyük kayıplar vermiştir⁸⁴.

1994 yılına kadar kamu kesimi borçlanmada hızlı bir artış meydana gelmiş, yükselen faiz oranları nedeniyle iç borç stokunda zorluk yaşanmıştır. Yerleşik halkın ve bankaların yurt dışından borçlanabilme imkânının olmasıyla yabancı borçlar hızla artmaya başlanmıştır. Bununla hükümet artan

⁸³ Parasız, İlker: **5 Nisan Kararları, Nedenleri ve Olası Etkileri**, Busiad, Bursa, 1994, s.15

⁸⁴ Özatay, Fatih, "The 1994 Currency Crisis in Turkey" , Yapı-Kredi Research Department, Discussion Paper Series, No:99-01, January 1999, s. 1-25

kamu harcamalarını enflasyona neden olmadan finanse etme ve bu harcamaları devam ettirme fırsatı yakalamıştır⁸⁵.

1994 yılında bir yandan dövizin artmasını önlemek, diğer yandan bütçe açığını gidermek amacıyla yoğun iç borçlanma politikası izlenmesi sonucunda, 1995 yılında 241.5 trilyon TL'lik iç borç faizi ödemesi zorunluluğu doğmuştur. Toplam iç borçlar 656 trilyon TL'ne ulaşmış, iç borçların GSMH'ya oranı %18'e çıkmıştır. Bu oran oldukça yüksektir⁸⁶.

- Uluslararası Piyasaların Etkileri

Çin, Meksika, Arjantin ve Türkiye gibi ülkelerin 1988'de Wall Street'te yaşanan kriz sonrasında, bu piyasaların kısa dönemli borçlarının bulunması ve bu borçların yükü nedeniyle etkilenmişlerdir. Sermayenin yüksek faiz ve aşırı değerli kuru takip etmesi, piyasadaki en ufak harekette kaçması, sermaye piyasalarının tehlikeli ya da güvenli olarak ayrımını sağlamıştır. 1990 kadar devam eden sermaye hareketleri, zaman içinde ülkeler arasında birçok krizin yaşanmasına neden olmuştur⁸⁷.

1989 yılında sona eren İran-Irak savaşı, Türkiye'nin önemli pazarı kaybetmesine ortam oluşturmuş, 1990 yılında yaşanan Körfez Krizi ve Irak'a gelen ambargo ile hem ticari ilişkilerini etkilemiş hem de 20-30 milyar Dolar arasında bir zararı üstlenmek durumunda bırakmıştır⁸⁸.

1990 yılında Almanya'nın birleşmesi ve 1992' SSCB'nin dağılması ile Türkiye Yeni pazarlara açılmış, fakat beklenen etkiler gerçekleşmemiştir.

⁸⁵ Parasız: a.g.e.,s.123

⁸⁶ Işık, İhsan, "1994 Ekonomik Krizi ve Ticari Bankalar Üzerine Etkileri: Deneysel Bir Çalışma", İMKB Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 20, Ekim/Kasım/Aralık 2001, s.41

⁸⁷ IMF, "International Capital Markets Update", Finance and Development, vol.33, n:4, 1996, s.32

⁸⁸ Kazgan, Gülten, "Paket Çok Yetersiz", İktisat Dergisi, Sayı:349, Mayıs-Haziran 1994, s.23

5.1.2. 5 Nisan Kararları

1994 krizi meydana geldikten sonra, hükümet hemen müdahalede bulunmamıştır. 5 Nisan 1994 tarihinde kriz ile ilgili programı gündeme getirmiştir. Bu program kapsamında, ekonominin istikrara kavuşturulması için önlemler amaçlanırken biryandan da istikrarı sürekli sağlayacak yapısal reformlarda söz konusuydu. Bu amaçla istikrarın kalıcı olması ve süreklilik arz etmesi için yapılması gereken, büyüme ortamına girilmesi, kamunun rolünün yeniden tanımlanması ve örgütlenmesini gerçekleştirmektir⁸⁹.

5 Nisan 1994 tarihli ekonomik istikrar programının başlıca hedefleri şunlardır:

- Ek vergi alınarak kamu gelirlerinin artırılması.
- Kamu Giderlerinin, ücret artışlarının enflasyonun altında tutulması da dahil olmak üzere çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla düşürülmesi.
- Alınan iki önlemin sonucu konsolide bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi harcama gereğinin düşürülmesi.
- TL'nin dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi.
- Hazine borçlanmasını çekici hale getirebilmek için başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faizle kâğıt satılması ve zaman içinde bu faizin düşürülmesi.

Bu hedefleri gerçekleştirmek için alınan önlemler:

- Hazine bonusu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 vergi kaldırılmıştır.

⁸⁹ Alpaslan, Melike, Erdönmez, Pelin A., “Enflasyon Hedeflemesi”, Bankacılık Dergisi, Sayı: 35, Aralık 2000, s.59

-Bankaların topladıkları para üzerinden devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıklar sıfırlanmıştır.

-Bankaların faiz oranlarındaki değişikliği iki gün önceden Merkez Bankasına bildirme zorunluluğu kaldırılmıştır.

-Bir defalık ek vergiler (ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi, ek taşıt vergisi) getirerek 70 trilyon liralık gelir hedeflenmiş ve vergi iadesi sistemi yıllığa dönüştürülmüştür.

-Döviz kurları serbest bırakılmış, Merkez Bankasının kur belirleme sistemi değiştirilmiş, kurlar 10 bankanın verilerine göre belirlenmeye başlanmıştır.

-TL cinsinden tasarruf mevduatı ve döviz tevdiat hesaplarının sigorta kapsamı 50 milyondan 150 milyon liraya çıkarılmış, daha sonra mevduata sınırsız güvence getirilmiştir.

-KİT ve Tekel ürünlerine büyük oranlarda zam yapılmıştır. Bu çerçevede şekere %50- 62, tekel ürünlerine %70-100, çaya %64.2-72.7, THY'ye %47-53.3, akaryakıtta %45.9- 90 oranında zam Yapılmıştır.

-Akaryakıt ilişkili kesintiler %10'dan %25'e yükseltilmiştir.

-Kamu kuruluşlarının paralarının Merkez Bankası veya Ziraat Bankası dışında tutulmaması kararlaştırılmıştır.

-Hükümet Akaryakıt Tüketim Vergisini 300 puana kadar artırılması yetkisini almıştır.

-Hazine'nin Merkez Bankası'ndan alacağı avansa sınır getirilmiştir.

-Kamuda personel alımları durdurulmuştur. Personel ihtiyacının kuruluşlar arası nakil yoluyla karşılanması öngörülmüştür.

-Eximbank'a kaynak sağlanması amacıyla ek 1 milyar dolar tahsis edilmiştir. Ditaş kısmen veya tamamen özelleştirilmiş olacak, ayrıca 1994 yılında TEK ve PTT de özelleştirilecektir.

-Sümerbank ve Etibank 1994 yılında özelleştirilecek, Emlakbank halka açılacaktır⁹⁰.

Alınan bu önlemlerle enflasyonun makul düzeylere indirilmesi amaçlanmıştır. Bu program amaçlanan hedeflerin bir bölümünü kısa zamanda gerçekleştirmiştir. İhracatın artışı, ithalatın azalışı ve sonucunda dış ticaret açığı küçülmüş ve dolayısıyla cari işlemler dengesi pozitif bir dengeye gelmiştir. Faizler yeniden serbest bırakılmış, hatta çok yüksek faiz artışları teşvik edilmiştir. 1995 yılı ekonominin yeniden büyümeye yöneldiği bir yıl olmuştur. 1995 yılı GSMH reel büyümesi %8.1'lik bir büyümeyi ortaya çıkarmaktadır. İlk başta görülen fiyatlar genel düzeyindeki düşme, kısa zaman sonra geçmişe göre daha büyük bir artma eğilimi göstermiştir. 1994 yılı sonunda 12 aylık toptan eşya fiyatları endeksi %150 olmuştur. 1993 yılına göre 2 misli bir artışı göstermekteydi. 1995 yılında ise istikrar programından önceki seviyeye inmiş ve %70'leri göstermiştir⁹¹.

Uygulanan istikrar programının sonucunda ekonomik göstergelerdeki değişimin nedenleri şunlardır:

⁹⁰Parasız, İlker: **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, s.263

⁹¹Parasız, İlker: **5 Nisan Kararları, Nedenleri ve Olası Etkileri**, s.15

-Maliye politikası önlemleri tek başına uygulanmış, piyasadaki aşırı likiditeyi düşürmeye yönelik para politikası araçları uygulanmamıştır. Hazine, Merkez Bankası'ndan doğrudan para kullanmaya devam etmiş, Merkez Bankası bankalara yönelik kredilerini artırmış, bankalarda bu kredilerle kısa vadeli yüksek faizli hazine kâğıtlarını alarak hazineye borç vermişlerdir. Eskiden para politikası tek başına uygulanırken, şimdi maliye politikasının uygulanmaya konmasıyla, bu iki politikanın birlikte uygulanmaması hatasına devam edilmiştir.

-Siyasal iktidara duyulan güvensizlik, ekonomik istikrar programından sonrada devam etmiş, iktidarın ve istikrar programının uzun ömürlü olmayacağını düşünen yeni klasik iktisatçıların beklentilerini karşılayan sonuçlar alınmıştır.

-İstikrar programının uygulanması sırasında kurumsal yapıya ilişkin önlemlerin alınamaması. Hazine, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş kanununu iptal etmesi ve siyasal iktidarın yeni kanunu uzun süre yürürlüğe koyamaması sonucu, kanunsuz bir şekilde yönetiliyordu. Bu durum belirsizlik ortamını daha da arttırmış ve beklentileri olumsuz etkilemiştir.

-Kamu tercihi okulunun ve milletvekillerinin baskıları artmış, istikrar programının temel öğelerinden biri olan sübvansiyonların daraltılması politikasından hedeflenen amaçtan sapma gösterilmiştir.

-Bütün bu belirsizlikler içinde hazine kısa vadeli borçlanmayı sürdürmeye mecbur kalmış ve bu gelişme ortamın belirsizliğini artırmaya katkıda bulunmuştur. Artan belirsizlik faizlerin yüksek düzeyde kalmaya devam etmesine yol açmış, hazine borçlanması giderek daha pahalılaşmaya başlamıştır.

-1994 yılı sonlarına doğru Türkiye önce ara seçim, sonra da erken genel seçim havasına girmiş, bu gelişme siyasal iktidarın ömrünü tamamlamak üzere olduğu ve dolayısıyla uygulanmaya çalışan istikrar programının terk edileceği inancının yerleşmesine yol açmıştır.

Özetle, 5 Nisan kararları, amaçlanan hedeflere göre eksik uygulanmış, kamuoyu gündeminde güvenilirliğini yitirmiş bir siyasal iktidar tarafından, kurumsal düzenlemelere gitmeksizin ve hatta mevcutların da bozulmasıyla birlikte yürütölmeye çalışılmış kararlardır.

5 Nisan 1994'te yürürlöğe konulan önlemler paketiyle birlikte, ekonomide gerçek anlamda bir stagflasyon yaşanmaya başlanmıştır. Yaz aylarına doğru iyimserliğin başlamasının en büyük nedeni IMF ile Mayıs ayında imzalanan stand-by düzenlemesi ve IMF'den Türkiye'ye verilecek 713 milyon dolarlık kredi olmuştur. Yılsonuna kadar devam eden daralma nedeniyle, kısa zamanda iyimse hava, 1995 yılının getirebileceği sorunlara bırakmıştır. Gerçekten 1994 yılında, Türkiye ekonomisi yüzde -6 oranında küçölürken, toplam tüketim harcamalarında yüzde -5.2'lik bir düşüş yaşanmıştır. İhracatın yüzde 18 arttırılması ve ithalatın yüzde 20,9 azalması da dış ticaret açığını yüzde 63,3 oranında geriletmiştir⁹².

5.2. 1998-1999 Kasım Finansal Ekonomik Krizi

Bu bölümde 1998-1999 yıllarında ortaya çıkan ekonomik krizin, nedenleri, etkileri ve krizin sonuçları ele alınacaktır. İlk olarak krize sebep olan gelişmeler ele alınacaktır.

5.2.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler

Güney Doğu Asya ölkelerinde 1997'nin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan finansal kriz, öncelikle Tayland, daha sonra da Endonezya,

⁹²Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı, 1994 Ekonomik Rapor, Ankara, 1995, s. 9-10

Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Japonya'ya sıçramış, Dünya mal ve finans piyasalarının dengelerini bozmuştur⁹³. Kriz süreci, öncelikle bir finans krizi şeklinde kendini göstermiş ve bölge ülkelerine yönelik uluslararası fon akımlarının aniden yön değiştirmesiyle ortaya çıkmıştır.

Bölgesel krizin global bir dünya krizine dönüşmemesi için, uygulamaya konulan kısıtlayıcı para politikası, bütçe açıklarının kapatılması ve yerli para değerinin düşürülmesi gibi IMF tipi istikrar politikaları, enflasyonu düşürmekle birlikte, ekonomide durgunluğa yol açarak, bir süre sonra temel makroekonomik dengelerin tekrar bozulmasına neden olmuştur.

5.2.2. Krizin Etkileri

Güney Doğu Asya Krizi'nin üçüncü ülkeler üzerindeki etkileri ise, doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yönden incelenebilir. Asya ülkelerinin devalüasyon sonrasında rekabet avantajı kazanarak ihracatlarını arttırması, doğrudan etki olarak tanımlanırken, özellikle ticari rakip oldukları ülkelerin ihracatlarını daraltmaları, dolaylı etki olarak görülmektedir. Bu çerçevede, 1998 yılındaki gelişmeler incelendiğinde, Güney Doğu Asya ülkelerindeki devalüasyonun Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatını azaltıcı, bu ülkelere olan ithalatını ise arttırıcı yönde etkilediği görülmektedir. Diğer taraftan Güney Doğu Asya Krizi'nin dolaylı etkisi değerlendirilirken, Türkiye'nin dış ticaretinde olumsuz bir gelişme görülmemektedir.

Dünya ekonomisinde, Güney Doğu Asya Krizi'nin şoku yaşanırken, 1998 yılı Ağustos ayında Rusya'da, Ruble'nin devalüe edilmesi ve moratoryum ilanı ile yeni bir finansal kriz yaşanmaya başlanmıştır⁹⁴. Güney Doğu Asya Krizi'nden sonra Rusya'da yaşanan mali kriz, 1998 yılında Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyen ikinci önemli olaydır. Rusya'da çıkan mali krizin etkisi Türk piyasalarında, Asya Krizi'ne nazaran

⁹³ Yeldan: a.g.e., s.10

⁹⁴ Parasız: a.g.e., s. 424-425

daha fazla hissedilmiştir. Krizle birlikte ihracatımız olumsuz yönde etkilenmiş, özellikle iki ülke arasında yapılan bavul ticareti büyük zarar görmüştür.

Krizlerin ardından yüksek faizlere ve ekonomideki daralmaya bağlı olarak, donuk ya da problemlili kredilerin arttığı gözlenmiştir. 1998 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomi de, küçülme sürecine girmiştir. Yaşanan krizin ülke içindeki siyasi istikrarsızlıkla birleşmesi, finansal piyasalardaki dengeyi bozmuş, bu durum ise, faiz oranlarını hızla yükselmesine yol açmıştır. Dışarıya sermaye çıkışı, ancak faiz oranlarının önemli oranda yükselmesi sonucunda önlenebilmiştir. Uluslararası ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle, yurtdışından sağlanan kaynakların sınırlandırılması ve ekonomik faaliyetlerin, özellikle sanayi sektöründe daralmaya bağlı olarak yavaşlamaya başlaması, bankaların aktif kalitesini bozmuştur.

Ekonomide bir reel faiz krizinin gündeme gelmesi ile birlikte, hem bankaların kredilerinin geri dönmeme oranı artmış hem de yeni kredilerin yapısı bozulmaya başlamıştır. Bankacılık sektöründe yoğunlaşma; aktiflerde ve kredilerde azalırken, mevduatta artmıştır. 1998 yılında artan risklerle birlikte, bankaların kârlılık performansı da düşmüştür. Ayrıca, holding bankacılığının gelişmesi ve iştiraklere aktarılan kaynaklar, bankaların temel işlevlerini yerine getirememelerine, hem de likit varlıklarını azaltarak krize duyarlı hale gelmelerine yol açmıştır⁹⁵. Sonuç olarak, TMSF'na yönelik yapılan tasarruf mevduatına % 100 sigorta uygulaması, 1994 yılı bankacılık krizinin aşılmasında önemli bir işlev yüklenmesine karşılık, 1998-1999 yıllarında yaşanan finansal problemlerde, krizin oluşumunun baş nedenleri arasında yer almıştır⁹⁶.

⁹⁵Erdoğan, Niyazi: **Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler**, (Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları-Kamu Bankaları Deneyimi), Yaklaşım Yayınları, Haziran 2002, s.129

⁹⁶Yıldırım, Oğuz, “Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002): Nedenleri, sonuçları ve Ekonomik Etkileri”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.5, No:1, 2005

5.2.3. Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler

1998'de Asya-Rusya krizi, Türkiye'yi, enflasyonu düşürmek amacıyla harcamaları kısıttığı ve istikrar programı uyguladığı sırada yakaladı. 1998'de Asya ülkelerinde olan kriz Rusya'da Ağustos ayında yeniden patlak verdi. Dünya üretiminde ve ticaretinde daralma oldu. Bu durum Türkiye'yi de etkiledi. Krizi tetikleyen unsur, 6 milyar doları aşan sıcak para çıkışı oldu. Mali kuruluşlar dışında bütün kesimler yüzde 5-6 daralmaya girdi. GSMH'da yüzde 6.4 düşüş oldu. TEFE yüzde 63'e fırladı. Reel faizler yüzde 37'ye ulaşarak rekor kırdı. Dış borç stoku 103 milyar dolara, iç borç stokunun GSMH'ya oranı yüzde 32'ye çıktı. Faizi yüksek, vadesi kısa, borç birikimi 1999 yılı sonunda Hazine'yi iç borçları artık döndüremediği noktaya sürükledi. Aralık 1999'da hükümet IMF ile stand-by anlaşması imzaladı⁹⁷.

Bankacılık özel bir yapıya kavuşturuldu ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kuruldu. Uluslararası Tahkime olanak sağlayan kanun kabul edildi. Olumlu hava kısa sürdü. 17 Ağustos 1999 tarihinde, Marmara Bölgesinde 7.4 şiddetinde deprem meydana geldi. Bu bölge ülke sanayisinin merkeziydi. DPT verilerine göre bu depremin ekonomik ve sosyal zararı 10 milyar düzeyinde oldu. Asya Krizinin etkileriyle uğraşan hükümet sıcak para çıkışı nedeniyle döviz sıkıntısına girmişti. Hazine iç borçları çeviremiyordu. Kasım ayında Düzce'de meydana gelen diğer bir deprem ekonomiyi ikinci kez sarstı. Bunun üzerine hükümet Aralık ayında IMF ile Stand-By anlaşması imzaladı.

Merkez Bankası, enflasyonu düşürme politikası uyguladı. IMF'ye verilen niyet mektubunda, sıkı maliye politikası, kur ve para politikası uygulanacağı ve siyasi iradedden destek alınacağı, enflasyonun düşürüleceği taahhüt edildi. Niyet mektubunun kamuoyuna açıklanması mali piyasaları olumlu etkiledi. Endeks işlem hacmi arttı, borsa'da 11467 oranında tarihi rekor kırıldı.

⁹⁷ <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>

Kasım 2000’de Bankacılık sektöründe ki yolsuzlukların ortaya çıkması, bankacılık sektörüne olan güveni azalttı. Vatandaş parasını yastık altına koydu. Bankalar açık vermeye başladı ve bu açığı kapatmak için döviz toplamaya başladılar. Bu ortamı gören yabancı yatırımcılar ülkeden ayrılmaya başladılar. 27-28 Kasım’da T.C.Merkez Bankasından 3 milyar dolar çekildi. Piyasada TL sıkıntısı başladı. Repo faizi gecelik %200’e yükseldi. IMKB endeksi yılın en düşük seviyesine indi. 1 Aralık Cuma günü endeks %26 oranında düştü ve 7977 oldu. Gecelik repo faizi %1700 oldu. TCMB sadece dövizin karşılığında TL vereceğini açıkladı. TCMB, IMF’den yardım istedi ancak yardım gelmedi. Demirbank ve Park Yatırım bu yüzden fona devredildi. Sonunda IMF istenenden çok krediyi serbest bıraktı. Böylece ekonomide bazı olumlu gelişmeler oldu. Örneğin, enflasyon % 62,9’dan, % 32,7’e düştü. Büyüme %-6,4 iken % 6,1 oranında gerçekleşti⁹⁸.

5.3. 2000 Kasım Likidite Ekonomik Krizi

Bu bölümde 2000 yılında yaşanan ekonomik krize sebep olan gelişmeler, etkileri ve krizin sonuçları ele alınacaktır.

5.3.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler

Ülkemiz ekonomisinde, uzun yılların savurganlığı, partizanlık, bunları önleyecek yapısal reformların olmaması, kontrol mekanizmalarının gerektiği gibi çalışmaması sonucu enflasyon giderek arttı, döviz, enflasyon, faiz üçgeninin açılmasına, dış açığın büyümesine, iç ve dış borç taksit ödemelerinin giderek artmasına sebep olmuştur. Son on yıla baktığımızda, daralma, küçülme ve Körfez Krizi, Asya Krizi, Rusya Krizi ve depremler yaşandı. Türkiye 2000 yılına çok önemli ekonomik kararların alındığı bir ortamda girmiştir. 1999 sonlarında IMF ile stand-by anlaşması yapmak

⁹⁸ Akpınar, A.Tolga, “Türkiye’ de Ekonomik Krizler - 1994, 1998-1999 ve 2001 Krizleri”, Sinestezi E-dergi, Nisan 2009

zorunda kalmış, ekonominin yeniden yapılandırılması için 2000 Enflasyonu Düşürme Programı uygulamaya konulmuştur. 2000-2002 döneminde uygulanacak makroekonomik politikaların çerçevesi çizilmiştir. 2000 yılı sonlarına yaklaşıldığında, Türkiye Ekonomisinde görülen daralma eğiliminden çıkarak yeniden istikrar ve büyüme yoluna girdiği gözlenmekteydi⁹⁹.

Ağır iç borç gereksiniminin yol açtığı yüksek faizler, dış borç sağlamada karşılaşılan zorlukların artması sonucunda, hükümet 2000 yılında IMF ile stand-by düzenlemesi imzalamış ve 1 Ocak 2000'den itibaren yürürlüğe girmiştir.

Program genelde üç temel unsur üzerine kurulmuştur¹⁰⁰. Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılmasıdır. Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası, bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulamasıdır.

Programın uygulanmaya başlandıktan sonra, ekonomide çok kısa sürede bazı olumlu gelişmeler yaşanmış, Kasım 2000 yılında mali piyasalarda likidite sıkışıklığının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içerde yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır¹⁰¹.

Toplam iç borç faiz ödemeleri 1980'li yıllarda toplam vergi gelirlerinin % 20'sini kapsarken, 80'lerin sonundan itibaren yükselme eğilimine girdi ve 1990'lı yılların sonunda bu oran %75'i buldu. Aynı dönemde kamu kesimi

⁹⁹ Hiç, Mükerrrem, "Ekonomik Kriz: Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler", Yeni Türkiye, Yıl: 7, Sayı. 41, Ankara, 2001, s.518

¹⁰⁰ Erçel, Gazi, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Aralık, 1999, Ankara, s.2

¹⁰¹ Uygur, Ercan, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", TEK, Tartışma Metni, Ankara, Nisan, 2001, s.54-55

borçlanma gereksinimi de hızla artarak GSYİH'nın %24'üne kadar yükseldi.1990'ların ilk yarısında kamu kesimi borçlanma gereğinde artışa neden olan daha çok transfer ödemeleri dışındaki harcamalar iken, sonraki beş yılda bütçe açıklarının en önemli nedeni faiz ödemeleri idi. Bütçe açıklarını kapatmak için çıkarılan yeni tahvil ve hazine bonolarının GSYİH'ya oranı 1990'da % 6 iken 1999'da % 40'a yükseldi¹⁰².

1999 yılında IMF ile yapılan anlaşma, ekonomide ciddi sorunların olduğu sinyalini verdi. Gerçekten de, o yıllarda kamu kesimi borçlanma gereksinimini GSMH'nın %10'u düzeyine ulaşmıştı, borç stok oranı milli gelirin % 60 düzeyine yaklaşmıştı, enflasyon % 70 düzeylerinde seyrediyordu, reel faiz %30- 35 oranlarında idi. Tüm ekonomik göstergeler olumsuzdu ve gelişme yönleri de olumsuza doğru eğilimliydi. Kur riskine de bağlı olarak, borç yönetimi olanaksızlaşması, faizlerin aşırı biçimde yükselmesine ve ekonominin iflasına neden olma eğilimi taşıyordu. İç ve dış kreditorler, olumsuz gelişmeler nedeniyle, ekonomik duruma müdahale edilmesi gerektiğini göz önüne çıkardılar. Siyasal kadro da aynı yönde kaygılar taşıyordu. Ekonomiye bir müdahale gerekiyordu¹⁰³.

¹⁰² Akyüz, Yılmaz, Boratav, Korkut, "Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl : 17, Ağustos 2002, s.20

¹⁰³ Akyüz, Yılmaz, Boratav, Korkut, "Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 17, Ağustos 2002, s.20

Tablo 3: Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergeleri (1998-2005)

Yıllar	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSMH Büyüme Or.	3,1	-4,7	6,3	-3,0	5,0	5,9	9,9	8,9
Tüfe(%)	84,64	64,87	54,92	52,5	20,0	25,30	10,58	8,18
Faiz Oranları	116	97,6	37	62,5	48,2	28,6	22,1	20,4
Dış Ticaret Açığı	-19	-20,4	-21,959	-3,733	-7,283	-14,01	-23,92	-42,92
Faiz Dışı Denge/GSMH (%)	0,5	-2,0	5,4	6,8	4,3	5,2	4,8	6,1
Topl.Kamu Borçlanma Gereği/GSMH			11,80	16,4	12,73	9,73	8,10	4,69
Net Borç Stoğu	24,50	41,4	71.688	159.791	216.023	251.030	272.235	271.485
Cari İşlem Dengesi	-3,34	-8,75	-9,819	3,390	-1,524	-8,035	-15,60	-22,85
G.Safi Dış Borç/GSMH	44,5	61,7	58,9	79,0	71,3	60,8	53,7	

Kaynak: TCMB, <http://evds.tcmb>

Ayrıca ekonomisi tam olarak gelişmeden Gümrük Birliği'ne giren Türkiye, bu sözleşme gereğince taahhütlerini artırdı ve bunun sonucunda cari açığı büyüdü. Bunun yanında, tam finansal serbestleşme politikaları ile yabancı finansörlere spekülative alanlar açıldı. Tüm bu işlemler merkez kapitalist ülkelerin lehine, fakat Türkiye'nin aleyhine olmuştur. Türkiye sıkıştıkça, geçici rahatlatma karşılığında daha fazla taviz vermeye itildi ve buna razı edildi¹⁰⁴.

Kasım 2000'de yaşanan likidite krizinin nedeni, sadece piyasaların nakit talebine cevap vermeyişi değil, likidite talebindeki olağanüstü artışlardır.

¹⁰⁴ Parasız, İlker, Başoğlu, Ufuk, "Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye Yansımasının Çağdaş İktisat Kuramları Çerçevesinde İrdelenmesi", İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2000, s.51

2000 Kasım ayı krizini finansal bir kriz olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü kriz finansal kesimden kaynaklanan bir baskı sonucu ortaya çıkmıştır.

IMF desteğiyle uygulanmakta olan program ile birlikte faiz oranlarında çok hızlı bir düşüş oldu. Piyasalarda gözde olarak kabul edilen Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz oranı 1999 yılında %131,5'te iken, kriz öncesine kadar %38.3'lere kadar düştü. Bunun en önemli nedeni döviz kurunun çıpaya bağlanması ve faiz dışı fazla hedefinin % 6'ya çıkarılarak bu hedefin gerçekleşmesidir.

Faizlerin hızla düşmesi, Merkez Bankasının enflasyonla mücadele politikalarını olumsuz etkiliyordu. Hazinesin borç yükü azalırken, Türkiye gibi tüketim eğilimi yüksek olan bir ülkede, faiz oranlarındaki bu ani ve hızlı düşüş, tasarruf eğilimini düşürüp tüketimi arttırmıştır¹⁰⁵.

Faizlerdeki bu hızlı ve aşırı düşüş, tüketici kredilerinde büyük bir artışa sebep olmuştur. Dayanıklı tüketim malı ve yatırım mallarıyla, otomobil satışları artmıştır. Aralık 1999 yılı sonunda yaklaşık 100 trilyon TL olan tüketici kredileri 2000 yılı ekim ayı sonunda 4 katrilyon 504 trilyon TL'ye ulaşmıştır¹⁰⁶.

Faiz hadlerindeki düşüş, tüketime dönük kredi talebini arttırmış, buda talep yönünde genişlemeye neden olmuştur. Enflasyonun %70'lerden %40'lara gerilemesine rağmen, talepteki bu hareket enflasyonun daha da aşağılara inmesini engelliyordu. Tüketim talebindeki artışlar ekonomide canlanma meydana getirmiştir. Ekonomik büyüme % 6,5-7 düzeylerine çıkmıştır. Bütçe gelirleri, faiz giderlerini karşıladığı gibi fazla vermeye de başlamıştır. 1999 yılının negatif büyüme rakamlarını geride bırakmıştır. Böylece bütçe açığından kaynaklanan enflasyonist baskı ortadan kalkmıştır.

¹⁰⁵ Gürel, Ali, "Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi: Nedenleri ve Sonuçları", Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl: 43, sayı:503, Şubat 2006, s.44

¹⁰⁶ Uygur, Ercan, "2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mart-Nisan 2001, s.127

Enflasyon oranının tahmin edilenden çok çıkması nedeniyle aşırı değerlenen TL, ithal malı alımını cazip kılarak ithalatta rekabet gücünün azalmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak sabit döviz kuru politikasının bir sonucu olarak yerli paranın yabancı para karşısında değer kazanmasıyla ithalat artışı sürmüştür, ihracat hacmi ise düşmüştür. Sonuçta tüketim ve ithalatta yaşanan artışlar büyüme hızının programda öngörülen % 5,5 hedefinin üzerinde % 6 olarak gerçekleşmesini sağlamıştır.

Döviz kurunun çıpa olarak kabul edildiği Enflasyonu Düşürme Programı'nın diğer bir özelliği de kur hedefinin tutturulabilmesi için Merkez Bankası'nın parasal genişleme imkânına sınır getirmesidir. Buna göre Merkez Bankası'nın parasal tabanı genişletebilmesinin tek yolu, bîlânçosundaki net dış varlıkların artırılmasıdır. Merkez Bankası'nın net iç varlıkları Aralık 1999'daki değerine sabitlenmiş, parasal tabanın genişlemesinin tek yolu, net dış varlıkların artışı olarak belirlenmiştir. Net iç varlıklardaki artış ise parasal tabanın +/-%5'i oranında gerçekleştirilebilecektir. Bankaların olası likit ihtiyaçlarını karşılayabilmek içinse munzam kar^L ılık oranları düşürülmüştür¹⁰⁷.

Bu durum beraberinde cari açığa hızlı bir artışı da getirmiştir. Döviz çıkışına geçiş, Merkez Bankasının Para Kurulu olarak çalışmaya başlaması ile birlikte ülkeye 10 milyar dolardan fazla sermaye girişi olmuş, enflasyondaki sınırlı düşüş TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunu getirmiştir. 1999 yılında cari açığı 1,36 milyon dolar olan Türkiye, 2000 yılı itibarıyla yaklaşık 9,7 milyon dolarlık cari açık rakamına ulaşmıştır.

Özelleştirme ile yapılan gelir toplamı, yapılan özelleştirmelerin yetersizliğine rağmen son on beş yıldan daha fazla idi. 2000 yılında 5 milyar doları Telekom ve enerji sektörü olmak üzere 7.6 milyar dolar ve 2001 yılında

¹⁰⁷ Alper, Emre, "The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong", Russian and East European Finance and Trade, Vol.37, No.6, 2001, s.54

6 milyar dolarlık özelleştirme geliri beklenmekteydi. Ancak siyasi nedenlerle ve uluslar arası piyasalardan beklenen talebin gelmemesi gibi nedenlerle büyük özelleştirmeler (THY, Türk Telekom v.d.) yapılamamıştır. Tarım ve sosyal güvenlik alanlarında da kayda değer ilerleme sağlanamamıştır. Ancak kamu gelirlerinin artırılmasının temel unsuru olarak özelleştirmenin belirlenmesi kısa vadeli bir önlemdir. Çünkü bu özelleştirme gelirleri program boyunca kamu maliyesinde bir rahatlama sağlasa da, uzun dönemli bir gelir kaynağı olamaz¹⁰⁸.

Sermaye hareketlerindeki olumsuz gelişme Eylül 2000’de, net sermaye hesabının negatife dönmesiyle ortaya çıktı. Yerli yatırımcıların yurtdışındaki portföy yatırımları bu ay içinde de devam etmekte; kayıt dışı sermaye çıkışı önemli boyutlara ulaşmakta; yabancıların banka mevduatında da önemli bir azalma meydana gelmektedir. Diğer olumlu gelişmelere bağlı olarak, Ekimde net sermaye girişinin hâlâ pozitif değer göstererek, geçici ve aldatici bir olumlu gelişme meydana getirmiştir. Kasımda yabancıların net 5,2 milyar dolar menkul değer satarak dışarıya çıkarmalarıyla değerler tersine döndü ve rezervlerdeki erimeye yansıdı. Aralık 2000–Ocak 2001 aylarında IMF’den gelen 2.9 milyar doların da katkısıyla geçici bir istikrar sağlanmıştır.

Sermaye hareketlerinin net bilanço açısından baktığımızda, kriz öncesindeki +9 milyar dolarlık sermaye akımı, krizi içeren sekiz ay boyunca -13,5 milyar dolara dönüşmüş; canlanma dönemindeki büyük boyutlu net sermaye girişlerini a,an miktarda bir çıkış istemiştir. Yerli ve yabancı aktörlerin net sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi yoluyla ekonomiye taşıdığı negatif şokun büyüklüğü 23,4 milyar dolardır. Bu büyüklükler finansal krizin oluşuna sermaye hareketlerinin katkısını açıkça ortaya koyuyor.

¹⁰⁸Yentürk, Nurhan, “Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler”, 2.b.,İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 65-66

Kasımda Demirbank'ın desteklenmemesi, Şubatta Sezer-Ecevit çatışması iç piyasada dövize saldırıya yol açtı. Bu da dış aktörleri olumsuz etkiledi¹⁰⁹.

Bütün bunlara rağmen en önemli olumsuz gelişme ise ödemeler bilançosunda meydana gelen açıkların giderek artmasıdır. Bu artışın arkasında yatan en önemli neden ise tüketici kredilerinde meydana gelen düşüşler ve özellikle döviz kuru artışının enflasyondaki artışa kıyasla düşük kalmasından ötürü ithal mal talebindeki artışlar idi.

Kamu bankaları, yasalar çerçevesinde verilen görevler dolayısıyla, giderek büyüyen görev zararlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Özel bankalar üzerinde uluslararası standartlara uygun bir denetim yetersizliği mevcuttu. Bankaların aktiflerinde yüksek faiz riski taşıyan DİBS (Devlet İç Borçlanma Senedi) 'i önemli yer tutmuştur. Pek çok özel bankanın içleri boşaltılmış, sermaye yapıları iyice zayıflamıştır. Ayrıca bankaların birçoğu, dışarıdan döviz kredisi alıp sonra bunları TL'ye çevirip devlete borç verme özentiisi ile geniş boyutlu açık pozisyona girmişlerdi¹¹⁰.

2000 yılı istikrar programı uygulanmasına rağmen krizin belirtileri Temmuz 2000'de hissedilmeye başlanmıştır. Özelleştirme programı, koalisyon ortakları (DSP, MHP, ANAP) arasındaki anlaşmazlık ve yapısal reformların gerçekleşmemesi dolayısıyla tıkanmıştır. Kasım ayında en çok Hazine kâğıtlarına sahip olan büyük bankanın (Egebank) fona devredilmesiyle başlayan bir finansal kriz yaşanmıştır¹¹¹.

5.3.2.Krizin Etkileri

Türkiye'de kasım ayının başlarında krize neden olacak bir ortam görünmüyordu. Genel görüşe göre kriz, bankacılık kesiminden kaynaklanan

¹⁰⁹ Boratav, Korkut, "2000 /2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:16, Sayı:186, Eylül 2001, s.13-14

¹¹⁰ Şahin, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2002.s.252

¹¹¹ Arslan, Mehmet, "IMF, Krizler ve Türkiye", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 14, 2001, s.18

bir baskı sonucu ortaya çıkmıştır. Bankalar, yavaş yavaş açık pozisyon kapatmaya uğraşıyorlar ve yabancılar da yılsonu hesaplarını kapatma çabası içinde döviz talebini arttırıyorlar, bu gelişme doğal olarak faizleri bir miktar yukarı tırmandırıyordu.

Bu dönemde bankacılık kesiminde yapılan yeni düzenlemelerle bankalarda yaşanan önemli gelişmeler şunlardır:

- Bankalar açık pozisyonlarını kapatma yolunda çok daha hızlı ve ani kararlar aldılar.
- Bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmaya yöneldiler, buna bağlı olarak likidite talebinin artması faizlerin çok daha hızlı olarak artmasına neden oldu.
- Çok miktarda hazine kâğıdı olan ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankalar sıkıntı içine girdi. Büyük kayıplarla karşılaşan bankalar likidite sıkıntısına girdi. Bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) alınacağına ilişkin söylentilerin yayılması, bankaların birbirlerine olan kredi hatlarını iptal etmeye ya da minimum düzeye düşürmelerine yol açtı.
- Likidite daralması ile bankaların, daha yüksek faizle fon bulma arayışına girmelerine neden oldu, faizlerdeki hızlı yükselme, hazine kâğıtlarının ikinci el piyasalarında işlem hacminin hızla düşmesine neden oldu.

Başlangıçta yılsonu hesap işlemleri nedeniyle yavaş yavaş piyasadan çıkmaya yönelen yabancı yatırımcılar, gelişmelerin farklı bir boyuta kaydığını algılayarak döviz taleplerini, artırıp ellerindeki Hazine kâğıtlarını hızla satarak Türkiye'den çıkışlarını daha da hızlandırdılar. Bu eğilim faizleri daha da

tırmandırdı. Faizlerin yükselmesi ve bu gelişimin hız kazanması bankaların yurt dışında yarattıkları fonların dağılmasına yol açtı. Bu fonların ortağı konumundaki yabancı bankalar paralarını alarak fonlardan çıkmaya başladılar. Bu durumda bu fonlardaki Hazine kâğıtlarının fonlanması da yerli bankaların üzerine kaldı. Faizler daha da yükseldi¹¹².

Krizin ilk iki gününde (27-28 Kasım) T.C. Merkez Bankası'ndan 3 Milyar Dolar çekilmiştir. Piyasalarda TL sıkıntısı başlamış Bankalar arası Para Piyasası'nda gecelik repo faizi %200'e yükselmiş ve yüksek faizden yararlanmak için hisse senedi satışları hızlanınca İMKB'de endeks yılın en düşük düzeyine inmiştir. Ancak döviz kurlarında ciddi dalgalanma olmamıştır. Tamamen bankacılık sisteminin kötü işleyişinden ve cılız yapısından kaynaklanan kriz, derinleşerek Aralık ayının başına kadar gelmiştir. TC Merkez Bankası'nın müdahaleleri etkisiz kalmış, 1 Aralık Cuma günü mali tarihimizde ilk kez gecelik repo faizi %1700'e yükselmiştir. İMKB tam bir şok yaşamış ve endeks %26 oranında düşerek 7977'e inmiştir. Hafta boyunca sistemden döviz çıkışı devam ederken orta büyüklükteki bankalar büyük bir TL sıkıntısı içine girmiştir. Bankalar ellerindeki kamu kâğıtlarını satmaya çalışınca iç faizler hızla yükselmiştir. TCMB sadece döviz karşılığında TL verebileceğini ilan etmiş ve döviz sıkıntısını aşmak için ivedilikle IMF'den yardım istemiştir, ancak yardım zamanında gelmemiştir. IMF'in beceriksizliği ve tereddütleri yüzünden Türk özel sermayeli büyük bankaların beşincisi olan Demirbank fon yetersizliği nedeniyle yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmiş ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından 6 Aralık'ta TMSF'ye devredilmiştir¹¹³.

Aslında uygulamaya konulduğu ilk zamanlarda bile nominal çıpa uygulamasına bağlı enflasyon ile mücadele programı bir takım riskler içermekteydi. Öncelikle döviz kurunun belli bir aralıkta tutulabilmesinin

¹¹² Eğilmez, Mahfi, "Kasım 2000 krizi üzerine", <http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-krizi-uzerine-mahfi-egilmez/130899>

¹¹³ Arslan, a.g.m.,s.19

koşulu, dış kaynak girişine endekslenmişti. Böyle bir durumda ekonomi fazlasıyla dış kaynağa bağımlı hale gelmektedir. İkinci risk ise sabit döviz kuru uygulamasının bir sonucu olarak yerli paranın değer kazanmasıdır. Bu durumda ihracat azalır ve ithalat artarak dış ticaret açığının da artmasına neden olur. Bu riskler Türkiye’de gerçekleşmiş ve programın krizle sonuçlanmasına neden olmuştur. Ayrıca döviz kurunun kontrol altına alınarak göreceli fiyatlar arasındaki yapıyı bozan her tür kur politikaları belli finansal riskler içerir ve bu riskler ülkelerde belli bir kesim tarafından üstlenilir. Türkiye’de kriz öncesi bu riskleri genelde bankacılık kesimi üstlenmiştir¹¹⁴.

Mali piyasalar IMF’den gelen kredi ve likidite ihtiyacını oldukça üst düzeyde hisseden bankanın TMSF’ye devri ile bir ölçüde rahatladı. Fakat 1999 Aralık ayında yürürlüğe konulan programın zaafları kendini göstermişti ve bu durum ekonomide programa olan güveni sarstı. Bu güven bunalımı, piyasalara yansdı. Reel kesimde büyük bir talep daralması yaşandı ve buna bağlı olarak stoklarda artış oldu.

Kasım ayında yaşanan bu kriz nedeniyle uluslararası kredi değerlendirme kuruluşları Moody’s daha sonra da S&P, Türkiye’nin kredi notunu aynı noktada tutma kararı verdi. Kriz olmasa da bu iki kuruluşun Türkiye’nin kredi notlarını yükseltmesi bekleniyordu. Not yükseltmenin anlamı Türkiye’nin dış finans çevrelerinden daha uzun vadeli fakat daha düşük faizli borçlanması anlamına geliyordu. Sonuçta Türkiye hakkındaki beklentiler olumsuz hale dönüştü, aynı zamanda faizlerde ise yükselme meydana geldi.

5.3.3. Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler

Kasım krizinin temelinde yatan nedenler birçok tartışmaya konu olmuştur. Bu krizin nedenleri konusunda yapılan tartışmalardan bazı ortak noktalara ulaşılabilir. Bunlar, şöyle özetlenebilir¹¹⁵;

¹¹⁴İnan, E.Alpan, “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, Bankacılar Dergisi, Sayı 41, 2002, s.53

¹¹⁵Gürel, a.g.m.,s. 44-45

- Bu bir likidite krizidir. Likiditeyi bulan dövize hücum etmemiştir. Tam tersine her yılsonunda oluşan döviz talebinin yarattığı bir likidite sıkışıklığı, sonuçta döviz talebinde sıçrama yaratmıştır. Nitekim krizin en yüksek düzeye çıktığı bir noktada bile gerçek kişilerin dövize talebinde herhangi bir artış olmamıştır.
- Likidite krizinin çıkışına neden olan temel konu bankalarla ilgili düzenlemelerin çok kısa sürede yapılacağına ilişkin beklentiden kaynaklanmıştır.
- Kriz kamu otoritesince yanlış teşhis edilmiş ve dolayısıyla yanlış tedaviye tabi tutulmuştur.
- Yanlış tedavi sonucunda faizler, daha makul bir düzeyde dengelenebilecekken çok yükseklerle çıkmıştır.

Kasım sonunda ortaya çıkan krizin temel sebebi bankacılık kesiminde likidite sorununun yaşanmasıdır. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmaması, yurt dışına sermaye çıkışlarının biraz hareketlendiği bir ortamda, piyasalarda güvensizliğin yaygınlaşarak, doğrudan bir panik havasına dönüşmüştür. Kasım 2000’de yaşanan likidite krizinin nedeni, sadece piyasaların nakit talebine cevap vermeyişi değil, aynı zamanda likidite talebindeki olağanüstü artışlardır. Uluslararası kuruluşların mali desteği ve uygulanmakta olan programın güçlendirilmesinin etkisiyle, mali piyasalardaki tedirginlik kısmen giderilmiş, kısa vadeli günlük çözümler üretilmiş ve krizin derinleşmesi bu sayede önlenmiştir¹¹⁶.

Bankacılık sisteminde yeniden yapılandırma süreci 1999 yılı sonunda uygulanmaya konulan “enflasyonla mücadele” programı ile başlatılmış, 2001

¹¹⁶ Yıldırım, Oğuz, “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 27, Ocak 2003, s.8

yılında kapsamlı “bankacılık yeniden yapılandırma programı” açıklanmıştır. İlk dönemde yapılanlar büyük ölçüde düzenlemelerin uluslararası standartlara ve uygulamalara yaklaştırılması yönünde olmuştur. “Bankalar Kanunu’nda kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bankacılık alanında idari ve mali özerkliğe sahip düzenleyici ve denetleyici bir otorite olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) oluşturulmuştur. Geçmişte Hazine ve T.C. Merkez Bankası arasında paylaşılan banka denetim ve düzenleme görev ve yetkileri 2000 yılı Ağustos ayında faaliyetlerine başlayan BDDK’ya geçmiştir.

Finansal sisteme istikrar kazandırmak, kamu ve TMSF bankalarını sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, devletin bu bankalardan yüklendiği maliyetleri azaltmak ve özel bankaları daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmak amacıyla bir dizi önlem alınmıştır. Aralık 1999’da Bankalar Kanunu’nda yapılan değişikliklerden çok kısa bir süre sonra beş özel ticaret bankasının yönetimin TMSF’ye devredilmesi ile Fon’daki banka sayısı 3’den 8’e yükselmiştir. 1997-2001 döneminde TMSF’ye toplam 19 banka alınmıştır. 19 bankadan birinin lisansı iptal edilmiş, beş banka Sümerbank, iki banka ise Etibank çatısı altında birleştirilmiş, Bank Ekspres, Sümerbank ve Demirbank’ın satış işlemleri gerçekleştirilmiş, fiili olarak 2002 Ocak ayında tamamlanmak üzere EGS Bank A.Ş.’nin Bayındırbank A.Ş. ile birleştirilme kararı alınmış ve Sitebank’ın Novabank’a hisse devir işlemleri başlatılmıştır.

Kasım krizinin olumsuz diğer etkisi ise doğrudan yabancı bir sermayenin Türkiye’ye girişinde yaşandı. 2000 yılı programının olumlu havası ile Ekim 2000 Türkiye’ye giren yabancı sermaye miktarı 1.3 milyon dolar olarak gerçekleşti. Bu rakam 1999 yılında ise sadece 817 milyar dolar idi. Tabi ki bu rakamlar doğrudan yabancı sermaye girişi açısından oldukça düşüktür. Çünkü 1999 yılında gelişmekte olan ülkelere giren miktar toplam 183 milyar dolar idi.

Hazine diğ er borç ver n kurumlardan farklı olarak hem kendi sattığı k  itlerin hem de diğ er kurumların finans kaynakları üzerindeki vergi ile oynayarak kendi malı lehine avantaj sağlayabilecek bir konumdadır. Uzun dönemde, borcunu ödeme sıkıntısına girdiğinde ya ek vergi yoluyla ya da para basarak borcunun tamamını ödeme olanağına sahiptir. Bütün bunlara karşılık Hazine'nin hem kısa dönemde hem de uzun dönemde diğ er bor lanıcılara göre bazı dezavantajları da söz konusudur. Hazine borçlanmasını sofistike olması sıradan insanların bu ihalelere doğrudan girip kağıt almasını engellemekte ve Hazine'yi asıl olarak bankalardan borçlanmak durumunda bırakmaktadır. Sonuçta kriz sonrası artık Hazine daha yüksek faiz hadlerinde piyasadan borçlanabilir hale gelmiřtir¹¹⁷.

Sonuç olarak Kasım krizi her ne kadar atlatılmış olsa bile IMF'le ortaklaşa y r rl ğ e konulan programa güven kırılmış, faiz hadleri gerek iç gerekse dış borçlanma açısından yükselmiş, borçlanmada da vadeler kısılmıştı. Faiz hadlerinde ki bu yükselmenin etkisi reel kesime de yansdı. 2001 yılı için büyüme tahminleri olan %4- 4,5 iken %1,5-2 olarak revize edilmeye bařlanmıřtı¹¹⁸.

Kasım 2000 krizinde, IMF ile varılan anlaşma sonucunda, faiz oranlarının artırılmasına izin verilmiştir ve IMF'den 7,5 milyar dolarlık ek finansman sađlanmıřtır¹¹⁹. Kasım 2000'de başlayan bu kriz şubat 2001'e kadar ertelenebilmiştir. 19 şubat 2001'de ise pamuk ipliğine bağlı ekonomik "istikrar" kopmuş ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birisine sürüklenmiştir. Üstelik bu kriz bir istikrar programı uygulamadayken bařlamıřtır¹²⁰.

¹¹⁷ Eğilmez, a.g.m., s.5

¹¹⁸ Eroğlu, Ömer, Albeni, Mesut: **Küreselleşme-Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Isparta: Bilim Kitabevi Yayınları, 2002,s.212-213

¹¹⁹ Toprak, Metin, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz  zel Sayısı, Sayı:42, Ankara, 2001, s.192

¹²⁰ şahin: a.g.e.,s.253

5.4. 2001 Şubat Döviz Ekonomik Krizi

Bu bölümde 2001 yılında yaşanan ekonomik krize sebep olan gelişmeler, ekonomiye etkileri ve krizin sonuçları ele alınacaktır.

5.4.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler

2000 Kasım krizinden sonra yaşanan ikinci bir kriz, siyasi krizin tetiklemesiyle ve ekonominin kırılgan bir yapıda olmasıyla ortaya çıkmıştır. 19 Şubat 2001'de siyasal alanda meydana gelen bir tartışma ve Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki siyasi gerginlik Kasım krizine benzeyen ama daha büyük ölçekli döviz spekülasyon saldırıyı başlattı. Türkiye ekonomisinde, yükselen iç borç stoku, düşmemekte direnen enflasyon oranı ve TL'nin aşırı değerlenmesi kur çapasının sürdürülebilirliğini kuşkulu hale getirmesi gibi uzun yılların biriktirdiği ciddi yapısal sorunlar, ekonomik krizi tetiklemiştir¹²¹.

Ekonomide yaşanan belirsizlik, iç ve dış borcun ödenmesindeki sıkıntı, devletin yüksek faiz vermesine rağmen, halkın aşırı döviz talebinde bulunmasına neden olmuştur. 19 Şubat'ta bono birleşik faizleri %85'i geçmiştir. 20 Şubat'ta Hazine %144,2 ile borçlanmıştır. Gecelik faiz oranlarının (yıllık birleşik cinsten) %5,000 gibi bir rakama yükselmesi bile TL'den kaçış ve döviz hücumu durduramadı, bu durum döviz rezervlerinde hızlı bir erimeye yol açtı. 2000 Kasım krizi nedeniyle etkilenmiş olan piyasalar, 2001 Şubat kriziyle altüst olarak döviz krizini başlatmıştır. Kasım 2000 krizinde TL tutan insanların, 2001 krizinde döviz yönelmeleri sonucu, döviz kuru üzerindeki baskı artmış, döviz rezervinin azalmasına rağmen Merkez Bankası piyasalara müdahale etmiştir. Merkez Bankası'nın Döviz yapılan saldırıya dayanma gücü kalmayınca, 21 Şubat gecesi kur dalgalanmaya bırakılmış ve %40 oranında devalüasyon yapılmıştır. 22 Şubat

¹²¹ Arslan, a.g.m., s.19

2001 tarihinde, döviz kuru çıpasının yürürlükten kaldırıp, dalgalı kura geçildiğini açıklamıştır¹²².

Milli Güvenlik Kurulu'ndaki siyasi gerileme Türkiye tarihinin en büyük borç ödemesinden iki gün öncesine rastlamıştı. Aynı gün bir toplantı nedeniyle üst düzey IMF yetkilileri İstanbul'daydı ve bu ekip içerisindeki Stanley Fisher gündem dışı olarak Ankara'ya geldi. Kriz akşamı Başbakan Ecevit'e yapısal reformların aksadığını bunun ise programı riske soktuğunu ifade etti. Bu da IMF yetkililerince programın revizyon ihtiyacı olduğu, kur politikasında da bir düzeltmeye gidilmesi gerektiği belirtildi. Hükümet bütün bu önerileri reddetti. Hükümet siyasi istikrarsızlığın ortadan kalkması ve siyasi aktörlerin kendi aralarında uzlaşması halinde ekonominin düzeleceği kanaatini taşıyordu. Bu yüzden hükümet kanadında bir revizyona bile ihtiyaç duyulmamıştı¹²³.

21 Şubat 2001 gecesi doların fiyatı %40 artarak, 1dolar 680.000 TL'den 960.000'e yükseldi, repo faizi %7.500'ü gördü. 22 Şubat'ı takip eden iki hafta içinde piyasada dolar 1.200.000 TL'na yükseldi. Şubat krizi sonrasında ekonomi %8,5-9 daralmış, ulusal gelir ve kişi başına gelir gerilemiş, yaklaşık 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, Hazine'nin faiz ödemeleri %101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının dört katına ulaşmıştır. Büyük ölçüde artan döviz kuru ve faizler, firmaları ve bankaları tam bir finansman darboğazına sokmuştur. Firmalar finansman darboğazı nedeniyle üretim yapamaz ve kredi borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür. Hızla azalan yatırım ve tüketim harcamaları sonucunda Türk ekonomisinde toplam talep büyük ölçüde daralmış ve Şubat 2001 ayında başlayan döviz krizi büyük bir ekonomik krize dönüşmüştür. Şubat krizinin ilk günlerinde 4,9 milyar dolarlık kısa süreli sermaye yurtdışına çıkmıştır. Bu gelişmeleri izleyen Mayıs ayında güçlü ekonomiye geçiş programı ilan edildi¹²⁴.

¹²² Uygur, a.g.m., s.127

¹²³ Eroğlu, Albeni: a.g.e., s.213-214

¹²⁴ Yıldırım, Dış Ticaret Dergisi, s.476

Kasım ayında yara alan enflasyonla mücadele programının da sonu gelmiştir. Bu kriz sonrasında faizle kuru kontrol etmenin sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Eğer ülkenin mali dengesi ve döviz rezervleri yetersiz ise, iç ve dış yatırımcıların güveni düşmüş ise, ne kadar yüksek faiz önerilse de yatırımcıların dövizle yönelmeleri engellenememektedir. Bu nedenle, böyle durumlarda faizin kur politikasındaki düzenleyici kabiliyeti kaybolmaktadır. Cari işlemler açığının büyümesi ve ülkenin büyük miktarda borç itfaları yapma zorunluluğu ile bu açıkların portföy yatırımları (sıcak para) ile finansmanı, şeklindeki uygulamalar sonucu ortaya çıkması kesin olan krizi, ne ülkenin büyük döviz rezervleri ne de kullanılacak faiz silahı durduramamaktadır¹²⁵.

5.4.2. Krizin Etkileri

Şubat 2001'e gelindiğinde hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler, uygulanan 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'na olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve kasım ayından sonra artan mali kırılganlığında etkisiyle doğrudan Türk Lirası'na karşı ciddi bir atak meydana gelmiştir. Ekonomide yaşanan likidite sıkışıklığı, özellikle kamu bankalarının aşırı düzeydeki günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur¹²⁶.

Hükümet, uygulanan programın eski program olduğunu beyan etmiş olsa da, yeni bir dönem başlamış ve eski program yürürlükten kalkmıştı. Bu arada İMKB'de endeks 10000'ler düzeyinden 7000 puana kadar geriledi. Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel görevinden istifa etti. Ekonomi bürokrasisinin ikinci en önemli ayağı olan Hazine Müsteşarı Selçuk Demiralp'te istifa etti. Başbakan Ecevit tarafından Dünya Bankası başkan yardımcılarında Kemal Derviş Türkiye'ye davet edildi. Kemal Derviş

¹²⁵ Arslan, a.g.m., s.19

¹²⁶ Yıldırım, Dış Ticaret Dergisi, s.8

başbakan ile yaptığı görüşmeden sonra ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı görevine getirildi.

Yeni programın yürütülebilmesi için uluslararası finansal kuruluşlar ile sıkı ilişkileri olan Kemal Derviş tercih edildi. Kemal Derviş ile birlikte IMF ile yeni bir anlaşmanın imzalanması ve ek kaynakların Türkiye'ye aktarılması konusunda Türkiye de yapısal reformların gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bunun için 15 yasanın çıkarılması kararlaştırıldı. Bu çerçevede 19 Nisanda Şeker Yasası Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Yine yeni ekonomik programlarda öngörülen Ekonomik ve Sosyal Konsey kuruluş kanunu TBMM'den çıkarılarak 21 Nisan'da yürürlüğe girdi. 3 Nisan 2001 günü IMF başkanı Hürst Kohler'e niyet mektubu gönderildi ve 15 Mayıs 2001 günü bu mektup kamuoyuna açıklandı.

Niyet mektubunda Türk ekonomisinde 1990'lı yıllarda sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalındığı fakat bunun temel nedeni olarak ise dışsal faktörlerden ziyade Türkiye'de sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıklı yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması sebep gösterildi.

Şubat 2001 krizi sadece mali piyasaları daraltmakla kalmadı, tarım %6,5, sanayi %7,5, ticaret, %9,4, inşaat %5,5 küçüldü. İkinci dünya savaşının son yılındaki düşüş haricinde GSYİH rekor bir düşüşle %7,5'lik bir gerileme yaşadı. Bu süreçte banka çöktüşleri de arttı. TMSF'ye devredilen banka sayısı 18'e çıktı. Döviz fiyatlarındaki fırlamalar, faiz oranlarındaki hızlı artışlar, borsadaki hisse fiyatlarının düşmesi ile birleşince birçok sektördeki yerli firmalar kelepir fiyatlarla el değiştirerek yabancılara geçti. Krizin en kötü sonucu hızla artan işsizlik ve dalga dalga yayılan yoksullaşma oldu. İşsizlik

oranı %6,6'dan %8,5'e çıkarken bu oran atıl işgücü ile birleşince % 14,5'e yükseldi. Sonuçta en az 1 milyon kişi işsiz kaldı¹²⁷.

Ekonomide kriz sonrası uygulanacak olan politikalarla ilgili olarak, genellikle yaklaşım IMF'nin yaklaşımıdır. IMF, ekonomilerin daralmasını öngörmekte, bunun için sıkı para ve sıkı maliye politikalarının uygulanması gerektiğini, bunun gerekçesi olarak ta döviz kaçışını engellemek, cari açığı kapatmak, dövize hücumu engelleyerek aşırı döviz talebini ortadan kaldırma olarak sıralanabilir. Kriz sonrası ekonomilerde reel kesim sürekli daralan talep karşısında iyice gerilemekte, işsizlik katlanılamaz oranlara yükselmekte, üstelik reel kesimdeki daralmayla birlikte beklenen ölçülerde ihracat artışı gerçekleştirilememektedir.

Türkiye'de kriz sonrası uygulanan sıkı para ve maliye politikasıyla birlikte güven ortamı ortadan kalktığından, döviz talebi sürekli artmaktadır. Döviz fiyatlarındaki artışlarla birlikte faiz hadlerinde de sürekli artışlar gözlenmektedir. Beklenti döviz kurları ile faiz hadlerinin birbirinin alternatifi piyasalar oldukları için ters yönlü işleyecektir. Fakat kriz sonrası ekonomilerde reel kesim daraldığı, alternatif piyasalar da güvensizlik nedeniyle yeterince işlemediği için bu sonuçlar elde edilememektedir. 14 Nisan 2001 günü yeni ekonomik program bir basın toplantısı ile Kemal Derviş tarafından açıklanmıştır.

5.4.3. Krizin Sonuçları ve Alınan Önlemler

2001 Şubat kriziyle beraber ekonomik alanda güçlü ekonomiye geçiş programı uygulanmaya başlanmıştır.

¹²⁷ Gürel, a.g.m., s.44

5.4.3.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Hedefleri

15 Mayıs 2001 tarihinde açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmak, kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılanmasına yönelik alt yapıyı oluşturmaktır. Yeni programda dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürme, bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılanma, kamu finansman dengesini bir daha bozmayacak bir biçimde güçlendirme, toplumsal uzlaşmaya dayalı fedakârlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını ön gören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürme ve bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal alt yapısını oluşturma diğer hedefler arasında belirtmiştir¹²⁸.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamı sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomik büyümeyi, yatırım ve istihdamı arttırarak halkımızın geleceği umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek nihai amaç olarak vurgulanmıştır¹²⁹.

Programda kısa vadede parasal hedefleme yapılarak, enflasyonun kontrol altına alınması planlanmıştır. Orta vadede ise enflasyon hedeflemesine geçilerek fiyat istikrarı sağlanması hedeflenmiştir. Kısa dönemde toplam talep ve döviz kuru cephesinden gelen enflasyonist

¹²⁸ Yeldan, Erinç, “Kriz: Nereden Nereye?”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 17, Sayı:194, Mayıs 2002, s.423

¹²⁹ Akdiş, Muhammet, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler- Beklentiler”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 26, Ekim 2002, s.33

baskının azaltılması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarının artırılması ve TL.'nin değerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Uzun dönemde yapısal reformlar ve bankacılık sisteminin rehabilitasyon ile beklentilerin olumlu etkilenmesi suretiyle nominal ve reel faizlerde düşme öngörülmüştür. Döviz kurunun uzun dönemdeki denge değerinin etkilenmemesi temel ilke olarak benimsenmiş, sadece döviz kurunun enflasyonist baskıyı çok artırdığı durumlarda, döviz arz ve talebini belirleyen unsurlarının yüksek faizlerle etkilenmesi hedeflenmiştir. Normal koşullarda döviz arz ve talebinin piyasa şartlarında belirlenmesi öngörülmüştür. Döviz kurunda aşırı dalgalanma eğiliminin olduğu durumlarda, Merkez Bankasının döviz müdahalelerinin daha çok ihale yöntemiyle gerçekleştirmesi kararlaştırılmıştır¹³⁰.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı IMF'nin görüşleri doğrultusunda hazırlanmış olan bir programdır. Bu programla amaçlanan enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, sürdürülebilir büyümeye ulaşabilmek, kamu kesimi finansman dengesini güçlendirmek ve 2000 Kasım ile 2001 Şubat krizleri sonrasında iyice bozulan bankacılık sektöründe kapsamlı bir yeniden yapılandırmanın hayata geçirilmesidir¹³¹.

Programın reel ekonomiye yönelik düzenlemeleri ise yurtiçi talebin daraltılarak ihracat için bir fazlanın oluşturulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ise kamu kesimi harcamalarının kısılması ve ücret maliyetleri ile tarımsal ürün fiyatlarından tasarruf yapılması kararlaştırılmıştır¹³².

¹³⁰ Güloğlu, Bülent, “İstikrar Programından İstikrarsızlığa Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Kriz Özel Sayısı, No:1, Eylül-Ekim 2001, s.9

¹³¹ Doğan, Seyhun, “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ekonomik İstikrar Arayışları”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 49. Seri, Yıl:2006, s.102–122.

¹³² Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Gurubu, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:16, Sayı:185, Ağustos 2001, s.11

5.4.3.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının (GEGP) Uygulanması

GEGP uygulamada birinci sıraya yapısal ve kurumsal reformları koymuş, enflasyonu durdurmayı ikinci aşamada gündemine almıştır. Programın 2001 yılı uygulaması yapısal düzenlemelerle geçmiş, enflasyon hedefi ve enflasyona karşı mücadele olmamıştır. Programın ikinci yılında enflasyon hedeflemesine sıra gelmektedir. GEGP ekonominin krizden çıkması için kamu kesimi borçlanma dinamiğinin kırılmasına öncelik vermektedir. Bunun da yolu bankacılık kesimine işlerlik kazandırmaktır. Başka deyişle GEGP'ye göre ekonominin krizden çıkışında ön koşul parasal sermayenin krizden çıkışıdır¹³³.

Programın ilk sonuçlarına baktığımızda Şubat 2001'de patlak veren ekonomik krizin IMF'den alınan krediler, turizm sektöründe yaşanan yaz sezonu hareketliliği ve yaz mevsiminde yaşanan tarımsal ürün bolluğu, krizin etkilerini hafifletmiş gözükmemektedir¹³⁴.

Uygulamaya konulan bu program sayesinde enflasyon tek haneli rakamlara inmiş ve ekonomi önemli oranda büyümüştür. 2002 yılında %43,10 oranında gerçekleşen enflasyon oranı, 2003 yılında %22,9'a, 2004 yılında %8,6, 2005 yılında %8,2, 2006 yılında ise %9,6 oranına düşmüştür. 2002–2005 yıllarında büyüme oranı ise %7,5 oranında artmıştır. 2006 yılında ise gerileme göstererek %5,9 oranında artmıştır. Ekonomik büyümede görülen bu düzelmeye rağmen ülkedeki istihdam olanakları yeterli oranda artırılmamıştır. Büyüme artışının istihdam artışına katkısı sadece % 0,4 oranında gerçekleşmiş ve işsizlik oranı 2006 yılında %9,9 oranına yükselmiştir. Bu durumun oluşmasında 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin

¹³³ Şahin: a.g.e., s.265

¹³⁴ Alpago, Hasan, **IMF Türkiye İlişkileri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002, s.133

tarım sektöründeki istihdamda meydana gelen azalma büyük rol oynamıştır. Tarım istihdamı %3,3 oranında azalmıştır¹³⁵.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, iki krizle karşı karşıya kalındıktan sonra, yatırımcının azalan güveninin yeniden oluşturulması için çalışırken, 11 Eylül olaylarının etkisi ortaya çıkmıştır. Bu olay Türkiye ekonomisini sanayileşmiş ülkelerdeki talebin zayıflaması, turizm gelirlerinin azalması, uluslar arası finans piyasalarına erişimin azalması, özelleştirme ve yabancı doğrudan yatırım imkânlarının zayıflaması gibi birçok yönden etkilemektedir.

11 Eylül olaylarının etkileri ve ülkede süregelen ekonomik sorunlar karşısında, uygulanan ekonomik program daha önce hayata geçirilen reformların üzerine inşa edilmek suretiyle derinleştirilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Yeni Niyet Mektubu IMF'ye 18 Ocak 2002'de verilip 4 Şubat'ta imzalanmıştır. Program düzenli gözden geçirmeler ön koşullar, performans kriterleri ile yapısal kriterler aracılığıyla izlenecektir. 3 Nisan 2002 ve 19 Haziran 2002 tarihlerinde birinci ve ikinci gözden geçirmeler yapılmıştır¹³⁶.

18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu'nda program, ekonomiyi olası krizlere karşı güvence altına almayı ve enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümenin temellerini atmayı hedeflendirmektedir. İlk olarak, program ekonominin şoklara karşı dayanıklılığını arttıracak ve olası krizlere karşı kırılganlığını azaltacaktır. Bunu sağlamak için dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilecek ve enflasyonda önemli bir düşüş sağlanması için enflasyon hedeflemesi uygulanacaktır. Ayrıca banka yeniden yapılandırmalarına hız verilecek ve sağlıklı bir kamu borç pozisyonu sağlanacaktır. Programda 2002 yılı için öncelik, finansal ve makro ekonomik

¹³⁵ DPT, "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani20070302.pdf>, 01.05.2007, s.24

¹³⁶ Yeldan, Erinc: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.72

istikrarı sağlamak ve yapısal reformlarda daha da ilerleme kaydetmek olarak belirtilmiştir¹³⁷.

2002 yılı ilk dört ayında, uygulanmakta olan ekonomik programın kararlılıkla sürdürülmesi ve programın IMF tarafından ek kaynak ile desteklenmesi programa olan güveni arttırmış ve iç borcun sürdürülebilirliğine ilişkin kaygıları ortadan kaldırmıştır. Bu kapsamda hazırlanan yeni ekonomik program için IMF'den 16 milyar dolar tutarında ek dış kaynak sağlanmıştır¹³⁸.

Bu dönemde, TL nominal olarak %8 civarında değerlendirilmiş. Hazine iç borçlanma faiz oranları ise 20 puan kadar gerilemiştir. Piyasalarda belirsizliklerin azalması, iyimserliği arttırarak enflasyon beklentilerinin aşağıya çekilmesini sağlamıştır. Ekonomik gelişmeler ışığında Merkez Bankası gecelik faiz oranlarını kademeli olarak düşürmüş, Ocak-Nisan 2002 döneminde gecelik borçlanma oranı %59'dan %48'e, borç verme faiz oranı ise %62'den %55'e gerilemiştir. Mayıs ayında ise Türk lirası ve döviz piyasalarında dalgalanmalar artmış ve enflasyon oranındaki gerileme yavaşlamıştır. Ağustos ve Kasım aylarında ise Merkez Bankası gecelik borçlanma faiz oranını %44'e, borç verme faiz oranını ise %51'e düşürmüştür.

Bu dönemde GSMH %62,2 büyümüştür. Stok ve ihracattaki artış ile bir önceki yıl yaşanan derin daralmanın (-%9,4) yarattığı etki ile ekonominin hızlı büyüme sürecinde etkili olmuştur. 2001 yılında yaşanan ekonomik daralmaya paralel olarak işsiz sayısı %30 artmış, işsizlik oranı ise %8,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İşgücü piyasasında ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin 2002 yılında da devam etmesi ve özellikle özel sektörde ücretlerin reel olarak gerilemesi, toplam tüketim harcamalarının büyümeye katkısını sınırlandırmıştır.

¹³⁷ www.hazine.gov.tr

¹³⁸ Yeldan: a.g.e., s.73

Özellikle yılın ikinci üç aylık döneminde TL'nin yabancı para birimleri karşısında değerli olması ve yıl genelinde sağlanan faiz düşüşleri, özel firmaların 2001 yılında tükenen mamul ve mal stoklarını yenileme maliyetini azaltarak stok yenileme amaçlı üretimlerini arttırmalarını sağlamıştır. Ayrıca hammadde stoklarının yenilenmesi ara mal ithalatını hızlandırmıştır. Üretimde gözlenen yüksek oranlı büyüme nedeniyle ithalat ihracattan daha hızlı büyümüştür. Cari işlemler 2002 yılında 317 milyon dolar açık vermiştir¹³⁹.

2001 yılında toplam iç borç stokunun GSMH'ya oranı %69,2'den 2002 yılında %55,2'ye gerilemiştir. Bu gelişmede 7 Şubat 2002'de kullanılan IMF kredisi ve faiz dışı fazlanın GSMH'nın öngörülenden fazla büyümesi etkili olmuştur. 2002 yılında 2001 yılına göre borçlanma maliyeti azalırken vadesi uzamıştır¹⁴⁰.

2002 yılı sonunda TÜFE %29,7, TEFE ise %30,8 oranında gerçekleşmiştir. Bu gerçekleştirmeler TÜFE için son 16 yılın en düşük rakamlarıdır. Uygulanan makro ekonomik politikalar ve gerçekleştirilen yapısal reformlar programının inandırıcılığını arttırmış, enflasyon bekleyişlerini düşürerek enflasyonla mücadeledeki kazanımda belirleyici olmuştur. Bunun yanı sıra, iç talep enflasyonu etkilemeyecek düzeyde kalmıştır. 2002 yılı ikinci çeyreğinden itibaren gözlenen canlanma daha çok stok birikimi ve ihracattaki canlanmadan kaynaklanmış, tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış ile sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan dalgalı kur rejimi uygulamasının ve iç talep yetersizliğinin kur hareketlerinin fiyatlara yansımalarının boyut ve hızını azalttığı gözlenmiştir. Ayrıca, gıda grubu fiyat artışlarının son on beş yılın en

¹³⁹ Akdiş: a.g.e.,s.46

¹⁴⁰ www.tcmb.gov.tr

düşük seviyesinde gerçekleşmesi enflasyon oranının hedef altında kalmasına katkıda bulunmuştur¹⁴¹.

5.4.3.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Sonuçları

2001 yılından sonra dünyada ortaya çıkan durum, gelişmekte olan ülkeler için fırsatların değerlendirilmesine neden olmuştur. Türkiye’de görülen iki büyük ekonomik kriz, borsanın dibe vurmasına, faizlerin fırlamasına, mal ve hizmet fiyatlarının ise uluslar arası piyasalara göre ucuzlamasına neden olmuştu. Bu arada döviz fiyatlarının son derece yüksek olması, Türk mallarının fiyatının düşük kalmasına yol açmış ve yabancı yatırımcıların Türkiye’ye yönelmesini sağlamıştır. 2001 yılında yaşanan krizin yalnızca ülkemizde yaşanmış olması, Türkiye’nin bu krizden kolay çıkmasının en önemli sebeplerinden biri oldu.

Bu dönemde; hükümetin IMF destekli olarak uyguladığı sıkı para politikası üzerine inşa edilen durgun piyasa gerçeği, ülkemizde kriz öncesi dönemlerde yaşanan yüksek enflasyon oranlarının ortaya çıkmasına engel olmuştur. Buna göre piyasalarda mümkün olduğu kadar az para bulundurularak Türk Lirası’nın değeri artırılmış, diğer yandan uygulanan vergi ve düşük ücret politikalarıyla toplumun büyük bir bölümünün alım gücü düşürülerek, iç talep daraltılmış ve piyasalar soğutularak, fiyat artışlarının kontrol edilmesi amaçlanmıştır¹⁴².

Ülkemizde görülen döviz bolluğu nedeniyle kurların aşağı inmesi, yurt dışından gelen ithal ürünlerin maliyetinin düşmesine neden olmuştur. Yani 2002 yılında 1 dolara yurt dışından satın alınan bir ürünün ülkemizdeki ithalatçıya maliyeti o günkü kur fiyatı olan 1,7 TL iken, 2008 yılının eylül ayında aynı ürün yine 1 dolara ama 1,2 TL maliyetle almaya başlamıştır.

¹⁴¹ Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2001, s. 5-45

¹⁴² Han, Ercan, “Türkiye’de Ekonomik Durum”, Türkiye Kamu-Sen, Ar-Ge Merkezi, Mayıs 2009

Bu da ülkemize daha fazla ithal ürün girmesine ve fiyatların düşmesine neden olmuştur. Artan ithalat, cari açığın tehlikeli boyutlara yükselmesi ve finansmanının her geçen gün biraz daha zorlaşması sorununu doğurmuştur. Bütün bunlara paralel olarak işçiye, memura, emekliye enflasyonun düştüğü gerekçesiyle düşük oranda maaş artışı yapılmış, halkın alım gücünün düşürülmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte, reel kesimin girdi maliyetleri küresel piyasaların üzerinde seyretmiştir.

Zaten büyük bir krizden çıkmış olan ülkede, halkımız aldığı parayla harcama yapmak yerine borçlarını ödemeyi ve eğer yapabiliyorsa tasarruf etmeyi tercih ettiğinden, ülke içinde talep daralması yaşanmış, esnaf, tüccar büyük bir sıkıntıya düşmüştür. Ticaret erbabı, piyasaları tekrar canlandırabilmek, satışları artırabilmek ve ticarethanesinin iflas etmesini önleyebilmek için de kâr etmeden hatta zararına satışlar yapmak zorunda kalmıştır. Nitekim bu dönemde 36 hatta 48 aya kadar vadeli satışlar başlamıştır.

Piyasalarda durgunluğa neden olan etkenlerin başında, Avrupa ve ABD ülkelerinde olduğu gibi kişilerin reel gelir artışının, ülkenin diğer göstergelerindeki artışın gerisinde kalması gelmektedir. Her ne kadar dönem boyunca enflasyon oranlarında görece bir düşüş yaşansa da vatandaşların zorunlu tüketim mallarındaki fiyat artışı, genel enflasyon oranlarının üzerinde seyretmiştir.

2002 yılının Aralık ayından beri tüketici fiyatları endeksindeki artışın etkisi yüzde 84,5 olmuşken; aynı dönemde gıda harcamaları yüzde 92, barınma harcamaları yüzde 173, kömür yüzde 112, ulaşım harcamaları yüzde 140, mutfak tüpü yüzde 164, barınma harcamaları yüzde 173, doğalgaz yüzde 194 oranında zamlanmıştır. Türk Lirası'nın kriz sonrası değer kaybetmesi ve harcama kısıcı önlemlerin de etkisiyle ihracat 2002 yılında %15,1 oranında artış göstermiştir. 2003 yılında bu oran %31, 2004

yılında %33,7, 2005 yılında % 16,3 2006 yılında ise %16.4 olarak gerçekleşmiştir¹⁴³.

Ekonomide meydana gelen tüm bu olumlu gelişmelere rağmen halen yapısal sorunlar mevcuttur. Halen işsizlik oranı oldukça yüksektir ve özellikle gençler arasında bu oran %30 oranına yakındır. Bu durum hem ekonomik hem de sosyal sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle tarım sektöründe başlayan istihdam çözülmesi birçok vasıfsız kimsenin kentlere göçmesine neden olmaktadır. Ancak vasıfsız olan bu işgücüne iş imkânı kentlerde sınırlı miktarda olduğu için işsizlik oranı ekonomik büyümeye rağmen azaltılamamıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra oluşan stagflasyonist ortamda uygulanmaya konulan GEGP, net makro ekonomik hedefler ortaya koyamadığından, krizlerden kaynaklanan belirsizlik ortamından çıkılmasını kolaylaştıramamıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kaynaklarına göre Kasım ve Şubat krizlerinden sonra 15 000 'ine yakın KOBİ kapanmış ve bir milyona yakın kişi işsiz kalmıştır. GEGP artan işsizlik sorununa da hiçbir çözüm önerisi getirmemektedir. Döviz kuru politikası haricinde içerik olarak 2000 yılındaki programdan çok farklı olmayan GEGP. Türkiye'yi içinde bulunduğu durgunluk ve yüksek enflasyon ortamından çıkarmak için yeterli olmadığı aşikârdır.

5.5. 2008 Küresel Ekonomik Krizi

Bu bölümde 2008 yılında yaşanan ekonomik krize sebep olan gelişmeler, krizin nedenleri ve küresel piyasalara yayılması, Türkiye ekonomisindeki gelişme ve beklentiler, alınan önlemler ele alınacaktır.

¹⁴³ TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", <http://tcbm40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>

5.5.1. Krize Sebep Olan Gelişmeler

ABD’de konut piyasasında başlayan ve ardından finansal piyasalar ile reel kesime sıçrayan kriz, küresel ekonomik kriz olarak 2008 yılında yaşanmaya başlandı. ABD ekonomisinde 2007 yılında yüksek riskli konut kredilerinden kaynaklanan sorunların endişeleri, finansal piyasalarda etkilerini göstermeye başlamıştı. Konut finansman şirketlerini ve kredi veren bankaları etkileyen bu durum, büyük zararlar verdi. Kredi ile çalışan şirketlerin sıkıntıya girmesiyle, borsada ciddi düşüşler yaşandı. 2008 yılının ilk ayına baktığımızda, dünya borsaları ortalama yüzde 20 değeri kaybetti ABD ekonomisinin daralmaya (resesyon) doğru gittiğini açıklayan veriler doğrultusunda krizin yakın olduğu hissedilmeye başlandı.

ABD’den başlayan küresel krizin temelinde Tut-Sat (mortgage) piyasasından kaynaklanan sorunlar var. ABD’de başlayan ve tüm dünyayı olumsuz etkileyen Tut-Sat sektörü, ilk olarak üç yıl önce sorun çıkarmaya başladı. Tut-sat piyasası, 10 trilyon dolarlık büyüklüğüyle dünyanın en büyük piyasası olarak yer alıyor.

ABD’de, para hacminin yüksek olması nedeniyle 5 yıl önce, bazı finansal kuruluşlar, faiz oranı çok düşük olduğu için, kredibilitesi zayıf olan kişilere de Tut-sat kredisi vererek, geri dönüşü riskli bir mali yapıya girdiler. Orta ve alt gelir grubundaki kişiler değişken faizli kredileri kullanmayı tercih ettiler. Sadece dar gelirli kullandığı ‘yüksek riskli krediler’in (subprime) hacmi 1,5 trilyon doları buluyor. ABD Merkez Bankası’nın (FED) son iki yılda faiz oranlarını arttırması konut sektöründe durgunluğa neden oldu. Konut satış fiyatı ve kira gelirlerinin düşmesiyle, kredi borçlarını düzenli ödeyemez duruma geldiler.

Bankaların, tüketicilere satın alacakları evlerin bedelinin tamamını ya da daha fazlasını borçlanma fırsatı vermesi, kredilerin geri dönüşünü zora

soktu. ABD’de bankalar konut kredileri için gereken parayı yatırım bankalarında ihraç ettikleri tahviller ile borçlanarak sağlıyorlardı. Ancak kredilerin geri dönüşümü zora girince yatırım bankaları ve ABD Tut-sat piyasasında sorunlar derinleşti. Ayrıca ipotekli gayrimenkuller üzerinden, emlak fiyatlarının artan kısmına yeni ipotekler yapılarak, yeni kredilerin alınması reel karşılığı olmayan kredi hacmini artırmıştır. ABD’deki Tut-sat piyasasında verilen kredilerin yaklaşık üçte birinin değişken faizli krediler olması da mali piyasaları zor duruma sokmuştur¹⁴⁴.

Finansal piyasalarda oluşan güvensizlik sonucu bankaların birbirlerine borç verme konusunda çekingen davranmaları, likidite sorununu doğurarak mali sistemin durmasına yol açmıştır. 2008 yılı Ağustos ve Eylül aylarında gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları, finansal piyasalardaki gerginliği azaltmak amacıyla piyasalara eşgüdümlü olarak yüklü miktarlarda likidite sağlamışlardır. Alınan önlemlere rağmen söz konusu endişelerin giderilememesi sonucu, 7 Eylül 2008 tarihinde FannieMae ve FreddieMac’in yönetimini Federal Emlak Finansmanı Otoritesi (Federal Housing Finance Agency-FHFA)’nin devralmasıyla finansal kriz yeni bir boyuta ulaşmıştır. 15 Eylül 2008 tarihinde finansal kuruluşlardan Lehman Brothers şirketi iflasını açıklamıştır¹⁴⁵.

Bu krizin dünya ekonomisine bu hızla yayılması küreselleşme olgusunun bir sonucudur. Dünya piyasalarındaki teknolojik ilerlemeye bağlı olarak gerçekleştirilen işlem hızındaki artış, aynı hızla dünyanın her yerine krizi de yaymıştır¹⁴⁶.

ABD krizini tetikleyen temel nedenler; düşük faiz politikasının uygulanması sonucunda düşük faizli konut kredilerinin (Tut-Sat kredilerinin)

¹⁴⁴ Demir, Faruk, Karabıyık, Ayşegül, Ermişoğlu, Emine, Küçük, Ayhan, ABD Mortgage Krizi, BDDK, Ağustos 2008, s.4

¹⁴⁵ T.C. Merkez Bankası, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2008, www.tcmb.gov.tr

¹⁴⁶ Susam, Nazan, Bakkal, Ufuk, “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”, Maliye Dergisi, Sayı 155, Temmuz-Aralık 2008

yapısının bozulması ve buna bağlı olarak faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarında artışların ortaya çıkması, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecinde yaşanan sorunlar şeklinde belirtilebilir.

5.5.2. Krizin Küresel Piyasalara Yayılması

Kriz her ne kadar başlangıçta bir Tut-sat krizi olarak ortaya çıksa da takip eden süreçte bir likidite krizine dönüştü. ABD’de 2007 yılında, finans ve sigorta, gayrimenkul, inşaat ve madencilik sektörü başta olmak üzere toplam dört sektörün büyüme hızının yavaşlamasıyla genel ekonominin büyüme hızı da yavaşladı. Ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olan reel sektör, Tut-sat krizinden olumsuz etkilendi. Faiz oranlarındaki değişim kredi piyasasında daraltıcı etki yaptı, kredi piyasasında 2006 yılında yüzde 13,2 oranında artış sağlanırken, 2007 yılında bu oran yüzde 4.8 olarak gerçekleşti. Yatırımcıların risk almadan kazanç elde etme isteği maliyeti düşük, kolay kredi imkânlarına bağlı olarak tüketicilerin aşırı borçlanmasına ve kontrolsüz kredi genişlemesine neden olarak sistemin kırılganlığını artırdı. ABD’de ‘yüksek riskli kredi borçlularının ödeme güçlüğüne düşmesi ile tetiklenen kriz, bu kırılganlıklarla birlikte büyüdü.

ABD krizinin başlangıcı düşük faiz politikasının piyasalar üzerindeki etkileri ile ortaya çıkmıştır. Nitekim 2001-04 döneminde yapılan hızlı faiz indiriminin temel amacı daralan yurt içi talebi canlandırmaktır. Bu yolla kredi talebi büyük ölçüde canlanmış, artan kredi talebi emlak fiyatlarını arttırmış, bankalar ipotekli gayrimenkullere ikinci, üçüncü ipotekleri yaparak buldukları ek kaynakları yine piyasayı canlandırmak için kredi olarak piyasaya sunmuşlardır. Bu süreçte yaşanan canlanma özellikle gayrimenkul piyasasındaki canlanmanın bir sonucudur.

Krizi tetikleyen düşük faiz politikasının bir devamı niteliğinde olan inşaat sektörü yoluyla ekonominin canlandırılması politikası ise temel olarak

düşük gelirli kesimi konut sahibi yapma amacı ile çok düşük faizli emlak kredilerinin piyasaya sunulmasını temel almıştır. Çok düşük faizli ve düşük kaliteli Tut-Sat kredilerinin hızla artması piyasada canlanmayı sağlamıştır. Eylül 2008 itibariyle ABD Tut-Sat Bankalar Birliği tarafından 53,4 milyon adet sözleşme yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu sözleşmeler içinde düşük riskli kredi ve çok yüksek riskli kredi dağılımı dikkate alındığında yüksek riskli kredi payının yüzde 87 civarında olduğu buna karşılık geri kalan kredilerin, düşük riskli kredilere ait olduğu görülmektedir¹⁴⁷. 2000 yılından 2006 yılının sonlarına kadar finansal piyasadaki likidite sürekli yükselmiştir. Kriz öncesindeki bollaşan bu likiditenin kârlı operasyonlara dönüştürülmesi banka sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu operasyonların başında konut kredileri gelmektedir.

Bankalar herhangi bir işi geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamıştır. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisi kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de evlerinin anahtarlarını zarflara koyup (jungle mail) bankalara göndererek kredi geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir. Burada dramatik olan şey kredi geri ödemelerinin bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara satılması ve bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının yaygınlığıdır. Bu nedenle zararlar bir mali kuruluştan diğerine artarak büyümüş ve mali sistemin temel taşları niteliğindeki kuruluşların iflasına yol açmıştır.

Yatırım bankalarının piyasaya daha fazla kredi sunmak için menkul kıymetleştirme yaparak yeni kaynaklar bulup bu kaynaklarla yeni krediler açmaları söz konusu olmuştur. Ancak bir süre sonra bir yandan fiyatlardaki

¹⁴⁷ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, 2008a:45

artışlara bağlı olarak gayrimenkul piyasalarında durgunluğun başlaması diğer yandan düşük faiz politikasının enflasyonu hızlandırma riskine karşı hükümetin faiz oranlarını yükseltmesi kredi geri ödemelerinde önemli ölçüde sıkışıklık yaşanmasına yol açmıştır. İnşaat sektörü yoluyla ekonomiyi canlandırma politikası sonucunda düşük gelirli konut sahibi yapmak için yeni düzenlemeler ile çok yüksek riskli kredi ve değişken faizli krediler artmıştır.

Özellikle değişken faizli Tut-Sat kredilerinin geri ödeme tutarları faiz oranlarındaki bu artışlar nedeniyle oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır¹⁴⁸. ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000–2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır. Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendiren hususlardır. Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebebi bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır.

Alacaklarını tahsil edemeyen bankalar ya icra yoluna gitmişler ya da diğer bankalardan borç bulmaya çalışmışlardır ve sonuçta likidite krizi başlamıştır. Konut fiyatlarındaki balon artışlar da krizi tetikleyen bir faktördür. Nitekim kısa vadeli faizlerin yükselmesiyle birlikte sürekli artan konut fiyatları 2006 yılında gayrimenkul piyasalarında başlayan durgunluğa bağlı olarak düşmeye başlamıştır. Bu durumda fiyatların yükseleceği ve dolayısıyla evinin değerinin artacağı düşüncesiyle yüksek faizlere katlanan tüketiciler zor durumda kalmışlardır. Değişken faizli çok yüksek riskli kredilerinin piyasalar üzerindeki baskısını azaltmak için ABD merkez Bankası tarafından yapılan faiz indirimi, konutların değerini azaltmıştır. Bu durumda Tut-Sat kredisi ile ev

¹⁴⁸ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, 2008b:53

alıp bankaya evini teminat gösteren tüketiciler daha da zor durumda kalmışlardır.

Geri ödemelerde yaşanan sıkışıklığa bağlı olarak piyasada ortaya çıkan daralma menkul kıymetlerin fonlanmasında da sıkışıklığa yol açmıştır. Tut-Sat kredilerine dayalı olarak ihraç edilen ve menkul kıymet piyasasının temel fon kaynağı olan Tut-Sat kredilerinin geri ödenememesi ikincil piyasaların fonlanmasında da sıkıntılara yol açmıştır. Diğer yandan yatırım bankalarının daha önce kredi canlanmasını teşvik etmek amacıyla ek kaynak bulmak için kredi alacaklarını menkul kıymetleştirme yoluyla yatırım aracı haline çevirmeleri, kredi türev piyasalarının genişlemesine yol açmıştır. Kredi veren kuruluşlar menkul kıymetleştirme yoluyla çeşitli yatırım araçları ile yeni kaynak elde etme yolu bulmuşlardır. Bu süreçte risk duyarlılığı azalmış ve bankalar bu Tut-Sat tahvillerini yüksek getiri karşılığında kâr odaklı ancak denetimi zayıf olan piyasa fonlarına satmışlardır.

Tahvillerin değerinin yüksek olması bu tahvillere talebi arttırmış ve bu yolla serbest fonların piyasadaki payı hızla artmıştır. Bu pay 2000 yılında 500 milyar dolar iken 2007 yılında 2 trilyon dolara çıkmıştır¹⁴⁹. Ancak finansal sistem göstergeleri tersine işlemeye başladığında tahvil değerleri düşmüş, bu serbest fonların varlıklarında ciddi kayıplar oluşmuş ve bu kayıpları telafi etmek için yapılan fon satış talepleri likidite sorununu beraberinde getirmiştir.

Bankalar riskli müşterilerine kredi vermeyi durdurmuş ve likidite krizi başlamıştır. Kredi derecelendirme sürecinde yaşanan sorunlar da krizi tetikleyen bir diğer faktördür. Kredi derecelendirme kuruluşları başlangıçta Tut-Sat kredilerine dayalı tahvilleri yüksek derecelendirmişlerdir. Dolayısıyla bu süreçte bu tahvillere talep büyük ölçüde artmıştır. Ancak yaşanan kriz ile birlikte bu kuruluşların ardı ardına bu tahvillerin kredi notunu düşürmeleri sonucunda paralarını fondan çekmek isteyen yatırımcı sayısı artmış ve bu

¹⁴⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008:5

tahvilleri nakde dönüştürmek zorlaşmıştır. Aynı derecelendirme kuruluşları kısa bir süre önce bu tahvillere yüksek notlar verirken bir anda not indirimine gitmeleri, sistemin sorgulanmasına yol açmış, bu yatırım araçlarının değeri düşmüş ve fonlar büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Bu süreç de krizi tetiklemiştir.

ABD piyasalarında başlayan kriz kısa sürede küresel piyasalara yayılmıştır. Çünkü Tut-Sat piyasaları sadece kredi veren ve kullanan arasındaki ilişkiler bağlı bir piyasa olmadığından tüm finansal sistem artan faizle ve durgunluk karşısında dalgalanma eğilimine girmiş ve Tut-Sat tahvilleri menkul kıymetleştirme yoluyla küresel piyasalarda sürekli el değiştiren tahviller olduğu için bu piyasalarda başlayan ve derinleşen kriz diğer piyasalara da yansımıştır¹⁵⁰.

Derecelendirme kuruluşları ile ilgili en önemli problem çıkar çatışmasıdır. Bu durumda derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma kabiliyetleri azalmaktadır. Diğer yandan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememektedirler. Bazen de sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilirler.

Bir diğer sorun derecelendirme kuruluşlarının sadece temerrüt riskini derecelendiriyor olmasıdır. FED başkanı Mayıs 2007 de yaptığı bir açıklamada konut piyasasındaki sıkıntıların ekonominin geri kalanına ve finansal sisteme yayılacağını beklemediklerini dile getirmişti. Yaşanan gelişmelere baktığımızda ise tam tersi oldu. 2,5 yıl içinde konut piyasasında başlayan sorunlar tüm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına aldı. Daha da kötüsü başka ülkelere yayılarak küresel bir boyut kazandı.

¹⁵⁰ Şimşek. Hayal A., Altay, Asuman, “Küresel Kriz Ortamında Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi”, Gündem Dergisi, sayı 528, s.15

5.5.3. Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Beklentiler

2007 yılı yaz aylarında ABD konut kredilerine ilişkin geri ödeme güçlükleri nedeniyle finans piyasalarında başlayan dalgalanmalar, 2008 yılı Eylül ayından itibaren derinleşerek küresel bir finansal krize dönüşmüştür. ABD ve Avrupa’da birçok banka iflas etmiş, finansal konsolidasyona gidilmiş ve kamu müdahaleleri gerçekleşmiştir. Mali sistemdeki sorunlar ve oluşan belirsizlik ortamı yatırımcı ve tüketici güvenini olumsuz yönde etkilemiştir. İç ve dış talebin azalması ve kredi imkânlarının zorlaşması nedeniyle birçok ülkede üretimde önemli düşüşler gözlenmiştir.

Türkiye ekonomisinde küresel krizin etkisi, 2008 yılından itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Küresel kriz, tüm dünya ile ticari ve finansal bağları bulunan Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Gerek dış talep gerekse iç talepteki gerilemeye bağlı olarak Türkiye ekonomisinde üretim, ihracat ve işsizlik göstergeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Piyasaların daralması, sıkıntıya girmesi, bizim ülkemizi olduğu kadar bütün dışa açık ülkeleri de etkilemiştir. Bu durumda krizden etkilenen ülkelerin, Türkiye’den mal taleplerinde bir azalma olmuş, dolayısıyla Türkiye’nin de diğer ülkelere mal taleplerinde azalma olmuştur. Yatırımcıların gelişmekte olan ülkeleri terk etmeye başlaması, yüksek cari açık sorunu bulunan Türkiye için tehlikenin artmasına neden oldu.

Türkiye, dışa açık ve ekonomisi bağımlı bir ülke olduğundan, krizden büyük oranda etkilenmesi normaldir. Enerji ve doğalgazda Rusya’ya yüzde 65 oranında, Dünya Bankası nedeniyle ABD’ye, mali konularda ise IMF’ye bağımlıdır. Kriz, ABD ile birlikte AB’yi etkileyeceğinden, Türkiye’nin ihracatında AB büyük önem taşır. Otomotiv sektöründeki iptal edilen siparişler nedeniyle sıkıntı yaşanmaya başlandı. Rusya’nın da kriz dolayısıyla borsası çöktüğünden, dış ticaret olarak ülkemizde etkilendi¹⁵¹.

¹⁵¹ Koç, Selçuk, “Türkiye’nin Ekonomik Kriz Geçmişi”, Çerçeve Dergisi, Mart 2009, sayı:50, s.54

Türkiye'nin 2008 Eylül itibariyle ihracatı içinde Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlığı %44,7'dir. İhracatımıza baktığımızda, en çok ihracat yaptığımız ülkeler, Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere ve İtalya'dır. İthalatımıza baktığımızda ise, Rusya, Almanya, Çin ve Amerika izliyor. Krizden en çok etkilenen Avrupa ülkeleri olması nedeniyle, üretimin ve gelirlerin düşmesiyle, ihracatımız ve ithalatımız çok etkilenmiştir. Ocak-Ağustos döneminde en fazla ihracat yaptığımız ilk 20 ülkenin toplam ihracat içindeki payı ise % 68'dir. İlk 20'de yer alan Avrupa ülkelerinin ihracattaki payı ise %43 civarındadır. 2007 yılının aynı dönemine baktığımızda, rakamların düştüğünü görülmektedir¹⁵².

Türkiye de kriz etkisini ilk olarak İMKB'de gösterdi. Zarara doğru giden, likidite sorunları nedeni ile mevcutlarını satmaya başlayan, uluslararası finansal kurumlar, ilk önce yüksek getiri getireceğini düşünerek fazla endişelenmediler. Özellikle, Amerikan kaynaklı Lehman şirketinin yatırım bankasının batmasıyla birdenbire krizin etkileri hızlı bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Sıcak para çevre ekonomilerindeki çeşitli kâğıtlara, buradaki kâğıtlara yatırılmış olan kaynaklarını da çekme eğilimine girilmiştir. Türkiye'de sahip oldukları menkul varlıkları da satmaya başladılar. Bunun sonucunda İMKB düşüşe, döviz çıkmaya başladı.

Türkiye ile birlikte orta ve doğu Avrupa, Güney Afrika ve 1-2 Latin Amerika ülkesi gibi ülkeler Rusya, Ukrayna, Macaristan vb. bazı gelişmekte olan ülkelerde de aynı sorunlar yaşandı. Cari açığının önemli bölümünü yurtdışından aldığı kredilerle finanse eden ve bu kaynaklarda çıkış veya duraklama olduğu takdirde, büyümenin durması veya negatife dönmesi, Türkiye'nin ulusal kredi piyasalarında işinin zorlaşacağını sinyallerini veriyordu. Bunun sonucunda yatırımcıların Türkiye'den de çıkışı hızlandı.

¹⁵² Apak, Sudi, Aytaç, Ayhan: **Küresel Krizler**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2009,s.219

Dünyada birçok ülkede de yatırımcılar güvenli olan piyasalara kaçtılar. Böylece krizin etkileri hızlı bir şekilde dağılmaya başladı. Bunun sonucu olarak borsalar, gayrimenkul ve emtia fiyatları düşmeye başladı. Kredi olanakları kısılmaya başladı. Bireyler ve şirketler kredi alamaz oldular. Kredi alan birey veya şirketler aldıkları kredi karşılığında çok yüksek maliyet ödemek zorunda kaldılar. Borçların azaltılabilmesi için ve içinde oldukları finansal sıkıntının etkilerini azaltmak için, varlıklar satılmaya başladı. Tüm varlık fiyatları doğal olarak aşağı inmeye başladı. Sonuç olarak, etkileri büyük olan bir küçülme başladı. Bunun sonucu olarak, bu küçülme ile her şeye olan talebin azalacak olmasıdır.

Talep azalması ile şirketlerin satışlarının azalmasıyla, finansal politikaları da değişecek ve satışları azalan şirketler, sabit maliyetlerini düşürmeye çalışacaklardır. Kira giderlerini azaltmaya çalışacaklar, eleman çıkaracaklar, yatırımları durduracaklardır. Bu krizden az etkilenmeyi başaramayanlarda olacaktır ya da bunların içinde yüksek borç yükü altında olanlar da olacaktır. Döviz veya dövizde endeksli kredi almış olanlar, kur kaybı nedeniyle oluşan zararlarını, kâr edebilmek için gelirlerini daha da kısıacaklardır. Faiz giderlerini karşılayabilmek için giderlerini iyice azaltmaları gerekecektir.

Alınan bu önlemlere rağmen yine de zarar açıklayanlar olacaktır. Zararlar, öz kaynakları küçültecek, öz kaynaklar küçüldükçe bankalar bu durumdan rahatsız olacak ve kredilere biraz daha kısıtlama getireceklerdir. Piyasa da likidite akışı azalacak ve sorunlar başlayacaktır. Kamu gelirlerinde de benzer durum söz konusu olacaktır. Piyasada talep azalınca, dolaylı olarak ticaret de azalacaktır. Ticaretin azalması vergileri etkileyecektir. KDV, ÖTV gibi gelirler düşecektir. Şirketler zarar gösterince, kurumlar vergisi gelirleri azalacaktır. Şirketlerden eleman çıkarıldıkça, gelir vergisi gelirleri düşecektir. Zincirleme olarak buna bağlı, bütçe açığı büyüyecek, borçlanma artacaktır. Borçlanma arttıkça, faizler yükselecek ve enflasyon çıkacaktır.

2008 yılında yaşanan kriz, dünyanın 1929 büyük ekonomik buhranından beri yaşadığı en büyük krizdir. Dünyada yaşanan finansal krizin, Türkiye’de en çok kredi kanalını etkilediğinden ve hükümetin bundan sonraki süreçte bankacılık sektörü ile reel kesim arasındaki iş birliğini güçlendirecek ve krediye ulaşımı kolaylaştıracak tedbirler alması öncelikli olmalıdır. Bankacılık sektörünün güçlü olmasına karşın uluslararası likidite sıkışıklığı nedeniyle bankaların dışarıdan kaynak sağlaması zorlaşmış ve reel sektöre kullandırılan krediler azalmaya başlamıştır.

Güçlü maliye politikaları sayesinde bütçenin sağlam, saydam ve güvenilir bir yapıda olması gerekir. Bunun sonucu olarak, bütçe disiplini kamu borçlarının ödenememe sıkıntısını ortadan kaldırır. Gelişmiş ülkelerin, finans sektöründeki iflasların arka arkaya gelmesiyle ve ülkelerin önlem paketleri almasına rağmen, krizin boyutu büyümüştür. Türkiye'nin en zayıf noktası cari açığının yüksek olmasıdır. Petrol fiyatları düşük kaldıkça sıkıntı olmaz gibi görünüyor. Ayrıca bankacılık sistemi çok güçlü ve temiz görünmektedir. Dolayısıyla krizden çıkış diğer ülkelere göre daha kolay olacaktır. Kriz sonrası dışa bağımlılığı az olan gelişmekte olan ülkelerin önemi artacaktır¹⁵³.

Türkiye’de Temmuz 2007 ‘de işsizlik oranı % 8,8 iken, Temmuz 2008’de % 9,4 düzeyine çıkmıştır. Bankacılık sektörü açısından, 2001 krizi sonrasındaki yapısal reformlar ve bankaların düzenli olarak denetim altında tutulması, Türkiye’nin krizden diğer ülkeler kadar etkilenmemesini sağlamıştır.

GSYİH 2008 yılının üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,5 oranında büyümüştür. Genel olarak iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama 2007 yılında kendisini büyük oranda göstermiştir. Daha önceki dört-beş yıl ortalama yüzde 7 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2007 yılında yüzde 4,6 oranında büyümüştür. 2008 yılının birinci çeyreğindeki olumlu gelişmelere

¹⁵³ Koç, a.g.m., s.54

rağmen, büyüme trendi 2008 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde düşmeye devam etmiştir.

2008 yılının üçüncü çeyreği büyüme verileri; 2002 yılından bu yana ilk kez sanayi sektörünün büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğunu göstermiştir. Tarım ve hizmetler sektörü büyümeye pozitif etki yapmaya devam etmiştir. Harcamaların tümüne bakıldığında ise üçüncü çeyrekte büyümenin, ihracat ve kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklandığı görülmektedir. Özel tüketim açısından 2008 yılının üçüncü çeyreğinin oldukça negatif etkileri olduğu görülmektedir. Ancak dördüncü çeyrekte itibaren dış talepte yani ihracatta da ciddi bir düşüş yaşanmaya başlamıştır¹⁵⁴.

Tablo 4: Türkiye’de GSYİH Gelişmeleri

		Cari fiyatlarla		Sabit fiyatlarla	
		GSYİH	Gelişme hızı	GSYİH	Gelişme hızı
Dönem		(Milyon YTL)	%	(Milyon YTL)	%
2007	I	188 464	17.7	22 847	8.1
	II	210 061	14.4	24 658	4.1
	III	234 272	9.8	27 795	3.3
	IV	220 839	9.7	25 909	3.6
	Yıllık	853 636	12.6	101 208	4.6
	I*	223 218	18.4	24 378	6.7
	II*	241 584	15.0	25 235	2.3
	III	266 474	13.7	27 934	0.5
	9				
	2008 aylık	731 277	15.6	77 547	3.0

Kaynak: TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr>

¹⁵⁴ www.tuik.gov.tr

2008 yılının Ekim ayından itibaren döviz talebindeki artışın sonucu döviz kurlarının hızlı artış göstermesi küresel krizin Türkiye'yi etkilediğini göstermiştir. Bunun yanı sıra genel olarak kredi hacminin artamaması ve hatta gerilemesi, yurtiçi otomobil talebinin düşüşü dördüncü çeyreğe ilişkin kaygıları artırmıştır. Özel kesimin tüketim ve yatırım harcamalarındaki keskin düşüş dördüncü çeyrekte de devam etmiştir. Dolayısıyla 2008 yılının genelinde büyüme pozitif olsa da 2002 yılından sonra yakalanan büyüme hızları ile karşılaştırılamayacak ölçüde düşmüştür. Büyümede yaşanan sorun 2009 yılının ilk çeyreğinde de %14,3 küçülerek dünyada en çok küçülen birkaç ülke arasında yer almıştır. Türkiye ikinci çeyrekte de %7 oranında küçülerek daralma eğilimini sürdürmüştür.

GSYH içinde %70'lere varan bir paya sahip olan toplam tüketim harcamaları 2008'in 3. çeyreğinden itibaren daralma sürecine girmiştir. Bu daralma son çeyrekte 2009'un ilk iki çeyreği arasında sırasıyla %5,3, %10,2 ve %1,2 oranında gerçekleşmiştir. İkinci çeyrekte iç tüketimi desteklemek üzere uygulamaya konulan ÖTV ve KDV indirimleri gibi dolaylı vergi kalemlerinin, ertelenmiş ve gelecekteki bir talebi öne çektiği ve iç tüketimi olumlu etkilediği görülmektedir. Kriz döneminde uluslararası kredi kanallarının ve ihracat piyasalarının daralmasıyla özel sektörün hareket alanının daraldığı ve bunu karşılamak üzere kamunun yatırımlara ve harcamalara ağırlık verdiği görülmektedir.

2008'nin son çeyreğinde %23,5 oranında gerileyen özel sektör yatırım harcamaları 2009'un ilk iki çeyreğinde de sırasıyla %35,5 ve %29,7 oranında rekor düzeyde daralmıştır. Kamu ilk çeyrekte etkin olarak devreye girmiş, tüketim harcamalarını %5, yatırım harcamalarını ise %24 oranında artırmıştır. İkinci çeyrekte mali toparlanma gerekçesiyle tüketim

harcamalarını nerdeyse sıfırlarken, yatırım harcamalarındaki artış ise sadece %5,5 düzeyinde kalmıştır¹⁵⁵.

2008 yılının sonuna göre TL cinsinden borçlar yaklaşık 34 milyar TL artarak 414 milyara, dolar cinsinden ise aynı dönemde yaklaşık 29 milyar dolar artarak 280.6 milyar dolara çıkmıştır. Toplam borç stokunun sadece % 26 kadar bir kısmı dış borçlardan, geri kalan kısmı ise iç borçlardan oluşmaktadır.

2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye ekonomisine etkileri incelendiğinde, bu krizin Türkiye ekonomisi dışında etkisini hissettirmesi sebebiyle önceki krizlerden farklı bir özelliğe sahip olmasına rağmen, ekonomide mali ve reel sektör üzerinde yaratacağı sorunlar açısından önceki krizlere benzer etkileri olabilecektir. Bu kriz sürecinde bankacılık sektörünün döviz yükümlülükleri riskinin düşük olması döviz paniklerini azaltmış olsa da reel sektör firmalarının döviz yükümlülükleri risk unsuru olarak varlığını devam ettirmektedir. Diğer yandan, Türkiye ekonomisi özellikle bankacılık kesiminde 2001 krizi sonrasında yaptığı reformlar sayesinde, mali yapı açısından düşük risk taşımaktadır. Ancak dış fon sıkıntısı ve özellikle dış talebin daralmasının ekonominin büyümesi üzerinde önemli daraltıcı etkileri söz konusudur.

Türkiye ekonomisinin küresel krizden etkilenme kanalları, temelde küresel fon piyasalarından fon temininde daralma ve ihracattaki daralma üzerinden kendisini göstermektedir. Mali ve ticari kanallardaki bu daralmanın büyüklüğü ekonominin büyümesindeki daralmayı belirlemektedir. Çünkü Türkiye ekonomisi ağırlıklı olarak dış kaynakla kendisini finanse etmekte ve buna bağlı olarak büyümektedir.

¹⁵⁵ Öztürk, İbrahim, Kurt, Hakan, “Türkiye Krizden Çıkışın Neresinde?”, Müsiad Çeyrek Raporu, Ekim 2009, sayı 1, s.8

5.5.4. Krizden Sonra Alınan Önlemler

Türkiye’de kriz şartları etkisini azaltarak devam ederken hükümet, 2008 yılının son aylarından itibaren genişleyici mali politikaları içeren önemli kriz tedbirleri almıştır. Maliyeti 2009’un tamamında 54 milyon TL’yi bulacak olan tedbirler Türkiye’nin krizden en az derecede etkilenmesi için yerinde adımlar olmuştur. Bunun yanında hükümet kriz döneminde bir takım önemli paketleri devreye sokarak ‘Kalkınma Hamlesi’ sayılabilecek bir çıkarım yaptığını da belirtmek gerekmektedir.

4 Haziran 2009’da açıklanan teşvik programının hedefleri; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek şeklinde belirlenmiştir.

Teşvik programı büyük proje yatırımları ve bölgesel-sektörel destekler başlığında iki ana gruba ayrılmıştır. Büyük proje yatırımlarında gerek ulusal gerekse uluslar arası sermayenin gerçekleştireceği yatırımları teşvik etmek, kriz dönemi dâhil olmak üzere büyük sermayenin Türkiye’ye çekilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Bölgesel destekler ise, bölgelerin gelişmişlik seviyelerine göre yardım yoğunlukları farklılaştırılmıştır. Desteklenecek sektörler, bölgelerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Açıklanan programla teşvik sisteminin olumsuz ve adaletsiz yanları minimize edilmeye çalışılmıştır¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Öztürk, İbrahim, Kurt, Hakan, a.g.m., s.10

Likidite Destekleri

- Merkez Bankası, piyasadaki döviz ve TL likiditesini artırmak amacıyla birçok önlem almıştır.
- Bankacılık sektörünün öz kaynak yapısını daha da güçlendirmek amacıyla bankaların kâr dağıtımına sınırlama getirilmiş ve bankaların kâr dağıtabilmesi BDDK onayına bağlanmıştır.

Vergi Destekleri

- Yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmeyi amaçlayan, vergi indirimleri ve muafiyetlerini içeren Varlık Barışı uygulamasının geçerlilik süresi 30 Eylül 2009 tarihine kadar uzatılmıştır.
- Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan yüzde 10'luk stopaj sıfıra indirilmiştir.
- 1 Eylül 2008 tarihi öncesindeki vergi borçlarının on sekiz ay süreyle yüzde 3 faizle taksitlendirilmesi imkânı getirilmiştir.
- Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere BSMV muafiyeti getirilmiştir.
- Gerçek kişilere kullandırılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı yüzde 15'ten yüzde 10'a indirilmiştir.
- Kablolu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi yüzde 15'ten yüzde 5'e indirilmiştir.

- 30 Haziran 2010'a kadar tescili silinecek ve hurdaya çıkarılacak 1979 veya daha eski model motorlu taşıtlar için vergi ve ceza affı getirilmiştir.
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamında düzenlenen ürün senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlara 31.12.2014 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir.
- KOBİ birleşmelerini teşvik etmek amacıyla 31.12.2009 tarihine kadar birleşen KOBİ'ler kanunda belirlenen şartları sağlamaları kaydıyla, kurumlar vergisi muafiyeti ve % 75'e kadar indirimli kurumlar vergisi uygulanmasından faydalanabileceklerdir.
- 16 Haziran 2009 tarihli 1. Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine Dair Karar" ile İç talebi canlandırmak amacıyla bazı sektörlerde 15.06.2009 tarihine kadar uygulanan geçici ÖTV indiriminin oranları yeniden belirlenerek süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır.

İstihdam Destekleri (Aktif İşgücü Programlarının Güçlendirilmesi)

- Kısa çalışma ödeneğinin miktarı yüzde 50 oranında artırılarak, yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. (Ödenekten yararlanma süresi Bakanlar Kurulu Kararı ile 31.12.2009 tarihine kadar uzatılmıştır)
- Genç ve kadın istihdam teşvikinin süresi uzatılmıştır.
- İşsizlik ödeneği yüzde 11 oranında artırılmıştır.

- Toplum yararına işler için oluşturulan çalışma programlarına aktarılan (TYÇP) kaynak artırılacaktır.
- İŞKUR' un mesleki eğitim faaliyetleri genişletilecektir.
- Kişilere girişimcilik ve eğitim danışmanlığı verilecektir.
- İşbaşı eğitimleri çerçevesindeki stajlar desteklenecektir.
- İşyerlerinde mevcut istihdamın üzerinde yaratılacak ilave istihdam için prim desteği sağlanacaktır.

Yatırım Destekleri

- Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin 5084 sayılı kanunun gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi 1 yıl uzatılmıştır.
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı, rekabet gücünü artıracak teknoloji ve AR- GE içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmayı, sektörel kümelenmeyi desteklemeyi ve teşvik kapsamındaki yatırım konularında ekonomik ölçek kriterlerini öne çıkarmayı amaçlayan yeni bir teşvik sistemi hazırlanmıştır. Yeni teşvik sistemi; Büyük Proje Yatırımları, Bölgesel ve Sektörel Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır.
- Yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren AR-GE ve teknoloji kapasitesini artıran 12 sektörde büyük proje yatırımları desteklenecektir.

- Tekstil, hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunan, asgari 50 kişilik istihdam sağlayan ve 31.12.2010 tarihine kadar 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tesislere;
- Kurumlar vergisi oranı 5 yıl süreyle yüzde 20 yerine yüzde 5 oranında uygulanacak,
- Mevcut istihdam da dâhil olmak üzere, bu tesislere taşındıkları bölgede (3. ve 4. bölgeler) 5 yıl süreyle SSK işveren primi Hazine tarafından karşılanacak,
- Hazine tarafından nakliye gideri desteği verilecektir.

Üreticiye ve İhracatçıya Sağlanan Kredi ve Garanti Düzenlemeleri

- Reel sektörü desteklemek amacıyla KOBİ'lere sıfır veya düşük faizli kredi desteği verilmiştir.
- İhracatçılara kullanılmak üzere belirlenmiş olan ihracat reeskont kredisi limiti kademeli olarak artırılarak, 500 milyon ABD dolarından 2,5 milyar ABD Dolarına yükseltilmiştir.
- Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kullandığı düşük faizli tarım kredilerinin vadesi işletme kredilerinde 18 aydan 24 aya, yatırım kredilerinde 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır.
- Firmaların Eximbank kredi kapsam ve limitleri artırılmıştır.
- Eximbank'ın doğrudan kullandığı kısa vadeli kredilerdeki geri ödeme vadeleri 2009 Ocak-Mart döneminde 3 ay uzatılmıştır.

- Hazine'nin 2009 yılında Eximbank'a sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti 4 milyar dolara çıkarılmıştır.
- Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 Milyar TL'den 1,5 Milyar TL'ye yükseltilmiştir.
- KOBİ'lerin finansman imkânlarına daha kolay erişebilmesi amacıyla Kredi Garanti Desteği uygulamasına başlanmıştır.

Kredi Kullanımı ve Kredi Kartlarına İlişkin Düzenlemeler

- Döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanımına ilişkin esaslarda yapılacak değişikliklerle, tüketicilerin ve firmaların döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanımları yeniden düzenlenmiştir.
- Kredi kartı borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin yapılan yasal düzenlemeyle, 31 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla ödeme ihtarları çekilmiş, icra takibi başlatılmış, ya da banka tarafından takip olunan krediler grubunda sınıflandırılmış kredi kartı borçlarının yeni bir ödeme planına bağlanması imkânı getirilmiştir.
- BDDK, yapılan düzenlemeyle, hali hazırda yüzde yirmi olarak uygulanan asgari ödeme tutarını, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının olumlu görüşünü alarak; yüzde kırka kadar artırmaya ve artırdığı oranı yüzde yirmiye kadar düşürmeye yetkili kılınmıştır. Asgari ödeme oranı, BDDK tarafından, belirtilen sınırlar dâhilinde kart hamili grupları itibarıyla farklılaştırılabilecektir.

AR-GE Destekleri

- Ar-Ge şirketlerinin de Ar-Ge teşvikinden yararlanmasının sağlanması amacıyla, Ar-Ge merkezi kuracak firmaların ayrıca üretim faaliyetinde bulunma koşulu olmadığına il^L kin yönetmelik hazırlanmıştır.
- Ar-Ge personelinin yararlandığı vergi indirimi desteği yeniden düzenlenerek, desteğin 5 yıl boyunca doğrudan firmalara verilmesi sağlanmıştır.
- Ar-Ge ve destek personelinin, çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisinin, 31.12.2013 tarihine kadar; doktoralı olanlar için yüzde 90'ının, diğerleri için yüzde 80'inin verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilmesini sağlayan yasal düzenleme hayata geçirilmiştir¹⁵⁷.

Türkiye ekonomisi 1990 sonrası dönemde, dünya ekonomisi ile bütünleşmiş oluşum sürecini hızlandırarak, yeni bir büyüme stratejisi ile dışa açıklık düzeyini arttırma yoluna girmiştir. Bu stratejinin bir sonucu olarak ekonomik alanda bir takım politika değişikliğine gidilmesi, yeni yasal-kurumsal altyapıların oluşturulması, yeni bir piyasa sisteminin ve rekabet anlayışının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Türkiye, değişim-etkileşim sürecinde, dışa açıklık derecesine ve teknolojiye hızlı gelişime bağlı olarak, hem iç kaynaklı hem de dış kaynaklı krizlere maruz kalmıştır.

¹⁵⁷ www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf

İKİNCİ BÖLÜM

BATIK KREDİLERİN HESAPLANMASI

Vadeli satışların, peşin satışlardan farklı olarak her zaman tahsil edilmeme riski taşıdığı bir gerçektir. Vadeli satışlarda arzu edilen bütün alacakların tahsil edilebilmesidir. Ancak uygulamada işletmelerin çoğu, kredi açılması ve fatura düzenlenmesinde yeterince titiz davrandıkları, tahsilât politikalarını esaslı temeller üzerine oturttukları halde bile, müşterilerinden alacaklarının tamamını tahsil edemezler. Bu durum göz önüne alınarak, hâsılat ve yürürlükteki alacaklar miktarını olduğundan fazla gösterilmesini önlemek isteniyorsa, tahsili imkânsız alacakların belli sürelerde tahminleri yapılmalıdır¹⁵⁸. Bu tahminler vadeli satışlardan elde edilecek hâsılatın doğru olarak ölçülmesine yardımcı olacak ve vadeli satış politikalarının oluşumuna katkı sağlayacaktır.

Diğer taraftan etkin bir şekilde yönetilen alacaklar, firmanın diğer kalemlerine de olumlu katkı sağlayacaktır. Batık kredilerin çoğalması tahsilât giderlerini artıracığı gibi firmayı kaynak bulmaya da zorlayacaktır.

Batık kredilerin önceden doğru olarak tahmin edilmesi, hâsılatın doğru olarak tahminine yardımcı olacağı gibi, diğer bilanço kalemlerinin yönetimine katkı sağlayacaktır. Alacakların firmanın varlıkları içerisindeki ağırlığı arttıkça batık kredilerin tahmini konusunda da daha gerçekçi çalışmaların yapılması zorunlu olmaya başlamıştır. Bu amaçla geleneksel muhasebe uygulamalarında kullanılmakta olan yöntemlerin yanında, niceliksel bazı tekniklerde geliştirilmiştir¹⁵⁹. Çalışmamızda, tahmin yöntemleri bu gelişmeye paralel olarak Klasik Yöntemler ve Markov Zincirler Yöntemi olarak

¹⁵⁸ Paton, William A., Dixon, Robert L. : **Muhasebenin Temelleri**, (Çev. Mustafa A. AYSAN), s. 349

¹⁵⁹ Liebman, Leon H., “A Markov Decision Model For Selecting Optimal Credit Policies”, Management Science, Vol. 18, No. 10, June 1972, s.51

gruplandırılmış, Türkiye'deki durumu vurgulamak yönünden de Vergi Usul Kanunu'ndaki düzenlemeler de incelenmiştir.

1. KREDİ KAVRAMI

Bilindiği üzere, işletmelerin bir takım ekonomik davranışları sonucu işletmelerde "alacak" oluşur. Borçlar Yasası'na göre, genelde üç tür alacak ya da borç oluşmaktadır. Bunlar yasanın kendi dili anlatımıyla ve sırasıyla

- Akitten doğan alacaklar,
- Haksız işlemlerden doğan alacaklar,
- Haksız bir fiil ile mal edinilmesinden doğan alacaklardır.

Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı "Tek Düzen Hesap Planı"na göre, alacaklar muhasebe dilinde "Ticari" ve "Diğer" olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Ticari alacaklar kendi içinde

- (1) Alıcılar,
- (2) Alacak senetleri,
- (3) Verilen depozito ve teminatlar,
- (4) Şüpheli alacaklar olmak üzere dörde ayrılmıştır.

Diğer alacaklarda kendi içinde,

- (1) Ortaklardan alacaklar,
- (2) İştiraklerden alacaklar,
- (3) Bağlı ortaklıklardan alacaklar,
- (4) Personelden alacaklar,
- (5) Diğer çeşitli alacaklar,
- (6) Şüpheli diğer alacaklar olmak üzere altı başlık altında sıralanmıştır.

Tek Düzen Hesap Planında yer alan bu tüm alacaklar, görüldüğü üzere "akitlerden doğan alacaklar" dan oluşmaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenlediği "Standart Hesap Planı"nda alacaklar genelde

- (1) Kısa Vadeli Ticari Alacaklar,
- (2) Diğer Kısa Vadeli Alacaklar olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Kısa Vadeli Ticari Alacaklarda kendi içinde,

- (1) Alıcılar,
- (2) Alacak senetleri,

(3) Verilen depozito ve teminatlar,

(4) Diğer kısa vadeli ticari alacaklar diye dört alt bölüme ayrılmıştır.

Ancak, şüpheli alacaklara yer verilmemiştir.

Diğer Kısa Vadeli Alacaklarda,

(1) Ortaklardan alacaklar,

(2) iştiraklerden alacaklar,

(3) Bağlı ortaklıklardan alacaklar.

(4) Kısa vadeli diğer alacaklar olmak üzere dört alt bölüme ayrılmıştır.

Bu ayrımlarda da şüpheli alacaklara yer verilmemiştir.

Sermaye Piyasası Kurulu'nun Standart Hesap Planı ve Maliye Bakanlığı'nın Tek Düzen Hesap Planının alacak bölümleri arasında "şüpheli alacak" dışında önemlice bir fark yoktur.

Ülkemizde "Şüpheli Alacak" kavramı. Vergi Usul Kanunu'nda çok dar anlamda yer almış, Standart Hesap Planı açıklamalarında kapsam biraz daha genişletilmiş. Tek Düzen Hesap Planında ise Avrupa Topluluğunda benimsenen yöntem aynen alınmak suretiyle, bir alacağın "şüpheli" olup olmayacağına işletme yönetimi karar verecek duruma getirilmiştir. Bu üç aynı "şüpheli" alacak algılaması bir kısım sorunları da beraberinde getirmiştir.

2. ŞÜPHELİ ALACAĞIN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Şüpheli sözcüğü görece bir sözcüktür. Herkes tarafından farklı algılanabilir. Alacak iki tarafı olan bir kavramdır. Taraflardan birisi alacaklı, diğeri borçludur. Alacaklı tarafın, yasal olan bir alacak nedeniyle "tahsil hakkı" doğmaktadır. Her tahsil hakkı doğduğu andan itibaren "tahsil edilememe" adını verebileceğimiz bir risk taşımaktadır. Bu risk, vergi yasasında yanlış doğru "şüpheli" sözcüğü ile anlatılmak istenmiştir. Bu riskin önemli ya da önemsizliği özellikle dönem sonlarında iyi saptanmalıdır.

Genel kabul görmüş "ihtiyatlılık kavramı" da bunu gerektirmekte "muhasabe olaylarında temkinli davranılması ve işletmenin karşılaşılabileceği risklerin göz önüne alınması" zorunludur. Alacağın borçlu tarafını oluşturan

kişi "ödeme yükümlülüğü" taşımaktadır. Normal olarak bu yükümlülüğünü yerine getirmekte ise de zaman zaman birçok nedenlerle kendi iradesi içinde ya da dışında bu yükümlülüğünü getiremediğı de olabilmektedir. Nedenleri ne olursa olsun yükümlülüğün yerine getirilemeyeceğine kanaat getirilir ise çağ-daş anlayışa göre bu risk "şüpheli" taşımaktadır. İhtiyatlılık kavramına göre önlem alınması kaçınılmazdır. Zira önlem alınmaz ise, o dönemin bir "zararı" gelecek döneme aktarılmış olur, bu tutumda "dönemsellik kavramını zedeler. Dönem içinde doğmuş bir zarar, dönem kârından düşülmemek suretiyle, kâr olduğundan fazla gösterilmiş olur ve olmayan bir gelirin vergisi ödenmiş olur. Bu durum muhasebenin, "sosyal sorumluluk kavramı" na da ters düşen bir durumdur.

Açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, en önemli husus "ödeme yükümlülüğü" nün kesin olarak olmasa bile' yerine getirilemeyeceğine "kanaat" oluşumudur. Kanaat getirmede işletme yöneticileri tam serbesti içinde değildir. Önce yasal durumu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sonrada muhasebede genel kabul görmüş muhasebe ilkelerini dikkate almak zorundayız.

2.1. Vergi Usul Kanununda Şüpheli Alacak Kavramı

Vergi Usul Kanunu'nun, şüpheli alacaklarla ilgili 323. maddesi aşağıdaki gibidir: Ticari ve zirai kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olmak şartıyla;

- (2455 sayılı kanunun 3. maddesiyle değışen şekli) Dava veya icra safhasında bulunan alacaklar;

- Yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan dava ve icra takibine değımeyecek derecede küçük alacaklar;

Şüpheli alacak sayılır.

Yukarıda yazılı şüpheli alacaklar için değerlendirme gününün tasarruf değerine göre pasifte karşılık ayrılabilir. Bu karşılığın hangi alacaklara ait olduğu karşılık hesabında gösterilir. Teminatlı alacaklarda bu karşılık teminattan geri kalan miktara inhisar eder.

Şüpheli alacakların sonradan "tahsil edilen miktarları tahsil edildikleri dönemde kâr-zarar hesabına intikal ettirilir. "Görüldüğü gibi Vergi Usul Kanunu "şüpheli alacak kavramı"na iki açıdan yaklaşmıştır. Bunlardan birisi 'alacağın türü', diğeri de 'alacak için işletmenin takınacağı tavır' dır.

a) Alacağın türü:

Her alacağın şüpheli hale gelebileceği varsayımından hareket edilmemiştir. Bir alacağın yasal olarak şüpheli sayılabilmesi için, ya ticari ya da zirai kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olması koşulu getirilmiştir. Bu koşulu içermeyen bir alacak, yasal olarak şüpheli hale gelemez. Görüldüğü gibi burada şüpheli alacak oluşumuna kesin yasal bir sınır getirilmiştir.

b) Alacak için işletmeden beklenen tavır:

İşletme bir alacağı şüpheli hal kazandırabilmek için ya yargı organına başvurmuş olacak ya da icraya vermiş olacak. Küçük alacaklar için bu kural uygulanmamakta ise de genel kural yargı ya da icraya başvurmaktır. Bir güvenceye bağlanmış alacaklar da "şüpheli alacak" olamaz.

2.2. Sermaye Piyasası Standart Hesap Planı Seri X, No: L Tebliğine Göre Şüpheli Alacak Kavramı

Şüpheli alacaklar, türlü nedenlerle tahsil olanaklarının güçleşmiş olduğu öngörülen alacaklardır. İşletmenin "makul bir gerekçeye dayanarak" şüpheli alacaklarını öngörmesi ve bu alacaklar için karşılık ayrılması zorunludur. Şüpheli alacaklar, işletmelerin önceki yıllarında tahsil edilemeyen alacaklarına ilişkin veriler, borçlunun ödeme yeteneği, işletmenin içinde bulunduğu sektörde ve cari ekonomik ortamda ortaya çıkan olağanüstü

koşullar esas alınarak ve makul bir gerekçeye dayanarak öngörülür. Bu yolla ayrılan karşılıkların neden olduğu giderler, vergi yasaları bakımından gider kabul edilmemektedir. Makul bir sonuca ulaşmayı önleyen önemli belirsizliklerin var olması halinde şüpheli alacaklar, perakende satış yöntemi kullanılarak hesaplanır. Perakende satış yöntemine göre, değerlendirme yapılan dönemde önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilemeyen alacakların ilgili bulunduğu dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalaması, değerlendirme dönemindeki vadeli satışlara uygulanarak, öngörülen şüpheli alacaklar hesaplanır. Öngörülen şüpheli alacakların dışında, ilgili bulunduğu dönemde vadesi geçtiği halde tahsil edilemeyen veya yargı ve icra aşamasında bulunan veya yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan alacaklar için ayrıca karşılık ayrılır.

Görüldüğü gibi standart hesap planının "Şüpheli Alacak" kavramı çok farklı ve geniş kapsamlıdır. Kanaat oluşturma olayını işletme yöneticilerinin bıraktığı gibi, alacakları da kısıtlamamış, her alacağın şüpheli olabileceğini kabul etmiştir. Doğrusu da budur. Standart hesap planı açıklamasında şüpheli alacak kavramı tamamen "Makul bir gerekçeye" bağlanmıştır. Makul sözcüğü çok görece bir sözcüktür. Her zaman tartışma yaratabilir. En doğru yol genel kabul görmüş "İhtiyatlılık kavramı" na uygun hareket etmek, muhasebe olaylarında temkinli davranmak, işletmenin karşılaşılabileceği riskleri göz önüne almaktır.

2.3. Maliye Bakanlığınca Yayınlanan Tek Düzen Hesap Çerçevesi Hesap Planındaki Şüpheli Alacak Kavramı

Hesap Planı açıklamasında şüpheli alacaklar "Ödeme süresi geçmiş bu nedenle vadesi bir kaç defa uzatılmış veya protesto edilmiş, yazı ile birden fazla istenmiş ya da dava veya icra safhasına aktarılmış senetli ve senetsiz alacakları kapsar." denilmek suretiyle belirlenmiştir.

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre,

Bir alacağın şüpheli hale gelip gelmediğinin ölçütü olarak "Ödeme süresinin geçmesi" ve bu nedenle,

- Bir kaç defa vade uzatmak,
- Protesto etmek,
- Yazı ile birden fazla istemiş olmak,
- Dava ya da icra aşamasında olmak, koşullarını getirmiştir.

Vergi yasasının ölçütlerine hem yaklaşmış, hem de uzaklaşmıştır. Şüpheli alacak miktarının götürü yöntemle belirlenmesi olanağına yer verilmiştir. Koşulları yerine getirmek suretiyle işletme yöneticileri şüpheli alacakları serbestçe saptayabilmektedir. Şüpheli alacak miktarının belirlenmesinde yasada olduğu gibi tek tek değerlendirme yöntemi benimsenmiştir. Muhasebede İhtiyatlılık kavramını uygulama imkânı yaratılmıştır.

2.4. Avrupa Topluluğunu Şüpheli Alacak Kavramı

Avrupa Topluluğunda şüpheli alacakların karşılıkları "Değer düşüşü" olarak algılanmaktadır. Topluluk üyesi ülkelerin 4. yönerge 19. maddesi, "Bilançonun kapanış tarihinde işletme mal varlığında ortaya çıkan kesin veya olası yıpranmaları karşılamak amacı ile değer düşüşü tesisi yoluna gidilebilir" denmektedir.

Görüldüğü gibi, şüpheli alacakların saptanmasında ölçüt "Kesin ya da olası" değer düşmesidir. İşletme yöneticileri ihtiyatlılık kavramına göre, bu ayırımı yapacaklardır. Vergi yasaları ile muhasebe uygulamalarının uyumlaştırılmalarına çalışılmaktadır. Genel amaç muhasebe uygulamalarının vergi uygulamalarıyla bağdaştırılmasıdır. Şüpheli alacaklar değer düşüşü anlayışı vergi yasalarında da aynen benimsenmiştir. Şüpheli alacak miktarının saptanmasında hem götürü yöntem, hem de tek tek değerlendirme yöntemi benimsenmiştir. Ülkemizde şüpheli alacak miktarının saptanmasında hem götürü yöntem (istatistiki yöntem) hem de tek tek değerlendirme yöntemini sadece Sermaye Piyasası Kurulu Standart Hesap Planı benimsemiş bulunmaktadır.

3. ALACAKLARIN TAHSİL EDİLMESİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Firmanın kârlılığı, nakit akışı veya finansman gereksinimi üzerinde alacak yönetiminin önemli etkileri vardır. Alacağın tahsil yeteneği azaldıkça bu etkiler artar. Özellikle kriz dönemlerinde tahsil edilemeyen alacaklar daha çok gündeme gelmektedir.¹⁶⁰

Aslında, şirketlerin alacak yönetim süreçlerinde yaşanan zafiyetler, dönemsel ve şirket dışı faktörler kadar, karşılaşılan sorunların artmasında önemli rol oynar. Bu makalemizde özellikle büyük ölçekli şirketlerde alacağın etkin yönetimini olumsuz etkileyen sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durmaya çalışacağız¹⁶¹.

Alacakların tahsil edilmesini olumsuz etkileyen temel faktörleri 14 farklı başlık altında toplayabiliriz.

3.1. Süreç Tasarımı Ve Kontrol Zafiyeti¹⁶²

Alacak yönetiminin etkin olmadığı şirketlerde karşılaşılan en önemli sorun süreçlerin yanlış tasarlanmasıdır. Süreçler irdelendiğinde, yapının, müşteri kaynaklı riskleri önleyecek veya ortaya çıkartacak şekilde tasarlanmadığı, idari ve hukuki takip sürecinde aksiyona geçme konusunda geç kalındığı, bu itibarla alacak miktarının katlanarak arttığı görülmektedir. Etkin işletilemeyen süreçlerde sorunları önleyici (preventive), tespit edici (detective), düzeltici (corrective) ve telafi edici (compensating control) kontrol mekanizmalarının sistem içerisine yerleştirilmediği görülür. Bunun için şirketler çok büyük rakamlara ulaşan kayıplara uğrar, bunu tespit edip düzeltemez ve kayıplarını telafi edemezler.

¹⁶⁰ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁶¹ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁶² SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

3.2. Müşteri Yönetimi Anlayışı¹⁶³

Risk esasına dayalı müşteri yönetim anlayışının olmaması şirketlerin sorunlarını arttıran en önemli faktörlerden birisidir. Bu yönetim yaklaşımında müşterilerin önceki dönem ödeme performanslarını gösteren ve bu yolla gelecek dönemlerde ödeme zorluğu çekebilecek müşterilerin belirlenmesini sağlayacak "Müşteri Skorum Sistemi" bulunmamaktadır.

Diğer bir metodolojik eksiklik "Riskli Müşteriyi Tahmin Modeli" gibi yaklaşımların hayata geçirilmemesinde görülmektedir. Bu model ile müşterilerin risk profillerinin belirlenerek geçmişteki uygulamalardan hareketle riskli müşteriyi önceden tahmin edebilmektedir. Bu modeli uygulamayan şirketler, göz göre, kendisi için riskli hale gelmiş müşteriye yeni krediler açarak veya kredi miktarını sınırlamayı tahsil edilemeyecek alacakların miktarını artırır.

3.3. Tahsilat Politikası¹⁶⁴

Tahsilât politikası katı veya esnek bir yapıda belirlenmiş olabilir. Bunu sektör ve müşterilerin yapısı belirler. Esnek uygulamalar şüpheli alacak miktarını arttırabilir. Katı politikalar da uygulanan sıkı politikalar nedeniyle müşterinin kaybedilmesine neden olabilir. Bunun için sektöre ve müşteri yapısına uygun tahsilât politikası belirlenmelidir. Burada tercih edilen yanlış yöntem alacakların artışının temel nedenlerinden birisidir.

3.4. Sektörel Hafızanın Olmaması Ve Bilginin Paylaşılamaması¹⁶⁵

Tahsil edilemeyen alacağı arttıran en önemli unsurlardan biri de bazı sektörlerde, örneğin telekomünikasyon sektöründe sektörel hafızanın

¹⁶³ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6
http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Turkey/Local%20Assets/Documents/turkey-tr_dt_deloitte-times-eyul-ekim-2009_101109.pdf

¹⁶⁴ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁶⁵ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

olmaması ve şirketler arasında şüpheli alacağa düşmüş müşteri bilgilerinin paylaşılmamasıdır. Bu riskli müşterilerin sistem içine dahil olup şüpheli alacağın artmasına neden olmaktadır. Bankacılık sektöründeki Kredi Kayıt Bürosu ve kara liste uygulamaları nedeniyle sektör müşteri kredibilitesi bilgisini paylaşılmaktadır. Bu yapılar, müşteri kaynaklı yolsuzlukların önlenmesi ve risklerin yönetilmesi açısından önleyici bir mekanizmadır. Gelişmiş ülkelerdeki iyi uygulama örneklerinden farklı olarak Türkiye bazı sektörlerde henüz kurumsallaşmamış olması telekomünikasyon sektörü gibi bazı sektörlerin en önemli sorunlarından birisidir. Bu durumda şirketler bir nevi korunmasız bir ortamda faaliyet göstermektedirler.

3.5. Veri Kalitesi¹⁶⁶

Alacağın tahsil yeteneğini azaltan faktörler incelendiğinde karşılaşılan en çarpıcı sonuçlardan bir tanesi müşterinin kayıt edilmesi sırasında ortaya çıkan problemler olduğu görülmektedir. Müşteri bilgilerinin tam olarak girilmesi ve bunun değişik teyit mekanizmaları kullanılarak doğruluğunun tespit edilmesi en önemli süreç adımıdır. Burada yaşanacak sorun şüpheli alacağa düştükten sonra müşteri bilgilerinin yanlış olması veya güncel olmaması nedeniyle müşteriyi bulamama veya ulaşamama, dolayısıyla etkin şekilde alacağı takip etmemeye yol açmaktadır.

3.6. Yolsuzluk Mücadele Sisteminin Olamaması¹⁶⁷

Şüpheli alacağın temelinde ödememe niyetiyle başvuru yapan önemli miktarda fraud kaynaklı müşteriler vardır. Bunların tespitine yönelik bir yolsuzluk mücadele sisteminin olmaması (Fraud Management System) veya etkin kullanılamaması şüpheli alacağın artışına neden olur.

¹⁶⁶ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁶⁷ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

3.7. Kurumsal Hafızanın Olmaması¹⁶⁸

Şüpheli alacağa düşmüş müşterilerin tekrar müşteri sıfatıyla şirketlerin hizmetlerinden yararlanmak isteyeceklerdir. Bunları tespitiye yönelik olarak şirket içi kara liste uygulaması yapılmalıdır. Kara listenin yapılandırılmaması, güncellenmemesi veya kullanılmaması riskli müşterilerin sisteme tekrar dâhil olmasına ve tahsil imkânı bulunamayan alacağın artmasına neden olur.

3.8. Sürecin Bilişim Sistemleri Tarafından Yeterince Desteklenmemesi¹⁶⁹

Süreçleri destekleyen yazılım sisteminin olmaması da etkin mücadeleyi engelleyen diğer faktörlerin başında gelmektedir. İşlem hacmi ve miktarları ile müşteri sayısının çok büyük rakamlara ulaştığı günümüzde teknolojik imkânların kullanılmaması da etkinliği azaltan bir unsurdur. Süreci destekleyen sistemlerin başında Kurumsal Kaynak Yönetimi (ERP), Sürekli İzleme (Continuous Monitoring) ve Denetim Sistemleri (Continuous Auditing) , telekomünikasyon sektöründe kullanılan yolsuzluk mücadele (fraud management system) ve gelir güvence (revenue assurance) sistemlerini gösterebiliriz.

3.9. Müşteri Esaslı Muhasebe Sistemi Bulunmaması¹⁷⁰

Müşteri bazında muhasebesel izleme yapılmaması, müşteri bilgilerinin izlenmesi ve takibinde sorunlara yol açmaktadır. Müşteri hesabının açıldığı andan gerektiğinde hukuka intikaline kadar ki tüm sürecin izlenebileceği müşteri esaslı muhasebe sistemlerinin kurulması gerekmektedir. Bu sistemlerden mahrum şirketler müşteri profillerini tanımak ve alacaklarını izlemekte sıkıntı yaşarlar.

¹⁶⁸ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁶⁹ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁷⁰ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

3.10. Birimler Arasındaki Koordinasyon Eksikliği Ve Hedeflerin Bir Biriyle Çelişmesi¹⁷¹

Finans, hukuk, pazarlama ve müşteri ilişkileri departmanları arasındaki koordinasyon eksikliği karşılaşılan bir başka sorundur. Pazarlama ve müşteri ilişkileri müşteri sayısını artırma ve satış rakamlarına ulaşmayı hedefler. Diğer taraftan finans ve hukuk birimleri riskli müşterinin gelmemesi veya hızla riskin belirlenip ilişkisini kesilmesini isterler. Bu birimler arasındaki performans göstergeleri çatışması, önleyici uygulamaların hayata geçirilmesinde gecikmelere yol açar.

3.11. Denetimden Yeterince Yararlanılmaması¹⁷²

Süreçlerde önleyici, caydırıcı, tespit edici ve telafi edici kontrollerin bulunmaması veya etkin işlememesi sorunların artmasına neden olur. Denetim mekanizmasının bulunmaması veya denetim birimlerinin süreçlerdeki kontrol zafiyetlerini tespit edip ve öneriler geliştirmemesi de yapısal sorunların tespit edilememesi ve düzeltilememesine yol açar.

3.12. Süreci Yeterince Destekleyen Organizasyon Sisteminin Bulunmaması¹⁷³

Alacak takip işi temelde idari nitelikli bir iştir. Konu hukuka intikal ettikten sonra alacakların tahsil yeteneği büyük ölçüde azalmaktadır. Ya müşteriye ulaşamamakta veya ulaşıldığında tahsil imkânı bulunamamaktadır. Bunun için gelir ve alacak yönetimi idaresi kurulmamış olması veya etkin çalışmaması zamanında aksiyon alınamamasına, alacakların büyümesine ve takip edilmemesine neden olmaktadır.

¹⁷¹ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁷² SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁷³ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

3.13. Olağanüstü Dönemlere İlişkin Hazırlık Yapılamaması¹⁷⁴

Kriz dönemleri olağanüstü dönemlerdir. Ödemeye niyetli olmayan müşterilere, ödeme imkanı kalmayan müşterilerde eklenmeye başlar. Eğer bu dönemlere ilişkin olarak risk değerlendirilmesi ve tahsilat politikasında gerekli revizeler yapılmamışsa şirketler bu dönemleri en iyi ihtimalle daha ağır hasarla atlatırlar.

3.14. Hukuki Takip Sürecinde Yaşanan Zafiyetler

Hukuk sürecinin etkin yönetilememesi, dosyaların hukuk birimlerine geç intikal ettirilmesi, dava açma sürecinin uzaması, dava maliyetleri ve avukat performanslarını değerlendirme sisteminin kurulmaması veya izlenememesi de tahsilât sürecini olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir.¹⁷⁵

4. ŞÜPHELİ ALACAKLARIN TAHMİNİNDE KULLANILAN KLASİK YÖNTEMLER

Dönem Sonlarında şüpheli alacak tutarının önceden tahmin edilmesi hususunda belli başlı iki yöntem vardır¹⁷⁶. Bunlar:

- Bütün müşterilerin hesap bakiyelerinin tek tek değerlendirilmesi,
- Bütün müşteri hesaplarının genel bir değerlendirilmesidir.

4.1. Alacak Hesaplarının Bireysel (Özel Durum) Değerlendirilmesi

Bu yöntemde, her dönemin sonunda bütün alacaklar tek tek incelenerek, tahsili şüpheli hale gelenler belirlenir. Bu amaçla yapılan bir incelemede aşağıdaki hususlar göz önüne alınır¹⁷⁷. Bunlar;

¹⁷⁴ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁷⁵ SEVİMLİ, Abdullah, **The Deloitte Times**, Eylül – Ekim 2009 s:6

¹⁷⁶ Paton, William A., Dixon, Robert L. : **Muhasebenin Temelleri**, (Çev. Mustafa A. AYSAN),s. 349

¹⁷⁷ İDTYDK; **Muhasebenin Temel Kavramları ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe Prensipleri**, Üçüncü Kitap, DPT Yayın No: 863, 1973, s. 34; PATON, William A. ve DIXON, Robert L. : a.g.e., s. 350

- Hesabın kullanılabilir olduğu süre,
- Müşterinin verilen iskontolar karşısındaki tutumu,
- Müşterinin taahhütlerini yerine getirmedeki hassasiyeti,
- Müşteri hakkındaki kredi istihbarat kurumlarının görüşler,
- Müşterinin ekonomik durumundaki gelişmelerdir.

Borcunu ödemedede aksamalar olan her bir müşteri için yapılacak bu analizlerin sonucunda, bu tür müşterilerle ilgili olarak yeni kredili sayışlar yapılması önleneyeği gibi, gelecek yıllarda da şüpheli duruma düşebilecek alacaklarda tahmini olarak belirlenmeye çalışılacaktır.

Ancak bu analizlerde dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bir borcun vadesinde ödenmesi ile hukuki mevzuatın imkan tanıdığı sınırlar içerisinde geciktirilerek ödenmesi durumu aslında aynı hukuki sonucu ifade eder. Uygulamada bazen müşteriler borçlarını öderken, senedin üzerindeki yazılı olan tarihi değil de, hukuki yönden maksimum geciktirilebilecek tarihi esas almaktadırlar. Senet vadesi Cuma gününe gelen bir borç müşteri tarafından Salı günü ödenmektedir.

Bu durumda müşteri borcunu dört gün geciktirmeyle ödemiş olmaktadır. Aslında burada müşterinin borcunu ödememek şeklinde bir düşüncesi yoktur. Müşteri hukukun kendisine sağlamış olduğu hakları kullanmaktadır. Resmi bayramlara tekabül eden günlerde bu süre bazen 8-10 güne kadar çıkarabilmektedir. Bu durum hukuken her ne kadar müşterinin hakkı ise de, müşteri analizlerinde borcunu tam vadesinde ödeyen müşteriler ile borcunu hukuki sürelerde ödeyen müşterileri birbirinden ayrı tutmak gerekir. Hukuki hakkını kullanıp ödemelerini erteleyen müşterilere cezai yaptırım uygulamak mümkün olmamakla birlikte, bu hakları kullanmadan ödemeleri yapan müşterilere ilave kolaylıklar sağlamak mümkün olabilir. Dolasıyla borcunu her zaman hukuki sürenin sonunda ödeyen müşterilere vadeli satışlarda daha dikkatli olunmalıdır. Bu müşterilerin borç ödeme

tariflerini cuma ve bayram arifelerine denk getirmemek daha uygun olur. Çünkü günlük satışları 4-5 Milyar TL gibi bir tutarda olan işletmelerde, 8-10 günlük tatile tekabül eden alacakların toplamı trilyonlara ulaşabilir. Bu gibi durumlar firmanın kaynak ihtiyacını hemen şiddetlendirmektedir.

Hesapların tek tek analizinde bu tür gecikmeler ile borcunu gerçekten ödememek şeklindeki gecikmeleri birbirinden ayırmak gerekecektir.

4.2. Alacak Hesaplarının Genel Bir Değerlendirilmesi

Özellikle müşteri sayısı fazla olan işletmelerde, şüpheli alacakların tahminini hesapların tek tek kontrolü ile yapmanın mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Bu gibi durumlarda hesapları tek tek değerlemeye tabi tutmak yerine, genel bir değerlendirmeye tabi tutmak daha uygun olacaktır.

Müşterisi çok sayıdaki işletmelerde; tahsil edilemeyecek alacaklardan doğan zararlarını önceden tahmin etmek için genel oranlama yöntemleri geliştirilmiştir¹⁷⁸. Bu yöntemlerde, işletmenin geçmişteki kredili satışları ile değersiz hale gelen alacakları arasındaki ilişkiden hareketle, cari yılda yapılan kredili satışın doğurması muhtemel şüpheli alacak miktarı belirlenir¹⁷⁹. Bu hesaplamaları üç ayrı grup içerisinde incelemek mümkündür¹⁸⁰.

Bunlar;

- Satışları esas alan yöntemler,
- Alacak kalanlarını esas alan yöntemler
- Alacakların yaşlandırma durumlarını esas alan yöntemlerdir.

¹⁷⁸ İDTYDK; Muhasebenin Temel Kavramları ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe Prensipleri, Üçüncü Kitap, s. 35

¹⁷⁹ Sevilengül, Orhan: Genel Muhasebe, III. Baskı, Ankara, 1994, s. 253

¹⁸⁰ Nalçacı, Münevver: Alacakların Yönetiminde Muhasebe Politikasının Belirlenmesi Ve Uygulanması, s. 97-104

4.2.1. Satışları Esas Alan Yöntemler

Bu yöntemin esası, geçmiş dönemlere ait satış tutarı ile şüpheli alacaklar arasındaki ilişkiyi gösteren bir orana dayanır. Bu ilişki sonucu belirlenecek oran yardımı ile, cari yılın satış tutarına göre ayrılması gereken şüpheli alacak tutarı belirlenir. Bu yöntem iki şekilde uygulanmaktadır. Birincisi net satışların bir yüzdesi, ikincisi ise net kredili satışların bir yüzdesi şeklindedir.

4.2.1.1. Net Satışların Bir Yüzdesi Yöntemi

Yöntemde, geçmiş yıllarda gerçekleşmiş şüpheli alacakların ortalaması ile, aynı yıllarda gerçekleşmiş net satışların ortalamasına bölünmek suretiyle bir oran bulunur. Bulunan bu oran, cari yılın net satış tutarı ile çarpılmak suretiyle, cari yıl için tahmin edilen şüpheli alacak tutarı bulunur. Muhasebe işlemleri açısından ayrılması gereken karşılık da böylece belirlenmiş olur.

Hesaplama formülle aşağıda ifade edilmiştir.

Geçmiş yıllara ait şüpheli alacak ortalaması

Şüpheli alacak oranı = $\frac{\text{Geçmiş yıllara ait şüpheli alacak ortalaması}}{\text{Geçmiş aynı yıllara ait net satışlar ortalaması}}$

Geçmiş aynı yıllara ait net satışlar
ortalaması

Cari yıl şüpheli alacaklar tutarı = Cari yıl net satış tutarı x Şüpheli alacak oranı

Örneklendirecek olunursa; “A” işletmesinin geçmiş yıllar şüpheli alacak ortalaması. 4.000.000 TL, aynı yıllara ait net satışların ortalaması ise

600.000.000 TL'dir. Cari Dönemdeki net satışların tutarı 500.000.000 TL olduğunda A işletmesinin cari yıldaki şüpheli alacak tutarı aşağıda hesaplanmıştır.

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = \frac{6.000.000}{600.000.00}$$

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = 0,01$$

$$\text{Cari yıl şüpheli alacak tutarı} = 500.000.000 \times 0,01$$

$$\text{Cari yıl şüpheli alacak tutarı} = 5.000.000 \text{ TL}$$

Bu tutar aynı zamanda cari yıl için ayrılması gereken karşılığı ifade eder.

Yöntemin hesaplanması oldukça kolaydır. Peşin satışlar hesaplamaya dahil edildiği için toplan satışlar içerisindeki payının çok az olduğu durumlarda yöntem uygulanabilir.

4.2.1.2. Net Kredili Satışların Bir Yüzdesi Yöntemi

Yöntem, net satışların bir yüzdesi yönteminin eleştirilen tarafını bertaraf etmektedir. Bu yöntemde şüpheli alacaklar; geçmiş yılların şüpheli alacak ortalaması, aynı yıllara ait net kredili satışların ortalamasına bölünerek bulunacak oranın, cari yıl net kredili satışlar ile çarpılmak suretiyle bulunur.

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = \frac{\text{Geçmiş yıllar şüpheli alacak ortalaması}}{\text{Geçmiş aynı yıllara ait net kredili satış ortalaması}}$$

$$\text{Cari yıl şüpheli alacak tutarı} = \text{Şüpheli alacak} \times \text{Cari yıl net kredili satış tutarı}$$

Örneğin; "A" işletmesinin geçmiş yıllar şüpheli alacak tutarı 20.000.000 TL, aynı yıllara ait net kredili satışların ortalaması ise 500.000.000 TL'dir.

Cari yıl ki net kredili satışlar ise 400.000.000 TL'dir. Bu verilere göre A işletmesinin cari yıldaki şüpheli alacak tutarı aşağıda hesaplanmaktadır.

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = \frac{6.000.000}{500.000.000}$$

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = 0,01.2$$

$$\text{Cari yıl şüpheli alacak tutarı} = 0,01.2 \times 400.000.000$$

$$\text{Cari yıl şüpheli alacak tutarı} = 4.800.000 \text{ TL}$$

Bu tutar aynı zamanda cari yıl için ayrılacak şüpheli alacak karşılığını ifade eder.

İki örnek karşılaştırıldığında, net kredili satışların bir yüzdesi yönteminin, daha gerçekçi bir tahmin yapılmasına imkân verdiği söylenebilir. Aynı işlemde birinci örneğe göre şüpheli alacak tutarı 5.000.000 TL olarak ayrılacak, ikinci örneğe göre ise, 4.800.000 TL olarak ayrılacaktır. İşte aradaki 200.000 TL fark peşin satışlarında dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi peşin satışların şüpheli alacağı olmayacağına göre, şüpheli alacaklar, vadeli (kredili) satışlardan kaynaklandığı için hesaplamaların da buna göre yapılması daha doğru olacaktır.

Yöntem yıl içindeki bütün kredili satışları esas aldığı için, cari yılda tahsil edilmiş kredili alacaklar için şüpheli alacak ayrılmasına da sebep olmaktadır. Yıl içerisinde tahsil edilmiş kredili alacaklar için şüpheli alacak tahmin edilmiş olması, noktasında ve ayrıca peşin satış vadeli ayırımındaki hesaplama güçlüklerinden dolayı eleştirilebilir.

4.2.2. Alacak Kalanlarını Esas Alan Yöntemler

Bu yöntemlerde, net satışlar ve net kredili satışlar yerine geçmiş dönemlere ait net alacak bakiyeleri almaktadır. Geçmiş yılların şüpheli alacak ortalamalarının aynı yılların alacak hesaplarının bakiyelerinin ortalamasına bölünmek suretiyle belirlenen orana dayanır. Bulunan bu oran, cari yılın alacak bakiyesi ile çarpılarak şüpheli alacak tutarı belirlenmeye çalışılır. Belirlenen tutar mevcut karşılıklarla karşılaştırılır. Yöntemde iki tür uygulama vardır. Bunlardan birincisi, alacakların bir yüzdesi yöntemi, ikincisi ise, alacakların bir yüzdesine göre karşılık artırımındır.

4.2.2.1. Alacakların Bir Yüzdesi Yöntemi

Bu yöntemde geçmiş yıllara ait şüpheli alacak ortalaması, aynı dönemlerin alacak hesapları bakiyesi ortalamasına bölünür. Bulunan oran cari yılın alacak hesapları bakiyesine uygulanır ve mevcut karşılıklarla karşılaştırılır. Hesaplanan şüpheli alacaklar mevcut karşılıklarla aynı ise herhangi bir kayıt yapılmaz. Hesaplanan şüpheli alacak, mevcut bakiyeden az ise fark kadar ilave yapılır ve fazla ise fazlalık terk edilir.

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = \frac{\text{Geçmiş yıllara ait şüpheli alacak ortalaması}}{\text{Aynı yıllara ait alacakların bakiyesi ortalaması}}$$

Karşılık hesabında görünmesi istenen karşılık = Şüpheli alacak oranı x Cari yıl alacak bakiyesi

Cari yılın karşılığının ayrılmasında geçmiş yılların karşılığını göz önünde bulundurması nedeniyle yöntem eleştirilebilir. Üstün yönü ise diğer tahsilat ihtimallerinin çok değiştiği durumlarda daha gerçekçi değerlendirme yapılabilme imkanı vermesidir.

4.2.2.2. Alacakların Bir Yüzdesine Göre Karşılık Artırımı Yöntemi

Bu yöntemde de, alacakların bir yüzdesinde olduğu gibi geçmiş yıllar şüpheli alacak ortalamasının aynı yıllara ait alacaklar bakiyesi ortalamasına bölünerek bir oran bulunur. Bulunan bu oran cari yıl alacak bakiyesi ile çarpılarak cari yıl şüpheli alacakları belirlenir. Alacakların bir yüzdesi yönteminde olduğu gibi mevcut karşılıklar hiç dikkate alınmaz.

Yöntemi şu şekilde formülleştirmek mümkündür.

$$\text{Şüpheli alacak oranı} = \frac{\text{Geçmiş yıllar şüpheli alacak ortalaması}}{\text{Aynı yıllara ait alacak bakiyesi ortalaması}}$$

Ayrılması gereken şüpheli alacaklar = Şüpheli alacak oranı x Cari yıl alacak bakiyesi

Yöntemin uygulanmasında geçmiş yıllara ait alacak bakiyelerinden de mükerrer karşılık ayırmamak için, cari yıl alacak bakiyesi belirlenirken geçmiş yıllara ait alacaklar ayıklanmalıdır.

4.2.3. Alacakların Yaşlanma Durumlarına Göre Şüpheli Alacakların Tahmini

Şüpheli alacakların tahmininde kullanılabilecek bir başka yöntem de alacakların yaşlandırılması ile ilgilidir. Yaşlandırma (aging) yöntemine bilanço yaklaşımı (balance sheet approach) da denilmektedir¹⁸¹. Yönteme göre öncelikle firmanın vadeli satıştan doğan ve vadesi dolan ve dolmayan hesaplar ayrı ayrı grupta tabi tutulur. Vadesi dolmuş alacaklar için

¹⁸¹ Baş, İ. Melih, “Kredili Özellikle Taksitli Satışların Muhasebesi ve Hukuku”, Uygulamalı Mevzuat Dergisi, Yıl 2, S. 18 Mayıs 1991, s. 21

yaşlandırma çizelgeleri iki esasa göre hazırlanabilir. Birinci yöntem, toplam bakiye yöntemi, ikincisi ise, kısmi bakiye yöntemidir.

Toplam bakiye yönteminde, müşterinin vadesi geçmiş bütün borçları en eski senedinin yaş kategorisinde gruplandırılır. Vadesi yeni geçmiş bir alacak ile vadesi altı ay önce dolmuş bir alacak tek grupta toplanır.

Kısmi bakiye yönteminde müşterinin vadesi geçen borçları değişik aylarda ise bunların her biri ayrı yaş grupları oluşturur. Dolayısıyla müşterinin toplam borcu birden çok yaş grubuna ayrılmış olur. Kısmi bakiye yöntemi bu bakımdan daha gerçekçi bir yapıya sahiptir. Gerçekte borcunu vadesinde ödemeyen bir müşteri için ilk taksit ile son taksitin yaşlandırma açısından burada bir önemi yoktur. Dolayısıyla bir hesabın tahsil kabiliyeti, hesapta bedelleri görülen fatura tarihlerine değil, müşterinin karakteri ve mali durumuna bağlıdır ¹⁸² . Bu görüşe göre toplam bakiye yönteminin üstünlüğü savunulabilir.

Gerek toplam bakiye yöntemine göre ve gerekse kısmi bakiye yöntemine göre, hesapların yaşlandırılması, özellikle müşteri sayısı çok fazla olan işletmelerde çok zaman alıcı ve çok masraflıdır. Bazen istenmesine rağmen, bu zorluklarından dolayı uygulama imkanı da olmayabilir. Bu gibi durumlarda istatistik örnekleme tekniklerinden istifade edilir.

Yaşlanmış hesaplardan şüpheli alacakların tahmini ve karşılık ayrılması ise alacakların bir yüzdesi yöntemine benzer. Fark bu alacak bakiyeleri değil, sadece yaşlanmamış alacakların bakiyelerinin esas alınmasıdır. Hesaplamalar sadece yaşlanmış hesapların bakiyeleri üzerinden yapılır.

¹⁸² Paton, William A. ve Dixon, Robert L. : (Çev. Mustafa A. AYSAN) a.g.e. , s. 355

Bu yöntemde her bir yaş grubunda geçmiş yıllarda meydana gelmiş şüpheli alacak tutarı ortalaması aynı yıllara ait ve o gruptaki alacak bakiyesi ortalamasına bölünerek bir oran bulunur. Bulunan bu oran, yeni dönem tutarı ile çarpılmak suretiyle yeni dönemin, şüpheli alacak tutarları belirlenmiş olur. Firmanın geçmiş tecrübeye dayanarak tespit edilmiş genel bir yüzdenin uygulanması sonucu hesaplanmış şüpheli alacaklar bu tutardan daha az ise, eksik kısım kadar ilave karşılık ayrılır. Fazla ise fazla kısım dikkate alınmamaktadır.

Bu yöntemde yine de istendiği takdirde vadesi geçmiş tüm alacaklar kadar da karşılık ayırmak mümkündür.

Yaşlanmış alacak bakiyelerine göre şüpheli alacaklar bakiyelerine göre şüpheli alacak tahmini bir örnek yardımı ile aşağıda açıklanmaktadır.

“A” işletmesinin vadesi geçmiş alacakları ile ilgili yaşlanma grubu Tablo 5'deki gibidir;

Tablo 5: Alacak Hesapları Yaşlandırma Tablosu 31 ARALIK 2004 (000 TL)

MÜŞTERİ ADI	BAKİYE	1 AYDAN AZ	1-2 AY	3-6 AY	7-12 AY	1 YILDAN FAZLA	AÇIKLAMALAR
B İŞLETMESİ	20.000	20.000	-	-	-	-	15.01.2005
C İŞLETMESİ	15.000	-	15.000	-	-	-	ÖDENMİŞTİR
D İŞLETMESİ	5.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	VADELİ SATIŞ
E İŞLETMESİ	500	-	-	-	-	500	DURDURULDU. ADRES BULUNAMIYOR.
TOPLAM	40.500	21.000	16.000	1.000	1.000	1.500	

Tablo 5'deki yaşlandırmaya göre yaşlandırılmış bu alacaklarla ilgili şüpheli alacak tahmininin belirlenebilmesi için, firmanın geçmiş yıllar tecrübelerine göre tespit edilmiş tahsil edilmeme ihtimallerinden istifade edilecektir. Bu verilere göre hesapların yaş grupları ve tahsil edilmeme

ihtimali ile bu dönem tahmin edilen şüpheli alacakların durumu Tablo 6'de görüldüğü gibi olacaktır.

Tablo 6: Yaşlandırılmış Alacak Bakiyelerine Göre Tahmin Edilen Şüpheli Alacaklar

YAŞ GRUPLARI	TOPLAM (000 TL)	TAHSİL EDİLEMEME İHTİMALİ(%)	ŞÜPHELİ ALACAK TUTARI (000 TL)
1 YILDAN FAZLA	1.500	100	1.500
7-12 AY	1.000	40	400
3-6 AY	1.000	20	200
1-2 AY	16.000	5	800
1 AYDAN AZ	21.000	1	210
TOPLAM	40.500		3.110

Alacakların yaşlandırılması esasına göre bu firma 3.110.000 TL şüpheli alacak tahmin ederek karşılık ayırabileceği gibi, vadesi geçmiş olan tüm alacaklar içinde yani 40.500.000 TL karşılık ayrılabilir.

5. ŞÜPHELİ ALACAKLARIN MARKOV ZİNCİRLERİ İLE TAHMİNİ

Vadeli satış yapan işletmeler alacaklarını tahsil edememe tehlikeleri ortadan kaldırabilme veya en aza indirebilmek için çeşitli kredi kontrol programları uygulamaktadır. Bu programların yanında kredi değerlendirme sistemleri ve alacak hesaplarının kontrolü için tekniker de geliştirmişlerdir ¹⁸³.

Bu uygulamalardan birisi de Markov Zincirleri tekniğidir. Tekniğe dayanarak R. M. Cyert, H. J. Davidson ve G. L. Thompson, şüpheli alacakların tahmini konusunda çalışmalar yapmışlardır. Yazarlar, analitik teknikleri, tahsil olunacak hesapların izlenmesi ve denetlenmesi için

¹⁸³ Liebman, Leon H. , a.g.m. , s. 51

olağanüstü teknikler olarak önermişlerdir¹⁸⁴. Aradan 15 yıl geçmesine rağmen bu modelin hala referans olarak sıkça tavsiye edildiği görülmektedir¹⁸⁵. Kantitatif tekniklerin giderek işletme yönetiminde ağırlık kazanmaya başlaması daha doğru bir bilgi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Çünkü gerek ülke içerisinde ve gerekse milletlerarası alanda; rekabetin, teknolojik gelişmelerle birlikte hızlı bir şekilde artış göstermesi, firma yöneticilerine katlanılabilir en düşük kar noktasının tespitine zorlamaktadır. Firmanın karına etki eden faktörlerden birisi de vadeli satışlardan kaynaklamam şüpheli alacaklar ve bunlar için katlanılan giderlerdir. Firmanın karı üzerinde etkili olan bu şüpheli alacakların da önceden doğru bir şekilde tahmin edilmesinde Markov Zincirleri önemli bir yer tutmaktadır.

5.1. Markov Zincirleri İle İlgili Temel Kavramlar ve Modelin Alacakların Yönetiminde Uygulanması

Markov zincirleri, gerçek hayatta bir dizi tesadüfi olayları açıklama ve bu olayların gelecekteki durumlarına ilişkin tahminlerde kullanılan tekniklerden birisi¹⁸⁶ olması sebebiyle şüpheli alacakların zincirleri bir olayın belirli bir biçimde gerçekleşmesi ihtimalinin, ondan önce gelen olayın sonucuna bağlı olduğu varsayımını esas alır¹⁸⁷.

Yöntemin şüpheli alacakların yaşlandırılması ve hesapların yaş sınıfları içerisindeki hareketlerinin izlenmiş olması şartına bağlıdır¹⁸⁸. Bu yöntemle geçmişte ya da yaşanan mevcut durumdaki ihtimallerden faydalanılarak, bir olayın gelecek dönemlerdeki durumlarının ihtimalleri hesaplanabilmektedir.

¹⁸⁴ Kallberg, Jarl G. ve SOUNDERS, Anthony, "Markov Chain Approaches to the Analysis of Payment Behavior of Retail Credit Customers", Financial Menagement, Vol. 12, No. 2, Summer 1983, s. 6

¹⁸⁵ Kuelen, Jos A. M. Van, Spronk, Jaap ve Corcoran, A. Wayne, "On the Cyert-Davidson-Thomson Doubtful Accounts Model", Menagement Science, Vol. 27, No. 1, January 1981, s. 108

¹⁸⁶ Kara, İmdat, "Rastnal Süreç Olarak Markov Zincirleri", ESADER, C. XV, Sayı 2, Haziran 1979, s. 175

¹⁸⁷ Aydın, Hamdi, "Değersiz Alacakların Tahmini İçin Markov Karar Modeli", Finansal Yönetim ve Yatırım Planlaması, Yıl 5, s. 17, Mart 1983, s. 52

¹⁸⁸ Nalçacı, Münevver: a.g.e., s. 105

Bir tesadüfi sürecin parametre uzayı ve durum uzayı olmak üzere iki temel ögesi vardır. Bu süreçte, tesadüfi değişkenin bağlı bulunduğu (t)'lerin aldığı bütün değerler T- parametre uzayını oluşturur. Bir tesadüfi süreçte, tesadüfi değişkenin t'ler için alabileceği değerler, S- durum uzayını oluşturur. Bu duruma göre, parametre ve durum cinsinden bir tesadüfi süreç;

$$X : T \longrightarrow S, \quad s = X(t)$$

şeklinde tanımlanan tesadüfi değişkenin oluşturduğu olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Tesadüfi süreçler parametre ve durum uzaylarının tamsayı ya da gerçek sayı olmalarına göre sınıflanmaktadır. Bu açıdan yapılan sınıflama aşağıdaki Tablo 7'de gösterilmektedir

Tablo 7: Tesadüfi Süreçler Sınıflama Tablosu

PARAMETRE UZAYI	DURUM UZAYI	SINIF
$T = (0,1,2,...)$	$S = (0,1,2,...)$	PARAMETRE VE DURUM UZAYI KESİKLİ
$T = [0, \infty)$	$S = [0, \infty)$	PARAMETRE VE DURUM UZAYI SÜREKLİ
$T = (0,1,2,...)$	$S = [0, \infty)$	PARAMETRE VE DURUM UZAYI SÜREKLİ
$T = [0, \infty)$	$S = (0,1,2,...)$	PARAMETRE VE DURUM UZAYI KESİKLİ

Bir tesadüfi süreç oluşturan olayın ilgilenilen durumları incelenirken önce sürecin parametre ve durum uzayları tespit edilir. Bu çalışmada Markov zincirleri kavramı kesik durumlu Markov zincirleri anlamında kullanılacaktır. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, bir Markov zincirinin durum

uzayı $S = (0,1,2,\dots)$ ve parametre uzayı $T = (0,1,2,\dots)$ kümeleriyle gösterilebilir.

$\{ X(t) \mid t \in T \}$ tesadüfi süreçte, t anında $X(t)$ 'nin değeri verilmiş olduğunda; Eğer $t_1 > t_2$ için $X(t_1)$ 'nin $X(t_2)$ 'nin değeri $t_1 < t_2$ ler için $X(t_1)$ 'lere bağlı olmayıp yalnız $X(t_2)$ 'ye bağlı ise ilgili olay bir Markov süreci oluşturmaktadır.

Bir devre sonraki davranış yalnız şu anda bulunduğu duruma bağlı olan tesadüfi süreçleri ilk inceleyen A. A. Markov olmuştur. Bu nedenle sözü edilen tesadüfi süreçler başlığında toplanmıştır¹⁸⁹.

$\{ X(t) \mid t \in T \}$ Markov sürecinin parametre uzayı sayılabilir çoklukta veya belirli sayıda birimden oluşuyor ise, $x(t)$ bir Markov zinciri oluşturmaktadır¹⁹⁰.

Diğer bir ifade ile Markov zinciri $0,1,2,3,\dots,t$ gibi kesikli zaman noktaları setinin birinde, i ve j harfleriyle göstereceğimiz kesikli değerler setinden birini alabilen bir skolaistik (t)değişkenidir¹⁹¹. Böylece tesadüfi değişken X 'in t zamanında i değerini alabilme ihtimali şöyle yazılabilir¹⁹².

$$P [X(t) = i]$$

Aynı şekilde, bu sürecin t zamanında bir dönem sonra alacağı j değerinin ihtimali ise şu şekilde ifade edilebilir:

$$P [X(t+1) = j]$$

Bu ifadeleri kullanarak bir Markov zinciri için, Markov özelliği tanımlanabilir. Bir Markov zincirinin 0 zamanda z değerini aldığını varsayıldığında, $X(0) = z$; 1 zamanında h değerini $X(1) = h$; ve giderek sonunda t zamanında da i değerini $X(t) = i$, aldığını varsayılır. Burada

¹⁸⁹ Terim ve konunun tarihi gelişimi için bkz.: Willi FELLER: An Introduction to Probability Theory and Its Application, Vol. 1, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1968, s. 375

¹⁹⁰ Kara, İmdat, a.g.m., s. 176-178

¹⁹¹ Bir skolaistik süreç zaman içindeki gelişimi olasılık yasaları tarafından belirlenen bazı süreçlerin matematiksel temsidir.

¹⁹² Aydın, Hamdi, a.g.m. s. 52-54

tesadüfi değişken $t+1$ zamanında aldığı j değerinin ihtimaliyle ilgilenilmektedir. $P [X (t+1) = j]$ Markov özelliğine göre, $X (t+1)$ olayı tesadüfi değişken yalnız t zamanında aldığı i değerine bağlıdır, 0 zamanda Z değerine ya da 1 zamanında aldığı h değerine bağlı değildir. Diğer bir ifadeyle, $t+1$ zamanını göz önüne alırken t zamanından önce ne olduğu önemli değildir. Bir tesadüfi değişkenin alacağı j değerinin ihtimali, yalnız bu tesadüfi değişkenin bir önce gelen zaman döneminde aldığı değere bağlıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus Markov özelliğinin t değerine dayanmadığıdır.

Markov özelliği t 'nin değerinin ihtimalleri etkilemediği varsayımına dayanmadığına göre, o zaman bir sürecin bir önceki dönemde i değerini aldığı kabul edildiğinde, p_{ij} 'yi bir sonraki dönemde j değerini alan bir sürecin ihtimalini gösterdiğini söyleyerek sadeleştirmek mümkündür.

5.2. Markov Zincirinin Geçiş İhtimalleri Matrisi

$\{ X (t) \mid t \in T \}$ Markov Zincirinde t - anında sistem i 'inci durumda iken, izleyen devre j 'inci durumda bulunma ihtimali, bir devre (kademe) geçiş ihtimali olarak tanımlanır ve şu şekilde gösterilir.

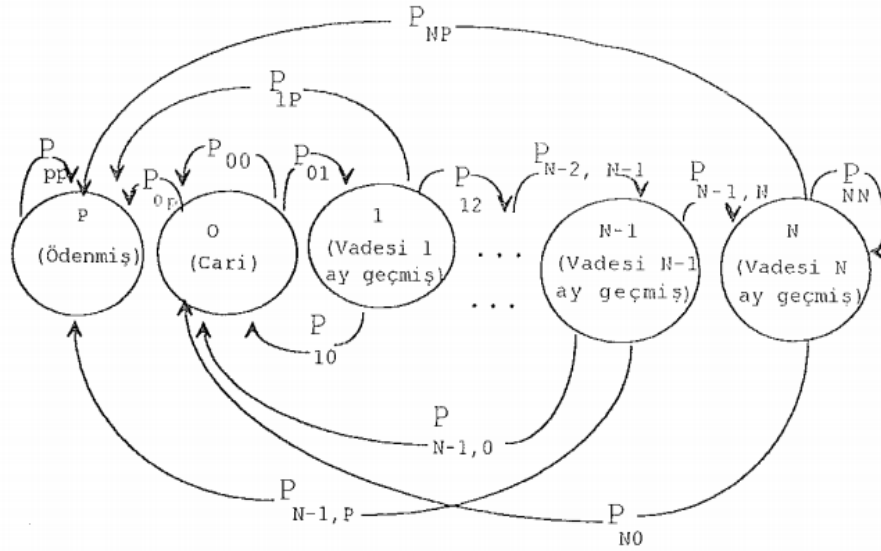
$$P_{ij}(t, t+1) = P [X (t+1) = j \mid X (t) = i]$$

P_{ij} bir stokastik değişkenin i 'den j 'ye dönüşümünün ihtimalini temsil eder.

Geçiş ihtimalleri, sisteminin başlangıç ve izleyen devredeki durumlarıyla geçiş zamanına bağlıdır. Eğer bir Markov Zinciri geçiş ihtimalleri geçiş zamanına bağlı değil ise, Markov Zinciri durağan geçiş ihtimallerine sahiptir denilir.

Bir Markov zincirinde bir tesadüfi değişken tarafından alınan değerler, genellikle Markov tarafından alınan değerler, genellikle Markov Zincirinin DURUMU olarak adlandırılırlar. Örneğin, $P[X(t+1) = j]$ şöyle okunur: x tesadüfi değişkeninin $t+1$ zamanında j durumunda olma ihtimalidir. Aynı şekilde P_{ij} verilen bir zaman döneminde (t), i durumunda olan bir tesadüfi değişkenin bir sonraki zaman döneminde ($t+1$), j durumunda olma ihtimalini temsil eder.

Herhangi bir Markov Zinciri Şekil 1'deki gibi geçiş diyagramı¹⁹³ veya Tablo 4'deki gibi geçiş matrisi olarak gösterilebilir.

Şekil 1: Alacak Hesaplarının Geçiş Diyagramı

Kaynak: KALLBERG, Jerl G. ve SOUNDERS, Anthony: a.g.m., s. 7

Matris; sayılar, değişkenler veya fonksiyonlar gibi karakterlerin satırlar ve sütunlar halinde sıralanmasından meydana gelen bir tablodur¹⁹⁴. Matrisler alfabenin büyük harfleri, elemanları ise alfabenin küçük harfleri ile gösterildiğinden matris P harfi ile gösterilecektir. Örneğin; n farklı durumdaki bir Markov zinciri Tablo: 8'deki dönüşüm olasılıkları matrisiyle gösterilebilir.

¹⁹³ Kallberg, Jerl G., SOUNDERS, Anthony, a.g.m., s. 7

¹⁹⁴ Balcı, Sabahattin: **Meslek Yüksekokulları İçin Genel Matematik**, A.Ü. Çankırı Meslek Yüksekokulu Yayınları No: 33, Çankırı, 1994, s. 142

Tablo 8: Dönüşüm Olasılıkları Matrisi, P.

t+1 zamanındaki durumlar							
	1	2	... j			... n	
t zamanındaki durumlar	1	P11	P12	...	P1j	...	P1n
	2	P21	P22	...	P2j	...	P2n
	.	.	.	...	.	.	.
	i	Pi1	Pi2		Pij		Pin
	.	.	.	...	.	...	.
	n	Pn1	Pn3		Pnj		Pnn

Tablodaki matrisin her bir sırasındaki dönüşüm ihtimallerinin toplamı bire eşit olmalıdır. Çünkü süreç t zamanında hangi durumda olursa olsun t+1 zamanında n durumundan bir tanesi olmak zorundadır.

5.3. Markov Zincirlerinin Durumlarının Sınıflandırılması

Çalışmanın kapsamına bağlı olarak Markov Zincirlerinin durumlarının detayına inilmeden temel sınıflandırmalar esas alınmaktadır. Buna göre temel sınıflandırmalar:

- Erişimli,
- Tekrar oluşumlu,
- Geçişli,
- Emen,

olarak gruplandırılmıştır.

Erişimli Durum: Bir Markov zincirinin i'inci durumdan, belirli bir devre sonunda j'inci durumuna geçme ihtimaline geçme ihtimali sıfırdan büyük ise; j durumuna i'den erişimli durum denir.

Tekrar Oluşumlu Durum: Markov zincirinde i'inci durumundan başlandıktan sonra tekrar sonunda aynı duruma gelmek kesin ise i'ye tekrar oluşumlu durum denir.

Geçişli Durum: Bir Markov zincirinde i 'inci durumdan başladıktan sonra, n devre sonra aynı durumda bulunmama ihtimali sıfırdan büyük ise i 'ye geçişli (geçici) durum denir. Geçici durum içindeki olayların tekrarlanma ihtimali bire eşit olduğundan bu tür durumların denge durumundaki değerleri her zaman sıfıra eşit olacaktır.

Emen Durum: Bir Markov zincirinde $P_{ii} = 1$ ise, i durumuna emen (kalıcı) durum denir. Markov zincirlerinin öyle durumları olabilir ki, bu duruma gelindiğinde başka bir duruma geçme söz konusu olmaz. İşte kalıcı durum Markov zincirlerinin bu durumunu anlatır.

5.4. Modelin Uygulanabilmesi İçin Alacakların Sınıflandırılması

Markov zincirleri bağımlılık ilişkileri üzerine kurulan bir yöntem olduğuna göre şüpheli alacakların tahmin edilebilmesi için ilk önce alacakların yaşlandırılması gerekecektir. Alacaklar yaşlandırılarak Markov zincirlerinin durumları belirlenmiş olacaktır. Vadeli satış işleminden kaynaklanan senetli ve senetsiz alacakların durumları önceden belirlenen belli ölçülere göre bir gruplamaya tabi tutulur. Çalışmamızın birinci bölümünde açıklanan “hukuki durumlarına göre alacaklar” başlığındaki tanımlamalara uygun olarak alacakları, Modele uygulayabilmek için şöyle gruplamak mümkündür.

Ödenmiş Alacaklar: Vadeli satış işleminden kaynaklanan senetli ve senetsiz alacakların, belirlenen sürelerinde ödenmiş olanlarının tümü ödenmiş alacaklar olarak kabul edilir.

Cari Alacaklar: Vadesi henüz gelmemiş alacakların tamamı cari alacaklar olarak gruplandırılır. Bu gruba tahsile verilen alacaklar, teminat olarak verilen alacaklar, iskonto ettirilen alacaklar da dahil edilmelidir.

Protestolu Alacaklar: Vadesi geldiği halde, vadesinde borçlusu tarafından ödenmediği için sözlü ve yazılı olarak uyarılan alacaklar bu grupta toplanabilir.

Şüpheli Alacaklar: Her türlü gayrete rağmen borçlusu tarafından henüz ödenip ödenmeyeceği belli olmayan alacaklar bu grupta yer alır. Çalışmada model yoluyla şüpheli duruma düşecek alacaklar tahmin edilmeye çalışılacağı için şüpheli alacakların değersiz alacaklara dönüşeceği varsayımı esas alınmıştır.

Bu durumda alacak hesaplarının durumları yukarıdaki şekilde belirlenince Markov zincirleri durumları ile bir benzerliğin olduğu söylenebilir. Alacak hesaplarındaki “ödenmiş” veya “şüpheli” durum, Markov zincirlerindeki “kalıcı” duruma, tekabül etmektedir. Dolayısıyla geçici durumdaki alacakların şekil değiştirme ihtimali vardır. Yani bu alacaklar ya ödenmiş ya da şüpheli alacak haline gelecektir.

5.5. Şüpheli Alacakların Tahmini

Markov zincirleri ile ilgili açıklamaları tamamladıktan sonra, şüpheli alacakların bu model yoluyla nasıl tahmin edilebileceğini bir örnek yardımıyla nasıl tahmin edilebileceğini bir örnek yardımıyla açıklamak mümkündür. Modelin uygulanabilmesi için alacakların belirlenen dönem içerisindeki hareketlerinin izlenebilmesi gerekmektedir.

Ödenmiş alacaklarla, şüpheli hale gelmiş alacaklar açısından yapılacak herhangi bir şey kalmadığına göre; sadece cari alacaklarla protestolu (gecikmiş) alacakların durumları izlenmelidir. Bir işletmenin Kasım 1993 tarihi esas alınarak alacakların durumları ile ilgili bilgiler şöyledir.

Cari Alacaklar: Cari alacakların dönem içerisindeki hareketleri şöyledir. Kasım 2003 ayı başında cari alacaklar 200.000.000 TL’dir. Kasım

içersindeki cari durumda gözüken alacaklardan 100.000.000 TL kısmının henüz vadesi gelmediği için, Kasım ayından sonraki aylarda tahsil edileceği tahmin edilmektedir. Kasım ayı içerisinde vadesi gelen 100.000.000 TL'lik alacağın 80.000.000 TL'lik kısmı tahsil edilmiş, 20.000.000 TL kısmının ise vadesinde ödenmediği için gecikmiş (protestolu) alacaklar hesabına alınmıştır. Kasım ayı içerisinde cari durumda olan alacaklardan, şüpheli alacak, durumuna düşmüş alacak yoktur.

Protestolu (gecikmiş) Alacaklar: Kasım ayı içerisindeki protestolu alacakların durumları ise şöyledir. Kasım ayı başında protestolu alacaklar hesabında 10.000.000 TL bulunmaktadır. Kasım ayı içerisinde yapılan protestolar ve yeni vade uzatımı kararından sonra gecikmiş alacakların; 5.000.000 TL'lik kısmı tahsil edilmiş, 3.000.000 TL'lik kısmı için bir ay vade tanınmış, kalan 2.000.000 TL alacağın 1.000.000 TL'si müşteri ile yapılan anlaşma gereği Kasım ayı içerisinde ödenmesi gerektiği halde yine ödenmemiş ve kalan 1.000.000 TL'lik alacağın ise, tahsili imkansız hale geldiği için şüpheli alacaklara alınmıştır.

Yukarıda anlatılan olaylar dönüşüm olasılıkları matrisinin kurulmasına yardımcı olmak üzere Tablo 9'de gösterilmektedir.

Tablo 9: Alacakların Kasım 2003 Dönemi İçindeki Hareketleri (000 TL)

Aralık 2003 Başında Alacakların Durumu							
			(1)	(2)	(3)	(4)	
Kasım		Ödenmiş	Ödenmiş	Cari	Protestolu	Şüpheli	Toplam
Ayı	Ödenmiş	(1)	1	0	0	0	0
Başında	Cari	(2)	80.000	100.000	20.000	0	200.000
Alacak.	Pro.	(3)	5.000	3.000	1.000	1.000	10.000
Durumu	Şüpheli	(4)	0	0	0	1	0

Daha öncede belirtildiği üzere ödenmiş ve şüpheli duruma düşmüş alacaklar için, hiçbir işlem yapılamayacağından, toplam değerleri sıfır olarak alınmıştır.

Şimdi de yukarıdaki tablodan hareketle Markov Dönüşüm Olasılıkları Matrisi hazırlanabilir.

Tablo 10: Dönüşüm Olasılıkları Matrisi

Aralık 1993 Başında Alacakların Durumu						
			(1)	(2)	(3)	(4)
Kasım			Ödenmiş	Cari	Protestolu	Şüpheli
Ayı	Ödenmiş	(1)	1	0	0	0
Başında	Cari	(2)	0,40	0,50	0,10	0
Alacak.	Pro.	(3)	0,50	0,30	0,10	0,10
Durumu	Şüpheli	(4)	0	0	0	1

Dönüşüm olasılıkları matrisinde de görüldüğü gibi, Kasım ayı başında (t – döneminde) cari durumda olan bir alacağın Aralık ayı başında ($t+1$ döneminde) ödenmiş olma olasılığı $P_{21} = 0,40$ 'dır. Kasım ayı başında cari durumda olan aynı alacağın yerine cari hesaplamalarda hamla ihtimali ise $P_{22} = 0,50$ 'dir. Aynı alacağın protestolu olma ihtimali de $P_{23} = 0,10$ 'dur. Eğer bir alacak ödenmiş ise, o alacak artık ödenmiş sınıfında kalır. $P_{11} = 1$ 'dir. Bu nedenle 1 numaralı durum bir kalıcı durumdur. Şüpheli alacaklar içinde aynı durum geçerlidir. Yani $P_{44} = 1$ 'dir. Aynı şekilde 4 numaralı durumda bir kalıcı durumdur. 2 ve 3 numaralı durumlar bir geçici durumu anlatır. Yani Cari ve Protestolu alacakların ödenmiş ve şüpheli duruma geçme ihtimalleri vardır. Bir başka ifade ile cari ve protestolu olan bir alacağın sınırsız bir şekilde burada kalması düşünülemez.

Diğer taraftan işletmenin bir dönem sonraki alacaklarının durumunun ne olacağı bu model yoluyla da tahmin edilebilir. Bunun için alacak hesaplarının en son durumun bir listesi yapılır. Kasım ayı sonu itibarıyla

alacakların her 100 TL' dan 80 TL'sini cari, 20 TL'nin da protestolu olduğunu kabul edilerek, (Not: Hesaplama kolaylığı için rakamlar küçültülmüştür.) Buna göre aybaşındaki başlangıç yüzdeleri vektörü şöyle olacaktır.

<u>Ödenmiş</u>	<u>Cari</u>	<u>Protestolu</u>	<u>Şüpheli</u>
0	80	20	0

Aralık ayı başındaki yüzdeleri vektörü Tablo 10' da bulunan dönüşüm olasılıkları matrisiyle çarpıldığı zaman, Aralık sonundaki yeni yüzdeler vektörü bulunur.

Aralık ayı başındaki
yüzdeler vektörü

$$[0 \quad 80\text{TL} \quad 20\text{TL} \quad 0]$$

*

Dönüşüm olasılıkları
matrisi, P.

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0,40 & 0,50 & 0,10 & 0 \\ 0,50 & 0,30 & 0,10 & 0,10 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$

$$= [42 \text{ TL. } 46 \text{ TL. } 10 \text{ TL. } 2 \text{ TL. }]$$

Bu değerler Aralık ayı sonundaki yüzdeler vektörünü oluşturmaktadır. Bu yüzdeler vektöründen hareketle denilebilir ki Aralık ayı sonu itibariyle her 100 TL'nin 42'si ödenmiş, 46 TL'si cari, 10 TL'si protestolu ve 2 TL'si de şüpheli durumda olacağı beklenebilir. Markov zincirleri yardımıyla her dönemin yüzdeler vektörünü hesaplamak mümkündür.

Uzun dönemde Şüpheli alacakları tahmin edebilmek için ise her bir dönemdeki ve her bir sınıftaki alacakların ne kadarının ödeneceği, ne kadarının ödenmeyeceği bizi ilgilendirmektedir. Diğer bir ifade ile, cari ve protestolu alacakların ne kadarının ödeneceğinin ve ne kadarının ödenmeyeceği tahmin edilmek durumundadır.

Bunun için geçiş olasılıkları matrisi, emici durumları öne gelecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu matrisi oluşturabilmek için önce 2 ve 4 numaralı sıraların yerlerini sonra da 2 ve 4 numaralı sütunların yerleri değiştirilecektir.

Bu değişimden sonraki durum aşağıdadır.

$$\begin{vmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0,40 & 0,50 & 0,10 & 0 \\ 0,50 & 0,30 & 0,10 & 0,10 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{vmatrix} \quad \begin{vmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0,40 & 0,50 & 0,10 & 0 \\ 0,50 & 0,30 & 0,10 & 0,10 \end{vmatrix} \quad \begin{vmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0,40 & 0 & 0,50 & 0,10 \\ 0,50 & 0,10 & 0,30 & 0,10 \end{vmatrix}$$

Yeni oluşturulan P_x matrisini dörde bölündüğünde aşağıdaki şekilde karakterize edilir.

$$P_x = \begin{vmatrix} I & O \\ R & Q \end{vmatrix}$$

P_x matrisinde I, O, R ve Q matrislerinin tümü kare matrislerdir. Bu matrisler şu değerlere sahiptir.

$$I = \begin{vmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{vmatrix} \quad O = \begin{vmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{vmatrix} \quad R = \begin{vmatrix} 0,40 & 0 \\ 0,50 & 0,10 \end{vmatrix} \quad Q = \begin{vmatrix} 0,50 & 0,10 \\ 0,30 & 0,10 \end{vmatrix}$$

Bu matrislerden I özdeşlik matrisi, Q ise boş matristir. I matrisinden Q matrisini çıkarıp tersini aldığımızda Markov zincirlerinin temel matrisi elde edilir ¹⁹⁵.

$$N = [I - Q]^{-1}$$

¹⁹⁵ Aydın, Hamdi, a.g.m., s. 62; KARA, İmdat, a.g.m., s. 192

I özdeşlik matrisini gösterirken, Q, P_x matrisinin sağ köşesindeki matrisi göstermektedir. Temel matristeki hesaplama aşağıdaki gibi yapılmaktadır.

$$[I-Q] = \begin{vmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{vmatrix} - \begin{vmatrix} 0,50 & 0,10 \\ 0,30 & 0,10 \end{vmatrix}$$

$$[I-Q] = \begin{vmatrix} 0,50 - 0,10 \\ -0,30 & 0,90 \end{vmatrix}$$

$$N = \begin{vmatrix} 0,50 - 0,10 \\ -0,30 - 0,90 \end{vmatrix}^{-1}$$

$$N = \frac{1}{\begin{vmatrix} 0,50 - 0,10 \\ -0,30 & 0,90 \end{vmatrix}} \cdot \begin{vmatrix} 0,90 & 0,10 \\ 0,30 & 0,50 \end{vmatrix}$$

$$N = \frac{1}{(0,50-0,90)-(0,30)(0,10)} \cdot \begin{vmatrix} 0,90 & 0,10 \\ 0,30 & 0,50 \end{vmatrix}$$

$$N = 1/0,42 \cdot \begin{vmatrix} 0,90 & 0,10 \\ 0,30 & 0,50 \end{vmatrix}$$

$$N = \begin{vmatrix} 0,90/0,42 & 0,10/0,42 \\ 0,30/0,42 & 0,50/0,42 \end{vmatrix}$$

$$N = \begin{vmatrix} 2,14 & 0,24 \\ 0,71 & 1,19 \end{vmatrix}$$

Matrisin emici durumlarda emilme olasılıklarını (P_n denge matrisini) bulabilmek için N matrisini R matrisi ile çarpmak gerekmektedir.

$$P_n = N R$$

$$P_n = \begin{vmatrix} 2,14 & 0,24 \\ 0,71 & 1,19 \end{vmatrix} \cdot \begin{vmatrix} 0,40 & 0 \\ 0,50 & 0,10 \end{vmatrix}$$

$$P_n = \begin{vmatrix} 0,97 & 0,03 \\ 0,88 & 0,12 \end{vmatrix}$$

P_n denge matrisinin anlamı ise: örneğimizdeki işletmenin cari alacaklarında bulunan her bir liralık alacağı %97 ihtimalle ödenmiş olacak, %3 ihtimalle de şüpheli duruma düşecektir.

Protestolu alacakların ise her bir liralık kısmı %88 ihtimalle ödenmiş olacak, %12 ihtimalle de şüpheli duruma düşecektir. Örnekteki Aralık ayı başlangıcındaki her 100 TL ile, ilgili başlangıç vektörlerini göz önünde bulundurarak 100 TL'lik alacağın denge vektörleri hesaplanmaktadır.

Aralık ayı alacak vektörü;

$$[0 \text{ 80 TL } 20 \text{ TL } 0] \cdot \begin{vmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0,97 & 0 & 0 & 0,03 \\ 0,88 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{vmatrix}$$

Denge vektörü;

$$[95,20 \text{ TL } 0 \quad 0 \quad 4,80]$$

Bu sonuca göre işletmenin her 100 TL'lik alacağının 95,20 TL'sinin ödeneceği, 4,80 TL'sinin ise şüpheli duruma düşeceği beklenebilir. İlk örnekteki gerçek rakamlara dönülürse Aralık ayı başındaki toplam 124.000.000 TL alacağın; 103.000.000 TL'si cari alacak, 21.000.000 TL'si de protestolu alacak olduğuna göre bu alacakların denge vektörü aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$[0 \text{ 103.000.000 TL } 21.000.000 \text{ TL } 0] \cdot \begin{vmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0,97 & 0 & 0 & 0,03 \\ 0,88 & 0 & 0 & 0,12 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{vmatrix}$$

Denge vektörü;

$$(118.390.000 \text{ TL } 0 \quad 0 \quad 5.610.000 \text{ TL})$$

Bu sonuca göre işletmenin toplam 124.000.000 TL alacağının (cari ve protestolu alacakların toplamı) 118.000.000 TL'sinin ödeneceği tahmin edilerek kalan 5.610.000 TL için şüpheli alacak karşılığı ayrılması gerekmektedir.

6. TÜRK VERGİ USUL KANUNU'NA GÖRE ŞÜPHELİ ALACAKLARIN TAHMİNİ

Vergi Usul Kanunumuza göre firmaların, satışları esas alan yöntemlere, alacak kalanlarını esas alan yöntemlere ve alacakların yaşlandırılması ile ilgili yöntemlere göre şüpheli alacak ayırmaları mümkün değildir. Kanun, bir alacaktan şüpheli alacak olarak söz edebilmek için, alacağın belli kanuni aşamalardan geçme veya bu aşamalarda olma şartına bağlamıştır. Diğer bir ifade ile aşacaklardan karşılık ayırabilmek için alacağın şüpheli duruma düşmesi ya da alacaktan vazgeçilmesi gerekmektedir¹⁹⁶.

Kanunun 323. maddesine¹⁹⁷ göre alacağın şüpheli duruma düşmesi;

- Dava veya icra safhasında bulunması,
- Yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmiş bulunan dava ve icra takibine değmeyecek kadar küçük olması, şartına bağlanmıştır.

Diğer taraftan iflâs anlaşması veya sulh yolu ile alınmasından vazgeçilen alacaklar için de karşılık ayırmak mümkündür.

Vergi Usul Kanunu'na göre, envanter gününde yukarıda belirtilen şartları taşıyan alacaklar için karşılık ayrılabilir. Kanun, şüpheli duruma düşmüş olan bu alacakların tamamı için karşılık ayırabileceği gibi, bir kısmı içinde karşılık ayırabilmek veya hiç karşılık ayırmamak konusunda mükellefi serbest bırakmıştır.

Özetle vergi mevzuatımıza göre firmaların şüpheli alacakları tespit etmeleri çizilen sınırlar içerisinde mümkündür. Alacakların tutarı veya bakiyesi hatta yaşı ile ilgili hesap döneminde ayrılabilirler. Önceki ya da daha sonraki hesap dönemlerinde karşılık ayrılamaz. Diğer taraftan dönem

¹⁹⁶ 231 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nda 323. maddesinde değişiklik yapılmadan önce böyle bir imkan vardır.

¹⁹⁷ 2365 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklik.

içerisinde şüpheli duruma düşmüş ancak dönemin sonuna kadar bu şüpheli alacak tahsil edilmiş ise, bu alacağı dönem sonunda şüpheli alacak olarak değerlendirilip karşılık ayırmak mümkün değildir. Kanun’a göre dönem sonunda yukarıda sözünü ettiğimiz durumdaki alacaklar şüpheli alacak kabul edilmekte ve ancak bunlar için karşılık ayrılabilir.

Örnek: “A” işletmesinin dönem sonunda ticari faaliyetlerinden doğan alacaklarının durumu şöyledir. Alacak senetleri hesabında 300.000.000 TL gözükmektedir. Alacak senetleri ile ilgili olarak senetler cüzdanından alınan bilgilere göre alacakların 20.000.000 TL kısmı vadesinde borçlusu tarafından ödenmediği için dava edilmiş ve dönemin sonunda dava henüz sonuçlanmamıştır. Senetsiz alacaklarla ilgili olarak da borçlu konkordatoya gitmiş ve mahkeme borçlunun konkordato isteğini kabul ederek bu borcun 50.000.000 TL kısmını ödememesi kararı verilmiştir. Buna göre müşterilerdeki alacağın 50.000.00 TL kısmı değersiz hale gelmiştir.

Bu bilgilere göre A işletmesinin toplam 800.000.000 TL’lik alacağın 70.000.000 TL kısmı şüpheli duruma düşmüş demektir. Kanuna göre “A” işletmesinin şüpheli duruma düşen alacak tutarı 70.000.000 TL olup, ancak bu tutar kadar karşılık ayırabilir. Mükellef isterse bu tutarın altında da karşılık ayırır ya da isterse hiç karşılık ayırmayabilir. Görüldüğü gibi toplam alacaklar şüpheli alacak ayırmada ölçü olmamıştır.

7. 1996 – 2008 YILARI ARASINDA SEKTÖR BİLANÇOLARI İLE ŞÜPHELİ ALACAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

7.1. 1996 – 2008 Yıllarında Sektör Bilançolarının Genel Değerlendirilmesi

7.1.1. Ekonomik Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde önemli gelişmelerin yaşandığı 1996-2008 inceleme döneminde Avrupa Birliği ile uyum sürecinin ivme kazanması,

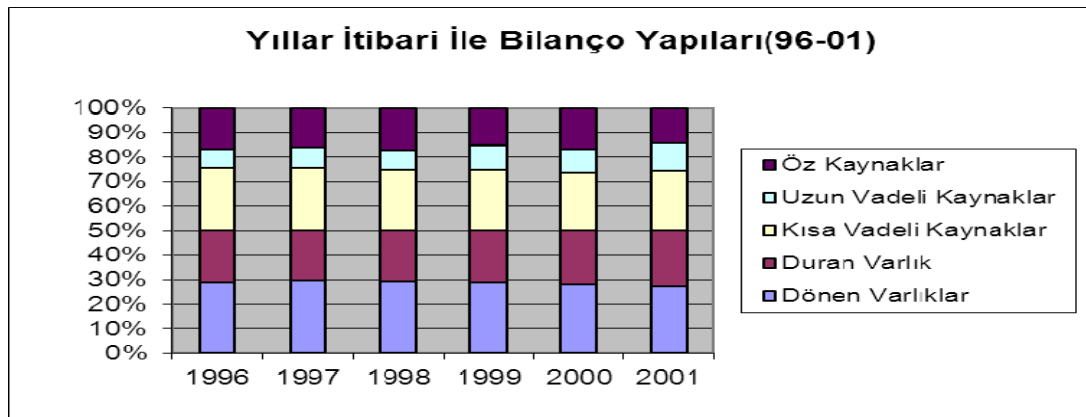
önemli yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve karalıklı uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sonucu makroekonomik istikrar ortamının sağlanmasıyla birlikte tüketici güveninin artması ve faiz oranlarındaki düşme eğilimi ekonomide gözlenen canlanmanın devam etmesini sağlamıştır. Düşme eğilimine giren enflasyonla hızlı büyüme, büyük ölçüde özel sektör yatırımları ve toplam faktör verimliliğindeki artışlardan kaynaklanırken, büyümenin gerçekleşmesinde imalat ve ticaret sektörü önemli yer oynamıştır.¹⁹⁸

İç talepte gözlenen canlanma, tüketim ve yatırım harcamalarında gözlenen artıştan kaynaklanmıştır. Tüketim harcamalarındaki artış, dayanıklı tüketim malları ağırlıklı olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör yatırım harcamalarında kaydedilen artış ise inşaat sektöründeki canlanmanın yanı sıra, makine – teçhizat yatırımlarında devam eden artışlardan kaynaklanmıştır.

7.1.2. Tüm Firmaların Genel Durumu

1996 – 2008 dönemini kapsayan sektör bilançolarında on üç yıllık sürekli bilanço ve gelir tablosu bilgileri bulunan ortalama 7.575 firmanın verilerinden yararlanılmıştır. Veri setinde yer alan 1996-2008 dönemine ait bilgisi bulunan 7.575 firma içerisinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören 172 firma ile İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) Türkiye'nin Birinci ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu çalışmalarında yer alan ilk 1.000 firma arasında isimleri açıklanan 968 firmadan 719 firmaya ait bilgiler de bulunmaktadır. 7.575 firmanın 4.407'si anonim şirket, 65'i holding, 2.458'i limited şirket, 2'si komandit şirket, 65'i kollektif şirket, 75'i şahıs firması, 4'ü adi komandit şirket, 9'u kooperatif, 1'i vakıf işletmesi ve 17'si kamu kuruluşudur.

¹⁹⁸ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi

Grafik 2: Yıllar İtibari İle Sektör Bilançosu (1996-2001)

1996 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 8.238.084,70 TL olarak gerçekleşmiş bunun 4.763.953,80 TL'si Dönen Varlıklar, 3.474.131,00 TL'si Duran Varlıklar, 4.196.646,50 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 1.284.594,80 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 2.756.843,40 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

1997 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 17.321.581,10 TL olarak gerçekleşmiş bunun 10.324.417,90 TL'si Dönen Varlıklar, 6.997.163,20 TL'si Duran Varlıklar, 8.864.436,40 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 2.879.986,10 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 5.577.158,50 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁰

1998 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 31.457.158,80 TL olarak gerçekleşmiş bunun 18.413.661,50 TL'si Dönen Varlıklar, 13.043.497,40 TL'si Duran Varlıklar, 15.445.066,10 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 5.154.743,90 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 10.857.348,90 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰¹

1999 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 57.522.419,70 TL olarak gerçekleşmiş bunun 33.240.797,10 TL'si Dönen

¹⁹⁹ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 1996 Yılı

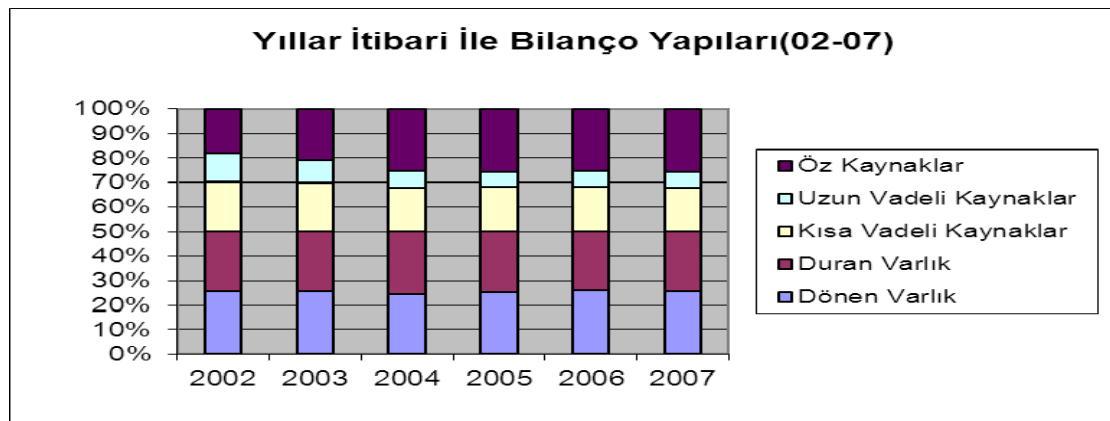
²⁰⁰ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 1997 Yılı

²⁰¹ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 1998 Yılı

Varlıklar, 24.281.622,50 TL'si Duran Varlıklar, 28.215.357,50 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 11.685.879,50 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 17.621.182,60 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰²

2000 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 88.100.720,50 TL olarak gerçekleşmiş bunun 49.735.465,20 TL'si Dönen Varlıklar, 38.365.255,30 TL'si Duran Varlıklar, 41.557.152,80 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 17.081.294,70 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 29.462.273,10 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰³

2001 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 143.861.190,90 TL olarak gerçekleşmiş bunun 78.097.178,50 TL'si Dönen Varlıklar, 65.764.012,40 TL'si Duran Varlıklar, 69.405.144,00 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 33.450.847,80 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 41.005.199,10 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁴

Grafik 3: Yıllar İtibari İle Sektör Bilançosu (2002-2007)

2002 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 167.895.840,20 TL olarak gerçekleşmiş bunun 85.632.443,50 TL'si Dönen Varlıklar, 82.263.396,70 TL'si Duran Varlıklar, 67.385.970,60 TL'si Kısa

²⁰² T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 1999 Yılı

²⁰³ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2000 Yılı

²⁰⁴ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2001 Yılı

Vadeli Yabancı Kaynaklar, 39.915.850,50 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 60.594.019,00 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁵

2003 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 203.464.769,10 TL olarak gerçekleşmiş bunun 104.609.094,90 TL'si Dönen Varlıklar, 98.855.674,20 TL'si Duran Varlıklar, 80.582.368,80 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 38.276.069,00 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 84.606.331,30 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁶

2004 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 305.840.980,00 TL olarak gerçekleşmiş bunun 149.087.024,50 TL'si Dönen Varlıklar, 156.753.955,50 TL'si Duran Varlıklar, 109.205.383,20 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 41.305.868,80 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 155.329.728,10 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁷

2005 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 393.128.200,90 TL olarak gerçekleşmiş bunun 198.840.147,50 TL'si Dönen Varlıklar, 194.288.053,50 TL'si Duran Varlıklar, 142.034.872,20 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 50.542.886,60 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 200.550.442,20 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁸

2006 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 460.458.117,80 TL olarak gerçekleşmiş bunun 240.861.606,60 TL'si Dönen Varlıklar, 219.596.511,20 TL'si Duran Varlıklar, 167.009.904,70 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 62.290.163,50 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 231.158.049,70 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2002 Yılı

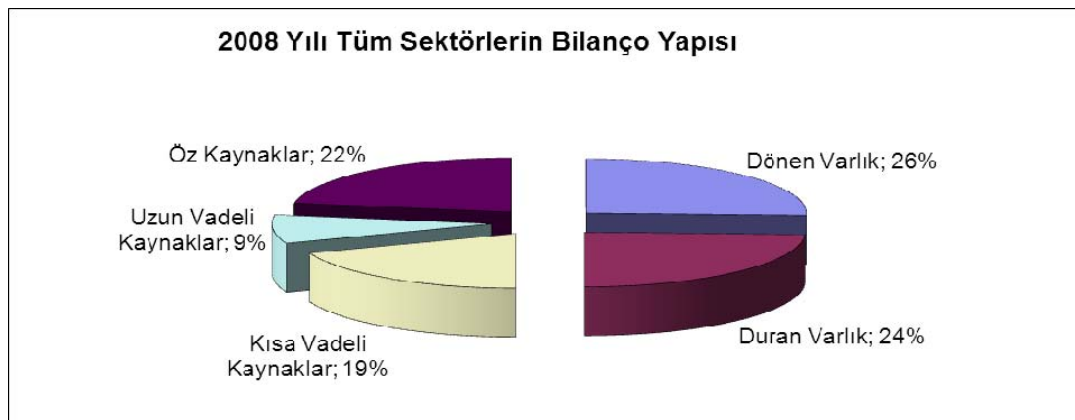
²⁰⁶ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2003 Yılı

²⁰⁷ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2004 Yılı

²⁰⁸ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2005 Yılı

²⁰⁹ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2006 Yılı

2007 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 513.669.569,00 TL olarak gerçekleşmiş bunun 263.769.070,20 TL'si Dönen Varlıklar, 249.900.498,80 TL'si Duran Varlıklar, 183.208.698,50 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 64.529.560,10 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 265.931.310,40 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²¹⁰

Grafik 4: 2008 Yılı Sektörlerin Bilanço Yapısı

2008 yılında incelenen firmaların aktif ve pasif büyüklüğü 715.712.898,10 TL olarak gerçekleşmiş bunun 367.626.569,60 TL'si Dönen Varlıklar, 348.086.328,50 TL'si Duran Varlıklar, 274.561.343,90 TL'si Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, 121.176.930,20 TL'si Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve 319.974.624,00 TL'si Öz Kaynaklar olarak gerçekleşmiştir.²¹¹

7.1.3. 1996 – 2008 Yıllarında Merkez Bankası Tarafından Açıklanan Bilançolarda Gerçekleşen Batık Kredilerin Durumu

1996 – 1999 yılları Türkiye ekonomisinin hızlı büyümeden, önce yavaşlamaya, sonra da daralmaya geçtiği bir dönem olmuştur. İç talepte 1995 yılında başlayan canlılığın devam ettiği 1997 yılında, ihracatımızda ilk sıralarda yer alan ülkelerdeki talepte de canlılık gözlenmiştir. Bu yılda, sabit fiyatlarla tüketim harcamaları yüzde 8, yatırım harcamaları yüzde 15, mal ve hizmet ihracat gelirleri yüzde 19 oranında artarken, Gayri Safi Yurt İçi

²¹⁰ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2007 Yılı

²¹¹ T.C. Merkez Bankası Genel Sektör Bilançoları Değerlendirmesi 2008 Yılı

Hâsıladaki (GSYİH) artış yüzde 7,5 olmuştur. 1998 yılında, enflasyonu kontrol altına almaya yönelik olarak uygulamaya konulan maliye ve gelir politikaları, ikinci üç aylık dönemden başlayarak iç talebi sınırlarken, bir önceki yıl Güney Doğu Asya ülkelerinde yaşanan kriz dış piyasalardaki rekabeti artırmıştır. 1998 yılının ikinci yarısında Rusya Federasyonu'nda yaşanan kriz ise bu ülkeye yapılan ihracatı olumsuz yönde etkilerken, krizi takiben gerçekleşen sermaye çıkışları finansal piyasalarda baskı yaratmıştır. Yılın ilk yarısında azalma eğilimi gösteren faizler ikinci yarıda tekrar yükselmiştir. İhalede satılan, enflasyona endeksli, değişken faizli ve sabit kupon ödemeli senetler dışındaki devlet iç borçlanma senetleri yıllık ortalama net faizleri Eylül ayından başlayarak yüzde 100'ün üzerinde gerçekleşmiş ve dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, yüksek seviyesini 1999 yılının ilk yarısında da korumuştur. Böylece, 1997 Yılında yüzde 96 olan ihale faizlerinin yıllık aritmetik ortalaması, 1998 yılında yüzde 99'a, 1999 yılında yüzde 100'e yükselmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 1998 yılında, sabit fiyatlarla toplam tüketim harcamalarının artış oranı yüzde 1.3'e, mal ve hizmet ihracat gelirlerinin artış oranı yüzde 12'ye gerilemiş, yatırım harcamaları sabit fiyatlarla yüzde 4 oranında azalmıştır. GSYİH'nın artış oranı ise yüzde 3.1'e gerilemiştir. 1999 yılında, dış piyasalarda durgunluk yaşanırken, iç talepteki daralma hızlanarak devam etmiş ve yılın ikinci yarısında iki büyük deprem meydana gelmiştir. Bu yılda, sabit fiyatlarla tüketim harcamaları yüzde 2, yatırım harcamaları yüzde 16, mal ve hizmet ihracat gelirleri yüzde 7 oranında azalırken, GSYİH yüzde 5 oranında daralmıştır. Enflasyonun kontrolüne yönelik politikaların uygulanmaya başlandığı 1998 yılında, toptan eşya fiyatları genel endeksinin yıllık ortalama yüzde artışı 10 puan azalışla yüzde 72'ye gerilemiştir. Bu gerilemede ithalat fiyatlarının azalması ve kamu kuruluşlarının fiyatlarındaki artışın nispeten sınırlı seviyede kalmasının da katkısı olmuştur. 1999 yılında, petrol fiyatlarının yükselmesi ve kamu kuruluşlarının fiyatlarındaki yüksek oranlı artışa rağmen, özel kesim fiyat artışındaki yavaşlama devam etmiş ve toptan eşya fiyatları genel endeksinin yıllık ortalama artış oranı yüzde 53 olmuştur.

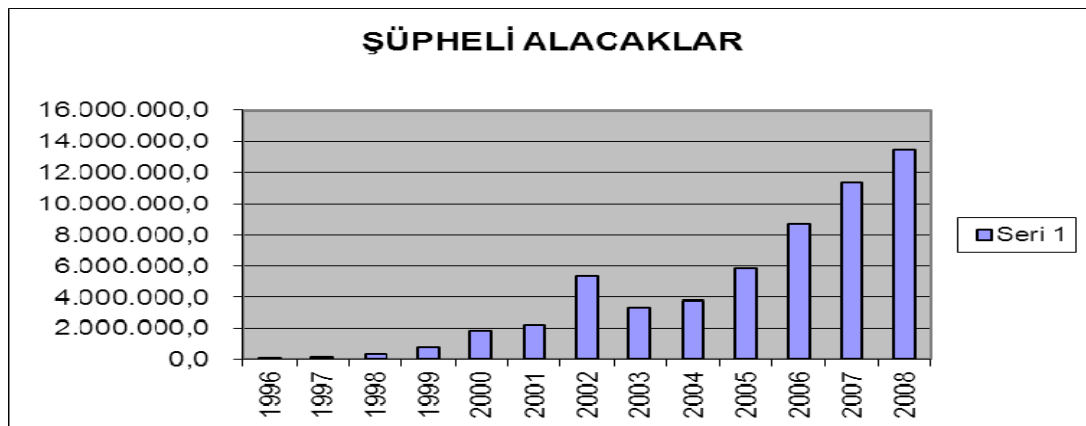
2001 yılında yaşanan kriz ortamı sonrasında kurların dalgalanmaya bırakılması ve faizlerin yükselmesinin etkisiyle ekonomide hassas dengelerde meydana gelen bozuklukların ya da uygulanan para ve maliye politikalarının eşanlı olarak firma davranışlarına yansıdığını göstermekte, dolayısıyla reel sektörü üretim ve yatırıma teşvik edebilmek, ekonominin büyüme trendinin ise ilerlemesini sağlayabilmek için fiyat istikrarının korunduğu, para ve sermaye piyasalarının sağlıklı işledikleri istikrarlı bir önemini işaret etmektedir.

Tablo 11: Yıllara Göre Genel Sektör Bilançolarındaki İlgili Hesap Tutarları

Yıllar	Batık Krediler	Net Kar	Brüt Satışlar	Sermaye
1996	39.879,44	365.194,52	13.983.378,04	2.756.843,37
1997	82.325,99	853.077,15	36.513.628,65	5.577.158,51
1998	167.893,19	1.236.610,80	65.516.133,33	10.857.348,92
1999	328.541,11	1.176.012,31	119.686.764,86	19.764.200,44
2000	831.512,39	1.429.875,65	249.473.104,97	31.349.852,51
2001	1.854.503,38	-654.974,01	312.376.254,28	43.406.816,47
2002	2.243.865,08	6.949.226,39	319.581.861,08	74.101.630,25
2003	5.363.001,56	8.802.914,55	400.764.234,84	100.899.906,26
2004	3.325.993,99	15.212.166,63	347.252.087,75	179.295.079,01
2005	3.808.385,57	14.830.879,31	390.368.800,61	193.769.928,83
2006	5.853.787,95	24.822.872,91	466.872.299,92	221.252.897,94
2007	8.697.035,89	31.145.042,03	578.973.506,29	306.955.436,08
2008	11.347.586,79	16.736.357,18	687.573.111,11	331.403.253,88

İncelenen tüm firmaların 1996-2008 yılları arasında brüt satışları toplamı 3.988.935.165,73 milyon TL, net kar toplamı 122.905.255,42 milyon TL, öz kaynakları ise 1.521.390.352,47 milyon TL'dir. Bunun yanında ilgili yıllarda brüt satışların %1 oranında 43.944.312,33 milyon TL şüpheli ticari alacak gerçekleşmiştir.

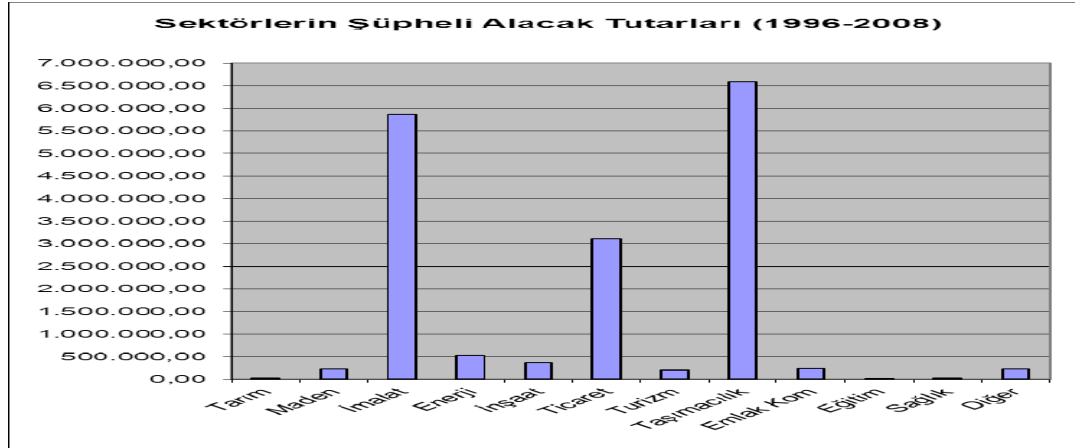
Genel olarak sektörlerdeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 39.879,44 milyon TL olan bu rakam 1997 yılında 82.325,99 milyon TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 167.893,19 milyon TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise sektörlerdeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 98,00 oranında artarak 328.541,11 milyon TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise şüpheli alacaklar bir önceki seneye göre % 153,35 oranında artarak 831.512,39 milyon TL olmuştur, 2001 yılında ise yine bir önceki seneye göre yaklaşık % 123,10 oranında artarak 1.854.503,38 milyon TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise 2.243.865,08 milyon TL olmuştur. 2003 yılında ise 5.363.001,56 milyon TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 3.325.993,99 milyon TL ye inmiş, 2005 yılında ise 3.808.385,57 milyon TL ye çıkmıştır. Batık krediler 2006 yılında 5.853.787,95 milyon TL'dir. 2007 yılında ise 8.697.035,89 milyon TL ye çıkmıştır. 2008 yılında ise % 37,50 lik bir artışla, 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 11.347.586,79 milyon TL ye ulaşmıştır. Türkiye'de reel sektör ekonomik istikrar ve kalkınmaya paralel önem kazandığı için, 2008 yılında yaşanan krizden dolayı reel sektöründeki şüpheli alacaklarda artmıştır.

Grafik 5: 1996-2008 Yıllarına Göre Genel Sektör Bilançoları Şüpheli Ticari Alacakları

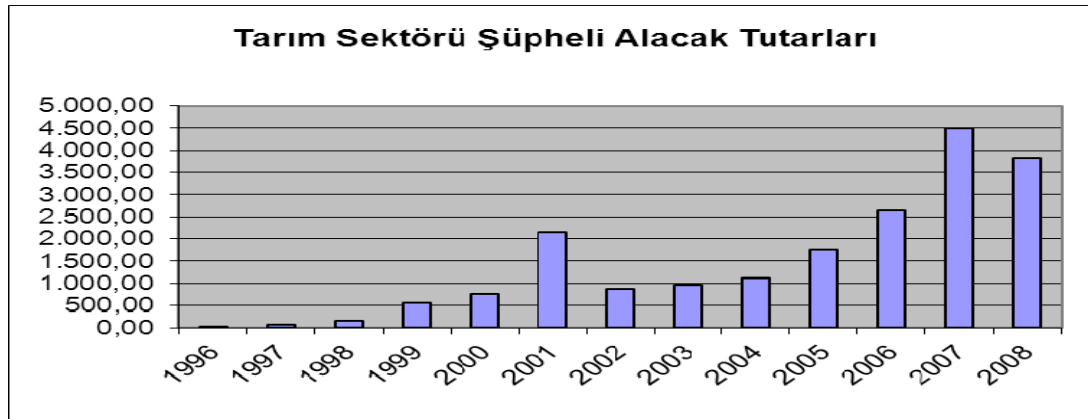
Genel olarak sektörlerdeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 42,21 günde, 1997 yılında 35,43günde, 1998 yılında ise 33,45 günde devretmektedir. 1999 yılında ise 36,24 günde, 2000 yılında ise en düşük gün sayısı olan 25 gün olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında itibaren 63 güne çıkmış ve 2008 yılına

kadar bu seviyede devam ederken 2008 yılında 71 gün olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 6: 1996-2008 Yıllarına Göre Sektörlerin Şüpheli Alacak Tutarları

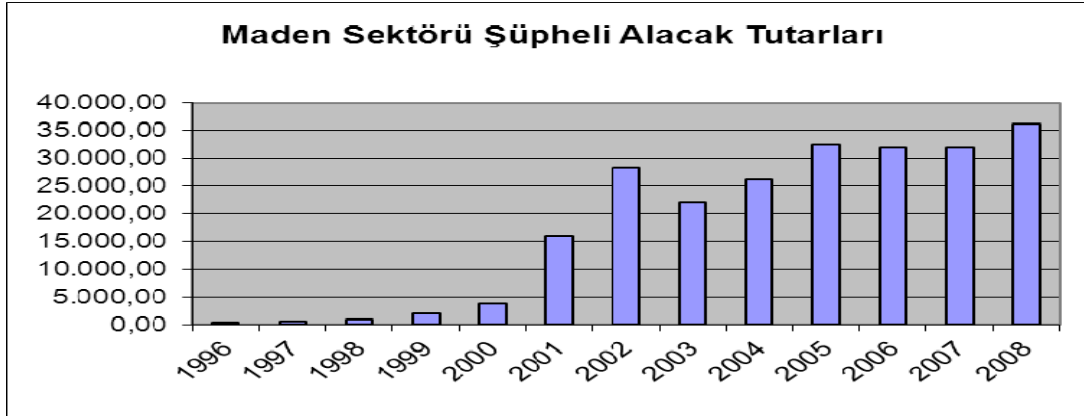
Alt sektörlerdeki batık kredilere baktığımızda ekonominin lokomotifi olan imalat, ticaret ve taşımacılık sektörlerindeki aşırı batık krediler dikkat çekmektedir. Alt sektörlerin 1996 – 2008 yılları arasında gerçekleşen batık krediler ayrıntılı olarak incelenecektir.

Grafik 7: 1996-2008 Yıllarına Göre Tarım Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Tarım sektöründeki şüpheli alacaklar yıldan yıla artmıştır. 1996 yılında 29,01 TL olan şüpheli alacak, 1997 yılında 64,13 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise bu miktar % 145 gibi büyük bir oranda artarak 157,31 TL ye çıkmıştır. 1999 yılında ise yine astronomik bir artışla 549,23 TL ye ulaşmıştır. Bu artıştaki en büyük etken 19 Aralık 1999 yılında imzalanan Stand-By

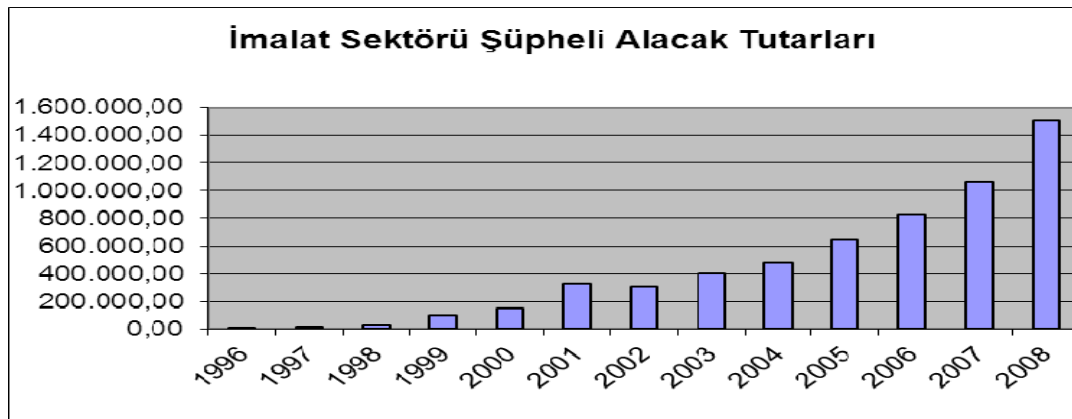
anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile tarıma yarardan çok zarar getiren Şeker Yasası, Tütün Yasası, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası kabul edildi. Destekleme sistemi tamamen değiştirildi. Üretmeye değil, üretmemeye yönelik bir politika benimsendi. Bu yaşanan gelişmelere bağlı olarak 2000 ve 2001 yıllarında tahsili gecikmiş alacaklar arttı. 2000 yılında 758,93 TL olan bu miktar 2001 yılında % 181,6 oranında artarak 2.137,35 TL ye ulaşmıştır. IMF ve Dünya Bankası'nın tarım politikalarına egemen olmaya başladığı 2000 yılı başında tarım kredileri durduruldu. 2000 ve 2001'de tarıma hemen hemen hiç kredi verilmedi. 2002'de ancak 227 milyon TL kredi kullandırıldı. 2002 yılına geldiğimizde tarım sektöründeki şüpheli alacak miktarı ilk defa bir önceki seneye göre azalarak 87103 TL ye gerilemiştir. 2003 yılında ise tekrar artışa geçen bu miktar 970,03 TL ye çıkmıştır. 2004 yılında 1.122,99 TL, 2005 yılında ise 1.786,36 TL'dir. 2006 yılında 2.630,43 TL olan şüpheli alacaklar 2007 yılında ise, incelemeye aldığımız 1996-2008 yılları arasındaki en fazla rakama ulaşarak 4.497,57 TL ye çıkmıştır. 2008 yılında bu rakam % 14,88 oranında azalarak 3.827,97 TL ye gerilemiştir. 1996-2008 yılları arasında tarım sektöründeki şüpheli alacakların toplamı 19.384,22 TL olmuştur.

Grafik 8: 1996-2008 Yıllarına Göre Maden Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Maden sektöründeki şüpheli alacaklar da genellikle artmıştır. 1996 yılında 300,96 olan bu rakam 1997 yılında 483,11 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise % 86,97 oranında artarak 903,31 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise maden sektöründeki batık kredi miktarı hızla artmaya devam etmiştir; % 118,91 oranında artarak 1.977,52 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise

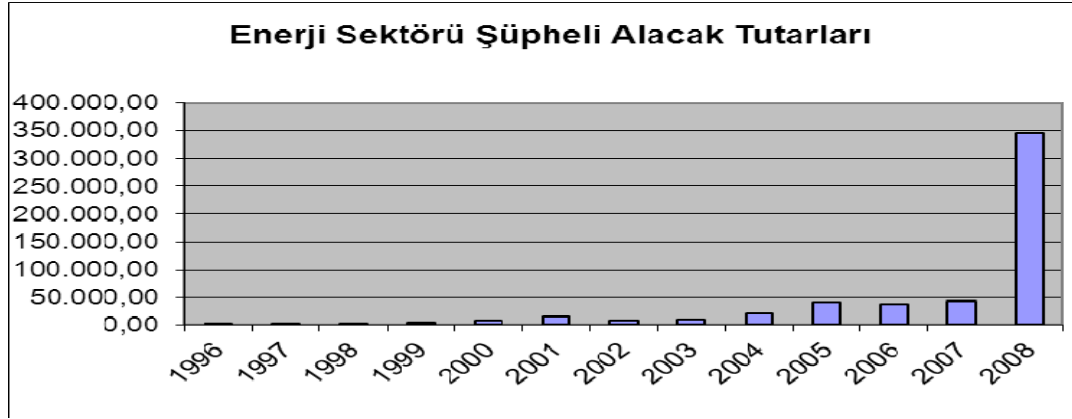
maden sektöründeki şüpheli alacaklar 3.732,52 TL olmuştur, 2001 yılında ise bir önceki seneye göre % 325,86 oranında artarak 15.895,39 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında 28.818,81 TL, 2003 yılında 22.866,82 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 26.069,31 TL ye, 2005 yılında ise 32.433.60 TL ye çıkmıştır. Maden sektöründeki batık krediler 2006 yılında 31.863,03 TL ye, 2007 yılında ise çok küçük bir oranda azalarak 31.827,71 TL ye gerilemiştir. 2008 yılında ise 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek oran olan 36.218,58 TL ye ulaşmıştır. Maden sektöründeki bu dönemler arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 231.990,68 TL'dir.

Grafik 9: 1996-2008 Yıllarına Göre İmalat Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

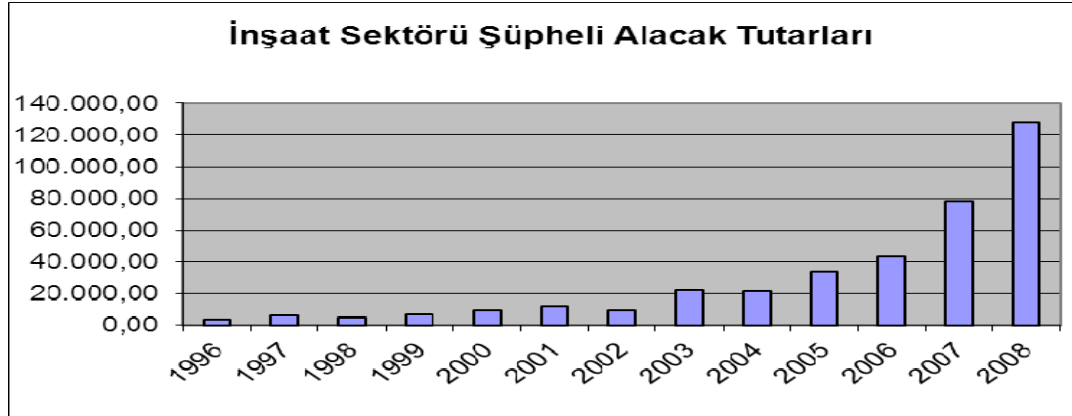
İmalat sektöründeki şüpheli alacaklar da genelde artmıştır. 1996 yılında 8.064,78 TL olan bu rakam 1997 yılında 15.161,51 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 33.811,42 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise imalat sektöründeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 196,11 oranında artarak 100.314,47 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise imalat sektöründeki şüpheli alacaklar 153.347,14 TL olmuştur, 2001 yılında ise bir önceki seneye göre yaklaşık % 110 oranında artarak 326.811,50 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında 306.579,05 TL, 2003 yılında 401.185,86 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 481.887,22 TL ye, 2005 yılında ise 643.697,80 TL ye çıkmıştır. İmalat sektöründeki batık krediler 2006 yılında 825.579,62 TL ye, 2007 yılında ise % 28 gibi bir oranla artarak 1.064.603,86 TL ye gerilemiştir. 2008 yılında ise 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek oran olan

1.509.247,02 TL ye ulaşmıştır. İmalat sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 5.870.291,24 TL'dir.

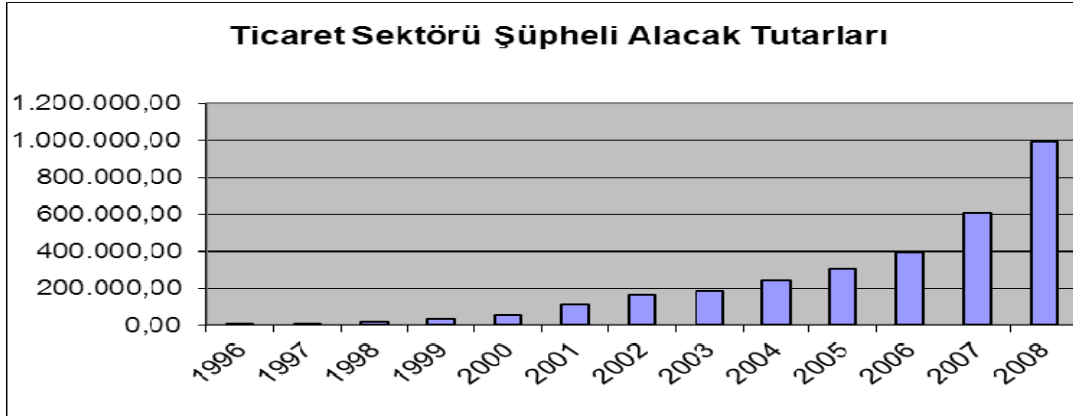
Grafik 10: 1996-2008 Yıllarına Göre Enerji Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Enerji sektöründeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 48,89 TL olan bu rakam 1997 yılında 615,16 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 1.210,44 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise enerji sektöründeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 273,89 oranında artarak 4.525,79 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise enerji sektöründeki şüpheli alacaklar bir önceki seneye göre yaklaşık % 95 oranında artarak 8.843,50 TL olmuştur, 2001 yılında ise yine bir önceki seneye göre yaklaşık % 90 oranında artarak 15.279,93 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise % 51,97 oranında azalarak 7.337,61 TL ye gerilemiştir. 2003 yılında ise 10.052,43 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 20.476,09 TL ye, 2005 yılında ise 41.897,12 TL ye çıkmıştır. Enerji sektöründeki batık krediler 2006 yılında 38.016,35 TL ye gerilemiştir. 2007 yılında ise tekrardan 42.137,28 TL ye çıkmıştır. 2008 yılında ise % 718 gibi astronomik bir oranla, 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 344.715,46 TL ye ulaşmıştır. Enerji sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 535.156,04 TL'dir.

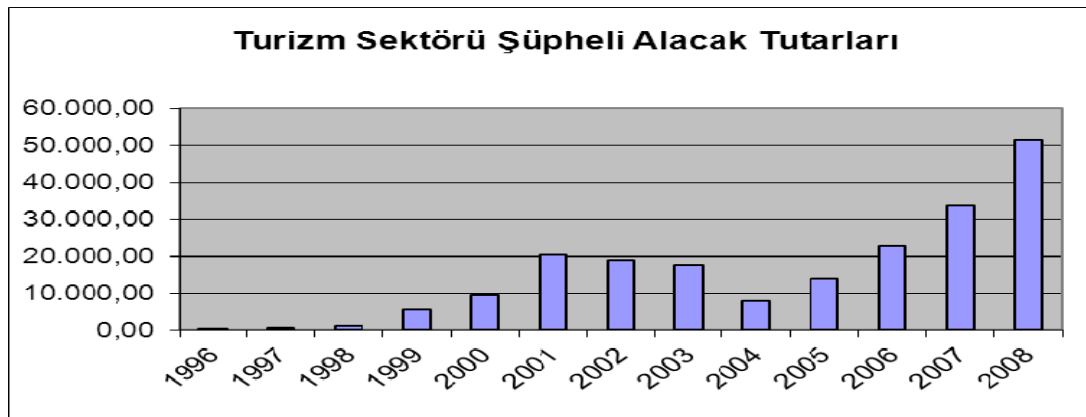
Grafik 11: 1996-2008 Yıllarına Göre İnşaat Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

İnşaat sektöründeki şüpheli alacaklar da genelde artmıştır. 1996 yılında 3.425,66 TL olan bu rakam 1997 yılında 5.806,50 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 4.597,99 TL ye gerilemiştir. 1999 yılında ise 6.718,57 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise inşaat sektöründeki şüpheli alacaklar 9.264,31 TL olmuştur, 2001 yılında ise bir önceki seneye göre yaklaşık % 37,89 oranında artarak 12.041,25 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında 9.455,52 TL ye gerilemiştir, 2003 yılında ise 21.948,90 TL ye çıkmıştır. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 21.420,04 TL ye gerilemiştir, 2005 yılında ise 33.558,27 TL ye çıkmıştır. İnşaat sektöründeki batık krediler 2006 yılında 43.458,70 TL ye, 2007 yılında ise 78.000,64 TL ye çıkmıştır. 2008 yılında ise 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek oran olan 127.870,79 TL ye ulaşmıştır. İnşaat sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 377.567,14 TL'dir. Bu artışın en büyük sebebi hiç şüphesiz 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizdir. Zaten bu krizin sebebi Amerika'da meydana gelen mortgage krizidir.

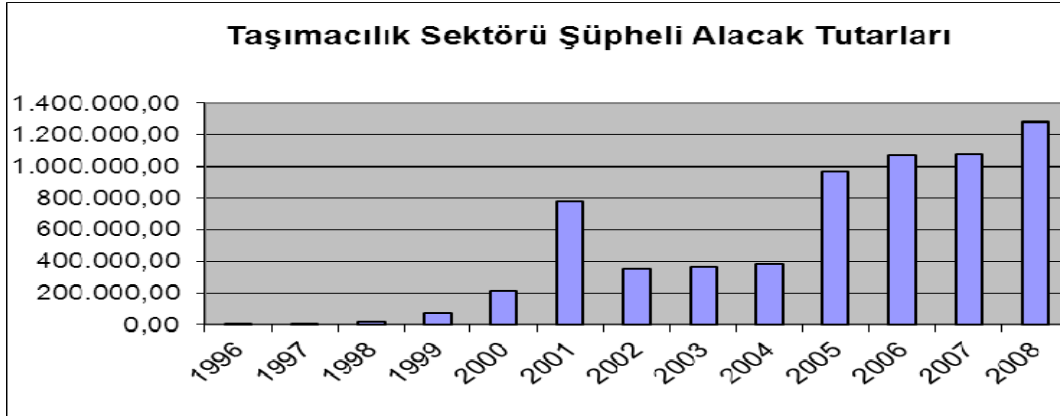
Grafik 12: 1996-2008 Yıllarına Göre Ticaret Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Ticaret sektöründeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 2.450,47 TL olan bu rakam 1997 yılında 5.660,18 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 19.618,38 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise enerji sektöründeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 79,11 oranında artarak 35.140,05 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise ticaret sektöründeki şüpheli alacaklar bir önceki seneye göre yaklaşık % 60,84 oranında artarak 56.519,73 TL olmuştur, 2001 yılında ise yine bir önceki seneye göre yaklaşık % 101,10 oranında artarak 113.662,14 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise 161.936,90 TL olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında ise 183.278,58 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 239.740,79 TL ye, 2005 yılında ise 305.428,41 TL ye çıkmıştır. Ticaret sektöründeki batık krediler 2006 yılında 395.615,72 TL olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ise artarak 605.732,91 TL ye çıkmıştır. 2008 yılında ise % 63,02 gibi astronomik bir oranla, 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 987.473,90 TL ye ulaşmıştır. Ticaret sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 3.112.258,15 TL'dir.

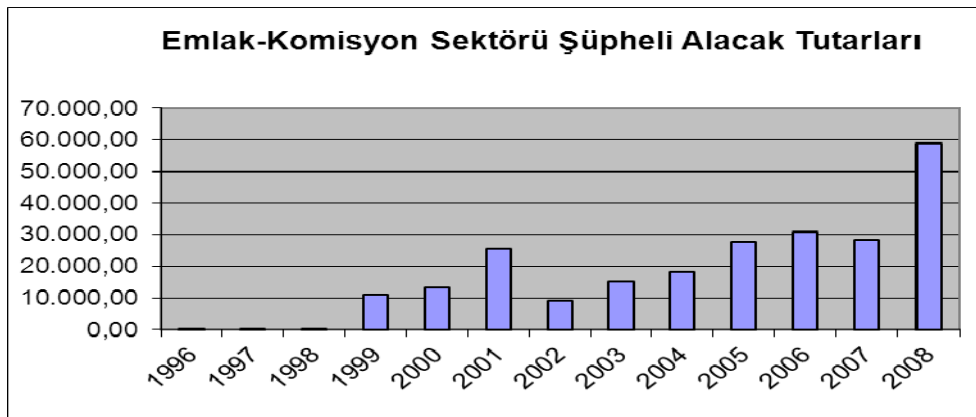
Grafik 13: 1996-2008 Yıllarına Göre Turizm Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Turizm sektöründeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 393,58 TL olan bu rakam 1997 yılında 648,74 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 1.110,04 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise turizm sektöründeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 415,29 oranında artarak 5.719,92 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise turizm sektöründeki şüpheli alacaklar bir önceki seneye göre yaklaşık % 67,57 oranında artarak 9.584,94 TL olmuştur, 2001 yılında ise yine bir önceki seneye göre yaklaşık % 112,48 oranında artarak 20.365,98 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise 2001 yılı krizinin etkisiyle düşüş gösteren hasılat sonucu % 7,55 oranında azalarak 18.828,82 TL ye gerilemiştir. 2003 yılında ise 17.457,52 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 7.790,45 TL ye, 2005 yılında ise 13.836,86 TL ye çıkmıştır. Turizm sektöründeki batık krediler 2006 yılında 22.679,33 TL ye ulaşmıştır. 2006 yılındaki bu büyük artışın en büyük sebeplerinden biri de hiç şüphesiz kuş gribidir. Kuş gribi vakalarının Türkiye'de görülmesinin ardından Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı 2006 Şubat ayında, bir önceki senenin aynı yılına göre % 10,01 düşmüştür. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 2006 yılının ilk iki ayında Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı % 7,4 oranında azalmıştır. 2007 yılında turizm sektöründeki batık krediler 33.513,17 TL ye çıkmıştır. 2008 yılında ise, 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 51.555,94 TL ye ulaşmıştır. Turizm sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 203.485,30 TL'dir.

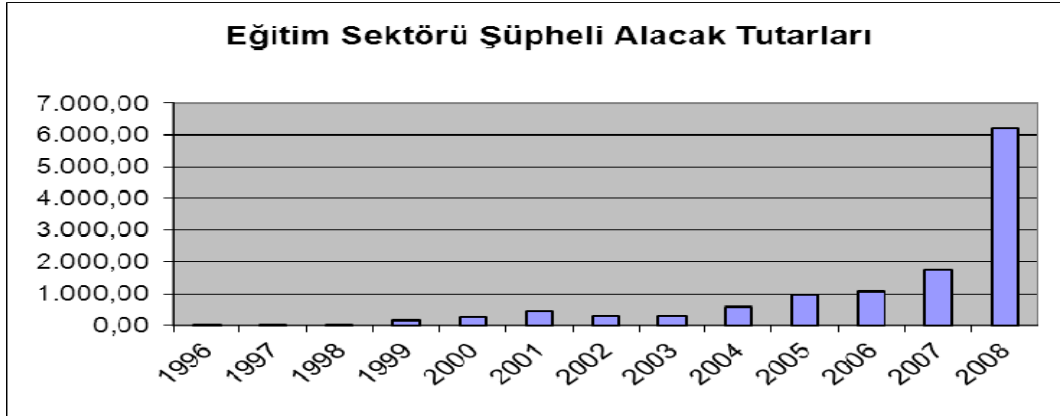
Grafik 14: 1996-2008 Yıllarına Göre Taşımacılık Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Taşımacılık sektöründeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 4.250,08 TL olan bu rakam 1997 yılında 7.090,15 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 19.354,56 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise enerji sektöründeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 254,92 oranında artarak 68.693,58 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise taşımacılık sektöründeki şüpheli alacaklar bir önceki seneye göre yine yaklaşık % 200 oranında artarak 213.582,83 TL olmuştur, 2001 yılında ise bu miktar 778.557,15 TL ye çıkmıştır. 2002 yılında ise % 55,20 oranında azalarak 348.731,23 TL ye gerilemiştir. 2003 yılında ise tekrar artmaya başlayan taşımacılık sektöründeki şüpheli alacaklar 363.160,57 TL ye çıkmıştır. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 380.940,54 TL ye, 2005 yılında ise 968.989,48 TL ye çıkmıştır. Taşımacılık sektöründeki batık krediler 2006 yılında da 1.072.467,02 TL ye çıkmıştır. 2007 yılında 1.076.678,94 TL olan bu miktar. 2008 yılında ise 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 1.279.189,03 TL ye ulaşmıştır. Taşımacılık sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 6.581.705,45 TL'dir.

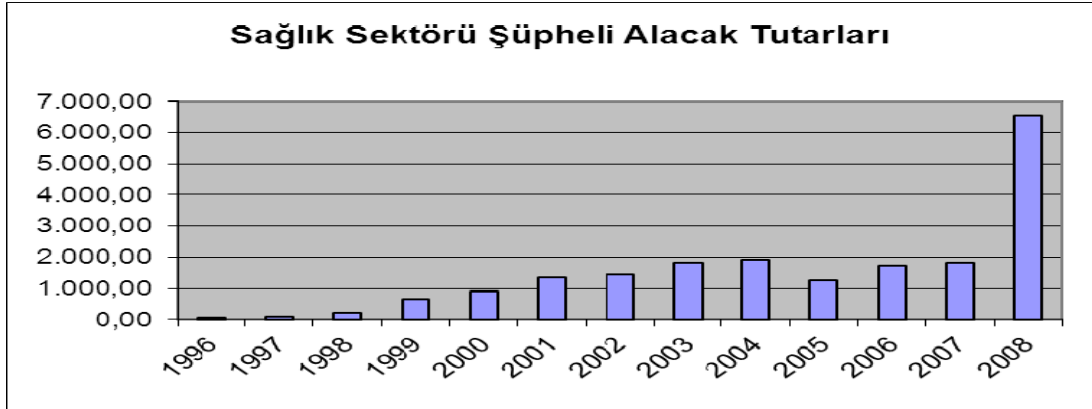
Grafik 15: 1996-2008 Yıllarına Göre Emlak-Komisyon Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Emlak sektöründeki şüpheli alacaklar da genelde artmıştır. 1996 yılında 44,45 TL olan bu rakam 1997 yılında 121,21 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 313,76 TL ye çıkmıştır. 1999 yılında ise bir önceki seneye göre % 341,89 gibi büyük bir oranla 11.041,14 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise emlak sektöründeki şüpheli alacaklar 13.373,62 TL olmuştur, 2001 yılında ise bir önceki seneye göre yaklaşık % 100 oranında artarak 25.772,32 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise % 64,22 oranında azalarak 9.219,86 TL ye gerilemiştir, 2003 yılında ise tekrar artış trendine geçen emlak sektöründeki şüpheli alacaklar, bu yılda 15.151,96 TL ye çıkmıştır. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 18.056,13 TL ye çıkmıştır. 2005 yılında ise 327.680,51 TL ye çıkmıştır. İnşaat sektöründeki batık krediler 2006 yılında 30.923,41 TL ye çıkmıştır, 2007 yılında ise 28.265,30 TL ye gerilemiştir. 2008 yılında ise % 107,72 oranla artarak 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 58.713,78 TL ye ulaşmıştır. Emlak sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 238.677,45 TL'dir. Bu artışın en büyük sebebi hiç şüphesiz 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizdir. İpoteğe dayalı menkul kıymetlerden oluşan fonların ve bu ürünlere yoğun olarak yatırım yapan kurumların yedikleri darbe nedeniyle likitide birden azaldı, sermaye piyasalarında para bulmanın maliyeti arttı. Bu gelişen olaylar emlak sektöründeki batık kredilerin artmasına neden olmuştur.

Grafik 16: 1996-2008 Yıllarına Göre Eğitim Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Eğitim sektöründeki şüpheli alacaklar 1996 yılında 3,05 TL olan bu rakam 1997 yılında 3,94 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 9,28 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise eğitim sektöründeki yüksek batık kredi miktarı göze çarpıyor; % 1.542,78 oranında artarak 152,45 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise eğitim sektöründeki şüpheli alacaklar bir önceki seneye göre % 64 oranında artarak 251,29 TL olmuştur, 2001 yılında ise yine bir önceki seneye göre yaklaşık % 85 oranında artarak 466,84 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise % 39,38 oranında azalarak 282,99 TL ye gerilemiştir. 2003 yılında ise 288,43 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 584,27 TL ye, 2005 yılında ise 973,70 TL ye çıkmıştır. Eğitim sektöründeki batık krediler 2006 yılında 1.069,60 TL'dir. 2007 yılında ise 1.764,94 TL ye çıkmıştır. 2008 yılında ise % 252lik bir artışla, 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 6.213,13 TL ye ulaşmıştır. Türkiye'de eğitim sektörü ekonomik istikrar ve kalkınmaya paralel önem kazandığı için, 2008 yılında yaşanan krizden dolayı eğitim sektöründeki şüpheli alacaklarda artmıştır. Eğitim sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 12.063,90 TL'dir.

Grafik 17: 1996-2008 Yıllarına Göre Sağlık Sektörü Şüpheli Alacak Tutarları

Sağlık sektöründeki şüpheli alacaklar genelde artış trendi göstermiştir. 1996 yılında 47,10 TL olan bu rakam 1997 yılında 90,43 TL ye çıkmıştır. 1998 yılında ise 232,84 TL ye ulaşmıştır. 1999 yılına geldiğimizde ise eğitim sektöründeki yüksek batık kredi miktarı 654,48 TL ye çıkmıştır. 2000 yılında ise enerji sektöründeki şüpheli alacaklar 894,57 TL olmuştur, 2001 yılında ise bir önceki seneye göre yaklaşık % 50 oranında artarak 1.347,52 TL ye ulaşmıştır. 2002 yılında ise 1.455,04 TL ye çıkmıştır. 2003 yılında ise 1.812,67 TL'dir. 2004 yılına geldiğimizde bu miktar 1.928,01 TL ye çıkmış, 2005 1.261,70 TL ye gerilemiştir. Sağlık sektöründeki batık krediler 2006 yılında da 1.707,95 TL ye çıkmıştır. 2007 yılında ise 1.822,18 TL'dir. 2008 yılında ise % 258 gibi büyük bir oranla, 1996-2008 yılları arasındaki en yüksek miktar olan 6.537,06 TL seviyesine ulaşmıştır. Enerji sektöründeki 1996-2008 dönemleri arasındaki toplam şüpheli alacak miktarı 535.156,04 TL seviyelerine çıkmıştır.

8. ALACAKLARIN TAHSİL EDİLMESİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLERE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

8.1. Süreçlerin Analiz Edilmesi Ve Risklerin Belirlenmesi²¹²

Alacak yönetiminde birinci adım, sürecin iyi analiz edilip risklerin belirlenmesidir. Süreçleri destekleyen organizasyon yapısı, bilişim sistemleri, muhasebe sisteminin de birlikte irdelenmesi beklenmektedir. Sistemin etkin olarak işleyip işlemediğini kurulan kontrol mekanizmalarının değerlendirmesi ile anlaşılabacaktır. Örnekleme yöntemi değil bütün veriler ile çalışılıp veri kalitesi, hizmet satışı, tahakkuk, tahsil, takip, tahsil edilmemiş alacaklar, banka ve kasa kayıtları, hukuka intikal etmiş dosyalar üzerinde kapsamlı analizler yapılmalıdır. Bu çalışmalarda süreç yönetimindeki zafiyetlerin tespit edilmesi beraberinde çözüm önerilerinin geliştirilmesini, bu da sorunların çözülmesini sağlayacaktır. Mesleki tecrübemiz bize şirketlerin asıl kayıplarının yolsuzluklar nedeniyle değil süreçlerin yanlış veya etkin tasarlanmamasından kaynaklandığını göstermiştir.

8.2. Risk Esasına Dayalı Müşteri Yönetimi Anlayışına Geçilmesi²¹³

Müşterinin şirketler için velinimet olduğu tartışmasız bir gerçek. Ancak bu her müşteri için söylenemeyeceğine göre müşteri yönetiminde risk esasına dayalı bir yönetim anlayışının olması gerekmektedir. Politika bu çerçevede belirlenmediği takdirde müşteri sayısını ön planda tutan ama net geliri geri plana iten anlayışlar hakim olmaktadır. Bu da müşteriye yönelik gerekli risk değerlendirmelerin yapılmamasına ve iyi niyetli olmayan veya zaman içinde riskli müşteri haline gelmiş olanların erken uyarı sistemleri ile tespit edilememesine yol açmaktadır.

²¹² SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²¹³ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

Riskli müşterilerin meydana getirdiği kayıpları azaltmayı amaçlayan, müşteri risk gruplarını belirleyen gelişmiş bir Riskli Müşteriyi Tahmin Modeli oluşturularak önceden aksiyon alınmasına imkân sağlanmalıdır. Mevcut müşterilerin ödeme performanslarından hareketle Müşteri Skorlaması veya Kredibilitesi'nin yapılması kısa süre içerisinde alınabilecek en etkili yöntemlerden birisidir.

8.3. Tahsilât Politikasının Belirlenmesi Ve Gözden Geçirilmesi²¹⁴

Tahsilât politikalarının belirlenmesinde şirketin bulunduğu sektör, satılan hizmet, uygulanan kredi politikası ve muhatap olunan müşteri kitlesi gibi birçok parametreler belirleyecektir. Katı veya esnek politikalar genel ekonomik gidişattan da etkilenecektir. Burada en önemli husus, bu politikaların şirket ve piyasa realitesine uygun olarak belirlenmesi ve dönemsel olarak uygulanan politikaların sonuçlarının değerlendirilerek gerekli revizelerin yapılmasıdır.

8.4. Sektörel Hafızanın Paylaşılması²¹⁵

İlgili birimlerin öncülüğünde, bankacılık sektöründe mevcut KKB (Kredi Kayıt Bürosu) sistemine benzer, bir yapının oluşturulması ilgili sektörler için hayati önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sektörler arası bilgi paylaşımının da sağlanması müşteri riskinin yönetiminde önemli bir aşama olacaktır.

8.5. Veri Kalitesinin İyileştirilmesi²¹⁶

Özellikle müşteri bilgilerinin tamlığı ve doğruluğunun sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Sahte kimlikli kötü niyetli müşteriler ile

²¹⁴ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²¹⁵ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²¹⁶ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

karşılaşılabileceği gibi, müşterinin kendisi veya firması hakkında sunduğu bilgilerin değişik kaynaklardan çapraz kontrolünün sağlanarak teyit edilmesi gereklidir. Özellikle büyük ölçekli firmaların başvurabileceği, yararlanabileceği önemli bilgi kaynakları vardır. Bu kaynakların başında İçişleri Bakanlığı'nın Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNIS), Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Mükellef Bilgi Sistemi önemli başvuru kaynağıdır. Bu sistemlerle uyum sağlanarak müşteri bilgilerinin teyidi veya kayıtlarının yapılması mümkündür.

Diğer önemli bir husus raporlama mekanizmasının fiili durumu üst yöneticilere zamanında ve doğru olarak yansıtacak raporlama mekanizmasının kurulmasıdır. Bu anlamada kontrol edilmiş güvenilir bilgilerle çalışmak doğru kararların zamanında alınması için kritik önem taşır.

Sistem yöneticilerinin veri kalitesini sürekli iyileştirme ve geliştirmeye yönelik çalışmaların yapması ve bunun üst yönetim tarafından talep ve takip edilmesi önerilecek diğer hususlardır.

8.6. Yolsuzlukla Mücadele Sistemi²¹⁷

Özellikle büyük ölçekli firmalarda bankacılık veya Telekom sektöründe dâhili yolsuzluklardan ziyade dış kaynaklı yolsuzluk teşebbüsleri ile daha çok karşılaşılır. Yolsuzlukla mücadele bir bilinç ve sistematik yaklaşım işidir. Bu farkında lığın tepe yönetimden ilgili personele kadar sağlanması mücadeleyi etkiler.

Bu alanda teknoloji ve sistem tabanlı çözümlerde geliştirilmiştir. Telekom sektöründe müşteri davranışlarını esas alan riskli müşteriye tespit etmeye yönelik "Yolsuzluk Yönetim Sistemi ve Gelir Güvencesi Sistemleri" örnek gösterilebilir. Buna benzer sistemlerin kurulması ve etkin olarak işletilmesi alacak yönteminde etkinliği doğrudan etkileyecek sistematik yaklaşımlardır.

²¹⁷ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

8.7. Kurumsal Hafızanın Oluşturulması Ve Etkin İşletilmesi²¹⁸

Özellikle bazı sektörlerde şirketlerin milyonları bulan müşterileri vardır. Bu müşterilerin yükümlülüklerini yerine getirmeyip tekrar hizmet alma başvurusunda bulunurlar. Özellikle alacaklısı olunan müşterilere ilişkin bir bilgi sistemine ihtiyaç vardır. Bu sistem sayesinde müşteri tekrar şirkete başvurduğunda ve hizmet almak istediğinde geçmişteki borçlarına ilişkin bilgilerin görülebilmesi gerekir. Bir nevi kara liste uygulaması olarak adlandırılan bu sistem sayesinde riskli müşterileri tespit ve alacakların etkin tahsil edileme imkânı artar.

8.8. Bilişim Sistemlerinin Süreci Destekleyecek Şekilde Yapılandırılması²¹⁹

Bilişim çağı olarak adlandırılan günümüz dünyasında süreçler bilişim sistemleri tarafından desteklendikçe etkin yönetimden bahsedilebilmektedir. Müşteri bilgi sistemi, tahakkuk, tahsil, hukuki takip ve muhasebe sistemlerinin süreci etkin olarak desteklemeleri yeterli olamaz. Bunların entegre olarak ta çalıştırılması gereklidir. Bu anlamda dünyada geliştirilen teknolojik çözümleri seçerken bunların birbirlerini de desteklemesine önem verilmelidir.

8.9. Muhasebe Sisteminin Müşteri Esasına Dayalı Olarak İşletilmesi²²⁰

Ana hesaplarda müşterilerin bilgilerinin alt hesap olarak açılıp talip edilmesinin sağlanması müşteri performansı ve alacak takibinde önemli avantajlar sağlar.

²¹⁸ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²¹⁹ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²²⁰ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

8.10. Birimler Arasındaki Koordinasyonun Sağlanması Ve Uyumlu Hedeflerin Belirlenmesi²²¹

Finans biriminin başkanlığında pazarlama, müşteri ilişkileri, hukuk ve bilgi teknolojilerine ait birimlerin biri birleri ile koordineli çalışmaya başlaması, alacak yönetimi, şüpheli alacak yönetimi, fraud gibi alanlarda üst yönetimin izleyeceği göstergelerin belirlenmesi yerinde olacaktır. Yine üst yönetimin belirleyeceği performans kriterleri arasındaki uyumun gözetilmesi uygulamada birliğin sağlanması açısından önemlidir.

8.11. Denetim²²²

Denetimde güçlü yapıların oluşturulması ve araçların kullanılması alacak yönetimi içinde değeri milyonlarca dolar ile ifade edilen geri dönüşler sağlayabilir. Yapılan işlemlerin bağımsız bir göz tarafından incelenmesi gereklidir. Süreç esasına dayalı olan denetim çalışmaları süreçlerde yaşanan kontrol zafiyetlerin nedenleri ile ortaya çıkartır. Bu çalışmaların örnekleme yöntemiyle değil mümkünse tüm veriler üzerinde yapılması yaşanan risklerin matematiksel büyüklüğünü ortaya çıkartır. Bunu süreklilik arz eden bir altyapı kurularak desteklenmesi sürekli denetim mekanizması ile olur. Bunun yapılandırılması riskli alanların tespitini ve denetlenmiş güvenilir verilerin üst yönetime raporlanmasını sağlar. Bu da alacak yönetimi konusunda karar alma mekanizmasının etkin kullanımına katkıda bulunmak demektir.

8.12. Alacak Yönetim Sürecini Destekleyen Organizasyon Yapısının Kurulması²²³

Şirketlerde tahakkuk ve tahsil süreçlerini etkin yöneten servislerin yapılandırılması ve çalıştırılması önemlidir. Bu birimlerce müşterilerin iyi izlenmesi, ödemesi gecikenlerin uyarılması, borçlulara vadeden önce

²²¹ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²²² SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²²³ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

hatırlatma yapılması, performansı düşük müşterilerin kredi limitlerinin azaltılması, müşteriye erişim kanallarının artırılması ve erişimin sağlanması, beklenen faaliyetler arasındadır.

8.13. Olağanüstü Dönemlere İlişkin Hazırlık Yapılması²²⁴

Şirket dışında gerçekleşen olumsuzlukları önlenemeyebilir. Ancak bunun etkilerinin azaltılması bu tür dönemlere karşı şirketin nasıl hazırlık yaptığı ile ilgilidir. Bu anlamda tahsil ve kredi politikasının gözden geçirilmesi, belirli müşterilerin özel olarak ödeme davranışının incelenmesi ve B planının hazır olması harici faktörlerin etkisi azaltacaktır.

8.14. Hukuki Takip Sistemi²²⁵

Kurum içi ve dışında alacaklara tahsil ile görevlendirilen avukat veya hukuk bürolarının performans kriterlerinin belirlenmesi ve bunların izlenmesi alacalarda etkinliği arttıran bir başka unsurdur. Hukuki takip masrafları da önemli miktarlara ulaşmaktadır. Maliyet yönetimi açısından da bunun değerlendirilmesi ve hukuka intikal etmeyip idari takip mekanizmalarının işletilip işletilemeyeceğine karar verilemesi de dikkatle değerlendirilmesi gereken hususlardır.

²²⁴ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

²²⁵ SEVİMLİ, Abdullah, The Deloitte Times, Kasım - Aralık 2009 s:6

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REGRESYON YOLUYLA BATIK KREDİLERİN EKONOMİK KRİZLERLE İLİSKİLERİNİN ANALİZ EDİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, ilk iki bölümde teorik olarak anlatılan batık kredileri hesaplama yöntemleri ile enflasyon değişkenleri arasındaki ilişki birlikte değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle 1998 – 2008 yıllarında İMKB’ ye kote olan şirketlerin şüpheli ticari alacakları ile ilgili yılda gerçekleşen cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasında regresyon yöntemi ile ilişki aranacak ve açıklanmaya çalışılacak ardından 1998-2008 yılları arasında T.C. Merkez bankası tarafından yayınlanan genel sektör bilançolarında yer alan şüpheli alacaklar ile cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkinin araştırılacak ve alt sektörlerin şüpheli alacakları ile cari fiyatlarla gayri safi hasıla arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmada ilk olarak kullanılacak analiz yöntemleri kısaca anlatılacak; daha sonra analizde kullanılacak seriler tanıtılarak uygulamaya geçilecektir.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Analizde regresyon yöntemi içinde yer alan En Küçük Kareler yönteminden faydalanılarak cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla ile İMKB’ ye kote şirketlerin Batık kredileri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılacaktır. 1998 – 2008 yıllarında İMKB’ ye kayıtlı şirketlerin şüpheli ticari alacakları araştırmamız için batık kredi olarak değerlendirilecektir. Cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla bağımsız değişken olarak, batık krediler cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasılaya bağımlı değişken olarak değerlendirilecektir. En Küçük Kareler yöntemi ile hesaplanan fonksiyonun gözlem süresi içinde cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıladaki değişimin batık kredilerdeki değişimleri ne oranda açıklayabildiğini Korelasyon ve Determinasyon Katsayılarından faydalanılarak belirlenmektedir.

Yeterli gözlem yapılmasına rağmen korelasyon ve dolayısıyla determinasyon katsayısı düşük çıkarsa elde edilen fonksiyona güvenilip güvenilmeyeceğini belirlemek için “t” testi yapılır. “t” değerini veren formül aşağıdaki gibidir;

$$t = r \sqrt{\frac{n - 2}{1 - r^2}}$$

En küçük kareler yöntemi ile elde edilen fonksiyonun %5 anlamlılık seviyesinde anormal dönem olup olmadığı test edilecektir. Bunun için fonksiyonun standart sapması bulunarak hata payı iki standart sapma aralığında değerlendirilecektir.

2. ARAŞTIRMANIN UYGULAMASI

2.1. 1998-2008 Yılları Arasında İmkb’ye Kote Şirketlerin Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında İMKB’ ye kayıtlı olan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla araştırmamızda büyüme verilerimizi oluşturmaktadır.

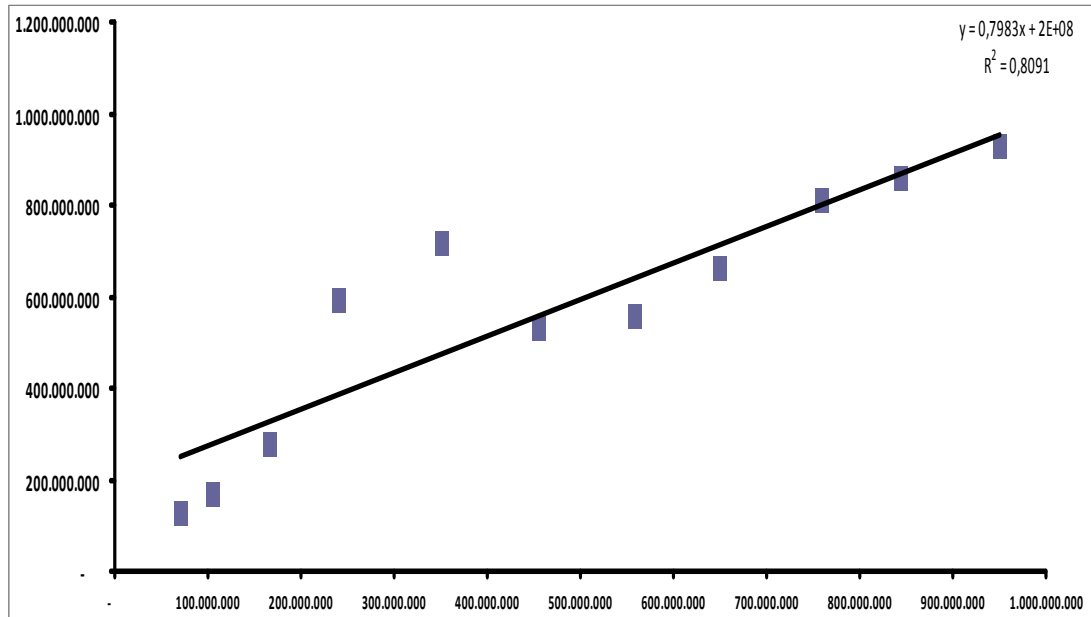
Araştırmamızda büyüme bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 12: Yıllara Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredi Dağılımı

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	70.203.147.000,00	127.891.781,00
1999	104.595.916.000,00	169.299.672,04
2000	166.658.021.000,00	279.921.864,29
2001	240.224.083.000,00	594.022.758,50
2002	350.476.089.000,00	718.016.581,47
2003	454.780.659.000,00	534.606.872,36
2004	559.033.026.000,00	558.902.659,94
2005	648.931.712.000,00	661.547.475,37
2006	758.390.785.000,00	812.183.249,28
2007	843.178.421.000 ,00	860.451.561,75
2008	950.534.251.000,00	930.206.887,43
11	5.147.006.111.120,00	6.247.051.363,39

Batık krediler ile cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 18: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredilerin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 13: İmkb'ye Kote Şirketlerin Şüpheli Alacakları İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Fonksiyonu Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

n	Xy	x ²	y ²
2008	884.193.506.744.165	710.949.850.348.631	865.284.853.403.604
2007	725.514.189.536.464	903.515.361.783.273	740.376.890.100.805
2006	615.952.292.155.864	575.156.583.091.432	659.641.630.411.019
2005	429.299.135.636.546	421.112.366.594.831	437.645.062.168.421
2004	312.445.045.142.239	312.517.924.002.925	312.372.183.276.829
2003	243.128.865.928.139	206.825.448.160.566	285.804.507.971.440
2002	251.647.643.668.257	122.833.489.309.755	515.547.811.265.806
2001	142.698.572.471.460	57.707.610.077.380	352.863.037.614.761
2000	46.651.224.066.576	27.774.896.116.981	78.356.250.109.584
1999	17.708.054.197.160	10.940.305.547.697	28.662.378.951.158
1998	8.978.405.522.042	4.928.481.871.108	16.356.307.647.352
11	3.678.216.935.068.910	3.354.262.316.904.580	4.292.910.912.920.780

$$a = \frac{11 * 3.678.216.935.068.910 - 5.147.006.111 * 6.247.051.363,39}{11 * 3.354.262.316.904.580 - (5.147.006.111)^2} \quad a = 0,80$$

$$b = \frac{6.247.051.363,39 - 0,80 * 5.147.006.111}{11} \quad b = 194.368.325,26$$

$$y = 0,80x + 194.368.325,26$$

$$r = \frac{11 * 3.678.216.935.068.910 - 5.147.006.111 * 6.247.051.363,39}{\sqrt{[11 * 3.354.262.316.904 - (5.147.006.111)^2][11 * 4.292.910.912.920 - (6.247.051.363,39)^2]}}$$

$$r = 0,90 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,81 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,90 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,81}} \right\}$$

$$t = 6,19$$

Araştırmamızda cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,80x + 194.368.325,26$ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,90 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,81 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,81 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,81'i saptanmış fonksiyon göre cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıladaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,19 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

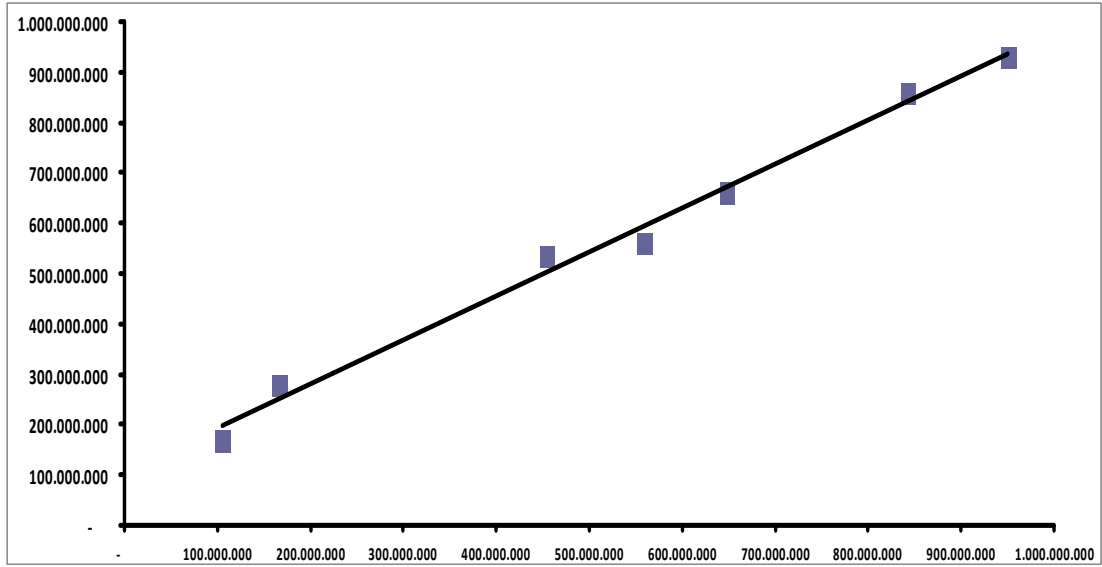
1998 – 2008 yılları arasında İMKB'ye kote her yıl ortalama 300 şirketin tahmini 3.000 adet bilançosunun incelenmesine ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 6,19 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

$$y = 0,80 \chi + 194.368.325,26 + 2\varepsilon \quad y = 0,80 \chi + 194.368.325,26 - 2\varepsilon$$

Tablo 14: İmkb'ye Kote Şirketlerin İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

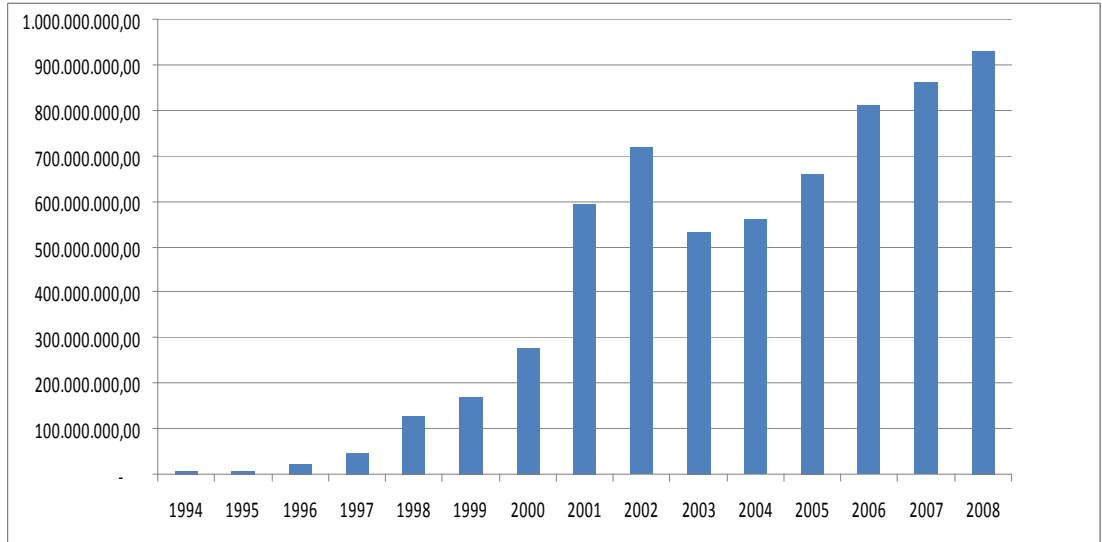
Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	930.206.887	1.066.927.885,63	839.485.234,66
2007	860.451.562	981.222.706,73	753.780.055,77
2006	812.183.249	913.534.351,31	686.091.700,35
2005	661.547.475	826.150.093,47	598.707.442,51
2004	558.902.660	754.381.443,25	526.938.792,28
2003	534.606.872	671.153.846,04	443.711.195,07
2002	718.016.581	587.884.573,36	360.441.922,40
2001	594.022.758	499.867.294,76	272.424.643,80
2000	279.921.864	441.137.438,07	213.694.787,11
1999	169.299.672	391.591.512,85	164.148.861,88
1998	127.891.781	364.134.798,23	136.692.147,27

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda İmkb'ye Kote şirketler anormal dönem olarak 1998, 2001, 2002 ve 2006 dönemleri araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %99 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (S_e : 113.721.325,48)

Grafik 19: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve İmkb'ye Kote Şirketlerin Batık Kredilerin Dağılımı

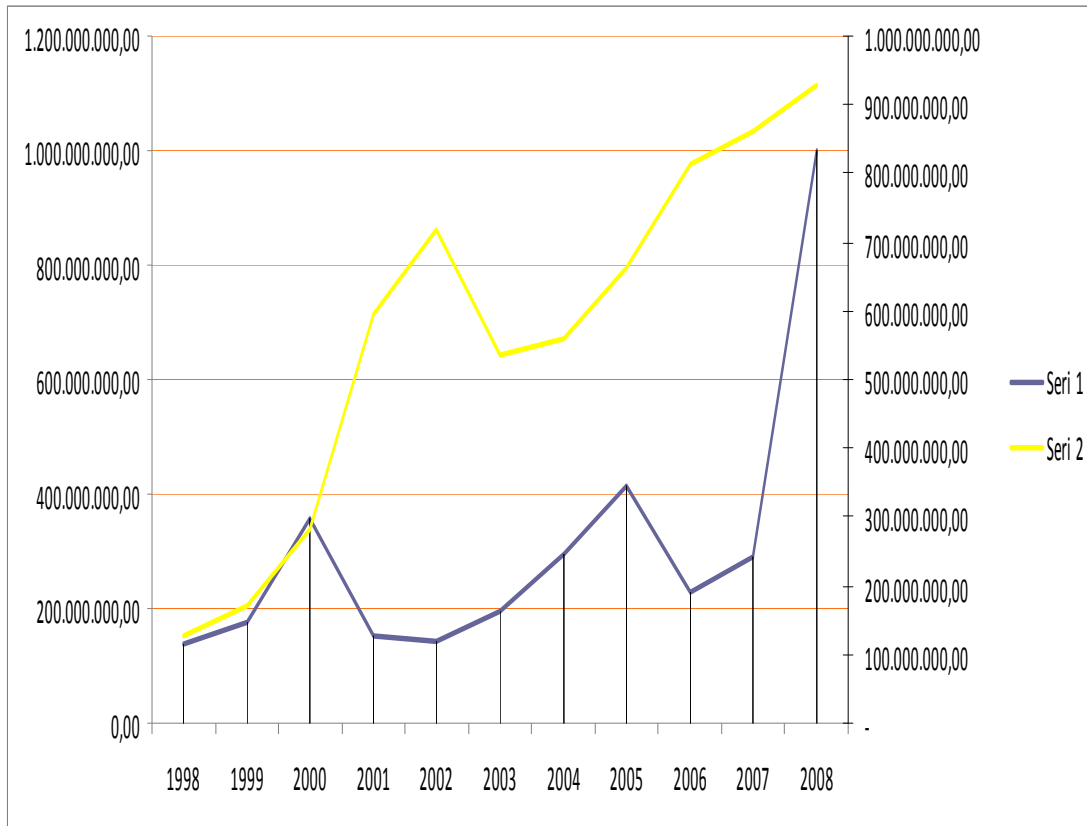
Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,87x + 105.561.239,19$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile büyüme rakamlarının batık kredilerle 1,00 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,99 oranında açıkladığı görülmüştür.

Grafik 20: Yıllara Göre Batık Krediler

Grafik 20'de yıllar itibariyle Batık Kredilerin dağılımı gösterilmektedir. 1994, 1995, 1996 ve 1997 yıllarında diğer yıllara oranla batık kredilerin daha düşük olmasının ana sebebi şirketlerin bilançolarını Muhasebenin Genel

Kabul Görmüş İlkelerinden olan “tam açıklama” kavramını gerektiği gibi uygulamamasından kaynaklanmaktadır. 1998 ve 1999 yıllarında Asya tabanlı gelen krizle batık kredilerin artışı, 2000 ve 2001 finansal krizinde 700 milyonu geçtiği; fakat alınan önlemlerle güçlenen ekonomimizin Arjantin krizini daha rahat atlattığı; ama Dünya genelinde büyük daralmalara neden olan 2008 finansal krizinin etkisi görülmektedir.

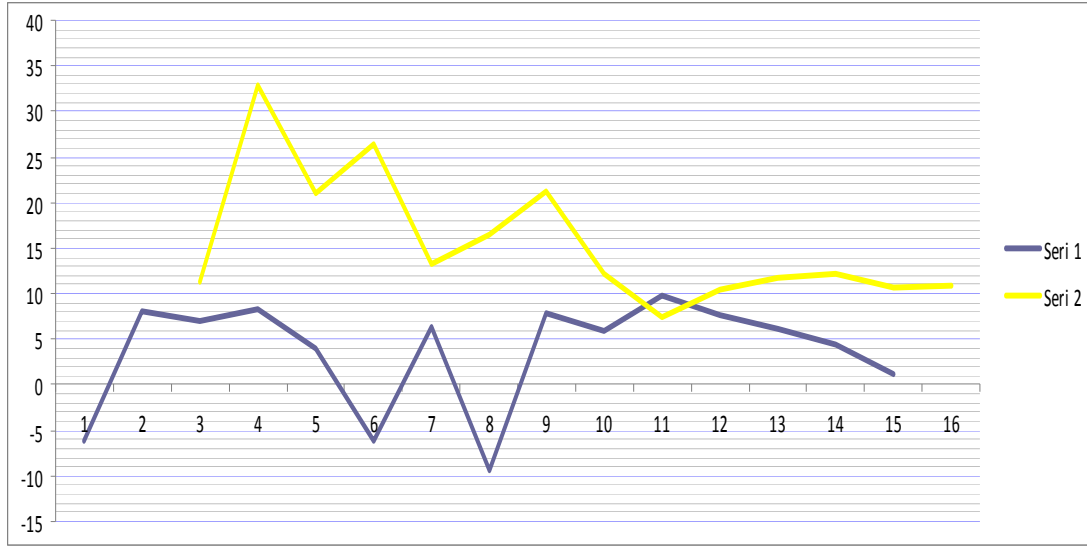
Grafik 21: İmkb İşlem Hacmi İle Batık Kredilerin Karşılaştırılması

Grafik 21’de seri 2 batık kredileri ifade ederken seri 1 borsa işlem hacmini ifade etmektedir. Aralarında ters ilişki olması beklenmektedir; ancak 2007 2008 yılları arasında borsanın işlem hacmi artarken batık kredilerin oranının da artması dünya genelinde finansal kriz olmasının yanında sıcak paranın ülkemize gelmesinin sonucu olduğu düşünülmektedir.

Tablo 15: Yıllara Göre Batık Kredilerin Artış Oranı İle Gsmh'nın Büyüme Oranının Karşılaştırılması

YILLAR	BÜYÜME ORANI	BATIK KREDİLER ORANI
1994	-6,1	1
1995	8	1,1
1996	7,1	3,7
1997	8,3	7,8
1998	3,9	20,6
1999	-6,1	27,2
2000	6,3	45,0
2001	-9,4	95,5
2002	7,9	115,5
2003	5,9	86,0
2004	9,9	89,9
2005	7,6	106,4
2006	6,1	130,6
2007	4,5	138,4
2008	1,1	149,6

Tablo 14'de Enflasyon göstergelerinden sayılan GSMH büyüme oranı ile batık krediler karşılaştırılmaya çalışılmış ve arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için batık krediler önceki yıla oranla ne kadar arttığı hesaplanmış, aşağıdaki batık kredilerin artış oranı ile GSMH'nın büyüme oranının karşılaştırılması grafiğine ulaşılmıştır.

Grafik 22: Batık Kredilerin Artış Oranı İle Gsmh'nın Büyüme Oranının Karşılaştırılması

Batık kredilerin artış oranı ile GSMH'nın büyüme oranının karşılaştırılması grafiğinde seri 1 büyüme oranını, seri 2 batık kredilerin önceki yıla oranını ifade etmektedir. 1999 ve 2001 yıllarındaki krizler cari açıkla beraber gelen enflasyon sonucu büyüme oranın azaldığı ve batık kredi oranında tam tersi yönde hareket ettiği görülmektedir.

2.2. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Genel Sektör Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan sektör bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda büyüme oranı verilerimizi oluşturmaktadır.

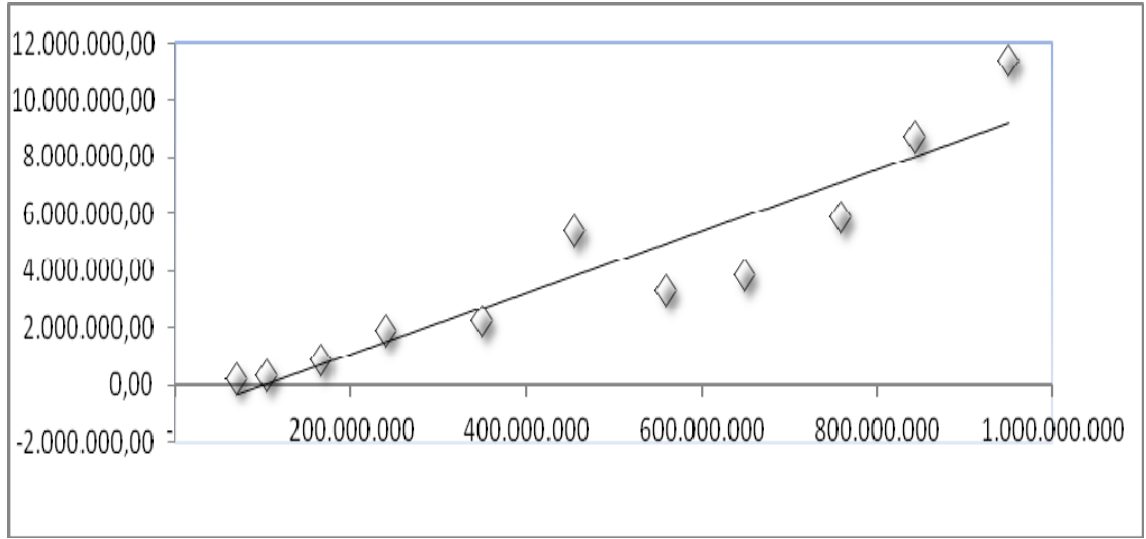
Araştırmamızda cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 16: Yıllara Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	70.203.147	167.893,2
1999	104.595.916	328.541,1
2000	166.658.021	831.512,4
2001	240.224.083	1.854.503,4
2002	350.476.089	2.243.865,1
2003	454.780.659	5.363.001,6
2004	559.033.026	3.325.994,0
2005	648.931.712	3.808.385,6
2006	758.390.785	5.853.787,9
2007	843.178.421	8.697.035,9
2008	950.534.251	11.347.586,8
11	5.147.006.111,12	43.822.106,88

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 23: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Batık Kredilerin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 17: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

xy	x ²	y ²
10.786.269.902.109	710.949.850.348.631	128.767.725.843.107
7.333.152.992.764	903.515.361.783.273	75.638.433.271.948
4.439.458.836.061	575.156.583.091.432	34.266.833.305.027
2.471.382.165.881	421.112.366.594.831	14.503.800.634.550
1.859.340.483.106	312.517.924.002.925	11.062.236.008.212
2.438.989.384.888	206.825.448.160.566	28.761.785.711.110
786.421.058.949	122.833.489.309.755	5.034.930.501.731
445.496.373.734	57.707.610.077.380	3.439.182.782.722
138.578.210.236	27.774.896.116.981	691.412.859.712
34.364.057.879	10.940.305.547.697	107.939.258.988
11.786.629.973	4.928.481.871.108	28.188.121.569
30.745.240.095.584	3.354.262.316.904.580	302.302.468.298.680

$$a = \frac{11 * 30.745.240.095.584.500,00 - 5.147.006.111,12 * 43.822.106,88}{11 * 3.354.262.316.904.580.000,00 - (5.147.006.111,12)^2}$$

$$a = 0,01$$

$$b = \frac{43.822.106,88 - 0,01 * 5.147.006.111,12}{11}$$

$$b = -1.081.678,61$$

$$y = 0,01x - 1.081.678,61$$

$$r = \frac{11 * 30.745.240.095.584.500,00 - 5.147.006.111,12 * 43.822.106,88}{\sqrt{[11 * 3.354.262.316.904.580 - (5.147.006.111)^2][11 * 302.302.468.298.680 - (43.822.106)^2]}}$$

$$r = 0,93 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,87 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,93 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,87}} \right\}$$

$$t = 7,73$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,01x - 1.081.678,61$ ²²⁶ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,93 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,87 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,93 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,87'sini saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,13 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan genel sektör bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 7,73 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

2.2.1. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Ticaret Sektör Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan ticaret sektörü bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

²²⁶ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 1E-11x^2 + 0,0008x + 497694$ fonksiyonu elde edilmekte, R2 ise %91,05 çıkmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan ticaret sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda büyüme verilerimizi oluşturmaktadır.

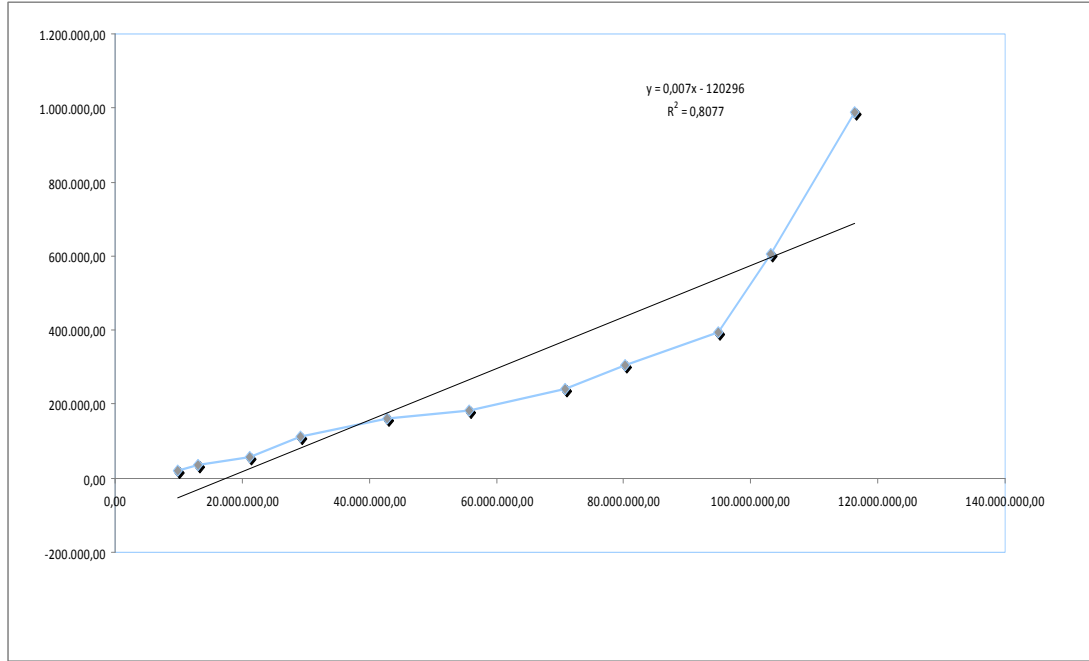
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 18: Yıllara Göre Ticaret Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	9.836.179	19.618,38
1999	12.992.298	35.140,05
2000	21.121.955	56.519,73
2001	29.140.019	113.662,14
2002	42.820.198	161.936,90
2003	55.754.340	183.278,58
2004	70.762.478	239.740,79
2005	80.211.869	305.428,41
2006	94.856.320	395.615,72
2007	103.129.169	605.732,91
2008	116.297.110	987.473,90
11	636.921.936,14	3.104.147,50

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 24: Ticaret Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri n Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 19: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

Yıllar	xy	x ²	y ²
2008	114.840.361.399.183,00	10.635.625.589.853.600,00	975.104.711.081,00
2007	62.468.731.499.636,00	13.525.017.832.879.200,00	366.912.353.411,21
2006	37.526.651.142.984,90	8.997.721.443.629.320,00	156.511.796.328,66
2005	24.498.983.523.309,90	6.433.944.008.387.240,00	93.286.511.802,56
2004	16.964.652.134.064,30	5.007.328.357.517.630,00	57.475.643.992,42
2003	10.218.576.431.408,20	3.108.546.428.901.310,00	33.591.038.986,49
2002	6.934.169.938.665,69	1.833.569.373.291.320,00	26.223.557.962,24
2001	3.312.117.063.573,28	849.140.721.591.443,00	12.919.082.978,68
2000	1.193.807.254.766,78	446.136.981.324.464,00	3.194.480.218,39
1999	456.549.976.156,64	168.799.798.309.796,00	1.234.823.043,72
1998	192.969.878.306,71	96.750.408.067.517,60	384.880.794,59
11	278.607.570.242.056,00	51.102.580.943.752.800,00	1.726.838.880.599,94

$$a = \frac{11 * 278.607.570.242.056,00 - 636.921.936,14 * 3.104.147,50}{11 * 51.102.580.943.752.800,00 - (636.921.936,14)^2}$$

$$a = 0,00695$$

$$b = \frac{3.104.147,50 - 0,00695 * 636.921.936,14}{11}$$

$$b = - 120.295,69$$

$$y = 0,00695 x - 120.295,69$$

$$r = \frac{11 * 278.607.570.242.056,00 - 636.921.936,14 * 3.104.147,50}{\sqrt{[11 * 51.102.580.943.752.800,00 - (636.921.936,14)^2] [11 * 1.726.83880.599 (3.104.147,50)^2]}}$$

$$r = 0,89874 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,81 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,89 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,81}} \right\}$$

$$t = 6,125$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,00695 x - 120.295,69$ ²²⁷ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,90 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,82 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,90 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,81'sini

²²⁷ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 1E-12x^2 - 0,0006x + 106853$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %94,79 çıkmaktadır.

saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,19 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan ticaret sektör bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 6,125 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

$$y = 0,00695 \chi - 120.295,69 + 2\varepsilon$$

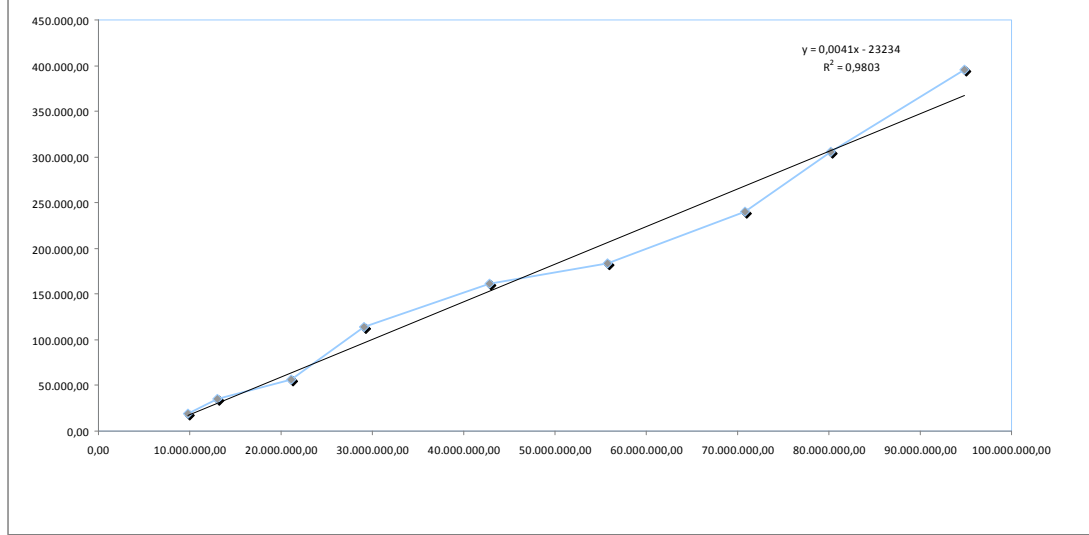
$$y = 0,00695 \chi - 120.295,69 - 2\varepsilon$$

Tablo 20: Ticaret Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	987.473,90	932.010,44	444.217,47
2007	605.732,91	840.476,86	352.683,90
2006	395.615,72	782.970,26	295.177,30
2005	305.428,41	681.173,11	193.380,14
2004	239.740,79	615.488,08	127.695,12
2003	183.278,58	511.162,84	23.369,88
2002	161.936,90	421.254,46	- 66.538,51
2001	113.662,14	326.160,19	- 161.632,78
2000	56.519,73	270.424,66	- 217.368,30
1999	35.140,05	213.913,43	- 273.879,54
1998	19.618,38	191.974,47	- 295.818,49

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda ticaret

sektöründe anormal dönem olarak 2007 ve 2008 dönemleri araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %98 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (S_e :121,948,24)

Grafik 25: Ticaret Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,00412x - 23.234,45$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile 1998-2006 yılları arasında büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,99 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,98 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.2. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Ulaştırma, Taşımacılık Sektörleri Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan ulaştırma, taşımacılık sektörlerinin bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan ilgili sektörün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda büyüme verilerimizi oluşturmaktadır.

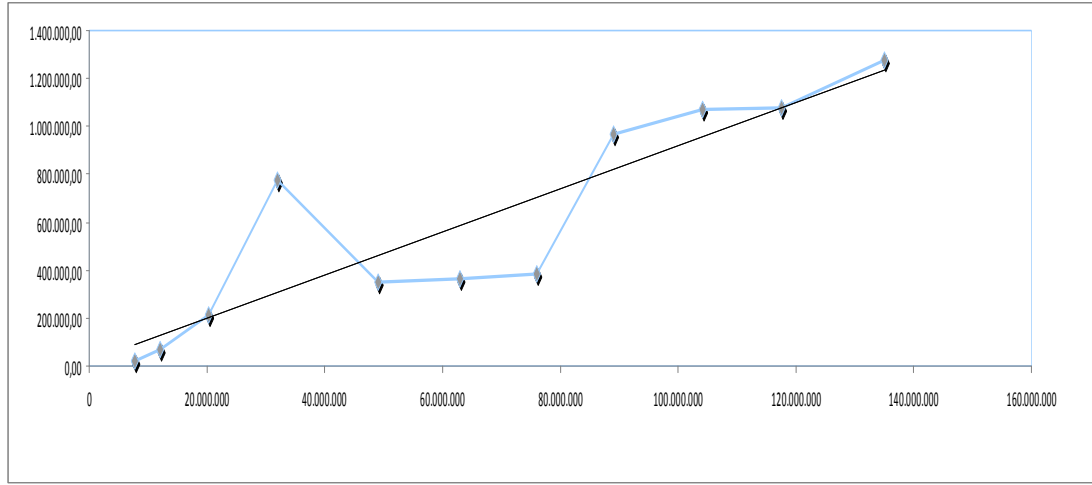
Araştırmamızda büyüme bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 21: Yıllara Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Ulaştırma, Taşımacılık Sektörlerinin Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	7.735.727	19.354,56
1999	12.102.368	68.693,59
2000	20.299.164	213.582,83
2001	31.963.787	778.577,15
2002	49.025.450	348.731,23
2003	62.934.587	363.160,57
2004	76.021.278	380.940,54
2005	89.087.295	968.989,48
2006	104.123.045	1.072.467,02
2007	117.583.068	1.076.678,94
2008	135.030.193	1.279.189,03
11	705.905.961,56	6.570.364,94

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 26: Enflasyon Ve Ulaştırma, Taşımacılık Sektörlerinin Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 22: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

Yıllar	xy	x ²	y ²
2008	172.729.142.140.173,00	13.825.777.864.753.300,00	1.636.324.584.705,85
2007	126.599.213.297.792,00	18.233.153.020.702.900,00	1.159.237.546.299,60
2006	111.668.531.301.879,00	10.841.608.446.800.000,00	1.150.185.504.697,81
2005	86.324.651.601.864,90	7.936.546.120.342.100,00	938.940.612.350,67
2004	28.959.586.926.926,80	5.779.234.680.827.210,00	145.115.698.063,02
2003	22.855.360.545.329,20	3.960.762.260.857.140,00	131.885.599.602,73
2002	17.096.705.597.715,50	2.403.494.780.855.190,00	121.613.470.777,31
2001	24.886.273.710.269,70	1.021.683.648.220.810,00	606.182.373.830,66
2000	4.335.552.803.085,10	412.056.049.581.341,00	45.617.624.416,48
1999	831.355.071.588,64	146.467.307.815.012,00	4.718.809.032,31
1998	149.721.563.144,70	59.841.479.779.147,00	374.598.799,25
11	596.436.094.559.769,00	64.620.625.660.534.300,00	5.940.196.422.575,68

$$a = \frac{11 * 596.436.094.559.769,00 - 705.905.961,56 * 6.570.364,94}{11 * 64.620.625.660.534.300,00 - (705.905.961,56)^2} \quad a = 0,01$$

$$b = \frac{6.570.364,94 - 0,01 * 705.905.961,56}{11} \quad b = 16.719,54$$

$$y = 0,01x + 16.719,54$$

$$r = \frac{11 * 596.436.094.559.769,00 - 705.905.961,56 * 6.570.364,94}{\sqrt{[11 * 64.620.625.660.534.300 - (705.905.961,56)^2][11 * 5.940.196422.575,68 - (6.570.364,94)^2]}}$$

$$r = 0,89 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,78 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,89 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,78}} \right\}$$

$$t = 5,69$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,01x + 16.719,54$ ²²⁸fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,89 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,78 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,89 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,78'ini saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan

²²⁸ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 2E-11x^2 + 0,0059x + 82005$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %79,07 çıkmaktadır.

0,22 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan ulaştırma ve taşımacılık sektörleri bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 6,44 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, taşımacılık sektöründe gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

$$y = 0,01 \chi + 16.719,54 + 2\varepsilon \quad y = 0,01 \chi + 16.719,54 - 2\varepsilon$$

Tablo 23: Taşımacılık Sektöründe İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	1.279.189,03	1.603.909,63	872.811,19
2007	1.076.678,94	1.446.062,56	714.964,12
2006	1.072.467,02	1.324.287,46	593.189,02
2005	968.989,48	1.188.256,51	457.158,06
2004	380.940,54	1.070.046,05	338.947,61
2003	363.160,57	951.648,56	220.550,12
2002	348.731,23	825.810,26	94.711,82
2001	778.577,15	671.450,52	-59.647,93
2000	213.582,83	565.918,71	-165.179,73
1999	68.693,59	491.760,92	-239.337,52
1998	19.354,56	452.255,19	-278.843,25

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda taşımacılık sektöründe anormal dönem çıkmamıştır.

(Se: 182.774,61)

2.2.3. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan İmalat Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan imalat sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan imalat sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda enflasyon verilerimizi oluşturmaktadır.

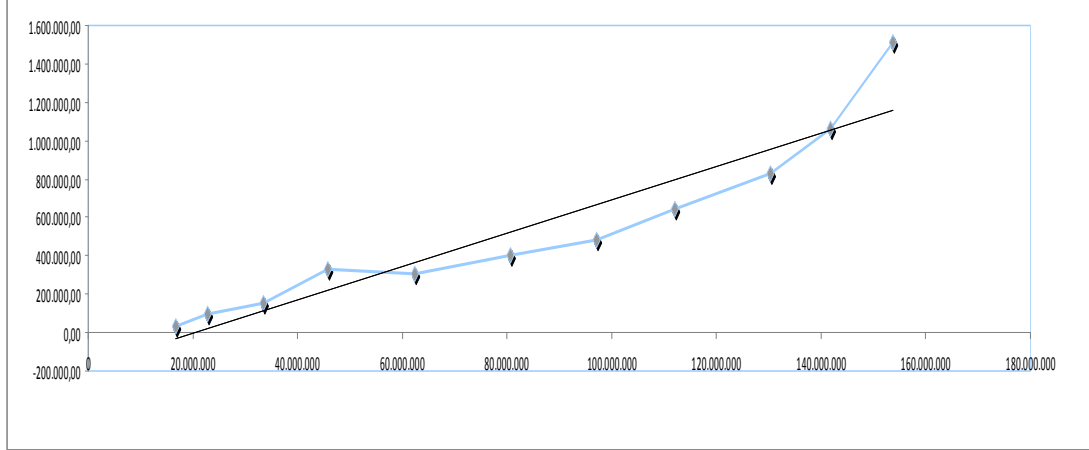
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 24: Yıllara Göre İmalat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve İmalat Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	16.791.078	33.811,42
1999	22.889.249	100.314,47
2000	33.454.594	153.347,14
2001	45.829.468	326.811,50
2002	62.361.454	306.579,05
2003	80.627.034	401.185,86
2004	97.193.358	481.887,22
2005	112.051.658	643.697,80
2006	130.393.077	825.579,62
2007	141.853.309	1.064.603,86
2008	153.721.455	1.509.247,02
11	897.165.734,46	5.847.064,95

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 27: Enflasyon Ve İmalat Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 25: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	232.003.648.123.097,00	20.122.361.167.386.700,00	2.277.826.558.323,40
2007	151.017.580.197.879,00	23.630.285.873.058.100,00	1.133.381.382.985,31
2006	107.649.866.961.445,00	17.002.354.488.703.500,00	681.581.710.610,50
2005	72.127.405.547.201,40	12.555.574.071.116.100,00	414.346.855.150,05
2004	46.836.236.979.696,70	9.446.548.873.603.470,00	232.215.290.871,78
2003	32.346.426.111.621,10	6.500.718.601.921.310,00	160.950.095.868,68
2002	19.118.715.391.678,30	3.888.950.997.921.990,00	93.990.713.285,74
2001	14.977.596.993.125,90	2.100.340.097.245.480,00	106.805.755.878,63
2000	5.130.166.284.716,83	1.119.209.877.971.520,00	23.515.344.732,79
1999	2.296.122.841.944,96	523.917.732.780.698,00	10.062.992.289,49
1998	567.730.167.395,34	281.940.294.120.621,00	1.143.212.054,79
11	684.071.495.599.801	97.172.202.075.829.500,00	5.135.819.912.051,18

$$a = \frac{11 * 684.071.495.599.801,00 - 897.165.734,46 * 5.847.064,95}{11 * 97.172.202.075.829.500,00 - (897.165.734,46)^2} \quad a = 0,01$$

$$b = \frac{5.847.064,95 - 0,01 * 897.165.734,46}{11}$$

$$b = - 172.558,42$$

$$y = 0,01 x - 172.558,42$$

$$r = \frac{11 * 684.071.495.599.801,00 - 897.165.734,46 * 5.847.064,95}{\sqrt{[11 * 97.172.202.075.829.500,00 - (897.165.734,46)^2][11 * 5.135.819.12.051,18 - (5.847.064,95)^2]}}$$

$$r = 0,94 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,88 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,94 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,88}} \right\}$$

$$t = 8,14$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,01 x - 172.558,42$ ²²⁹fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,94 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,88 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,90 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,88'ini saptanmış

²²⁹ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 7E-11x^2 - 0,0029x + 160550$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %95,40 çıkmaktadır.

fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,12 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1996 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan imalat sektörleri bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 8,14 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

$$y = 0,00695 \chi - 120.295,69 + 2\varepsilon$$

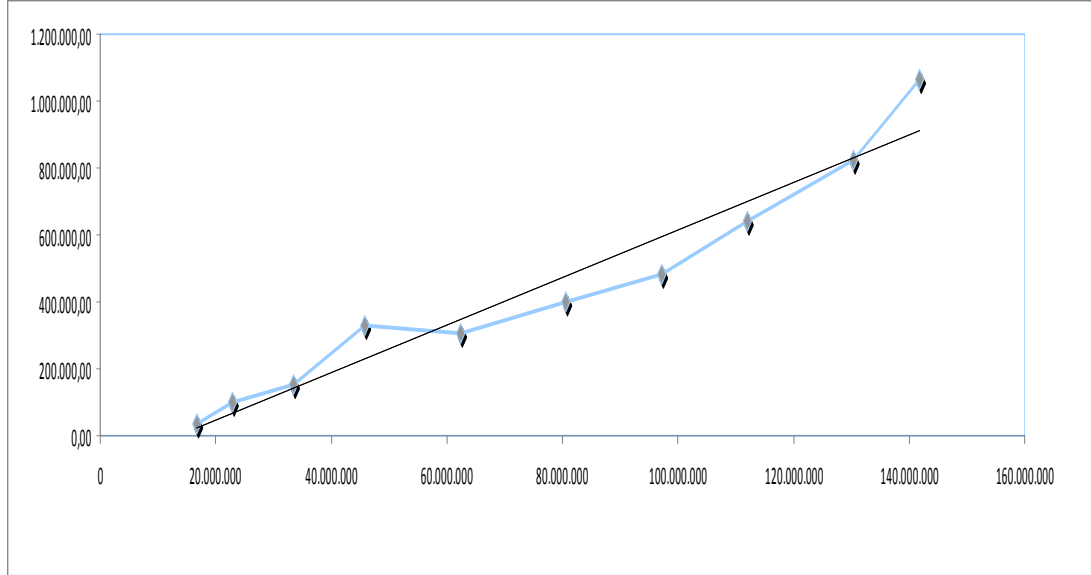
$$y = 0,00695 \chi - 120.295,69 - 2\varepsilon$$

Tablo 26: İmalat Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	1.509.247,02	1.449.447,38	859.582,13
2007	1.064.603,86	1.346.989,99	757.124,74
2006	825.579,62	1.248.054,12	658.188,87
2005	643.697,80	1.089.713,14	499.847,89
2004	481.887,22	961.441,84	371.576,59
2003	401.185,86	818.425,21	228.559,96
2002	306.579,05	660.738,96	70.873,71
2001	326.811,50	518.018,76	71.846,49
2000	153.347,14	411.186,82	178.678,44
1999	100.314,47	319.976,48	269.888,77
1998	33.811,42	267.331,13	322.534,12

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda imalat sektöründe anormal dönem olarak 2008 dönemi araştırmadan çıkarılmış ve

tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %94 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. ($S_e:147.466,31$)

Grafik 28: İmalat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri'nin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,01x - 93.458,67$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile 1998-2007 yılları arasında büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,97 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,94 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.4. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Maden Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan maden sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan maden sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda enflasyon verilerimizi oluşturmaktadır.

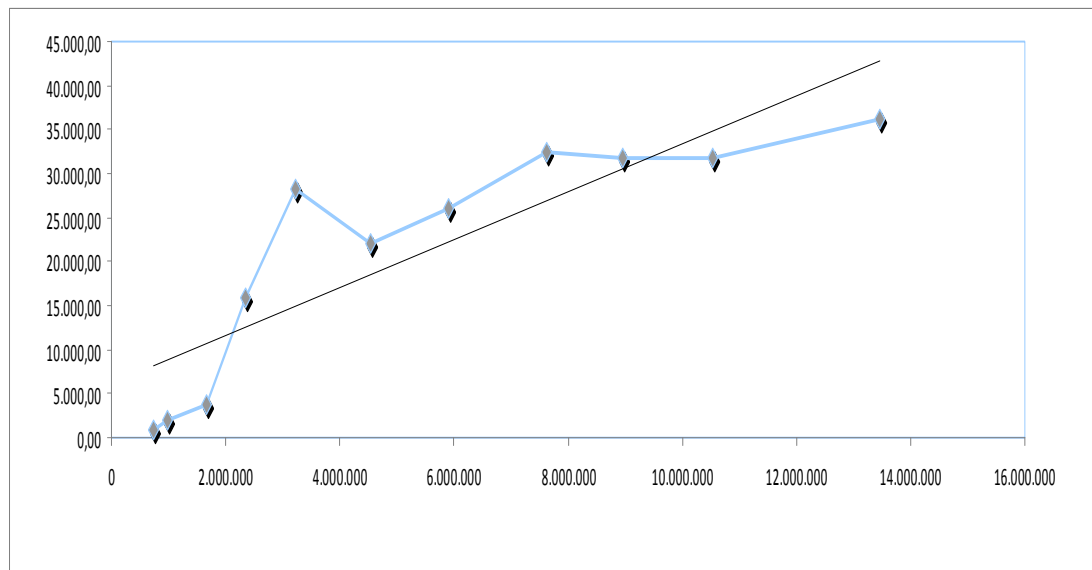
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 27: Yıllara Göre İmalat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Maden Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	729.072	903,31
1999	988.954	1.977,52
2000	1.658.124	3.732,52
2001	2.353.927	15.895,39
2002	3.225.992	28.218,81
2003	4.538.250	22.066,82
2004	5.898.572	26.069,31
2005	7.628.517	32.433,60
2006	8.952.359	31.863,03
2007	10.530.738	31.827,71
2008	13.458.457	36.218,58
11	59.962.962,67	231.206,60

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 29: Enflasyon Ve Maden Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 28: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	487.446.197.908,57	110.896.447.694.632,00	1.311.785.464,78
2007	335.169.282.509,42	181.130.072.130.739,00	1.013.003.123,84
2006	285.249.279.395,25	80.144.734.451.950,20	1.015.252.617,05
2005	247.420.268.850,40	58.194.264.385.430,80	1.051.938.538,69
2004	153.771.688.105,00	34.793.153.347.662,60	679.608.767,46
2003	100.144.757.349,02	20.595.714.052.757,80	486.944.633,18
2002	91.033.644.155,84	10.407.023.309.061,40	796.301.124,94
2001	37.416.596.146,84	5.540.974.126.940,81	252.663.455,04
2000	6.188.986.224,55	2.749.375.428.335,40	13.931.727,95
1999	1.955.678.733,64	978.029.466.706,44	3.910.597,22
1998	658.577.496,50	531.546.299.588,23	815.967,15
11	1.746.454.956.875,02	505.961.334.693.805,00	6.626.156.017,31

$$a = \frac{11 * 1.746.454.956.875,02 - 59.962.962,67 * 231.206,60}{11 * 505.961.334.693.805,00 - (59.962.962,67)^2} \quad a = 0,0027$$

$$b = \frac{231.206,60 - 0,0027 * 59.962.962,67}{11}$$

$$b = 6.222,78$$

$$y = 0,0027 x + 6.222,78$$

$$r = \frac{11 * 1.746.454.956.875,02 - 59.962.962,67 * 231.206,60}{\sqrt{[11 * 505.961.334.693.805,00 - (59.962.962,67)^2][11 * 6.626.156.017,31 - (231.206,60)^2]}}$$

$$r = 0,86 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,75 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,86 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,75}} \right\}$$

$$t = 5,16$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,0027x + 6.222,78$ ²³⁰fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,86 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,75 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,86 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,75'ini saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,25 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan maden sektörü bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 5,16 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

²³⁰ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = -3E-10x^2 + 0,007x - 2158,8$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %88,53 çıkmaktadır.

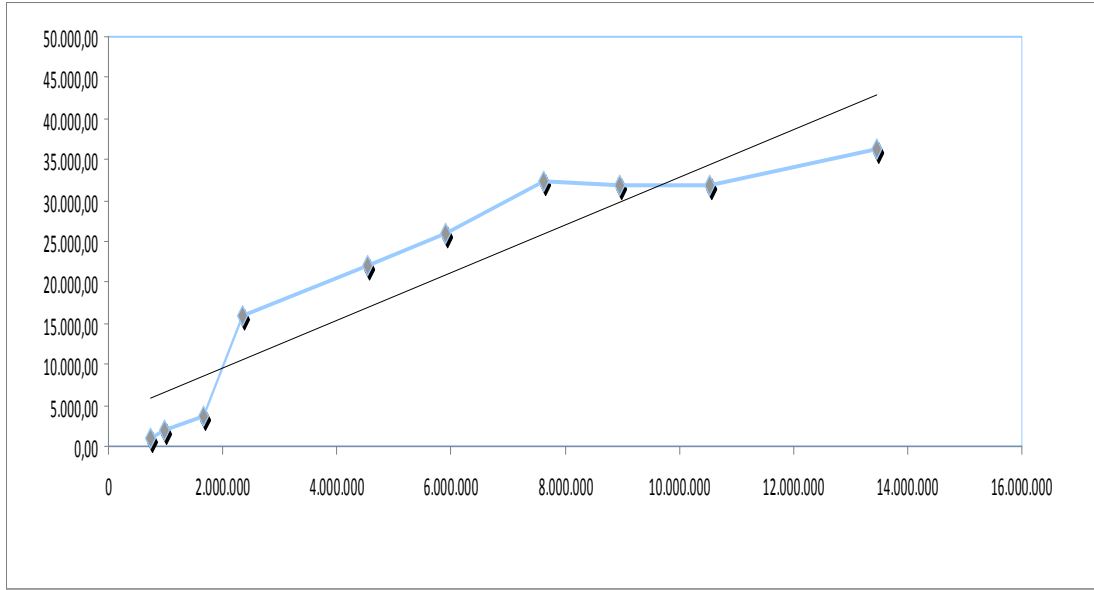
$$y = 0,0027 \chi + 6.222,78 - 2\varepsilon$$

$$y = 0,0027 \chi + 6.222,78 + 2\varepsilon$$

Tablo 29: Maden Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	36.218,58	55.502,76	30.002,73
2007	31.827,71	47.556,12	22.056,10
2006	31.863,03	43.271,96	17.771,94
2005	32.433,60	39.678,69	14.178,67
2004	26.069,31	34.983,14	9.483,12
2003	22.066,82	31.290,85	5.790,83
2002	28.218,81	27.729,02	2.229,00
2001	15.895,39	25.362,00	- 138,02
2000	3.732,52	23.473,40	- 2.026,62
1999	1.977,52	21.657,08	- 3.842,94
1998	903,31	20.951,69	- 4.548,33

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda maden sektöründe anormal dönem olarak 2002 dönemi araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %85 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (Se: 4.749,91)

Grafik 30:Maden Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılatları Ve Batık Kredilerin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,0029x + 3.839,93$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,92 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,85 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.5. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Tarım Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan tarım sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan tarım sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılatı araştırmamızda enflasyon verilerimizi oluşturmaktadır.

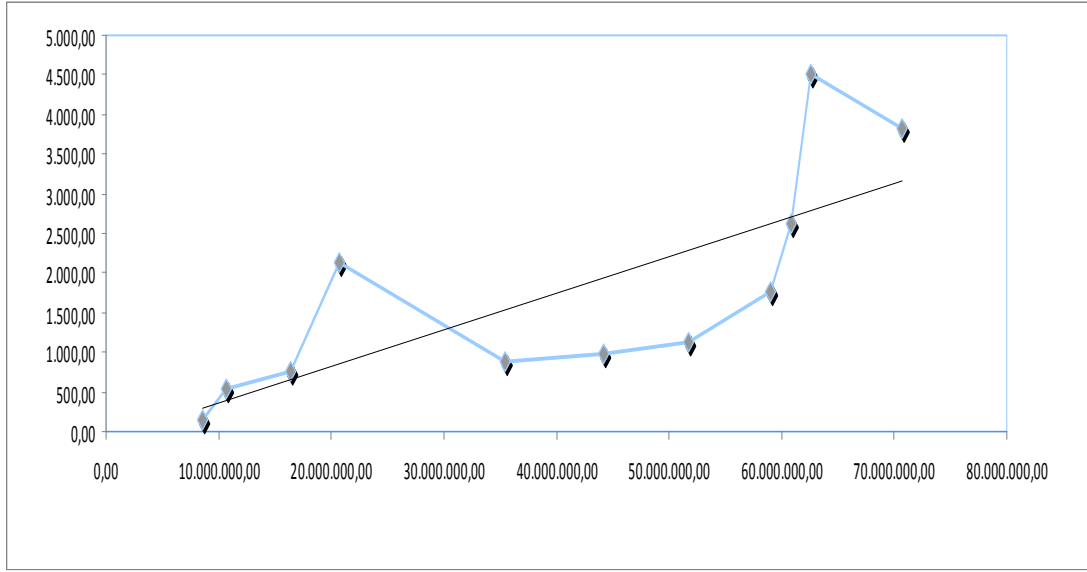
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 30: Yıllara Göre Tarım Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Tarım Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	8.520.613	157,31
1999	10.682.740	549,23
2000	16.430.769	758,90
2001	20.737.537	2.137,35
2002	35.434.614	871,03
2003	44.179.956	970,03
2004	51.782.669	1.122,91
2005	59.027.013	1.768,36
2006	60.819.444	2.630,43
2007	62.567.776	4.497,57
2008	70.741.993	3.827,97
11	440.925.123,02	19.291,08

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 31: Enflasyon Ve Tarım Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 31: Fonksiyon Hesaplama Tablosu (1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	270.798.085.729,99	5.004.429.583.582.680,00	14.653.339,01
2007	281.402.891.957,65	3.914.726.655.383.880,00	20.228.126,91
2006	159.981.472.094,91	3.699.004.747.921.430,00	6.919.177,77
2005	104.381.186.074,57	3.484.188.282.718.680,00	3.127.107,70
2004	58.147.069.202,18	2.681.444.761.363.650,00	1.260.917,88
2003	42.855.971.224,62	1.951.868.525.463.570,00	940.962,08
2002	30.864.753.462,36	1.255.611.860.499.800,00	758.700,23
2001	44.323.291.141,91	430.045.428.894.403,00	4.568.247,92
2000	12.469.326.929,08	269.970.165.783.592,00	575.930,73
1999	5.867.238.361,50	114.120.926.215.189,00	301.649,20
1998	1.340.343.497,00	72.600.840.308.713,20	24.745,18
11	1.012.431.629.675,77	22.878.011.778.135.600,00	53.358.904,61

$$a = \frac{11 * 1.012.431.629.675,77 - 440.925.123,02 * 19.291,08}{11 * 22.878.011.778.135.600,00 - (440.925.123,02)^2} \quad a = 0,00005$$

$$b = \frac{19291,08 - 0,00005 * 440.925.123,02}{11} \quad b = -88,48$$

$$y = 0,00005 x - 88,48$$

$$r = \frac{11 * 1.012.431.629.675,77 - 440.925.123,02 * 19.291,08}{\sqrt{[11 * 1.012.431.629.675,77 - (440.925.123,02)^2] [11 * 53.358.904,61 - (19.291,08)^2]}}$$

$$r = 0,75 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,56 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,56 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,56}} \right\}$$

$$t = 2,53$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,00005 x - 88,48$ ²³¹ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,75 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,56 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,75 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,56'sını saptanmış

²³¹ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 1E-12x^2 - 5E-05x + 1189,4$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %66,09 çıkmaktadır.

fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,44 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan tarım sektörü bilançoları üzerinde yapılan incelemelere rağmen 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 2,53 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20’den düşük olmadığından, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi olmadığı söylenebilir.

$$y = 0,00005 \chi - 88,48 - 2\varepsilon$$

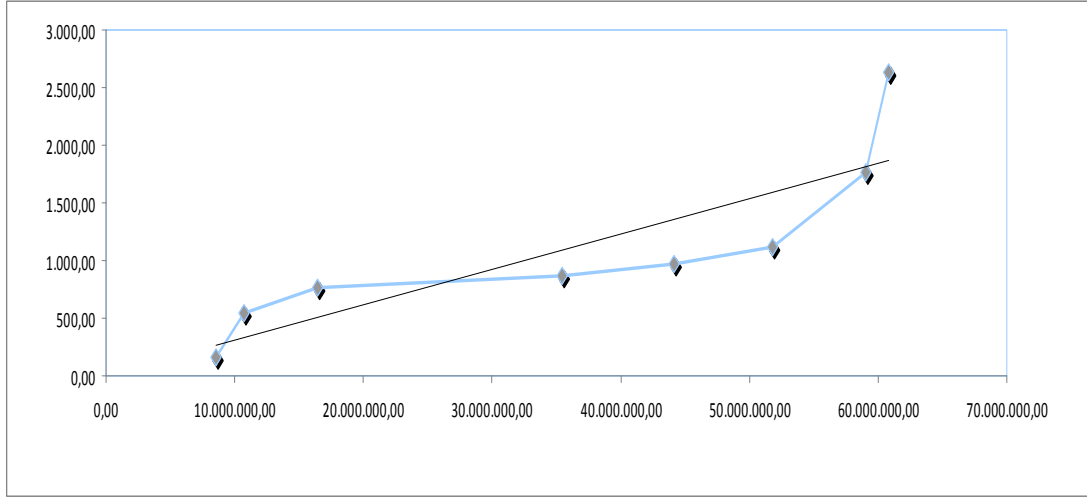
$$y = 0,00005 \chi - 88,48 + 2\varepsilon$$

Tablo 32: Tarım Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	3.827,97	4.924,52	1.400,95
2007	4.497,57	4.548,84	1.025,27
2006	2.630,43	4.468,49	944,92
2005	1.768,36	4.386,11	862,54
2004	1.122,91	4.053,17	529,60
2003	970,03	3.703,76	180,19
2002	871,03	3.301,84	- 221,74
2001	2.137,35	2.626,38	- 897,19
2000	758,90	2.428,44	- 1.095,13
1999	549,23	2.164,27	- 1.359,30
1998	157,31	2.064,90	- 1.458,67

T testinde tesadüfi bir fonksiyon olabileceği kanısına varılması sonucunda %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda tarım sektöründe anormal dönem olarak 2001, 2007, 2008 dönemleri anormal

dönem olarak araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %73 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (S_e : 880,89)

Grafik 32: Tarım Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri'nin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,00003x + 4,65$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,85 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,73 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.6. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Enerji Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan enerji sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan enerji sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları araştırmamızda enflasyonu verilerimizi oluşturmaktadır.

Araştırmamızda büyüme rakamı bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

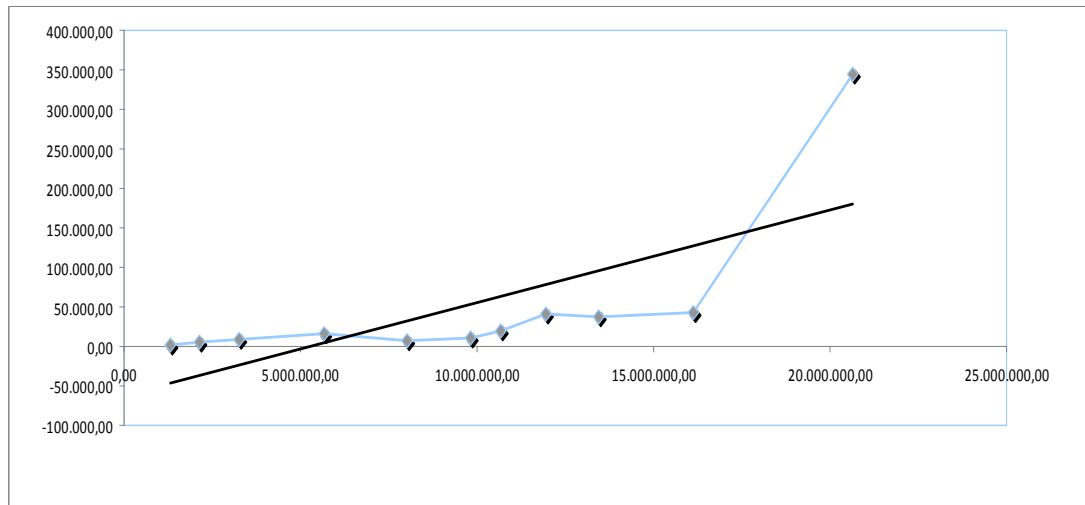
$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 33: Yıllara Göre Enerji Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Enerji Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	1.310.649	1.210,44
1999	2.139.824	4.525,79
2000	3.276.249	8.843,50
2001	5.656.849	15.279,93
2002	8.013.139	7.337,61
2003	9.826.640	10.052,43
2004	10.658.842	20.476,09
2005	11.956.714	41.897,12
2006	13.452.105	38.016,35
2007	16.117.886	42.137,28
2008	20.637.525	344.715,46
11	103.046.422,26	534.492,00

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Grafik 33: Enflasyon Ve Enerji Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

Tablo 34: Fonksiyon Hesaplama Tablosu (1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	7.114.073.879.889,41	259.786.258.032.909,00	118.828.750.431,30
2007	679.163.919.290,83	425.907.425.474.299,00	1.775.550.534,35
2006	511.399.946.848,05	180.959.139.497.922,00	1.445.242.867,32
2005	500.951.941.020,68	142.963.016.487.111,00	1.755.368.999,47
2004	218.251.392.743,78	113.610.907.903.235,00	419.270.220,74
2003	98.781.559.754,09	96.562.850.076.787,70	101.051.248,38
2002	58.797.301.245,13	64.210.388.685.410,20	53.840.549,86
2001	86.436.225.831,73	31.999.938.665.474,60	233.476.108,01
2000	28.973.505.726,98	10.733.810.657.500,00	78.207.456,88
1999	9.684.399.450,50	4.578.847.800.507,59	20.482.793,23
1998	1.586.455.386,91	1.717.800.724.535,07	1.465.152,89
11	9.308.100.527.188,09	1.333.030.384.005.690,00	124.712.706.362,42

$$a = \frac{11 * 9.308.100.527.188,09 - 103.046.422,26 * 534.492,00}{11 * 1.333.030.384.005.690,00 - (103.046.422,26)^2}$$

$$a = 0,01$$

$$b = \frac{534.492,00 - 0,01 * 103.046.422,26}{11}$$

$$b = - 60.985,53$$

$$y = 0,01 x - 60.985,53$$

$$r = \frac{11 * 9.308.100527.188,09 - 103.046.422,26 * 534.492,00}{\sqrt{[11 * 9.308.100527.188,09 - (103.046.422,26)^2][11 * 124.712.706.362,42 - (534.492,00)^2]}}$$

$$r = 0,71 (\text{Korelasyon})$$

$$r^2 = 0,51 (\text{Determinasyon})$$

$$t = 0,71 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,51}} \right\}$$

$$t = 3,04$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,01 x - 60.985,53$ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,71 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,51 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,71 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,51'ünü saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir.

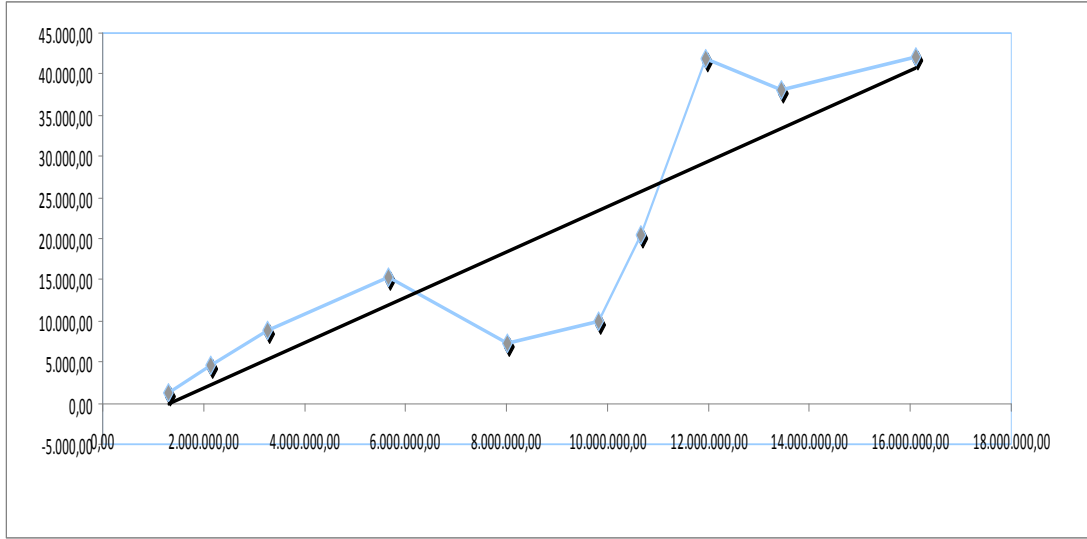
1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan enerji sektörü bilançoları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda elde edilen fonksiyonun güvenilirliği 0,05 anlamlılık seviyesinde “t” testine tabi tutulmuş 3,04 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20’den yüksek olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi olmadığı söylenebilir.

$$y = 0,01 \chi - 60.985,53 - 2\varepsilon \quad y = 0,01 \chi - 60.985,53 + 2\varepsilon$$

Tablo 35: Enerji Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	344.715,46	313.120,53	47.702,19
2007	42.137,28	260.254,37	- 5.163,96
2006	38.016,35	229.072,76	- 36.345,57
2005	41.897,12	211.581,19	- 53.837,15
2004	20.476,09	196.399,99	- 69.018,35
2003	10.052,43	186.665,73	- 78.752,60
2002	7.337,61	165.453,23	- 99.965,11
2001	15.279,93	137.891,73	- 127.526,60
2000	8.843,50	110.045,89	- 155.372,44
1999	4.525,79	96.753,14	- 168.665,20
1998	1.210,44	87.054,28	- 178.364,05

Ayrıca çalışmamızda %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda enerji sektöründe anormal dönem olarak 2008 dönemi anormal dönem olarak araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %76 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (S_e : 7.356,00)

Grafik 34: Enerji Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,0028x - 3.796,78$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,87 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,76 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.7. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan İnşaat Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan inşaat sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

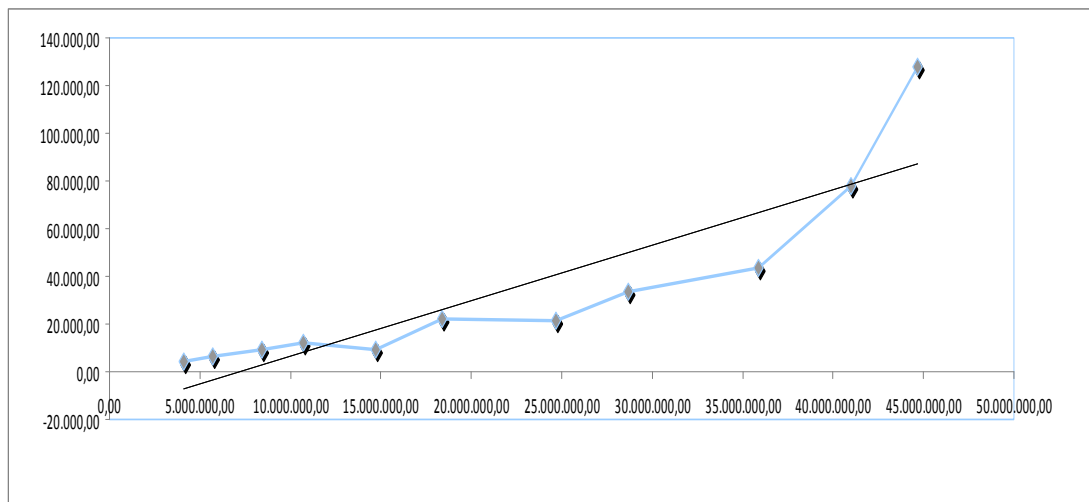
1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan inşaat sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda enflasyonu verilerimizi oluşturmaktadır.

Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

Tablo 36: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve İnşaat Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	44.657.644,37	127.870,79
1999	41.013.267,39	78.000,64
2000	35.849.263,17	43.458,70
2001	28.694.133,99	33.558,27
2002	24.660.999,86	21.420,04
2003	18.405.464,20	21.948,90
2004	14.707.328,66	9.455,52
2005	10.702.029,41	12.041,25
2006	8.405.525,87	9.264,31
2007	5.687.700,82	6.718,57
2008	4.085.861,04	4.597,99
11	236.869.218,78	368.334,98

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 35: Enflasyon Ve İnşaat Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 37: Fonksiyon Hesaplama Tablosu (1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	5.710.408.176.016,85	1.994.305.200.817.920,00	16.350.938.423,74
2007	3.199.061.145.809,87	1.682.088.101.883.200,00	6.084.099.996,41
2006	1.557.962.445.102,84	1.285.169.669.960.980,00	1.888.658.779,52
2005	962.925.553.119,59	823.353.325.228.672,00	1.126.157.619,63
2004	528.239.529.408,13	608.164.913.979.638,00	458.817.985,08
2003	403.979.656.368,66	338.761.112.417.838,00	481.754.123,41
2002	139.065.440.282,45	216.305.516.286.029,00	89.406.858,47
2001	128.865.822.286,94	114.533.433.406.737,00	144.991.725,65
2000	77.871.372.199,57	70.652.865.230.076,20	85.827.384,19
1999	38.213.238.873,78	32.349.940.659.739,40	45.139.236,59
1998	18.786.764.557,82	16.694.260.457.855,50	21.141.548,82
11	12.765.379.144.026,50	7.182.378.340.328.690,00	26.776.933.681,52

$$a = \frac{11 * 12.765.379.144.026,50 - 236.869.218,78 * 368.334,98}{11 * 7.182.378.340.328.690,00 - (236.869.218,78)^2}$$

$$a = 0,0023$$

$$b = \frac{368.334,98 - 0,0023 * 225.869.218,78}{11}$$

$$b = -16.519,09$$

$$y = 0,0023 x - 16.519,09$$

$$r = \frac{11 \cdot 12.765.379144.026,9 - 236.869.28,78 \cdot 368.334,98}{\sqrt{[11 \cdot 7.182.378340.328.69,00 - (236.869.28,78)^2][11 \cdot 26.776.933681,52 - (368.334,98)^2]}}$$

$$r = 0,88 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,78 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,88 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,78}} \right\}$$

$$t = 5,63$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,0023x - 16.519,09$ ²³² fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,88 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,78 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,88 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,78'ünü saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,22 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan inşaat sektörleri bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 5,63 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması

²³² Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 1E-10x^2 - 0,0023x + 20126$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %93,07 çıkmaktadır.

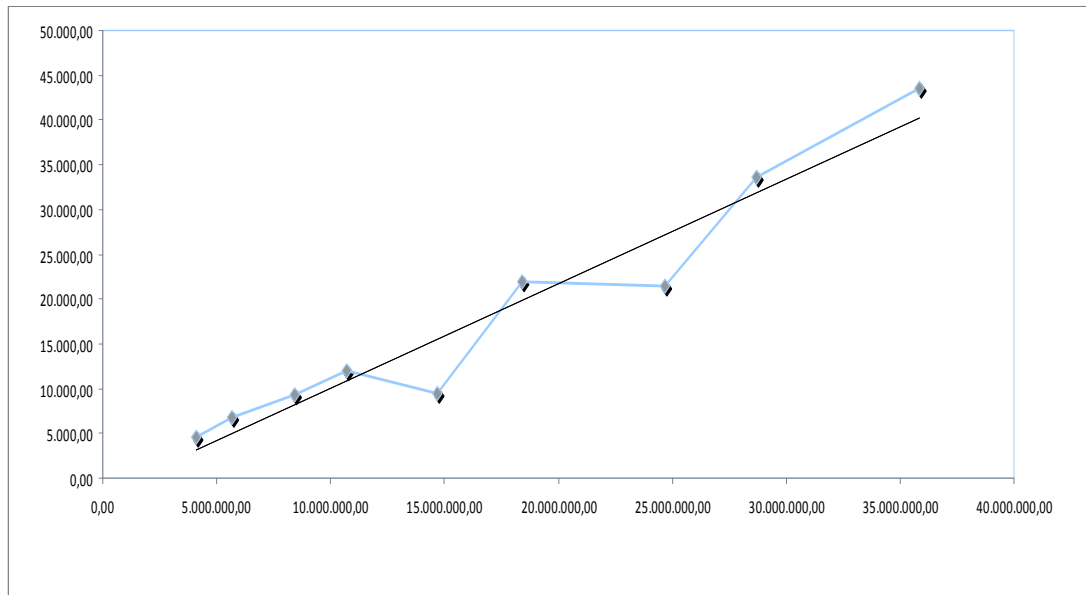
gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

$$y = 0,0023 \chi - 16.519,09 - 2\varepsilon \quad y = 0,0023 \chi - 16.519,09 + 2\varepsilon$$

Tablo 38: İnşaat Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	127.870,79	121.392,97	52.965,57
2007	78.000,64	112.930,71	44.503,30
2006	43.458,70	100.939,85	32.512,44
2005	33.558,27	84.325,59	15.898,18
2004	21.420,04	74.960,63	6.533,22
2003	21.948,90	60.435,23	- 7.992,18
2002	9.455,52	51.848,13	- 16.579,27
2001	12.041,25	42.547,80	- 25.879,61
2000	9.264,31	37.215,30	- 31.212,10
1999	6.718,57	30.904,49	- 37.522,91
1998	4.597,99	27.185,01	- 41.242,40

Ayrıca çalışmamızda %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda inşaat sektöründe anormal dönem olarak öncelikle 2008 dönemi ardından yapılan hesaplamalar sonucunda 2007 dönemi de anormal dönem olarak araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %93 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (S_e : 3.085,99)

Grafik 36: İnşaat Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredileri'nin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,0012x - 1.542,89$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,97 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,93 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.8. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Turizm Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan turizm sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan turizm sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda enflasyon verilerimizi oluşturmaktadır.

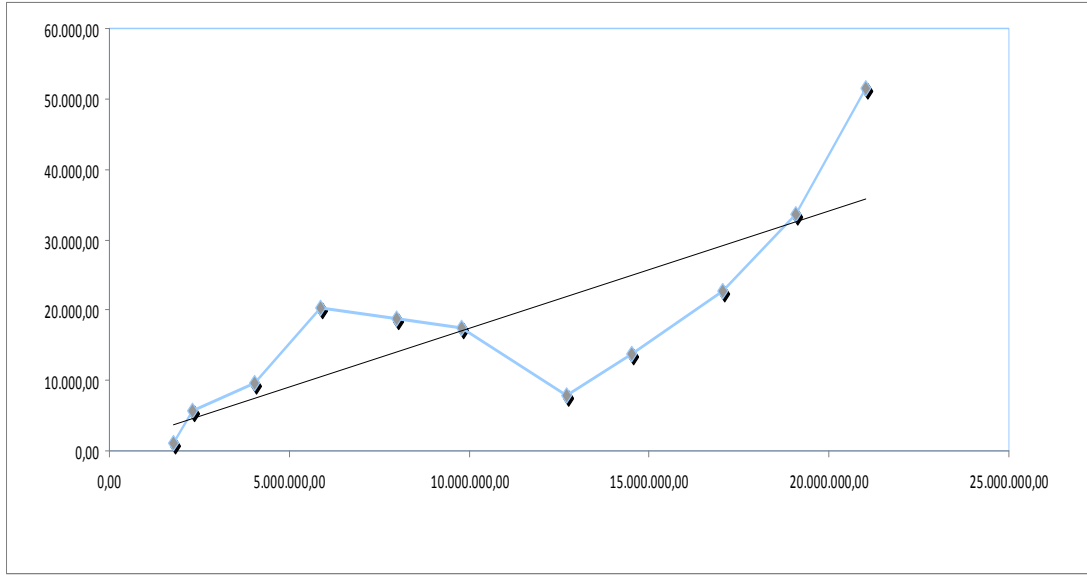
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 39: Yıllara Göre Turizm Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Turizm Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	70.203.147	1.110,04
1999	104.595.916	5.719,92
2000	166.658.021	9.584,94
2001	240.224.083	20.365,98
2002	350.476.089	18.828,82
2003	454.780.659	17.457,52
2004	559.033.026	7.790,45
2005	648.931.712	13.836,86
2006	758.390.785	22.679,33
2007	843.178.421	33.513,17
2008	950.534.251	51.555,94
11	116.173.688,50	202.442,97

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 37: Enflasyon Ve Turizm Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 40: Fonksiyon Hesaplama Tablosu (1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	1.084.454.270.589,64	363.825.199.953.536,00	2.658.015.052,40
2007	639.237.047.290,55	442.450.867.213.952,00	1.123.132.764,53
2006	386.499.768.762,96	290.427.777.257.456,00	514.351.873,17
2005	201.026.771.811,41	211.072.888.029.839,00	191.458.805,35
2004	98.924.949.050,39	161.245.203.381.773,00	60.691.080,04
2003	171.038.216.127,27	95.988.989.369.014,90	304.764.864,89
2002	150.373.249.229,15	63.781.513.729.121,00	354.524.575,57
2001	119.482.877.845,75	34.419.182.600.965,50	414.773.304,29
2000	38.736.836.295,19	16.333.150.068.077,20	91.870.978,95
1999	13.274.054.588,98	5.385.515.612.644,70	32.717.484,81
1998	1.980.124.973,94	3.182.039.728.118,60	1.232.195,46
11	2.905.028.166.565,25	1.688.112.326.944.500,00	5.747.532.979,46

$$a = \frac{11 * 2.905.028.166.565,25 - 116.173.688,50 * 202.442,97}{11 * 116.173.688,50 - (116.173.688,50)^2} \quad a = 0,002$$

$$b = \frac{202.442,97 - 0,002 * 116.173.688,50}{11}$$

$$b = 839,49$$

$$y = 0,002 x + 839,49$$

$$r = \frac{11 * 2.905.028.166.565,25 - 116.173.688,50 * 202.442,97}{\sqrt{[11 * 2.905.028.166.565,25 - (116.173.688,50)^2][11 * 5.747.532.979,46 - (202.442,97)^2]}}$$

$$r = 0,79 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,63 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,79 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,63}} \right\}$$

$$t = 3,90$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,002 x + 839,49$ ²³³ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,79 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,63 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,79 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,63'ünü saptanmış fonksiyon göre

²³³ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 1E-10x^2 - 0,001x + 10442$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %71,79 çıkmaktadır.

enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,37 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan turizm sektörleri bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 3,90 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde $n=11$ iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 41: Turizm Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	51.555,94	52.294,90	19.349,14
2007	33.513,17	49.034,70	16.088,94
2006	22.679,33	45.654,84	12.709,08
2005	13.836,86	41.474,48	8.528,72
2004	7.790,45	38.430,82	5.485,06
2003	17.457,52	33.606,43	660,67
2002	18.828,82	30.594,45	- 2.351,31
2001	20.365,98	27.069,43	- 5.876,33
2000	9.584,94	24.033,67	- 8.912,09
1999	5.719,92	21.171,88	- 11.773,88
1998	1.110,04	20.279,05	- 12.666,71

Çalışmamızda %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda turizm sektöründe anormal döneme rastlanmamıştır. (S_e : 8.236,44)

2.2.9. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Gayrimenkul Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan gayrimenkul sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan gayrimenkul sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası araştırmamızda enflasyon verilerimizi oluşturmaktadır.

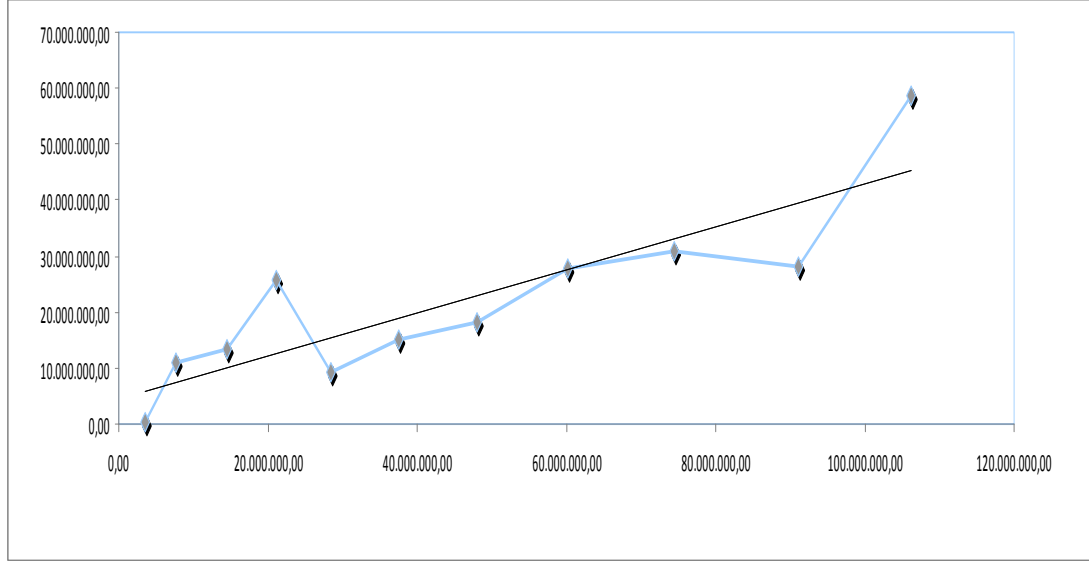
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 42: Yıllara Göre Gayrimenkul Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Gayrimenkul Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	1.742.077	313,76
1999	2.735.086	11.041,14
2000	4.251.459	13.373,62
2001	6.693.311	25.772,32
2002	11.536.129	9.219,86
2003	15.069.147	15.151,96
2004	18.892.433	18.056,13
2005	22.613.950	27.680,51
2006	27.822.912	30.923,41
2007	34.598.696	28.265,30
2008	40.670.633	58.713,78
11	492.602.283,67	238.511.794,00

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 38: Enflasyon Ve Gayrimenkul Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 43: Fonksiyon Hesaplama Tablosu (1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	6.231.751.621.758.850,00	8.293.755.798.845.990,00	3.447.308.431.598.660,00
2007	2.574.122.835.541.300,00	11.265.231.715.076.000,00	798.927.353.681.809,00
2006	2.302.778.479.175.750,00	5.545.357.362.157.080,00	956.257.347.874.921,00
2005	1.664.157.352.392.350,00	3.614.435.470.797.420,00	766.210.855.304.196,00
2004	867.647.579.394.935,00	2.309.072.225.963.410,00	326.023.722.240.129,00
2003	568.907.088.216.899,00	1.409.759.037.455.140,00	229.581.982.753.369,00
2002	262.447.117.217.841,00	810.280.406.469.634,00	85.005.744.660.736,00
2001	544.584.675.596.605,00	446.502.508.881.875,00	664.212.323.548.489,00
2000	193.842.484.435.860,00	210.087.417.205.014,00	178.853.685.157.161,00
1999	84.102.126.722.686,70	58.021.111.485.529,50	121.906.794.581.881,00
1998	1.098.140.634.688,20	12.249.646.045.594,20	98.444.710.081,00
11	15.295.439.501.087.800,00	33.974.752.700.382.700,00	7.574.386.686.111.430,00

$$a = \frac{11 * 15.295.439.501.087.800 - 492.602.283,67 * 238.511.794}{11 * 33.974.752.700.382.700 - (492.602.283,67)^2} \quad a = 0,39$$

$$b = \frac{238.511.794,00 - 0,39 * 492.602.283,67}{11}$$

$$b = 4.339.904,77$$

$$y = 0,39 x + 4.339.904,77$$

$$r = \frac{11 * 15.295.439.501.087.800 - 492.602.283,67 * 238.511.794}{\sqrt{[11 * 33.974.752.700.382.700 - (492.602.283,67)^2] [11 * 7.574.386.686.111.410 - (238.511.794)^2]}}$$

$$r = 0,86 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,74 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,86 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,74}} \right\}$$

$$t = 5,05$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,39 x + 4.339.904,77$ ²³⁴ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki

²³⁴ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 3E-09x^2 + 0,0756x + 9E+06$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %77,85 çıkmaktadır.

ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,86 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,74 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,86 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,74'ünü saptanmış fonksiyona göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,26 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan gayrimenkul sektörleri bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 5,05 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin çok üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 44: Gayrimenkul Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	58.713.784,00	54.572.317,25	24.645.915,16
2007	28.265.303,00	48.142.417,92	18.216.015,83
2006	30.923.411,00	42.586.182,33	12.659.780,24
2005	27.680.514,00	37.912.785,00	7.986.382,91
2004	18.056.127,00	33.844.048,79	3.917.646,70
2003	15.151.963,00	30.327.070,07	400.667,98
2002	9.219.856,00	27.486.473,77	- 2.439.928,32
2001	25.772.317,00	24.916.430,31	- 5.009.971,78
2000	13.373.619,00	22.253.045,59	- 7.673.356,50
1999	11.041.141,00	20.658.550,80	- 9.267.851,28
1998	313.759,00	54.572.317,25	24.645.915,16

Çalışmamızda %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda gayrimenkul sektöründe anormal döneme rastlanmamıştır. ($S_e:7.481.600,52$)

2.2.10. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Eğitim Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan eğitim sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan eğitim sektörü Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası araştırmamızda enflasyonu verilerimizi oluşturmaktadır.

Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 45: Yıllara Göre Eğitim Sektörü Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Eğitim Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	1.543.824	9,28
1999	2.744.213	152,45
2000	4.042.886	251,29
2001	6.019.542	466,84
2002	9.462.305	282,99
2003	12.576.306	288,43
2004	15.136.127	584,27
2005	17.773.360	973,70
2006	21.241.900	1.069,60
2007	24.633.641	1.764,94
2008	27.878.075	6.213,13
11	143.052.179,62	12.056,91

$$a = \frac{11 * 276.120.622.913,52 - 143.052.179,62 * 12.056,91}{11 * 2.690.408.950.779.160,00 - (143.052.179,62)^2} \quad a = 0,0001$$

$$b = \frac{12.056,91 - 0,0001 * 143.052.179,62}{11}$$

$$b = - 773,40$$

$$y = 0,0001 x - 773,40$$

$$r = \frac{11 * 276.120.622.913,52 - 143.052.179,62 * 12.056,91}{\sqrt{[11 * 2.690.408.950.779.160 - (143.052.179,62)^2] [11 * 44.619.212,50 - (12.056,91)^2]}}$$

$$r = 0,74 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,55 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,74 * \left\{ \sqrt{\frac{11-2}{1-0,55}} \right\}$$

$$t = 3,30$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,0001 x - 773,40$ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,74 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,55 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,74 oranında bir ilişki

²³⁵ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 1E-11x^2 - 0,0002x + 936,58$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %81,21 çıkmaktadır.

olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,55'ini saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan eğitim sektörleri bilançoları üzerinde yapılan incelemeler 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 3,30 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin altında olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi olmadığı söylenebilir.

$$y = 0,0001\chi - 773,40 + 2\varepsilon$$

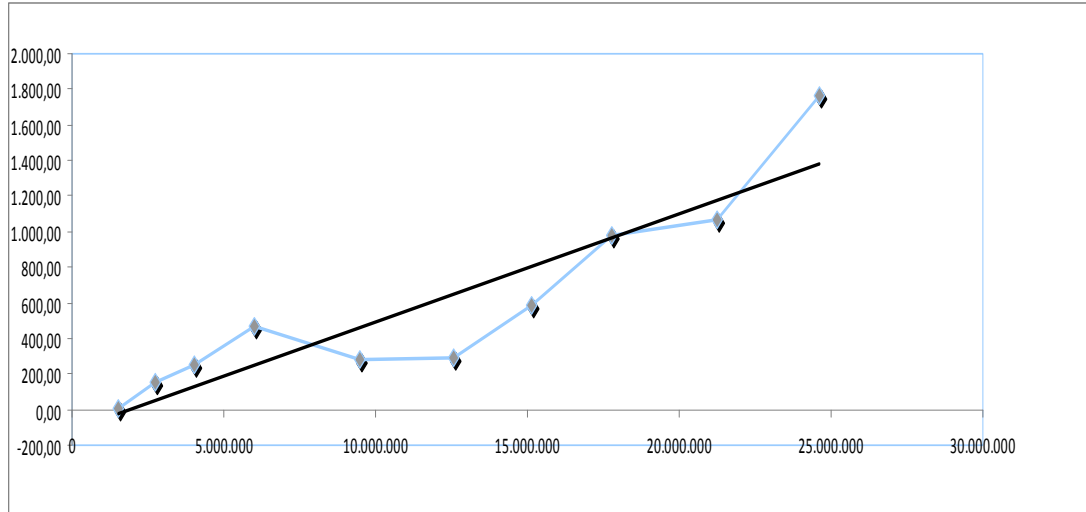
$$y = 0,0001\chi - 773,40 - 2\varepsilon$$

Tablo 47: Eğitim Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	6.213,13	5.328,18	1.140,20
2007	1.764,94	4.861,78	673,80
2006	1.069,60	4.374,20	186,22
2005	973,70	3.875,58	- 312,40
2004	584,27	3.496,47	- 691,51
2003	288,43	3.128,48	- 1.059,50
2002	282,99	2.680,83	- 1.507,15
2001	466,84	2.185,92	- 2.002,06
2000	251,29	1.901,77	- 2.286,21
1999	152,45	1.715,08	- 2.472,90
1998	9,28	1.542,52	- 2.645,46

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda eğitim

sektöründe anormal dönem olarak 2008 dönemi araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %83 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (Se:209,88)

Grafik 40: Eğitim Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,0001x - 114,56$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile 1998-2007 yılları arasında büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,91 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,83 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.11. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Sağlık Sektörü Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan sağlık sektörünün bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan sağlık sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla araştırmamızda enflasyon verilerimizi oluşturmaktadır.

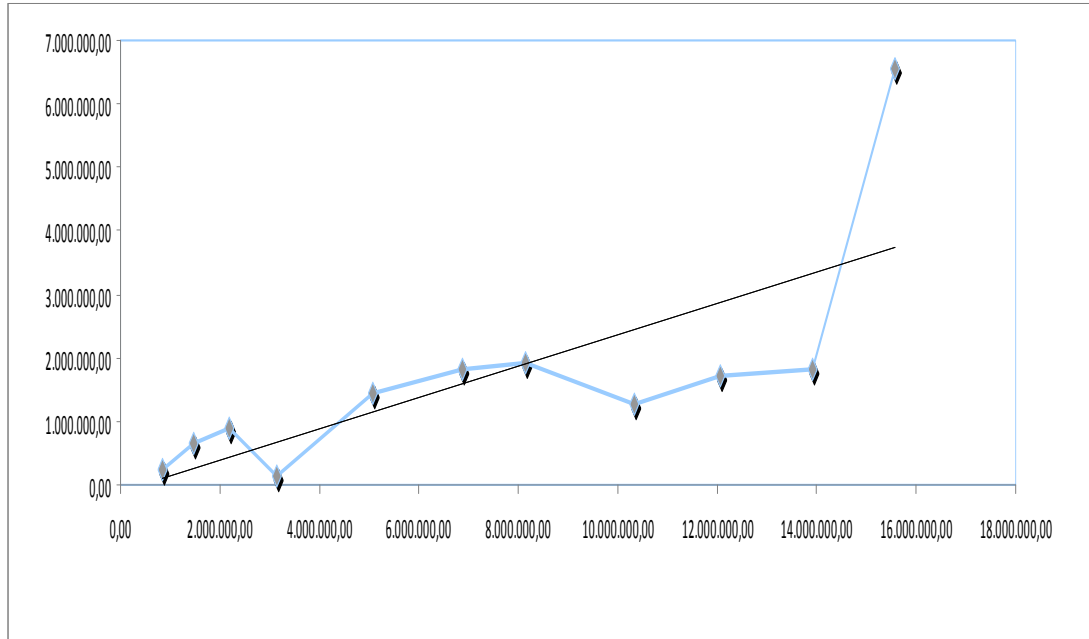
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 48: Yıllara Göre Sağlık Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Ve Sağlık Sektörünün Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	842.865	232,84
1999	1.479.018	654,48
2000	2.187.666	894,57
2001	3.148.794	1.347,52
2002	5.067.781	1.455,04
2003	6.870.049	1.812,67
2004	8.139.541	1.928,01
2005	10.339.616	1.261,70
2006	12.061.082	1.707,95
2007	13.910.296	1.822,18
2008	15.577.687	6.537,06
11	79.624.396,92	18.441.250,00

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 41: Enflasyon Ve Sağlık Sektörünün Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 49: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	101.832.199.955.509	242.664.347.824.765	42.733.088.073.025
2007	25.347.048.778.218	193.496.327.528.476	3.320.336.308.041
2006	20.599.676.651.460	145.469.697.512.061	2.917.079.538.916
2005	13.045.525.086.154	106.907.668.207.572	1.591.894.460.209
2004	15.693.124.455.052	66.252.126.610.775	3.717.226.416.121
2003	12.453.125.265.985	47.197.576.409.664	3.285.768.903.561
2002	7.373.798.970.898	25.682.405.960.591	2.117.126.851.225
2001	424.306.338.782	9.914.905.976.889	18.158.101.504
2000	1.957.027.281.193	4.785.884.212.863	800.260.852.329
1999	967.993.574.907	2.187.494.055.380	428.349.306.256
1998	196.255.280.433	710.421.880.539	54.215.862.649
11	199.890.081.638.597	845.268.856.179.578	60.983.504.673.836

$$a = \frac{11 * 199.890.081.638.597,00 - 79.624.396,92 * 18.441.250}{11 * 845.268.856.179.578,00 - (79.624.396,92)^2} \quad a = 0,25$$

$$b = \frac{18.441.250 - 0,25 * 79.624.396,92}{11}$$

$$b = - 110.994,79$$

$$y = 0,25x - 110.994,79$$

$$r = \frac{11 * 199.890.081.638.597,00 - 79.624.396,92 * 18.441.250}{\sqrt{[11 * 845.268.856.179.578 - (79.624.396,92)^2] [11 * 60.983.504.673.836 - (18.441.250)^2]}}$$

$$r = 0,74 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,55 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,74 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,55}} \right\}$$

$$t = 3,30$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,25x - 110.994,79$ ²³⁶ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,74 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,55 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,74 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,55'ini saptanmış fonksiyon göre

²³⁶ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak $y = 3E-08x^2 - 0,1863x + 919833$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %64,83 çıkmaktadır.

enflasyon oranındaki değişmeden ileri gelmiştir. Geri kalan 0,45'i ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan sağlık sektörü bilançoları üzerinde yapılan incelemeler güvenliği test etmek için 0,05 anlamlılık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 3,30 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği söylenebilir.

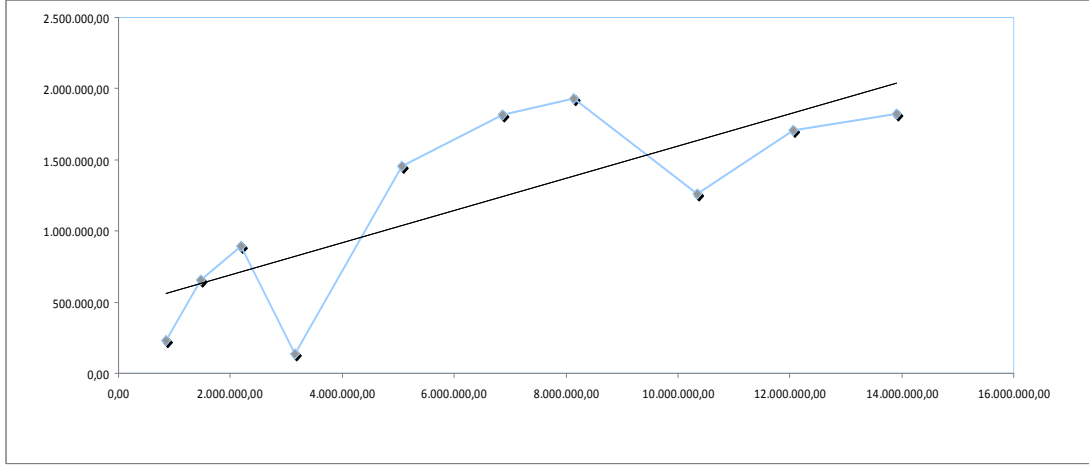
$$y = 0,25\chi - 110.994,79 + 2\varepsilon \quad y = 0,25\chi - 110.994,79 - 2\varepsilon$$

Tablo 50: Sağlık Sektörünün İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	6.537.055,00	5.965.276,97	1.506.141,63
2007	1.822.179,00	5.553.536,60	1.094.401,26
2006	1.707.946,00	5.096.897,69	637.762,35
2005	1.261.703,00	4.671.804,54	212.669,20
2004	1.928.011,00	4.128.524,96	- 330.610,38
2003	1.812.669,00	3.815.040,76	- 644.094,58
2002	1.455.035,00	3.369.994,48	- 1.089.140,86
2001	134.752,00	2.896.126,04	- 1.563.009,30
2000	894.573,00	2.658.788,19	- 1.800.347,15
1999	654.484,00	2.483.796,82	- 1.975.338,52
1998	232.843,00	2.326.707,33	- 2.132.428,01

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda eğitim sektöründe anormal dönem olarak 2008 dönemi araştırmadan çıkarılmış ve

tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %61 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. (S_e : 1.114.783,83)

Grafik 42: Sağlık Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,11x + 464.244,89$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile 1998-2007 yılları arasında büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,78 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,61 oranında açıkladığı görülmüştür.

2.2.12. 1998-2008 Yılları Arasında T.C. Merkez Bankası Tarafından Yayınlanan Diğer Alt Sektörlerin Bilançolarında Yer Alan Şüpheli Alacaklar İle Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişkinin Araştırılması

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan diğer alt sektörlerin bilançolarında yer alan şirketlerin ilgili dönem bilançolarında Şüpheli Ticari Alacaklar(Takipteki Alacaklar) Hesabına intikal etmiş olan veriler yıllar itibariyle batık krediler toplamımızı oluşturmaktadır.

1998 senesi baz yıl alınarak Türkiye İstatistik Kurumunun sitesinde yer alan diğer alt sektörlerin Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları araştırmamızda enflasyonu verilerimizi oluşturmaktadır.

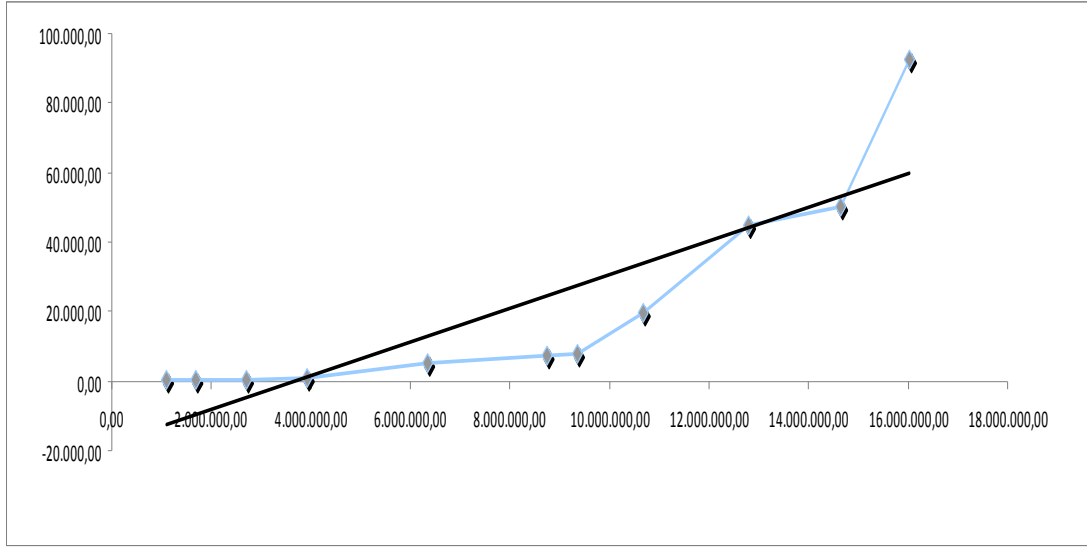
Araştırmamızda enflasyon bağımsız değişken, batık krediler ise bağımlı değişkendir.

$$y = \beta_0 x + \beta_1 + \varepsilon \text{ ya da } y = ax + b + \varepsilon$$

Tablo 51: Yıllara Göre Diğer Alt Sektörlerin Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası Ve Diğer Sektörlerin Batık Kredi Dağılımı(1.000 TL)

Yıllar	X(Cari Fiyatlarla GSYH)	Y(Batık Krediler Toplamı)
1998	1.090.449	292,79
1999	1.688.053	291,77
2000	2.702.247	502,88
2001	3.918.047	730,19
2002	6.343.843	5.278,43
2003	8.752.354	7.210,14
2004	9.358.924	7.750,71
2005	10.687.042	19.514,78
2006	12.784.022	44.647,07
2007	14.653.776	50.085,96
2008	16.030.765	92.648,63
11	88.009.521,31	228.953,35

Batık krediler ile enflasyon arasındaki ilişkinin görülebilmesi için tablodaki bilgiler dağılım grafiğine aktarılmış ve noktalar arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun değerleri hesaplanmıştır.

Grafik 43: Enflasyon Ve Diğer Sektörlerin Batık Kredilerinin Dağılımı

$$b = \frac{\sum y - a \sum x}{n} \quad a = \frac{n \sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

Tablo 52: Fonksiyon Hesaplama Tablosu(1.000.000 TL)

n	xy	x ²	y ²
2008	1.485.228.409.166,59	256.985.424.431.264,00	8.583.768.640,88
2007	733.948.390.411,58	214.733.140.018.927,00	2.508.603.188,78
2006	570.769.056.530,08	163.431.208.503.749,00	1.993.360.502,41
2005	208.555.302.697,23	114.212.875.299.350,00	380.826.716,51
2004	72.538.343.039,09	87.589.457.875.928,50	60.073.567,51
2003	63.105.724.045,52	76.603.700.829.973,60	51.986.162,08
2002	33.485.545.235,35	40.244.347.232.401,80	27.861.844,38
2001	2.860.922.410,49	15.351.089.649.044,50	533.178,90
2000	1.358.906.161,84	7.302.140.896.107,50	252.888,29
1999	492.518.020,38	2.849.521.319.215,95	85.127,98
1998	319.267.092,13	1.189.078.885.062,53	85.723,06
11	3.172.662.384.810,27	980.491.984.941.025,00	13.607.437.540,77

$$a = \frac{11 * 3.172.662.384.810,27 - 88.009.521,31 * 228.953,35}{11 * 980.491.984.941.025 - (88.009.521,31)^2} \quad a = 0,0049$$

$$b = \frac{228.953,35 - 0,0049 * 88.009.521,31}{11} \quad b = - 18.007,35$$

$$y = 0,0049 x - 18.007,35$$

$$r = \frac{11 * 3.172.662.384.810,27 - 88.009.521,31 * 228.953,35}{\sqrt{[11 * 980.491.984.941.025 - (88.009.521,31)^2][11 * 13.607.437.540,77 - (228.953,35)^2]}}$$

$$r = 0,86 \text{ (Korelasyon)}$$

$$r^2 = 0,74 \text{ (Determinasyon)}$$

$$t = 0,86 * \left\{ \sqrt{\frac{11 - 2}{1 - 0,74}} \right\}$$

$$t = 4,30$$

Araştırmamızda enflasyon ve batık krediler arasındaki ilişki gösteren dağılım grafiği çizilmiş, en küçük kareler yöntemi ile $y = 0,0049 x - 18.007,35$ ²³⁷ fonksiyonu bulunmuş, aralarında pozitif eğim olduğu görülmüştür. En küçük kareler yöntemi kullanılarak bulunan fonksiyonun gözlem süresi içinde enflasyon ve batık kredilerin arasındaki ilişkileri ne oranda açıklayabildiği, korelasyon hesaplanarak araştırılmış ve korelasyon katsayısı 0,86 bulunmuştur. Determinasyon katsayısı ise 0,74 çıkmıştır, eldeki veriler ışığında batık krediler ile enflasyon oranı arasında 0,86 oranında bir ilişki olduğu, batık kredilerdeki değişimin 0,74'sını saptanmış fonksiyon göre enflasyon oranındaki değişimden ileri gelmiştir.

²³⁷ Doğrusal olarak yapılan en küçük kareler yöntemi eğrisel olarak hesaplandığında $y = 6E-10x^2 - 0,0059x + 9891,7$ fonksiyonu elde edilmekte, R^2 ise %95,62 çıkmaktadır.

Geri kalan 0,36 ise tesadüfi değişkenlerden ve fonksiyonda dikkate alınmayan diğer etkenlerin etkisinde doğmuştur.

1998 – 2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan diğer sektörlerin bilançoları üzerinde yapılan incelemeler ve determinasyon sayımızın yüksek çıkmasına rağmen 0,05 anlamlık seviyesinde araştırmamız “t” testine tabi tutulmuş 4,30 sonucu elde edilmiştir. (%5 anlamlılık seviyesinde n=11 iken t testi sonucu 2,20 olması gerekmektedir.) Bu değer 2,20'nin üzerinde olduğundan, bulduğumuz fonksiyonun tesadüfi değil, gerçekten var olan enflasyon - batık kredi ilişkisini işaret ettiği söylenebilir.

$$y = 0,25\chi - 110.994,79 + 2\varepsilon$$

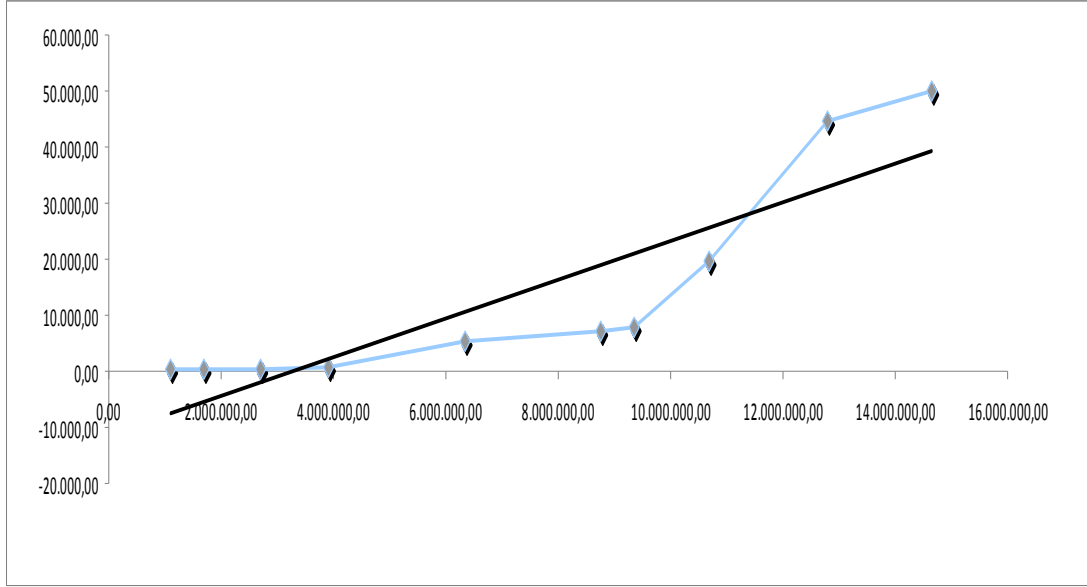
$$y = 0,25\chi - 110.994,79 - 2\varepsilon$$

Tablo 53: Diğer Alt Sektörlerin İki Standart Sapma Aralığında Anormal Dönem Araştırması(1.000 TL)

Yıllar	y	+ 2 Se	- 2 Se
2008	92.648,63	88.922,07	30.630,13
2007	50.085,96	82.240,73	23.948,79
2006	44.647,07	73.168,43	14.876,49
2005	19.514,78	62.993,61	4.701,66
2004	7.750,71	56.549,40	- 1.742,55
2003	7.210,14	53.606,24	- 4.685,71
2002	5.278,43	41.919,81	- 16.372,13
2001	730,19	30.149,52	- 28.142,42
2000	502,88	24.250,30	- 34.041,64
1999	291,77	19.329,29	- 38.962,66
1998	292,79	16.429,63	- 41.862,31

Ayrıca %95 güven sınırı içinde iki standart sapma aralığında anormal dönem olup olmadığı araştırılmış yapılan hesaplamalar sonucunda eğitim

sektöründe anormal dönem olarak 2008 dönemi araştırmadan çıkarılmış ve tekrar yapılan hesaplamalar sonucunda %77 determinasyon katsayısına ulaşılmıştır. ($S_e:14.572,99$)

Grafik 44: Diğer Alt Sektörünün Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılları Ve Batık Kredilerin Dağılımı

Yukarıdaki yeni dağılım grafiği üzerindeki hesaplamalar sonucunda $y = 0,0034 x - 11.120,09$ fonksiyonu elde edilmiş olup bu fonksiyon ile 1998-2007 yılları arasında büyüme rakamlarının batık kredilerle 0,88 oranında ilişkisi olduğu ve batık kredileri 0,77 oranında açıkladığı görülmüştür.

SONUÇ

Finansal piyasalardaki istikrarın devamlılığı gelecekteki enflasyon verilerinin oluşmasını sağlayan cari açık, GSMH büyüme oranı, para arzı, faiz oranı ve döviz kur çıpası gibi etmenler ve enflasyona ilişkin diğer beklentilerdir. Finansal piyasaların önemli bir kısmını ise reel kesim oluşturmaktadır. Reel kesimin ise en önemli işletme sermayesi unsuru alacaklarıdır. Enflasyonist dönemlerde ise piyasasının içine düştüğü likidite sıkıntısı sebebiyle şirketler alacaklarının tahsilatında sıkıntılara düşmekte bazen alacaklarında vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar.

Çalışmamızda batık kredilerin hesaplanma yöntemleri üzerinde durulmuş ve İMKB'ye kote şirketlerin şüpheli ticari alacaklarından hareketle enflasyon ile batık krediler arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda enflasyon veya enflasyonun nedenleri ile batık krediler arasında pozitif yönde korelasyon ilişkisi saptanmıştır. Dolayısı ile ülke ekonomisinde oluşan yüksek veya düşük enflasyonist durum şirketlerin batık kredi oranlarını doğru orantılı olarak artırdığı söylenebilir. Bunun sonucunda da şirketlerin devamlılığını sağlayacak olan işletme sermayesi yönetiminin önemli unsurlarından biri olan alacak yönetiminin önem kazandığı söylenebilir ve işletmelerin kredi politikalarını belirlerken kredi vadelerini, peşin değerine ilave edilecek kar ile hesaplamaları gerekmektedir. Bu yöntemin asıl amacı ise şirket müşterilerinin kredi vadelerini kendi açılarından analiz ederek kendilerine uygun vadeyi seçmelerine yardımcı olmaktır. Müşterilerin kendilerine uygun olacağını düşündükleri kredi vadelerini seçmeleri şirketlerin tahsili şüpheli alacaklarının oranının azalmasını sağlayacaktır.

Araştırmamızda ilgili yıllarda oluşan borsa işlem hacmi ile batık krediler hacimleri karşılaştırılmış, ekonomik krizlerin meydana geldiği dönemlerde aralarında ters orantı olduğu gözlemlenmiştir. Kriz sebebi ile piyasadaki likidite sıkıntısı yaşanmış ve ortaya çıkan ekonomik güvensizlik

nedeni ile yatırımcılar borsa yatırımlarından vazgeçmişler veya yapmayı planladıkları yatırımları ertelemişlerdir. Ayrıca piyasadaki likidite sıkıntısı nedeni ile şirketlerin alacaklarının batık krediye dönüşme oranı arttığı görülmüştür.

Diğer taraftan çalışmamızın sonuçlarından bir diğeri ise enflasyonun nedenlerinden olan büyüme hızı ile batık kredi arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Ülkedeki ekonomik güven ortamı ile beraber doğrudan yabancı yatırımlar yoğunlaşmakta ve büyüme hızını artırmaktadır. Döviz kurunun düşük olması sebebi ile ithalat ihracata oranla yükselerek cari açığa sebep olmaktadır. Güven ortamının bozulduğu zamanlarda ise örneğin 1999 ve 2001 yıllarındaki finansal krizlerdeki gibi ani sıcak para çıkışları yaşanmıştır. Piyasalardaki bu daralmadan dolayı büyüme oranı düşerken batık kredi miktarı arttığı gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

AÇBA, Sait ; **Devlet Borçlanması**, Ankara: Adım Yayıncılık, 2000.

AKDİS, Muhammet ; **Faiz Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Türkiye**,
Ankara: Yimder Yayınları, 1995.

AKDİS, Muhammet ; “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye:
Finansal Krizler-Beklentiler”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 26, Ekim 2002.

AKPINAR, A.Tolga ; “Türkiye’ de Ekonomik Krizler - 1994, 1998-1999 ve 2001 Krizleri”,
Sinestezi E- dergi, Nisan 2009.

AKTAN, Coskun Can, SEN, Hüseyin ; “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”,**Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı**, 2001,Cilt: II, Sayı: 42.

AKYÜZ, Yılmaz, BORATAV, Korkut ; “ Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, **İktisat İşletme Ve Finans Dergisi**, Yıl: 17, Ağustos 2002.

ALPAGO, Hasan ; **IMF Türkiye İlişkileri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002.

ALPASLAN, Melike, ERDÖNMEZ, Pelin A. ; “Enflasyon Hedeflemesi”,
Bankacılık Dergisi, Sayı:35, Aralık 2000.

ALPER, Emre ; “The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong”, **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 37, No. 6, 2001.

APAK, Sudi, AYTAÇ, Ayhan ; **Küresel Krizler**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2009.

ARSLAN, Mehmet ; “IMF, Krizler ve Türkiye” , **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı:4, 2001.

AKDAĞ, Ayşen ; “**Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyümeye Etkisi**”, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

AYDIN, Hamdi ; “Değersiz Alacakların Tahmini İçin Markov Karar Modeli”, **Finansal Yönetim ve Yatırım Planlaması**, Yıl 5, s. 17, Mart 1983.

BALCI, Sabahattin ; **Meslek Yüksekokulları İçin Genel Matematik**, A.Ü. Çankırı Meslek Yüksekokulu Yayınları No: 33, Çankırı, 1994.

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu; “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:16, Sayı:185, Ağustos 2001.

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu; “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, **Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği**, 2001 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, 2008a:45 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, 2008b:53.

BARRO, R. J. ; Human Capital and Growth in Cross-Country Regression, Harvard University, (Yayımlanmamış Eser).

BARSEGHYAN, Levon ; “Crowding out and the Rate of Return on Capital in Japan”, **Japan and the World Economy** 1-20, 2005.

BAŞ, İ. Melih ; “Kredili Özellikle Taksitli Satışların Muhasebesi ve Hukuku”, Uygulamalı **Mevzuat Dergisi**, Yıl 2, S. 18 Mayıs 1991.

BATIREL, Ö.Faruk ; **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, İstanbul: Marmara Üniversitesi YayınNo:492, 1990.

BENİGNO, Pierpaolo, MİSALSE, Alessandro ; “High Public Debt in Currency Crises: Fundamentals Versus Signaling Effects”, **Journal of International Money and Finance**, 2004.

BERNARD, Rosier ; **İktisadi Kriz Kuramları**, (Çev.Nurhan YENTÜRK), İstanbul: İletişim Yay., 1992.

BEGG, David, FISCHER, Stanley, DORNBUSCH, Rudiger : **Makroiktisat**, (çev. Vildan SERİN), İstanbul: Alkım Yayınevi, 2001.

BİRİNCİ, Korkut ; “2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 186, Ağustos 2001.

BORATAV, Korkut ; “2000 /2001 Krizinde Sermaye Hareketleri” , **İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:16, Sayı: 186, Eylül 2001.

BRUNKHORST, H. ; **Crisis**, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought, Blacwell, Oxfort,1995.

BUCHANAN, James ; **Kamu Borçlanması**, (Çev. Haluk TANDIRCIOĞLU), Ankara: Maliye Yazıları,Nisan-Haziran, Sayı:63, 1999.

CANKAY, Lale ; “Ekonomik Kriz ve Kriz Önleyici Politikalar”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 10, Sayı:1995.

CURA, Kamil ; “Türkiye’de 1980 Sonrası İzlenen Para politikası”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Sayı: 1, 1998.

ÇOBAN, Orhan ; **Makro İktisat**, 1.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009.

DEMİR, Faruk, KARABIYIK, Ayşegül, ERMİŞOĞLU, Emine, KÜÇÜK, Ayhan, ; “ABD Mortgage Krizi”, **BDDK Dergisi**, Sayı: 3, Ağustos 2008.

DOĞAN, Seyhun ; “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ekonomik İstikrar Arayışları”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 49. Seri, Yıl:2006.

DOĞAN, Seyhun ; **IMF İstikrar Programları ve Türkiye**, İstanbul: Işıklı Yayın-Tanıtım,1997.

ERBAYKAL, Erman; “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 6, 2007.

ERÇEL, Gazi ; “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”,**Ankara: TCMB**, Aralık 1999.

ERDOĞAN, Niyazi ; **Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler**, (Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Uygulamaları-Kamu Bankaları Deneyimi), Yaklaşım Yayınları, Haziran 2002.

EREN, Aslan, SÜSLÜ, Bora ; ”Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi” , **Yeni Türkiye Dergisi**, 2001.

EROĞLU, Ömer, ALBENİ, Mesut ; **Küreselleşme-Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Isparta: Bilim Kitabevi Yayınları, 2002.

EROL, Ahmet ; “Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981-1990)”,**Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Dergisi**, Yayın No: 324, Ankara,1992.

ERTUNA, Özer ; “Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 7, Sayı: 41, Ankara, 2001.

ERTÜRK, Emin ; **Para İkamesi**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1991.

FELLER, Willi ; **An Introduction to Probabilit Tecory and It’s Application**, Vol. 1, John Wileyand Sons, Inc., New York, 1968.

GÜLOĞLU, Bülent ; “İstikrar Programından İstikrarsızlığa Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı, No:1, Eylül-Ekim 2001.

GÜNÇAVDI, Öner, KÜÇÜKÇİFTÇİ, Suat ; “Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 19.Yıl, Mart 2004.

GÜREL, Ali ; “Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi: Nedenleri ve Sonuçları”, **Finans-Politik &Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 43, sayı: 503, Şubat 2006.

HAN, Ercan ; “Türkiye’de Ekonomik Durum”, **Türkiye Kamu-Sen, Ar-Ge Merkezi**, Mayıs 2009.

HANK P. , MALEOD W. T., URGANA L. ; **Collins English Dictionary**, London, Whilliam Collins and Sons and Co Ltd., 1986.

HİÇ, Mükerrerem ; “Ekonomik Kriz: Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 7, Sayı. 41, Ankara, 2001.

IMF ; “International Capital Markets Update”, Finance and Development, Vol. 33, No. 4, 1996.

IŞIK, İhsan ; “1994 Ekonomik Krizi ve Ticari Bankalar Üzerine Etkileri: Deneyisel Bir Çalışma”, **İMKB Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 20, Ekim/Kasım/Aralık 2001.

İDTYDK ; **Muhasebenin Temel Kavramları ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe Prensipleri**, Üçüncü Kitap, DPT Yayın No: 863, 1973.

İNAN, E.Alpan ; “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002.

İNCE, Macit ; **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6.baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2001.

KALLBERG, Jarl G., SOUNDERS, Anthony ; "Markov Chain Approaches to the Analysis of Payment Behavior of Retail Credit Customers", **Financial Menagement**, Vol. 12, No. 2, Summer 1983.

KARA, İmdat ; "Rastnal Süreç Olarak Markov Zincirleri", **ESADER**, C. XV, Sayı 2, Haziran 1979.

KARACAN, Ali İhsan ; **Bankacılık ve Kriz**, İstanbul: Finans Dünyası Yayınları, 1996.

KARAGÜL, Mehmet ; "Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu", Afyon: No:37, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları**, 2002.

KAZGAN, Gülten ; "Paket Çok Yetersiz", **İktisat Dergisi**, Sayı:349, Mayıs-Haziran 1994.

KİBİRİTÇİOĞLU, Aykut ; "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", **Yeni Türkiye Dergisi**, 2001, Yıl:7, Sayı:41.

KİBİRİTÇİOĞLU, Bengi ; **"Parasal Krizler"**, (Hazine Müsteşarlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2000.

KLEİN, Thomas M. ; "External Debt Management", **World Bank Technical Paper**, No. 245, 1994.

KOÇ, Selçuk ; “Türkiye’nin Ekonomik Kriz Geçmişi”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:50, Mart 2009.

KOÇ, Selçuk, BEŞER, M. Kemal ; “**Liberalizasyon Sürecinde Finansal Değişkenlerin Büyüme Üzerine Etkileri: Ekonometrik Bir Yaklaşım**” IV. İstatistik Günleri Sempozyumu Dokuz Eylül Üniversitesi, 20–21 Mayıs 2004, Kuşadası/AYDIN.

KUELEN, Jos A. M. VAN, SPRONK, Jaap, CORCORAN, A. Wayne ; “On the Cyert-Davidson-Thomson Doubtful Accounts Model”, **Menagement Science**, Vol. 27, No. 1, January 1981.

KUMCU, Ercan ; “Yüksek Cari Açıkla Sürdürülebilir Büyüme”, **Hürriyet**, 13 Ocak 2005, s.2.

LIEBMAN, Leon H. ; “A Markov Decison Model For Selecting Optimal Credit Policies”, **Menagement Science**, Vol. 18, No. 10, June 1972.

LIN, Shuanglin, SOSIN, Kim ; “Foreign Debt and Economic Growth”, **Economics of Transition**, 9(3), 2001.

LUCAS, Robert E. ; “On the Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 22, 1988.

METİN, Erdem ; **Devlet Borçları**, 1.Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 1996

METİN, Erdem, SENYÜZ, Doğan, TATLIOĞLU İsmail ; **Kamu Maliyesi**, Bursa: Ekin Yayınları, 2003.

MİSKHİN, Frederick S. ; **“The Economics of Money, Banking and Financial Markets”**,
Boston, 2001.

MUTLU, Servet ; “Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 18, Sayı: 207, Haziran 2003.

NALÇACI, Münevver ; **Alacakların Yönetiminde Muhasebe Politikasının Belirlenmesi Ve Uygulanması**, 1986.

OBSTFELD, Maurice, ROGOFF, Kenneth ; **Foundations of International Macroeconomics**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996.

ÖNDER, İzzettin ; “İktisadi Krizler” , **Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı**, 2001, Cilt: I, Sayı:41.

ÖNEL, Gülcan, UTKULU, Utku ; “Modelling the Long Run Sustainability of Turkish External Debt with Structural Changes, **Economic Modelling**, 2006.

ÖZATAY, Fatih ; “The 1994 Currency Crisis in Turkey” , Yapı-Kredi Research Department”, **Discussion Paper Series**, No:99–01, January 1999.

ÖZATAY, Fatih ; “Cari İşlemler Dengesine İlişkin İki Yapısal Sorun ve Mikro Reform Gereği”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl: 1, Sayı: 1, 2006.

ÖZER, Mustafa, ; **Modern Konjonktür Teorileri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.

ÖZTÜRK, İbrahim, KURT, Hakan ; “Türkiye Krizden Çıkışın Neresinde?”, **Müsiad Çeyrek Raporu**, sayı 1, Ekim 2009.

PARASIZ, İlker ; **Türkiye Ekonomisi 1923’den İktisat ve İstikrar Politikaları**, 1.Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi, 1998.

PARASIZ, İlker ; **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, 2.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996.

PARASIZ, İlker ; **5 Nisan Kararları, Nedenleri ve Olası Etkileri**, Busiad, Bursa, 1994.

PARASIZ, İlker, BAŞOĞLU, Ufuk ; “Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye’ye Yansımalarının Çağdaş İktisat Kuramları Çerçevesinde İrdelenmesi”, **İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 2000.

PATON, William A., DIXON, Robert L. ; **Muhasebenin Temelleri**, 1964, (Çev. Mustafa A. AYSAN).

SEVİLENGÜL, Orhan ; **Genel Muhasebe**, III. Baskı, Ankara, 1994.

SEYİDOĞLU, Halil ; **Uluslararası İktisat**, 3.Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1999.

SEYİDOĞLU, Halil ; **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, 2.Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999a.

SUIÇMEZ, Halit ; “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Verimlilik Artış Performansı Işığında Nasıl Bir Kalkınma Politikası Benimsemeli?”, **TİSK İşveren Dergisi**, 2007/1.

SUSAM, Nazan, BAKKAL, Ufuk ; “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek? “, **Maliye Dergisi**, Sayı 155, Temmuz-Aralık 2008.

ŞAHİN, Hüseyin ; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2002.

ŞİMŞEK, Hayal A., ALTAY, Asuman ; “Küresel Kriz Ortamında Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Gündem Dergisi**, sayı: 528.

TANDIRCIOĞLU, Haluk ; “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: II, 2000.

TANSEL, Aysit, GÜNGÖR, Nil Demet ; “The Educational Attainment of Turkey’s Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time”, **METU Studies in Development**, 24, 1997.

TARI, Recep : **Ekonometri**, 3.Baskı, İstanbul: Avcı Ofset, 2005.

TAYMAZ, Erol, SUIÇMEZ, Halit : “Türkiye’de Verimlilik Büyüme ve Kriz,” **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri**, Ankara, 2005.

T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve Yayınları, Ödemeler Bilançosu, 1997.

T.C. Merkez Bankası, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2008,

TCMB, “2001 Para Politikası Hedefler ve Uygulama”, Temmuz, 2001, s. 1-45,

TCMB, “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”,<http://tcbm40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>,22.05.2007.

TELATAR, Osman Murat, TERZİ, Harun ; “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2009.

TOPRAK, Metin ; “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı: 42, Ankara, 2001.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “1994 Ekonomik Rapor”, Ankara, 1995.

ULUATAM, Özhan ; **Kamu Maliyesi**, 6.Baskı. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1999.

ULUATAM, Özhan ; **Enflasyon ve Devlet Gelirleri**, Ankara: SBF Yayınları, No:46, 1981.

ULUSOY, Ahmet ; **Maliye Politikası**, 2.Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, 2004.

ULUSOY, Ahmet ; **Devlet Borçlanması**, 2.Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2004.

UYGUR, Ercan ; “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **TEK, Tartışma Metni**, Ankara, 2001.

UYGUR, Ercan ; “2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler”,
Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mart-Nisan 2001.

YAY, Turan, GÜLSÜN G., YILMAZ, Ensar ; “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, **İstanbul Ticaret Odası Yayınları**, Yayın No: 2001–47, İstanbul.

YELDAN, Erinç ; **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

YELDAN, Erinç ; “Kriz: Nereden Nereye?”, **İktisadi İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 17, Sayı:194, Mayıs 2002.

YELDAN, E. ; “Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi”, **Çalışma ve Toplum**, 2004.

YENTÜRK, Nurhan ; **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, 2.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

YILDIRIM, Oğuz ; “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 27, Ocak 2003

YILDIRIM, Oğuz ; “Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002)”: Nedenleri, sonuçları ve Ekonomik Etkileri, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.5, No:1, 2005

YILDIRIM, Kemal, KARAMAN, Doğan ; **Makroekonomi**, 2.Baskı, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, 2001, s.6

<http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://9112c820afa766dd72d871ec89aba011> Erişim tarihi:09.04.20011

www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1 Erişim Tarihi: 20.03.2011

www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf Erişim Tarihi: 09.04.2011

www.tcmb.gov.tr Erişim Tarihi: 01.04.2011

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=17&ust_id=6 Erişim Tarihi: 01.04.2011

DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı”, (2007-2013),
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani20070302.pdf> Erişim Tarihi:01.05.2011

EĞİLMEZ, Mahfi ; “Cari Açık Nedir?”,
www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=205170
Erişim Tarihi: 07.05.2011

EĞİLMEZ, Mahfi ; “Kasım 2000 Krizi Üzerine”,
<http://ekonomi.blogcu.com/kasim-2000-kriziuzerine-mahfi-egilmez/130899>
Erişim Tarihi: 07.05.2011

International Monetary Fund – World Bank ; “Draft Guidelines for Public Debt Management”, Powerpoint Presentation Text”,
<http://www.worldbank.org/pdm/pdf/cepalguidelines-eng.pdf>
Erişim Tarihi: 20.05.2011

TARI, Recep, BOZKURT, Hilal Y. ; “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Var Analizi”, www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o25s2.pdf Erişim Tarihi: 22.05.2011

Toptan Eşya Fiyat Endeksi verileri adresi ;
http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=11&tb_id=6 Erişim Tarihi: 01.06.2011

ÖZET

Çalışmamızda ilk olarak ekonomik kriz olgusu anlatılacak, krizin özellikleri, oluşumu, nedenleri ve çeşitleri sınıflandırılarak anlatılacaktır. Daha sonra çalışmada kullanılması düşünülen iktisadi değişkenlerden, cari açık, borçlanma ve büyüme kavramları detaylı bir şekilde ifade edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde batık kredilerin hesaplama yöntemleri üzerinde durulacaktır. Batık kredilerin önceden doğru olarak tahmin edilmesi, hâsılatın doğru olarak tahminine yardımcı olacağı gibi, diğer bilanço kalemlerinin yönetimine katkı sağlayacağı açıklanacaktır. Alacakların firmanın varlıkları içerisindeki ağırlığı arttıkça batık kredilerin tahmini konusunda da daha gerçekçi çalışmaların yapılması zorunlu olmaya başlamıştır. Bu amaçla geleneksel muhasebe uygulamalarında kullanılmakta olan yöntemlerin yanında, niceliksel bazı tekniklerde geliştirilmiştir. Çalışmamızda, tahmin yöntemleri bu gelişmeye paralel olarak Klasik Yöntemler ve Markov Zincirler Yöntemi olarak gruplandırılmış, Türkiye'deki durumu vurgulamak yönünden de Vergi Usul Kanunu'ndaki düzenlemeler de incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilk iki bölümde teorik olarak anlatılan batık kredileri hesaplama yöntemleri ile enflasyon değişkenleri arasındaki ilişki birlikte değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle 1998 – 2008 yıllarında İMKB' ye kote olan şirketlerin şüpheli ticari alacakları ile ilgili yılda gerçekleşen cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasında regresyon yöntemi ile ilişki aranacak ve açıklanmaya çalışılacak, ardından 1998-2008 yılları arasında T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan genel sektör bilançolarında yer alan şüpheli alacaklar ile ilgili yıllar arasında gerçekleşen cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkinin araştırılacak ve alt sektörlerin şüpheli alacakları ile cari fiyatlarla gayri safi hasıla arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Şüpheli Alacak, Regresyon Analizi

ABSTRACT

First of all, economic crisis' properties, its' creation, reasons and varieties will be categorized and stated. Secondly, some financial variables such as concepts of current deficit, loan and economic growth will be explained detailed which are thought to be used in the study.

In the second part of the study, calculation methods of non-performing loans will be emphasized. Right and prior estimation of non-performing loans will be helpful for estimating revenue truly and also contributing to the other balance sheet items' management. With the increase weight of loans inside the resources of the business, more realistic studies become compulsory about estimation of non-performing loans. For that purpose, besides traditional accounting methods are being used in applications some quantitative techniques have been developed. In this study, parallel to that development estimation methods have been classified as Classical Methods and Chains Method. Also, in order to emphasize the situation in Turkey, devising in Tax Procedure Law have been examined.

Finally, Calculation methods of non-performing loans and variables of inflation rate relation which were described in first two sections will be considered together. In this context, primarily doubtful trade receivables of the businesses which were listed to İstanbul Stock Exchange between 1998 - 2008 and connection between ruling prices and gross domestic product will be searched and explained for relevant years. Then, doubtful receivables that were partaking in the general sector balance sheets published by Republic of Turkey Central Bank between 1998-2008 and relation between ruling prices and gross domestic product for related years will be researched. Also, Connection between doubtful receivables, ruling prices and national income of sub-sectors will be determined.

Key Words: Economic Crisis, Doubtful, Regression Analysis